

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας

**ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΥΝΩΜΟΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΞΗ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Αντώνης Δημάκης

Αθήνα 2023

Η υλοποίηση της διδακτορικής διατριβής συγχρηματοδοτήθηκε από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», 2014-2020, στο πλαίσιο της Πράξης «Ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού μέσω της υλοποίησης διδακτορικής έρευνας – Υποδράση 2: Πρόγραμμα χορήγησης υποτροφιών ΙΚΥ σε υποψηφίους διδάκτορες των ΑΕΙ της Ελλάδας».

**Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση**
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τριμελής Επιτροπή

Χρυσόχου Ξένια, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Χαντζή Αλεξάνδρα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Προδρομίτης Γεράσιμος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αντώνης Δημάκης, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Η υλοποίηση της διδακτορικής διατριβής συγχρηματοδοτήθηκε από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», 2014-2020, στο πλαίσιο της Πράξης «Υποστήριξη ερευνητών με έμφαση στους νέους ερευνητές-κύκλος Β'».

Στη Μυρσίνη και το Νικήτα.
Σε όσες και όσους βαδίσουμε και βαδίζουμε μαζί.

– Τη λέξη και την άνοιξη αν δεν τις βρεις, τις φτιάχνεις –
Social Waste

Ευχαριστίες

Η πορεία μέχρι την ολοκλήρωση της διατριβής δεν ήταν ατομική, αν και μοναχική σε πολλές φάσεις της. Γνώρισα και βρέθηκα μαζί ή ξανασυναντήθηκα με ανθρώπους, οι οποίοι μου δώσανε, με την πραγματική έννοια της λέξης, όσα χρειαζόμουν για να ξεκινήσω, να επιμείνω και να φτάσω ως το τέλος της διαδρομής. Εδώ θέλω να αναφερθώ σε αυτούς και αν αφήνω κάποια ή κάποιον εκτός ζητώ συγνώμη.

Καταρχήν δεν υπάρχει τρόπος να περιγράψω την υποστήριξη, τη διορατικότητα, την αντικειμενικότητα και την βαθιά κατανόηση που έδειξε η επιβλέπουσα της διατριβής μου, η καθηγήτρια Ξένια Χρυσόχοου. Το ότι πίστεψε σε μένα ήταν από μόνο του συνθήκη ικανή να διαχειριστώ μεγάλες προκλήσεις. Η διατριβή αυτή δεν θα ήταν δυνατόν να ολοκληρωθεί χωρίς τις προτάσεις, τις συζητήσεις και την καθοδήγηση, τα οποία οδήγησαν ως εδώ.

Επίσης θέλω να ευχαριστήσω από καρδιάς την καθηγήτρια Αλεξάνδρα Χαντζή και τον καθηγητή Γεράσιμο Προδρομίτη, τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής. Ήταν και οι δύο εκεί όταν τους χρειάστηκα, ακόμα και μέσα στο κατακαλόκαιρο. Η κριτική ευστροφία και η βαθιά κοινωνιοψυχολογική τους γνώση παρείχαν τα αναγκαία ερεθίσματα για εμβάθυνση, αμφισβήτηση και τις απαραίτητες διορθώσεις φυσικά.

Ευχαριστώ τη συνάδελφο μεταδιδακτόρισα Άρτεμις Γρίβα, τους συναδέλφους μεταδιδάκτορες, Δημήτρη Μπάρκα και Κωνσταντίνο Θεοδορίδη, και τις/τους Υ.Δ. Μυρτώ Δρούμπαλη και Γιάννη Ντότσικα. Μαζί συζητήσαμε προβληματισμούς, ιδέες και αγωνίες πάνω στη δουλειά, αλλά και γενικότερα.

Ακόμη οφείλω ένα τεράστιο ευχαριστώ στους γονείς μου, Μάρω και Μήτσο. Μου έδειξαν, με τον τρόπο του ο καθένας, πως η επιμονή και η προσπάθεια είναι η καλύτερη οδός και για τα μικρά και για τα μεγάλα.

Τέλος, περισσότερο από όλους είμαι ευγνώμων στην Ειρήνη, η οποία με ανέχτηκε στα δύσκολα, με ενθάρρυνε όταν το χρειαζόμουν και μου έδωσε όλον τον απαραίτητο χώρο, ώστε να τα καταφέρω.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες	4
Πίνακας Περιεχομένων	5
ΤΜΗΜΑ Α	9
Λίστα Σχημάτων	10
Λίστα Πινάκων.....	11
Περίληψη	13
Abstract.....	15
Εισαγωγή	17
Κεφάλαιο 1 Οι θεωρίες συνωμοσίας στις κοινωνικές επιστήμες: μια σύντομη περιήγηση	22
1.1. Η έννοια ‘θεωρία συνωμοσίας’	22
1.2. Ο ορισμός των θεωριών συνωμοσίας στις κοινωνικές επιστήμες.....	24
1.3. Ιστορικές περίοδοι ανάπτυξης και διάδοσης των θεωριών συνωμοσίας	25
1.4. Οι θεωρίες συνωμοσίας στη Βιομηχανική Εποχή	27
1.5. Οι θεωρίες συνωμοσίας στον σύγχρονο κόσμο.....	29
1.6. Ιστορικά και κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά των θεωριών συνωμοσίας	30
1.7. Πραγματικές συνωμοσίες και θεωρίες συνωμοσίας	33
1.8. Είδη θεωριών συνωμοσίας και αστυνομική αντίληψη της ιστορίας	34
1.9. Θεωρίες συνωμοσίας και κοινωνική αλλαγή	37
1.10. Συμπέρασμα.....	39
Κεφάλαιο 2 Κοινωνιοψυχολογική έρευνα και θεωρίες συνωμοσίας.....	41
2.1. Η υπόθεση ενός προσαρμοστικού συνωμοτισμού.....	41
2.2. Οι θεωρίες συνωμοσίας ως μονολογικά συστήματα πεποιθήσεων	44
2.3. Ψυχολογικά κίνητρα υιοθέτησης θεωριών συνωμοσίας	45
2.4. Κριτική ματιά στα κίνητρα και τις λειτουργίες των θεωριών συνωμοσίας	47
2.5. Ατομικοί παράγοντες πίστης σε θεωρίες συνωμοσίας.....	48
2.6. Συνέπειες των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων	53
2.7. Συμπέρασμα.....	55
Κεφάλαιο 3 Μια θεωρητική προσέγγιση των θεωριών συνωμοσίας ως κοινωνικών αναπαραστάσεων και η σχέση τους με τις αντιλήψεις για την κοινωνική οργάνωση	58
3.1. Η Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων	59

3.2. Κοινωνικές αναπαραστάσεις της κοινωνικής τάξης	63
3.3. Διχοτομική αναπαράσταση της κοινωνικής πραγματικότητας	65
3.4. Οι θεωρίες συνωμοσίας ως κοινωνικές αναπαραστάσεις	67
3.5. Οι κοινωνικές συγκρούσεις στις συνωμοσιολογικές κοινωνικές αναπαραστάσεις.....	70
3.6. Ο ρόλος του διαδικτύου στη διαμόρφωση και διάδοση των ΘΣ.....	71
3.7. Συμπέρασμα.....	72
Κεφάλαιο 4 Προβληματική	74
4.1. Μια κοινωνική οργάνωση υπό κρίση: Η περίπτωση της Ελλάδας.....	75
4.2. Για τη διερεύνηση των αντικειμενοποιήσεων στις συνωμοσιολογικές κοινωνικές αναπαραστάσεις.....	76
4.3. Για τη διερεύνηση των επικεντρώσεων στις συνωμοσιολογικές κοινωνικές αναπαραστάσεις.....	77
4.4. Για τη διερεύνηση του ρόλου των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων στη σχέση μεταξύ κοινωνικής οργάνωσης και ακραίων στάσεων και συμπεριφορών	79
4.5. Διερευνητικά ερωτήματα και μελέτες.....	81
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	84
ΜΕΡΟΣ Α	86
Η εικόνα των θεωριών συνωμοσίας στην Ελλάδα της κρίσης	86
Κεφάλαιο 5 Μια ποιοτική μελέτη των θεωριών συνωμοσίας στην Ελλάδα υπό το πρίσμα των κοινωνικών αναπαραστάσεων.....	88
5.1. Εισαγωγή	88
5.2. Ένας κόσμος Online.....	88
5.3. Επισκόπηση παρούσας μελέτης.....	88
5.4. Μέθοδος	89
5.5. Αποτελέσματα	93
5.5.1. Περιεχόμενο συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων.	93
5.5.2. Δομή του Αναπαραστασιακού Πεδίου στην Ελλάδα.	106
5.6. Συζήτηση	108
Κεφάλαιο 6 Ελληνική κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων.....	109
6.1. Εισαγωγή	109
6.2. Προηγούμενες κλίμακες μέτρησης συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων	109
6.3. Επισκόπηση της παρούσας μελέτης.....	110
6.4. Έρευνα 1.....	111

6.4.1. Μέθοδος.....	112
6.4.2. Αποτελέσματα	114
6.4.3. Συζήτηση.....	119
6.5. Έρευνα 2.....	119
6.5.1. Μέθοδος.....	119
6.5.2. Αποτελέσματα	120
6.5.3. Συζήτηση.....	122
6.6. Έρευνα 3.....	123
6.6.1. Μέθοδος.....	123
6.6.2. Αποτελέσματα	125
6.6.3. Συζήτηση.....	129
6.7. Έρευνα 4.....	129
6.7.1. Μέθοδος.....	130
6.7.2. Αποτελέσματα	132
6.7.3. Συζήτηση.....	134
6.8. Γενική συζήτηση.....	135
Γενική συζήτηση Α μέρους Η εικόνα των θεωριών συνωμοσίας.....	137
ΜΕΡΟΣ Β	139
Το κοινό των θεωριών συνωμοσίας στην Ελλάδα της κρίσης	139
Μεταβλητές σχετικές με το διερευνητικό ερώτημα	141
Κοινωνικές ταυτίσεις και θεωρίες συνωμοσίας	142
Κεφάλαιο 7 Αναπαραστάσεις της κοινωνικής οργάνωσης στην Ελλάδα και η σχέση τους με τις θεωρίες συνωμοσίας.	143
7.1. Εισαγωγή	143
7.2. Το κοινό των θεωριών συνωμοσίας.....	143
7.3. Ταυτίσεις και συμπεριφορές.....	144
7.4. Επισκόπηση παρούσας μελέτης.....	145
7.5. Έρευνα 1.....	145
7.5.1. Μέθοδος.....	145
7.5.2. Αποτελέσματα	148
7.5.3. Συζήτηση.....	157
7.6. Έρευνα 2.....	157
7.6.1. Μέθοδος.....	157
7.6.2. Αποτελέσματα	162

7.6.3. Συζήτηση.....	170
7.7. Γενική συζήτηση.....	171
Κεφάλαιο 8 Ο ρόλος των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στην υιοθέτηση ακραίων στάσεων και συμπεριφορών.	174
8.1. Εισαγωγή.....	174
8.2. Το κοινωνιοψυχολογικό προφίλ των πιστών σε θεωρίες συνωμοσίας.....	174
8.3. Ο ρόλος των θεωριών συνωμοσίας σε ακραίες συμπεριφορές	175
8.4. Εξτρεμισμός και ριζοσπαστισμός.....	175
8.5. Επισκόπηση παρούσας έρευνας.....	176
8.5.1. Μέθοδος.....	178
8.5.2. Αποτελέσματα	181
8.5.3. Συζήτηση.....	201
Γενική συζήτηση Β μέρους Το κοινό των θεωριών συνωμοσίας	203
Συμπεράσματα Β μέρους	203
ΜΕΡΟΣ Γ.....	207
Κεφάλαιο 9	207
Γενική Συζήτηση.....	207
9.1. Ποιοτική μελέτη της εικόνας των ΘΣ που διακινούνται στην Ελλάδα	211
9.2. Κατασκευή της ελληνικής κλίμακας συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων	212
9.3. Κοινωνιοψυχολογικά προφίλ περί της κοινωνικής οργάνωσης και η σχέση τους με τις θεωρίες συνωμοσίας.....	213
9.4. Σχέση μεταξύ προφίλ και συμπεριφορών και ο ρόλος των θεωριών συνωμοσίας	216
9.5. Προσανατολισμός σε ομάδες έναντι ατόμων και κοινωνικό πλαίσιο	220
9.6. Γενικά σχόλια και θεωρητικοί προβληματισμοί.....	222
Πηγές – Βιβλιογραφία	228
Ελληνόγλωσση	228
Ξενόγλωσση	230
ΤΜΗΜΑ Β	258
Παραρτήματα.....	259
Πίνακας περιεχομένων παραρτημάτων	260
Παράρτημα Α – Ερωτηματολόγια και πίνακες δειγμάτων ποσοτικών ερευνών	261
Παράρτημα Β – Κεφάλαιο 6.....	357
Παράρτημα Γ – Κεφάλαιο 7	365

TMHMA A

Λίστα Σχημάτων

Σχήμα 5.1. Μονοπάτι ΙΑΤ του σώματος κειμένων και τάξεις Θεωριών Συνωμοσίας. Η σειρά των λέξεων ακολουθεί την κατιούσα αξία συσχέτισης (χ^2).	94
Σχήμα 5.2. Διάγραμμα των συμπλεγμάτων λέξεων ανά τάξη της ΙΑΤ.	107
Σχήμα 8.1. Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και συντηρητικού εξτρεμισμού.	187
Σχήμα 8.2. Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και ριζοσπαστικής αλλαγής.	190
Σχήμα 8.3. Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και ακτιβιστικής βίας.	193
Σχήμα 8.4. Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και αυταρχικής βίας.	196
Σχήμα 8.5. Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και αμυντικής βίας.	199

Λίστα Πινάκων

Πίνακας 5.1. Χαρακτηριστικές μεταβλητές και επίπεδα μεταβλητών σώματος κειμένων.	92
Πίνακας 5.2. Λεξικομετρικοί δείκτες ΙΑΤ.	93
Πίνακας 6.1. Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της GrCBS 1 ^{ης} έρευνας ($N_{IA}=169$).	115
Πίνακας 6.2. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις των μεταβλητών 1 ^{ης} έρευνας ($N_{IA} = 169$).	118
Πίνακας 6.3. Σταθμισμένες φορτίσεις δηλώσεων ανά παράγοντα της GrCBS (Έρευνα 2, $N=278$).	121
Πίνακας 6.4. Σταθμισμένες φορτίσεις δηλώσεων ανά παράγοντα της GrCBS μετά την επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση (Έρευνα 3, $N=582$).	126
Πίνακας 6.5. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις των μεταβλητών 3 ^{ης} έρευνας ($N=582$).	128
Πίνακας 6.6. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις των μεταβλητών 4 ^{ης} έρευνας ($N=282$).	133
Πίνακας 7.1. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών 1 ^{ης} έρευνας ($N=278$).	149
Πίνακας 7.2. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των τριών ομάδων στις πεποιθήσεις κοινωνικής οργάνωσης (Έρευνα 1, $N=278$).	152
Πίνακας 7.3. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις κοινωνικοπολιτικής αυτοτοποθέτησης (Έρευνα 1, $N=278$).	155
Πίνακας 7.4. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις παραγόντων ΘΣ (Έρευνα 1, $N=278$).	156
Πίνακας 7.5. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις ταυτίσεων (Έρευνα 1, $N=278$).	156
Πίνακας 7.6. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών 2 ^{ης} έρευνας ($N=582$).	163
Πίνακας 7.7. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των τριών ομάδων στις πεποιθήσεις κοινωνικής οργάνωσης (Έρευνα 2, $N=582$).	166
Πίνακας 7.8. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις κοινωνικοπολιτική τοποθέτηση των τριών ομάδων (Έρευνα 2, $N=582$).	168
Πίνακας 7.9. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις παραγόντων κλίμακας ΘΣ (Έρευνα 2, $N=582$).	169
Πίνακας 7.10. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις στάσεων σε σχέση με την πανδημία (Έρευνα 2, $N=582$).	170

Πίνακας 8.1. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών ($N=282$).	181
Πίνακας 8.2. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις τριών ομάδων κοινών πεποιθήσεων ($N=282$).	183
Πίνακας 8.3. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις ταυτίσεων και κοινωνικοπολιτικής αυτοτοποθέτησης ($N=282$).	184
Πίνακας 8.4. Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και εξτρεμιστικού συντηρητισμού ($N=282$).	188
Πίνακας 8.5. Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και ριζοσπαστικής αλλαγής ($N=282$).	191
Πίνακας 8.6. Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και ακτιβιστικής βίας ($N=282$).	194
Πίνακας 8.7. Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και αυταρχικής βίας ($N=282$).	197
Πίνακας 8.8. Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και αμυντικής βίας ($N=282$).	200

Περίληψη

Η παρούσα εργασία διερευνά τις θεωρίες συνωμοσίας (ΘΣ) υπό ένα κοινωνιοψυχολογικό πρίσμα. Αντλώντας από μελέτες για τις ΘΣ (Byford, 2011· Douglas et al., 2019· Moscovici, 1987· van Prooijen, 2018), τη Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων (Doise, 1990· Moscovici, 1976/2008· 1988) και το μοντέλο κοινωνικών αναπαραστάσεων της κοινωνικής τάξης (Staerklé et al., 2012· Staerklé, 2009), εξετάζεται η σχέση μεταξύ πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων στην Ελλάδα της κρίσης, καθώς και ο ρόλος των ΘΣ στη σχέση μεταξύ πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών. Οι ΘΣ προσεγγίζονται ως θεωρίες του κοινού νου, οι οποίες νοηματοδοτούν ένα αβέβαιο κοινωνικό περιβάλλον, περιγράφοντας αντιληπτές κοινωνικές συγκρούσεις.

Η εργασία αποτελείται από τέσσερις μελέτες. Στις πρώτες δύο μελέτες διερευνούμε το αναπαραστασιακό πεδίο των ΘΣ. Χαρτογραφούμε τις ΘΣ που διακινούνται στο ελληνικό διαδίκτυο και σταθμίζουμε μια κλίμακα μέτρησης συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, ώστε να δούμε τις αντικειμενοποιήσεις τους. Στις επόμενες δύο μελέτες εξετάζουμε την κοινωνιοψυχολογική επικέντρωση των ΘΣ (Doise, 1990) σε πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση και τη σχέση των ΘΣ με ακραίες δράσεις και βίαιες συμπεριφορές. Χρησιμοποιούμε τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές μεθόδους. Οι ποσοτικές μέθοδοι εφαρμόζουν μια όχι τόσο διαδεδομένη ανάλυση, επικεντρώνοντας στα υποκείμενα (προφίλ). Χρησιμοποιούνται και μέθοδοι εστίασης στις μεταβλητές (παλινδρομήσεις, διαμεσολαβήσεις). Η εργασία αυτή αναδεικνύει την εικόνα και το κοινό των ΘΣ και τη σχέση τους με τη συμπεριφορά. Συζητάμε την αξία του παραδείγματος των κοινωνικών αναπαραστάσεων στη μελέτη των κρίσιμων κοινωνικών και πολιτικών τεκταινόμενων, στην Ελλάδα και διεθνώς, υπό το πρίσμα της κατανόησης του πώς δημιουργείται μια 'από τα κάτω' γνώση για τον κόσμο.

Η 1^η μελέτη είναι ποιοτική και χαρτογραφεί τις ΘΣ που διακινούνταν στο ελληνικό διαδίκτυο μεταξύ 2010 και 2020. Τα αποτελέσματα έδωσαν τέσσερις τάξεις ΘΣ, και ανέδειξαν τη δομή του αναπαραστασιακού πεδίου, το οποίο αποτελείται από τις διαστάσεις *διομαδικής κυριαρχίας* και *ατομικού ελέγχου*. Εντός της πρώτης υπάρχει μια διαφοροποίηση, η οποία διακρίνει μεταξύ *εθνικών* και *διεθνών* διομαδικών συγκρούσεων.

Στη 2^η μελέτη αντλούμε από τις διαστάσεις κυριαρχίας και ελέγχου για την κατασκευή της Ελληνικής Κλίμακας Συνωμοσιολογικών Πεποιθήσεων. Η στάθμιση έγινε σε τέσσερις έρευνες μεταξύ 2019 και 2023. Η 1^η έρευνα ($N_1=169$) έδειξε την εσωτερική αξιοπιστία, την αξιοπιστία εξέτασης-επανεξέτασης, την εγκυρότητα κριτηρίου, καθώς και τη συγκλίνουσα και διακρίνουσα εγκυρότητα της κλίμακας, η οποία αποτελείται από δύο παράγοντες. Οι Γενικές ΘΣ περιγράφουν αφηρημένους αντιπάλους και γενικές συνωμοσίες. Οι Συγκρουσιακές ΘΣ περιγράφουν συγκεκριμένους αντιπάλους σε σύγκρουση. Η 2^η ($N_2=278$) και 3^η ($N_3=582$) έρευνα επιβεβαίωσαν την παραγοντική δομή της κλίμακας. Η 3^η και η 4^η έρευνα ($N_4=282$) έδειξαν, μέσω της διαφορικής προβλεπτικής ισχύος των παραγόντων της κλίμακας, την εγκυρότητα του περιεχομένου τους και τη μακροπρόθεσμη και οικολογική εγκυρότητα της κλίμακας.

Στην 3^η μελέτη, σε δύο έρευνες ($N_1=278$ και $N_2=582$) εξετάστηκαν συστάδες πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και τη λειτουργία του συστήματος, ώστε να εντοπιστούν οι διαφορές μεταξύ πλεγμάτων πεποιθήσεων και της σχέσης τους με πίστη σε ΘΣ. Τα αποτελέσματα έδωσαν τρεις ομάδες, τους Συστημικούς Υποστηρικτές, τους Αμφισβητίες και τους Απομαγεμένους τους συστήματος. Οι Απομαγεμένοι δεν αμφισβητούν το σύστημα· έχουν όμως απομαγευτεί από τις υποσχέσεις κινητικότητας και είναι οι πιο ευάλωτοι σε ΘΣ. Επίσης ταυτίζονται περισσότερο με το έθνος και είναι πιθανότερο να εκδηλώσουν συμπεριφορές ενάντια στα μέτρα περιορισμού της πανδημίας και του εμβολίου.

Στην τέταρτη μελέτη ($N=282$), εξετάζεται η σχέση μεταξύ συστάδων πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών. Βρέθηκε ότι οι Απομαγεμένοι είναι οι πιο πιστοί σε ΘΣ, και υιοθετούν περισσότερο ακραίες συντηρητικές στάσεις, βίαιες αυταρχικές συμπεριφορές και ριζοσπαστικές στάσεις έναντι των Συστημικών και των Αμφισβητιών, εξαιτίας της πίστης σε ΘΣ. Επίσης, βρέθηκε ότι Γενικές ΘΣ προβλέπουν ακραίο συντηρητισμό και αυταρχισμό, ενώ οι Συγκρουσιακές ΘΣ προβλέπουν ριζοσπαστικές στάσεις και βία υπέρ των αξιών της ενδοομάδας.

Λέξεις κλειδιά: Θεωρίες συνωμοσίας, κοινωνικές αναπαραστάσεις, κοινωνική τάξη, κρίση, κοινωνικές συγκρούσεις.

Conspiracy theories and social order in Greece during the crisis

Abstract

The present study researches conspiracy theories (CTs) under a sociopsychological prism. Drawing from studies on CTs (Byford, 2011; Douglas et al., 2019; Moscovici, 1987; van Prooijen, 2018), Social Representation Theory (Doise, 1990; Moscovici, 1976/2008; 1988) and the social representational model of social order (Staerklé et al., 2012; Staerklé, 2009), we examine the relationship between beliefs about the social order and conspiracy beliefs in Greece during the crisis, and also the role of CTs in the relation between social order beliefs and extreme attitudes and violent behaviours. We approach CTs as commonsense theories, which give meaning to an uncertain social environment by describing perceived social conflicts.

Our work consists of four studies. In the first two studies we examine the structure of the representational field of CTs. We map the CTs circulated in the Greek internet and validate a scale of conspiracy beliefs, to look into objectification processes. In the next two studies we examine the sociopsychological anchoring (Doise, 1990) of CTs on social order beliefs and the relation of CTs to extreme and violent attitudes and behaviours. We use both qualitative and quantitative methods. We apply a not that common method of focusing on subjects (profiles). Methods focusing on variables are used as well (regression, mediation). Our work highlights the image and the public of CTs, and their role of the latter in extreme behaviour. We discuss the value of the paradigm of social representations, in studying the recent social and political developments, both in Greece and internationally, under the lens of understanding how commonsense knowledge about the world is created.

Study 1 is qualitative and maps the CTs circulated in the Greek internet between 2010 and 2020. Results produced four classes of CTs, and showed the construct of the CTs representational field, which consists of two dimensions, *intergroup dominance* and *individual control*. Within the dominance dimension there is a differentiation between *national* and *supranational* intergroup conflicts.

In Study 2 we draw from the dominance and control dimensions to create the Greek Conspiracy Belief Scale. Validation was done in four researches between 2019 and 2023. Research 1 ($N_1=169$) tests internal and short-term test-retest reliability and

criterion, convergent and discriminant validity of the scale. The scale has a two-factor construct. General CTs describe abstract adversaries and general conspiracies. Conflict CTs describe specific societal conflicts. Researches two ($N_2=278$) and three ($N_3=582$) confirmed scale's factor construct. Researches three and four ($N_4=282$) demonstrate, through differential predictive power of each of the scale factors, factor-content validity and also scale long-term and ecological validity.

In Study 3, two researches ($N_1=278$ and $N_2=582$) looked into clusters of beliefs about the social order and beliefs about system function, so as to differentiate between groupings of beliefs and determine their relation to conspiracy beliefs. Results gave three groups, System Supporters, Challengers and Disenchanted. The Disenchanted do not question the system; however, they are disenchanted of its promises of mobility and are the most vulnerable to CTs. Moreover, they identify more with the nation and are more likely to exert behaviours against measures of pandemic confinement and vaccination.

Study 4 ($N=282$) examines the relationship between clusters of beliefs about the social order and extreme attitudes and violent behaviours. Results showed that the Disenchanted are the most likely to believe in CTs, and the most likely to adopt extreme attitudes, violent authoritative behaviours, and radical attitudes as compared to System Supporters and Challengers, because of belief in CTs. Lastly, results showed that General CTs predicted extreme conservative attitudes and authoritarian violence, while Conflict CTs predicted radical social change attitudes and ingroup values defence violence.

Key words: Conspiracy theories, social representations, social order, crisis, social conflicts.

Οι προηγούμενοι αιώνες γέννησαν, ανέπτυξαν, διέδωσαν και αναπαρήγαν θεωρίες συνωμοσίας σε ένα ερασιτεχνικό επίπεδο. Ο δικός μας αιώνας, ο 20^{ος}, είναι αυτός που έχει καθιερώσει τη θεωρία συνωμοσίας ως σύστημα σκέψης και ως μέθοδο δράσης. Είναι έτσι με πολλές έννοιες ένας αιώνας που προκαλεί ανησυχία. Είναι λες και έχει στοχεύσει να διαψεύσει και να ακυρώσει με υπέρμετρη ενεργητικότητα, τη μία μετά την άλλη, όλες τις αρχές πάνω στις οποίες φαίνεται να θεμελιώθηκε και όλες τις ελπίδες που οι άνθρωποι, η ανθρωπότητα, είχε επενδύσει σε αυτόν. Ποιος θα τολμούσε να πει ότι η καταδίωξη των μειονοτήτων μειώθηκε κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα; Ή ότι η θετική αντιμετώπιση και η ανοχή απέναντί τους έχει κερδίσει έδαφος; Ή ότι η ιστορία έχει προοδεύσει με αυτή την έννοια; Τέτοιες προβλέψεις θα βασίζονταν σε σπάνιες εξαιρέσεις και φαίνονται περισσότερο ως ευσεβείς πόθοι. Για ακόμη μία φορά!

Serge Moscovici, 1987, σελ. 153

Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση, η οποία ξεκίνησε από τις ΗΠΑ το 2007, απλώθηκε σε όλον το πλανήτη, και στην Ελλάδα, μέσα σε ελάχιστο χρόνο. Ήταν τέτοια η οικονομική και κοινωνική καταστροφή που προκάλεσε (Markantonatou, 2022), ώστε ολόκληρα κοινωνικά στρώματα βυθίστηκαν σε ανεπανάληπτη αβεβαιότητα και ανασφάλεια. Με μια έννοια η οικονομική κρίση έφερε το τέλος της περιόδου εκείνης, που σε πολλές χώρες του δυτικού κόσμου – και στην Ελλάδα – η κοινωνική ανέλιξη και η αέναη πρόοδος μεταξύ γενεών φάνταζε ακλόνητη (Παναγιωτόπουλος, 2021). Είναι σε αυτές τις συνθήκες που ο τρόπος με τον οποίο ρυθμίζονται οι κοινωνικές σχέσεις μπορεί να αλλάξει δραματικά. Η διάρρηξη του κοινωνικού ιστού στην Ελλάδα, εξαιτίας της κρίσης, έθεσε άμεσα το ζήτημα να απαντηθούν ερωτήματα τα οποία εισήλθαν στην αρένα της δημόσιας συζήτησης με τον πιο βίαιο τρόπο. Η αβεβαιότητα και η αναζήτηση νοήματος σε μια πρωτόγνωρη κατάσταση εγείρει, μεταξύ άλλων, συνωμοσιολογικές εξηγήσεις, οι οποίες επιχειρούν να εντοπίσουν τα αίτια της καταστροφής (Byford, 2011).

Έχει υποστηριχτεί ότι οι συνωμοσιολογικές εξηγήσεις δεν αποτελούν κάποια εξαίρεση στην ιστορική πορεία των ανθρώπινων κοινωνιών, αλλά εξελίσσονται μαζί τους (Traverso, 2013). Οι θεωρίες συνωμοσίας (στο εξής ΘΣ) διατηρούν μια αναλλοίωτη αντοχή στο χρόνο, εξηγώντας πάνω στο ίδιο διχοτομικό μοτίβο, νέα γεγονότα (Moscovici, 1987).

Δηλαδή παρά την εκκοσμίκευση των ανθρώπινων κοινωνιών, οι ΘΣ όχι μόνο δεν σταματούν, αλλά είναι ίσως περισσότερο από ποτέ ενταγμένες στο πνεύμα των καιρών. Κυρία επίδικα των καιρών είναι η κατανόηση μιας νέας κανονικότητας κρίσεων και η αντιμετώπιση της αίσθησης ρευστότητας, ενώ το μέλλον φαντάζει πιο δυστοπικό από ποτέ (Baumann, 2017). Με αυτή την έννοια οι ΘΣ αποτελούν κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία αποτυπώνουν τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές σχέσεις όσοι τις υιοθετούν.

Ειδικά στη νεότερη εποχή, όπου η πληροφορία και η επικοινωνία φτάνουν παντού και άμεσα, είναι εντελώς συνηθισμένο να πέσει κανείς πάνω σε μια συνωμοσιολογική αφήγηση, η οποία εξηγεί και δικαιολογεί τη δυσπιστία που μπορεί να νιώθει. Η ποικιλία και η συχνότητα με την οποία ανταλλάσσονται οι συνωμοσιολογικές αφηγήσεις τις κανονικοποιεί, ως εναλλακτική γνώση (Bronner, 2020). Η δημοφιλία τους καθιστά επιτακτικό να εξεταστεί όχι μόνο το τι έχουν να πουν αλλά το πως το λένε, πως δηλαδή κατασκευάζονται οι αφηγήσεις αυτές, καθώς επίσης και σε ποιον το λένε, ποιοι δηλαδή μπορεί να είναι περισσότερο ευάλωτοι σε αυτές. Οι ΘΣ έχουν υπάρξει διαχρονικά αντικείμενο μελέτης στα επιστημονικά πεδία της ιστορίας, της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης (Barkun, 2003· Bronner, 2019· Cohn, 1967· Groh, 1987· Popper 1950/2011· Taguieff, 2013). Έχει μελετηθεί η φύση και ο ρόλος τους στην πολιτική ζωή και την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη του δυτικού κόσμου (Bale, 2007· Graumann, 1987).

Τι τελευταίες δεκαετίες η κοινωνιοψυχολογική έρευνα πάνω στις ΘΣ έχει κεντρική θέση. Χαρακτηριστικά, σε μια ανασκόπηση των Goreis και Voracek (2019) εντοπίστηκαν 7702 αναφορές στο Web of Science (6649) και το Scopus (1053), από αρχής καταγραφής (1997 και 2004 αντίστοιχα) μέχρι το 2018. Η Pilch και συν. (2023) επικαιροποίησαν την έρευνα των Goreis και Voracek, εξετάζοντας αναφορές από το 2018 μέχρι το 2021 στις ίδιες πλατφόρμες¹. Εντόπισαν συνολικά 3504 αναφορές (WoS 2311 και Scopus 1193).

Η κοινωνική ψυχολογία έχει μελετήσει τις ΘΣ μέσα από δύο διαφορετικούς δρόμους. Οι παραπάνω ανασκοπήσεις των Goreis & Voracek (2019) και της Pilch και συν. (2023) αφορούν σε έρευνες, οι οποίες υιοθετούν μια ατομοκεντρική προσέγγιση (για μια αντίστοιχη ανασκόπηση ειδικά για την περίοδο της πανδημίας βλ. van

¹ Και οι δύο έρευνες έγιναν με τα ίδια κριτήρια αναζήτησης, όπου εισήχθησαν ως λέξεις κλειδιά τα *conspi**, *conspira*ideation*, *conspira*belief* και *conspira*theory*. Δεν υπήρχαν περιορισμοί στη γλώσσα και είχαν ενεργοποιηθεί οι ειδοποιήσεις του Google Scholar, ώστε να συμπεριληφθούν άρθρα σε διαδικασία προδημοσίευσης και όσα είχαν γίνει αποδεκτά προς δημοσίευση.

Mulukom et al., 2022). Εξετάζοντας δηλαδή ατομικές διαφορές αναδεικνύεται αυτό που οι Imhoff και Bruder (2014) ονόμασαν *συνωμοσιολογική νοοτροπία* (conspiracy mindset), αναφερόμενοι ειδικότερα σε ατομικές αντιλήψεις και διαφορές απέναντι στην προσλαμβανόμενη εξουσία. Ο δεύτερος δρόμος αφορά στη μελέτη κατασκευής μιας κοινής συνωμοσιολογικής γνώσης, ως μέσου ανάγνωσης και ερμηνείας του κόσμου, όχι στη βάση ατομικών παραγόντων, αλλά μέσω της συλλογικής επικοινωνίας (Klein & Nera, 2020). Ο Moscovici (2006/2020· 1987), προσεγγίζοντας τις ΘΣ μέσα από το πρίσμα της Θεωρίας των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων, μιλά για το *συνωμοσιολογικό τρόπο σκέψης* (conspiracy mentality), ως ένα κοινό/συναινετικό τρόπο σκέψης. Αυτός ο τρόπος σκέψης μπορεί να αποδίδει κοινωνικούς ρόλους και θέσεις σε ομάδες και άτομα, τα οποία κατασκευάζονται υπό συνθήκες βίαιων κοινωνικών αλλαγών, ως δράστες και υπαίτιοι της καταστροφής.

Στην Ελλάδα η πίστη σε ΘΣ έχει μελετηθεί κοινωνιοψυχολικά ως παράγοντας, ο οποίος μπορεί να σχετίζεται με ευρύτερες πεποιθήσεις για την κοινωνική κατάσταση και τις κοινωνικές σχέσεις, ειδικά κατά την περίοδο της κρίσης (Chryssochoou, 2018· Mari et al., 2017). Πιο ειδικά, έχει προταθεί από τη Chryssochoou ότι οι ΘΣ, υπό ένα αναπαραστασιακό πρίσμα, μπορεί πράγματι να ευνοούνται ως εξηγήσεις για όσους αισθάνονται την ανάγκη αναπλήρωσης μιας κλονισμένης τάξης πραγμάτων και για εκείνους που αισθάνονται ματαιωμένοι από τις κοινωνικές ρυθμίσεις ενός συστήματος που δεν τηρεί τις υποσχέσεις του. Επίσης, η προσέγγιση των ΘΣ, ως περιγραφών διομαδικών ανταγωνιστικών σχέσεων, έχει δείξει ότι μπορεί να αποτελούν ερμηνευτικά οχήματα εξήγησης ενός αρνητικού για την αντιληπτή ενδοομάδα πολιτικού και κοινωνικού αποτελέσματος (Sapountzis & Condor, 2013).

Υπό συνθήκες βίαιων κοινωνικών αλλαγών (Federico et al., 2018) και με δομικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας την ανομία και τη διαφθορά (Χριστόπουλος, 2014), η συνωμοσιολογική κοινή γνώση, μπορεί να ενισχυθεί. Έτσι θα υιοθετούνται πεποιθήσεις, οι οποίες ενισχύουν μια αντίληψη παντοδυναμίας για τον ισχυρό Άλλον, αντί να κατασκευάζουν τον αντίπαλο με όρους ιστορικούς και κοινωνικούς (Κουσουρή, 2014). Η κοινωνική ψυχολογία, και ειδικά οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, μπορούν να συμβάλλουν στη διερεύνηση των σχέσεων που υποκρύπτουν αυτόν τον κίνδυνο. Η παρούσα εργασία στοχεύει να συμβάλει σε αυτή την κατεύθυνση.

Βασιζόμενοι πάνω σε προηγούμενες έρευνες, εδώ θέλουμε να μελετήσουμε σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια το ρόλο των ΘΣ στην Ελλάδα της κρίσης και τη σχέση τους με τις πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση (Staerklé, 2009). Εκκινώντας από την οικονομική κρίση, προσεγγίσουμε τις ΘΣ, οι οποίες διακινούνται στην Ελλάδα, βασιζόμενοι στη Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων (Moscovici, 1976/2008· 1988), θέτοντας ορισμένους στόχους. Πρώτος στόχος μας είναι να μελετήσουμε τη σχετική εργογραφία, ώστε να κατανοήσουμε και να ορίσουμε τις ΘΣ υπό ένα αναπαραστασιακό κοινωνιοψυχολογικό πρίσμα. Δεύτερος στόχος είναι να διερευνήσουμε το πως μπορεί οι συνωμοσιολογικές αφηγήσεις, ως κοινή γνώση που διαμορφώνεται στο δημόσιο πεδίο, να εμπραγματώνουν τις συγκρούσεις που περιγράφουν, ώστε να είναι γνώριμες οι θεωρίες που παρουσιάζουν. Για να το καταφέρουμε αυτό χαρτογραφούμε με διαφορετικούς τρόπους τις ΘΣ στο ελληνικό διαδίκτυο μεταξύ 2010 και 2020. Αυτό μας επιτρέπει να δούμε το πως δομείται το αναπαραστασιακό πεδίο (Doise et al., 1992) των ΘΣ στην Ελλάδα. Στη συνέχεια κατασκευάζουμε μια κλίμακα μέτρησης των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, η οποία αντλεί από τις διαστάσεις δόμησης του πεδίου αυτού. Ένας τρίτος στόχος είναι να εξετάσουμε τις κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις (Doise, 1990) των ΘΣ σε προηγούμενες πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση και λειτουργία του συστήματος στην Ελλάδα. Για να το καταφέρουμε αυτό εξετάζουμε τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικές ρυθμίσεις και οι ασσύμετρες σχέσεις εξουσίας στην Ελλάδα γίνονται αντιληπτές από τα κοινωνικά υποκείμενα. Τέταρτος στόχος είναι η διερεύνηση της σχέσης των ΘΣ με βίαιες συμπεριφορές και ακραίες στάσεις. Τέλος, πέμπτος στόχος είναι να δούμε το ρόλο των ΘΣ στη σχέση μεταξύ πεποιθήσεων περί μιας κλονισμένης κοινωνικής τάξης και ακραίων στάσεων, οι οποίες αφορούν στο ελληνικό κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι.

Στην παρούσα εργασία παρατηρείται επίσης η διαμόρφωση των πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση τα τελευταία χρόνια, σε μια χώρα σε βαθιά και παρατεταμένη κατάσταση κρίσης. Επίσης οι ΘΣ, οι οποίες εξετάζονται, δεν αφορούν μόνο στην κρίση καθαυτή, αλλά σε μια σειρά από καίρια θέματα, τα οποία αναδύονται και εξηγούνται υπό ένα συνωμοσιολογικό πρίσμα. Ορισμένα από αυτά είναι η προσφυγική κρίση, η πανδημία, η κλιματική κρίση και το Μακεδονικό.

Η διατριβή αποτελείται από δύο τμήματα. Το πρώτο τμήμα έχει τρία σκέλη. Το πρώτο σκέλος αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο Κεφάλαιο 1 γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση της μελέτης των ΘΣ από τις κοινωνικές επιστήμες και των

ορισμών που έχουν δοθεί. Στο Κεφάλαιο 2 πραγματοποιείται μια ανασκόπηση της κοινωνιοψυχολογικής εργογραφίας των τελευταίων δεκαετιών, πάνω στις ΘΣ. Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο με βάση το οποίο η παρούσα εργασία προσεγγίζει τις ΘΣ, και επιχειρείται ο ορισμός τους με βάση το αναπαραστασιακό κοινωνιοψυχολογικό παράδειγμα. Στο Κεφάλαιο 4 αναπτύσσεται η προβληματική της διατριβής και ολοκληρώνεται το πρώτο μέρος. Το δεύτερο σκέλος αφορά το ερευνητικό κομμάτι, το οποίο αποτελείται από δύο μέρη με δύο κεφάλαια σε κάθε μέρος. Το πρώτο μέρος διερευνά τις αντικειμενοποιήσεις των ΘΣ, δηλαδή την εικόνα τους. Στο Κεφάλαιο 5 παρουσιάζεται μια ποιοτική μελέτη χαρτογράφησης των ΘΣ που διακινούνται στην Ελλάδα. Το Κεφάλαιο 6 παρουσιάζει, μέσα από τέσσερις ποσοτικές έρευνες, την κατασκευή και στάθμιση μιας κλίμακας συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων στην Ελλάδα. Στο δεύτερο μέρος διερευνώνται οι επικεντρώσεις των ΘΣ, δηλαδή το κοινό τους. Το Κεφάλαιο 7, μέσα από δύο ποσοτικές έρευνες, διερευνά το κοινωνιοψυχολογικό προφίλ των πιο ευάλωτων σε ΘΣ. Το Κεφάλαιο 8 κλείνει το ερευνητικό σκέλος της διατριβής, παρουσιάζοντας μια ποσοτική έρευνα, η οποία εξετάζει τις συνέπειες της συνωμοσιολογικής πίστης στο ελληνικό κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι, αναδεικνύοντας ένα μοτίβο σχέσεων μεταξύ ΘΣ και ακραίων στάσεων και συμπεριφορών. Το τρίτο σκέλος του πρώτου τόμου αποτελείται από το Κεφάλαιο 9, τη γενική συζήτηση της διατριβής. Το πρώτο τμήμα κλείνει με την παράθεση των βιβλιογραφικών αναφορών. Τέλος, το δεύτερο τμήμα περιλαμβάνει τα τρία παραρτήματα των κεφαλαίων των ερευνών.

Κεφάλαιο 1

Οι θεωρίες συνωμοσίας στις κοινωνικές επιστήμες: μια σύντομη περιήγηση

Εδώ θα επιχειρηθεί μια σύντομη παρουσίαση του πώς αντιμετωπίστηκαν οι ΘΣ στις κοινωνικές επιστήμες γενικότερα πριν προχωρήσουμε στην θεώρηση της κοινωνικής ψυχολογίας. Η ιστορική παρουσία των ΘΣ είναι αδιαμφισβήτητη (Bronner, 2019· Pipes, 1997· Taguieff, 2016). Μάλιστα οι ΘΣ επανέρχονται δυναμικά στο προσκήνιο σε κάθε βαθιά κρίση και κοινωνική ανακατάταξη, επιχειρώντας να νοηματοδοτήσουν ορόσημα για εκείνους που πλήττονται (Simonsen, 2020· Traverso, 2013). Οι ΘΣ εξετάζουν από τις πιο μικρές μέχρι τις πιο μεγάλες κοινωνικές αλλαγές και γεγονότα και συνδέουν τις πιο διαφορετικές ιστορίες και ομάδες. Επιχειρούν την κατασκευή πεποιθήσεων ως να είναι πρωταρχικές αλήθειες, προσφέροντας μια εναλλακτική ανάγνωση του κόσμου για όσους τις υιοθετούν (Taguieff, 2015).

1.1. Η έννοια ‘θεωρία συνωμοσίας’

Στο *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* ο McKenzie-McHarg (2020) αναφέρεται στην πολυπλοκότητα που υπάρχει όταν καλείται κανείς να ορίσει *τι είναι θεωρία συνωμοσίας*. Αυτό, υποστηρίζει, συμβαίνει γιατί οι ΘΣ διαπερνούν την ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών, υπάρχουν από τότε που υπάρχει πολιτισμός. Έτσι οποιαδήποτε προσέγγισή τους δεν λαμβάνει υπόψη αυτό το στοιχείο, θα καταλήξει να είναι αποσπασματική. Το ότι οι ΘΣ είναι συνυφασμένες με την ανθρωπότητα χρονικά και χωρικά (Groh, 1987), δεν δείχνει μόνο τον όγκο της ιστορικής πληροφορίας και των γεγονότων που μπορεί να συμβάλλουν σε έναν ορισμό. Δείχνει επίσης ότι ένας και μόνο ορισμός ίσως είναι τόσο δύσκολος όσο και αδύνατος ή ακόμα και μη επιθυμητός. Η ιστορική και κοινωνική ποικιλομορφία των ΘΣ μας οδηγεί να εξετάσουμε τα ιστορικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά τους. Τα θέματα που διαπερνούν αυτές τις αφηγήσεις και τα δομικά τους χαρακτηριστικά, διακρίνονται από *ανθεκτικότητα* και *προσαρμοστικότητα* στην πάροδο του χρόνου (Barkun, 2003). Από ιστορικής πάντως άποψης δεν μπορεί κανείς να μιλά για τις ΘΣ ως τέτοιες νωρίτερα από τον 17^ο αιώνα (Butter, 2014). Ο χαρακτηρισμός αυτός εμφανίζεται με το σημερινό του νόημα τον 19^ο αιώνα (McKenzie-McHarg, 2020).

Γιατί συνωμοσία; Ακολουθώντας εδώ το σκεπτικό του Koselleck (2002) λέμε ότι ο ίδιος ο όρος της ‘συνωμοσία’ επανανοηματοδοτείται την περίοδο κατά την

οποία οι ηγεμόνες της Ευρώπης χάνουν την ελέω Θεού εξουσία τους επί των ανθρώπων. Δηλαδή, συνωμοσία στους προ-νεωτερικούς χρόνους είναι η δράση μια μυστικής ομάδας. Η ομάδα αυτή έχει την πολιτική ισχύ, λόγω αξιώματος, κοινωνικής θέσης ή κάποιων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, να φέρει σε πέρας μια συνωμοσία. Στη συνέχεια όμως η 'συνωμοσία' γίνεται μια έννοια που μπορεί να αφορά τον οποιοδήποτε. Αποτελεί ένα φαινόμενο 'δημοκρατικό'. Με αυτή την έννοια μπορεί να αφορά και στη δράση ανθρώπων ταπεινής καταγωγής. Δηλαδή, σύμφωνα με τον Koselleck, η χρήση του όρου και η δράση, η οποία περιγράφεται ως τέτοια, αντανakλά έναν βαθύ κοινωνικό μετασχηματισμό και μετακίνηση της εξουσίας σε δημοκρατικότερες μορφές διακυβέρνησης. Αντανakλά και ακολουθεί μια ευρύτερη συμμετοχή των μαζών στο κοινωνικό και ιστορικό προσκήνιο. Ο Διαφωτισμός και οι βαθιές πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές αντανakλώνται και στο περιεχόμενο του όρου.

Η συνωμοσία είναι, έτσι, ένας τρόπος δράσης που θα χρησιμοποιηθεί σε μια μάχη κοινωνικής αλλαγής. Είναι ταυτόχρονα και μια προσπάθεια εξήγησης της επιτυχίας (ή αποτυχίας) της δράσης αυτής. Με άλλα λόγια, την περίοδο που σηματοδοτεί το τέλος των φεουδαρχικών καθεστώτων, υπήρξε μια ανεπανάληπτη και πρωτόγνωρη κινητοποίηση των ταπεινών τάξεων, η οποία προϋπέθετε κάποιου είδους μυστική προετοιμασία ως ένα βαθμό. Έτσι ακόμα και αν δεν υπήρξε κάποιου είδους συνωμοσία, η δράση των μαζών μπορεί να έγινε αντιληπτή ως μια υποκινούμενη, μυστική συνεννόηση εναντίον των ανώτερων στρωμάτων. Έτσι θα εξηγηθεί και θα γίνει διαχειρίσιμη η ιστορική και κοινωνική καινοτομία για εκείνη την ομάδα που χάνει τα ηνία του υλικού και συμβολικού ελέγχου (Koselleck, 2002).

Γιατί θεωρία; Την ίδια στιγμή η έννοια 'θεωρία', η οποία ως όρος δεν υπάρχει ακόμα δίπλα στη 'συνωμοσία', αποκτά και εκείνη, ειδικά από το 19^ο αιώνα, τη νεωτερική της σημασία (McKenzie-McHarg, 2020). Η γνώση για το πώς δουλεύει ο κόσμος 'κοινωνικοποιείται' και μετέχει στη διαμόρφωση μιας κοινής γνώσης. Ως τότε τη λειτουργία ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων και κανόνων την επιτελούσε η παράδοση, ο κλήρος και το κύρος των ελέω Θεού εξουσιαστών.

Αυτή η γνώση δεν διαχέεται πια από μια ηγεμονική ομάδα, όπως συμβαίνει με τις συλλογικές αναπαραστάσεις από τα πάνω (Durkheim, 1898/1996). Ο τρόπος εξήγησης της δράσης του συνωμότη μπορεί να ενσωματώσει στοιχεία μιας κοινής 'επιστημονικής' σκέψης και εξηγήσεις για το πώς δουλεύει ο κόσμος. Η γνώση αυτή είναι αντικείμενο ελεύθερης διαπραγμάτευσης στην κοινωνία και συσχετίζεται με την

εμπειρία της κοινωνίας. Δηλαδή η μέθοδος της απόδειξης μπλέκει με τη βιωμένη ‘αλήθεια’ μιας κοινής λογικής που εδράζεται σε δοξασίες και πεποιθήσεις. Η διαδικασία αυτή γεννά κοινές θεωρίες για τον κόσμο.

1.2. Ο ορισμός των θεωριών συνωμοσίας στις κοινωνικές επιστήμες

Στον ιστορικό χρόνο, οι ΘΣ περιγράφονται από τις κοινωνικές επιστήμες, ως προσπάθειες ερμηνείας κοινωνικών και πολιτικών γεγονότων από οργανωμένες ομάδες με πολιτική δράση ή ομάδες αντιληπτές ως παραβατικές ή περιθωριακές (Simonsen, 2020). Η ‘συνωμοσία’ είναι μια πράξη κατεξοχήν πολιτική (Bale, 2007). Η ‘θεωρία’ καθιστά εφικτή τη μετάβαση από το ειδικό στο γενικό (McKenzie-McHarg, 2020). Έτσι συνδέονται μεγάλα και διαφορετικά γεγονότα, κάτω από μία ομπρέλα, εξηγώντας το πώς δουλεύει ο κόσμος και ποιες είναι οι αιτίες της κοινωνικής εξέλιξης (Taguieff, 2015). Οι ΘΣ βασίζονται σε υπαρκτές κοινωνικές συγκρούσεις και εντοπίζουν τον αντίπαλο σε πολλαπλές κοινωνικές κατηγορίες (Taguieff, 2006). Οι μετέχοντες τέτοιων αντιλήψεων εξετάζονται ως μέλη ομάδων και ως δρώντες εντός συγκεκριμένων κοινωνικών πλαισίων (Butter & Knight, 2020· Popper, 1945/2013). Οι ΘΣ μπορούν να συγκροτούν νεωτερικού τύπου προφητείες υπό το πρίσμα αντιληπτών σχέσεων εξουσίας (Milošević Đorđević, et al., 2021b). Τα πλαίσια αυτά, κοινωνικά και ιστορικά, περιλαμβάνουν ιδεολογικές πεποιθήσεις και κοσμοθεωρίες, οι οποίες τελικά μπορεί να συμβάλουν στην ανάδυση μιας ‘αστυνομικής’ αντίληψης της ιστορίας (Taguieff, 2015· Traverso, 2013).

Οι ΘΣ έχουν οριστεί ως αφηγήσεις περί ισχυρών δραστών που συνεργάζονται μυστικά ώστε να καταφέρουν την εκπλήρωση ενός κακόβουλου ή ολέθριου σκοπού (Knight, 2002· Taguieff, 2015). Ο ορισμός αυτός επιτυγχάνει την κανονιστική ελευθερία (Σεφεριάδης, 2021), ώστε να κατηγοριοποιήσει ένα ευρύ πεδίο αφηγήσεων ως ΘΣ. Επίσης με μικρές παραλλαγές έχει χρησιμοποιηθεί και στην κοινωνική ψυχολογία (πχ. Byford, 2014· Douglas et al., 2019· Pilch et al., 2023· van Prooijen, 2018· Uscinski, 2018). Ωστόσο ο ορισμός των ΘΣ μπορεί να έχει πολλαπλές απαντήσεις (Nefes & Romero-Reche, 2020). Ακόμη, ένας μοναδικός ορισμός μπορεί να μην είναι καν επιθυμητός (McKenzie-McHarg, 2020) ή δυνατός (Taguieff, 2015).

Επιπλέον, ένας ορισμός χρειάζεται μια αξία χρήσης, η οποία αφορά στις παραμέτρους με βάση τις οποίες προσεγγίζεται το φαινόμενο που ορίζει (Σεφεριάδης, 2021). Για παράδειγμα ο όρος ‘λαϊκισμός’ αν νοηματοδοτηθεί σε πλαίσια ηγεμονίας,

επιτελεί λειτουργίες απαξίωσης και αποκλεισμού οποιουδήποτε ασκεί κριτική ή αντίσταση στο κυρίαρχο αφήγημα (π.χ. Bergmann, 2018· Mudde & Kaltwasser, 2013). Η αναλυτική ευκρίνεια ενός ορισμού επιτρέπει, όπως υποστηρίζει ο Σεφεριάδης, να μην εργαλειοποιείται εύκολα το υπό εξέταση κοινωνικό φαινόμενο. Οι ΘΣ είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο χρήσιμο σε όσους κατέχουν την εξουσία (Butter, 2014) γιατί είτε υποτάσσουν (Taguieff, 2006), είτε στιγματίζουν (Husting & Orr, 2007).

Με βάση τα παραπάνω τέσσερις άξονες μπορούν να συμβάλουν στον ορισμό των ΘΣ:

α) Οι ιστορικές και κοινωνιολογικές περιγραφές των ΘΣ (π.χ. Bronner, 2019· Keely, 1999· Traverso, 2013) έχουν ως δομικό τους στοιχείο την ανάγκη περιγραφής μιας σύγκρουσης, η οποία επιχειρεί μια διχοτόμηση του κόσμου (Taguieff, 2015).

β) Στη Δύση οι σύγχρονες ΘΣ είναι κυρίως αντί-αφηγήσεις στην κυρίαρχη αφήγηση, περιγράφοντας μια εναλλακτική κοινωνική υπόθεση (Clark, 2023· Gabriel, 2016· Oswald & Herman, 2016).

γ) Οι ΘΣ αποτελούν μια κοινωνική δραστηριότητα διαμόρφωσης θέσεων και απόψεων για γεγονότα, εμπλέκοντας όσους μπορεί να πλήττονται (Byford, 2014).

δ) Οι ΘΣ μπορούν να θεωρηθούν ως ένα σύνολο ιδεών και πεποιθήσεων με κοινωνική διάσταση, συμβάλλοντας στην από κοινού κατανόηση του κοινωνικού περιβάλλοντος και στη δράση επ' αυτού (Nefes & Romero-Reche, 2020).

1.3. Ιστορικές περίοδοι ανάπτυξης και διάδοσης των θεωριών συνωμοσίας

Οι συνωμοσίες και η αναπαραγωγή τους υπάρχουν από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα (Cohn, 1967). Η ιστορία προσφέρει άπειρα παραδείγματα αφηγήσεων με συνωμοσιολογικά χαρακτηριστικά καθώς και απόπειρες να κατηγορηθούν ισχυρές και μειονοτικές ομάδες ως συνωμότες. Συνήθως έχουν να κάνουν με κάποιο καταστροφικό γεγονός ή έναν ευρύτερο και απροσδιόριστο κίνδυνο, ο οποίος επικρέμεται πάνω από μια κοινωνία. Οι διώξεις των χριστιανών ως υπευθύνων για την πυρπόληση της Ρώμης και η εξόντωση των Εβραίων, ως υπαίτιων της παρακμής του γερμανικού έθνους, δεν ήταν μόνο αιτιολογημένες. Ήταν η μόνη επιλογή σε μια τελική μάχη με τον προαιώνιο εχθρό (Taguieff, 2006). Επίσης ο Ύστερος Μεσαίωνας και η πρώιμη νεωτερική περίοδος (Vose, 2013), έχουν τις δικές τους ΘΣ, οι οποίες αντανakλούν κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις και ανταγωνισμούς (Monter, 2003).

Η ανακάλυψη του ‘Νέου Κόσμου’, όπως ονομάστηκε, φέρνει τη δαιμονοποίηση των ιθαγενών, νομιμοποιώντας την εκμετάλλευση και εξόντωση τους ως έργο θεάρεστο (Thomsen, 1987). Η πρωτόλεια φιλελεύθερη σκέψη και οι πρώτες προσπάθειες γυναικείας χειραφέτησης, φέρνουν το κυνήγι των μαγισσών σε Ευρώπη και Αμερική, ως μέσω πειθάρχησης σώματος και πνεύματος (Cohn, 1975/2001· Jacques-Chaquin, 1987· Vose, 2013). Και βέβαια ο μύθος των πανίσχυρων Εβραίων², οι οποίοι υποτίθεται συνωμοτούν από το Μεσαίωνα μέχρι και σήμερα, σκορπώντας αρρώστιες και δυστυχία – όπως η Μαύρη Πανώλη το 14^ο αιώνα – υποκινώντας επαναστάσεις και οικονομικές καταστροφές με στόχο την κυριαρχία επί των πάντων (McKenzie-McHarg & Oberhauser, 2020). Οι Illuminati³ και οι Μασόνοι⁴, ομάδες υπαρκτές, συχνά ταυτίζονται με τους Εβραίους (Taguieff, 2015).

Με βάση και τα παραπάνω έχει προταθεί ότι οι ΘΣ χωρίζονται σε δύο περιόδους εμφάνισης και εξέλιξης (Moscovici, 2006/2020). Η πρώτη περίοδος έχει να κάνει με τη συνωμοσιολογία ως τους Μεσαιωνικούς χρόνους, που έχει στόχο τον αποκλεισμό, μέχρι και την εξόντωση του Άλλου ως μάγου, αιρετικού, αμαρτωλού, υπηρέτη του διαβόλου (Cohn, 1975/2001· Jacques-Chaquin, 1987· Taguieff, 2015).

Η δεύτερη περίοδος αντανakλά την βαθιά αλλαγή στην κοινωνική τάξη πραγμάτων που σηματοδοτείται με το πέρασμα από το Μεσαίωνα στους νεωτερικούς χρόνους (πχ. Oberhauser, 2020). Η συνωμοσιολογία επιτρέπει εδώ την κατασκευή νέων κοινωνικών κατηγοριών. Οι όροι ‘Καλό’ και ‘Κακό’, επανέρχονται προσφέροντας μια εναλλακτική αφήγηση στον παλιό κόσμο με τις ιδέες, το πνεύμα και τις παραδόσεις του, ως υπερασπιστή μιας ιδανικής κοινωνίας. Και στα δύο οι ΘΣ εξυπηρετούν τη υπεράσπιση μιας ορθοδοξίας (Deconchy, 2011).

Οι πρώτες ΘΣ, οι οποίες γεννήθηκαν και είχαν τα παραπάνω νεωτερικά στοιχεία, αφορούσαν στο κοινωνικό γεγονός που αποτέλεσε τομή για την παλιά αντίληψη του κόσμου, τη Γαλλική Επανάσταση (Hobsbawm, 2015). Η συνωμοσία δεν είναι πια ευκαιριακή. Δεν έγινε για την εκδίκηση ή εξόντωση κάποιου αντιπάλου σε τοπικό επίπεδο, ούτε είναι μηχανορραφία μεταξύ εξουσιαστών. Ο Γάλλος Αβάζ Barruel το 1797 με το *Mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme*, ο Βρετανός καθηγητής John Robinson (1797/2014) με το *Proofs of a Conspiracy against all the*

² Η αντισημιτική θεωρία συνωμοσίας αναδύεται το 12^ο αιώνα και φτάνει ως το σήμερα (Traverso, 2013). Με αρχή ένα δαιμονικό και μολυσματικό μοτίβο (Heil, 2012), αντλεί κατά περιόδους από θρησκευτικά, φυλετικά, εθνικιστικά και πολιτισμικά θέματα (Simonsen, 2020).

³ Η ύπαρξη μυστικών ή κλειστών ομάδων, όπως οι Illuminati τον 17^ο και 18^ο αιώνα (Oberhauser, 2020) ενίσχυσε την ιδέα ότι υπάρχουν άγνωστοι σε ανώτερες θέσεις με ισχυρά μυστικά (Wood, 1982).

⁴ Οι Μασόνοι προέρχονται από τις μεσαιωνικές συντεχνίες των χτιστών (Jacob & Crow, 2014).

religions and governments of Europe και ο Γερμανός θεολόγος Johan Augustus Starck με το *Der Triumph der Philosophie im achtzehnten Jahrhunderte* (Oberhauser, 2020· Taylor, 2014), υποστήριξαν ανοιχτά ότι η επανάσταση ήταν το έργο μιας ομάδας συνωμοτών. Η ιστορική και κοινωνική ανάγκη συνωμοσιολογικής εξήγησης των κοινωνικών γεγονότων “αναδύθηκε ως μια αντίδραση στις αλλαγές και τις εξελίξεις του 18^{ου} αιώνα, οι οποίες κορυφώθηκαν με τη Γαλλική Επανάσταση” (Oberhauser, 2020, σελ. 555).

Με άλλα λόγια, οι ΘΣ έπρεπε να εξηγήσουν μια κοινωνική καινοτομία, η οποία ερχόταν να αντικαταστήσει την παλιά τάξη. Τοποθέτησαν εκεί μέσα τις αντιμαχόμενες ομάδες, περιγράφοντας ταυτόχρονα τη δυναμική της σχέσης αυτής. Η μαζική κίνηση των καθημερινών ανθρώπων εξηγείται ως έργο μιας ομάδας φιλοσόφων, οι οποίοι εναντιώθηκαν στον παλιό κόσμο και την παράδοση για δικό τους συμφέρον. Η ομάδα αυτή με τις νέες μεθόδους της και τα επιστημονικά της ‘όπλα’, παρέσυρε τις μάζες, ώστε να υπηρετήσουν τους σκοπούς της.

1.4. Οι θεωρίες συνωμοσίας στη Βιομηχανική Εποχή

Τα επαναστατικά γεγονότα, τα οποία σηματοδότησαν το οριστικό πέρασμα από την ύστερη φεουδαρχία στην αστική εποχή (Hobsbawm, 2012), συγκρότησαν και διέθεσαν προς κατανάλωση στο κοινό μια συνωμοσιολογική ερμηνεία τους. Επίσης επέτρεψαν την εξέλιξη της ερμηνείας αυτής μέσα από τα διάφορα επιστημονικά πεδία. Οι παραπάνω εξελίξεις συμβαίνουν πρώτιστα στο δυτικό βιομηχανικό κόσμο, ο οποίος αναδεικνύεται σε ηγεμονική δύναμη (Πεπόνης, 2023). Η οικονομική και κοινωνική έκρηξη συμβαδίζει με την επιστημονική (και τεχνολογική) πρόοδο. Χαρακτηριστικό κληροδότημα του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, είναι μια *διαδικασία επιστημονικοποίησης της ζωής* (McKenzie-McHarg, 2020).

Με τον όρο ‘επιστημονικοποίηση’ περιγράφεται η διαδικασία κατά την οποία πτυχές και πεδία της κοινωνικής ζωής και των κοινωνικών δραστηριοτήτων αφομοιώνουν και ακολουθούν επιστημονικές μεθόδους, κανόνες και μοντέλα, ενώ μέχρι πρότινος οι ίδιες πτυχές ορίζονταν και ρυθμιζόνταν από την παράδοση ή άλλες πηγές κύρους και εξουσίας. Η διαδικασία αυτή έφερε κοντά τους όρους ‘συνωμοσία’ και ‘θεωρία’ τόσο μέσω της εγκληματολογίας (19^{ος} αιώνας) όσο και μέσω των κοινωνικών επιστημών (20^{ος} αιώνας). Δηλαδή, όπως αναφέρει ο McKenzie-McHarg,

οι ΘΣ συνενώθηκαν εννοιολογικά για να εξηγήσουν α) πιθανά σενάρια εγκληματικών πράξεων, και β) συγκλονιστικά κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα, ως συνωμοσίες.

Η υιοθέτηση επιστημονικών μεθόδων στην στοιχειοθέτηση εγκληματικών υποθέσεων σήμαινε την προσπάθεια αντικειμενικής, δηλαδή επιστημονικής, παρουσίασης των υποθέσεων εκ μέρους του τύπου της εποχής. Έτσι καταρχήν υπάρχει μέθοδος εξήγησης ενός εγκλήματος. Στο επίπεδο αυτό όμως δεν υπάρχει ακόμη κάποια αντίληψη των συνωμοσιών ως φαινομένου με γενικεύσιμα χαρακτηριστικά. Δηλαδή η χρήση του όρου αφορά στην ερμηνεία του εγκλήματος κατά συνθήκη. Οι όροι ‘συνωμοσία’ και ‘θεωρία συνωμοσίας’ ακόμα θα περιγράφουν μια αρνητική εξέλιξη, αναφερόμενοι σε συγκεκριμένες υποθέσεις. Ο όρος ‘συνωμοσία’ σχετίζεται ακόμα σε μεγάλο βαθμό με τη Μεσαιωνική ‘κατηγορία της συνωμοσίας’ στην Αγγλία, όπου ήταν απαιτητό να επιδειχθεί με ποιον τρόπο είχε πληγεί το θύμα από το συνωμότη (Arens, 1953). Με την πάροδο του χρόνου, όπως εξηγεί ο Arens, κάτι τέτοιο φαίνεται ότι έπαψε να ισχύει. Η ‘συνωμοσία’ από κατηγορία για μια τετελεσμένη πράξη, μετατρέπεται σε αφηρημένο ισχυρισμό, ο οποίος αφήνει ανοιχτό το ποια είναι τα μέσα και οι σκοποί του δράστη. Επίσης, το πεδίο εφαρμογής δεν είναι αυστηρό και δεν έχει να κάνει μόνο με εγκληματική ενέργεια βάσει ποινικού δικαίου. Μπορεί να αφορά διαφορετικά γεγονότα και υποτιθέμενους δράστες.

Οι συνέπειες εδώ είναι δύο: Πρώτον, όταν συμβαίνει αυτό μπορεί να χαρακτηρίζει και αναδρομικά ορισμένα πολιτικά, κοινωνικά κλπ., γεγονότα. Δεύτερον, προσδίδει σε αυτά τα γεγονότα μια εγκληματική χροιά σε βάρος του αντιληπτού ως κοινού καλού. Με άλλα λόγια, γίνεται επίκληση του όρου ‘συνωμοσία’ για να κατηγοριοποιηθούν ως ΘΣ αφηγήσεις, οι οποίες μπορεί να εξηγούν εκείνη την περίοδο (19^{ος} αιώνας) συγκλονιστικά γεγονότα, αποδίδοντας τα σε κακόβουλους δράστες, οι οποίοι απειλούν μια δεδομένη κοινωνική οργάνωση.

Για τις κοινωνικές επιστήμες η έννοια ‘θεωρία συνωμοσίας’ έχει αρνητική σημασία, όχι για την ερμηνεία εγκληματικών ενεργειών, αλλά μεγαλύτερων κοινωνικών και πολιτικών γεγονότων, όπως οι επαναστάσεις. Εδώ η συνωμοσία δεν καταδεικνύει αποκλειστικά ένα συγκεκριμένο έγκλημα, αλλά αποτυπώνει ένα αφηγηματικό τόξο, ένα συμπεριληπτικό πλαίσιο με κεντρικό σημείο αναφοράς την ανατροπή. Η ‘συνωμοσία’ από μόνη της ως όρος όμως δεν είναι αρκετή για να αποδώσει το μέγεθος του γεγονότος και των παραμέτρων που το ορίζουν. Έτσι ο όρος παγιώνεται πια ως μέρος ενός συνθετικού μέχρι και σήμερα, π.χ. *Conspiracy Theory*

of Society (Popper, 1950/2011), *of History* (Neumann, 2011), *of events and politics* (Bell, 2000).

Ακόμα και τη δεκαετία του '30 ο όρος 'θεωρία συνωμοσίας' εξακολουθούσε να αποτελεί νεολογισμό. Έγιναν συστηματικές προσπάθειες να του αποδοθεί το νόημα ενός γενικού αντικειμένου, το οποίο αποτυπώνει ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο, επιτρέποντας έτσι την κατηγοριοποίηση εντός του μιας σειράς φαινομένων (πχ. Dimock, 1937). Αυτό που έχουμε δηλαδή είναι ένα γνωσιολογικό αντικείμενο, ανταγωνιστικό των νεωτερικών κοινωνικών επιστημών, και το οποίο α) έχει – αφού του αποδίδεται – πραγματική ισχύ, και β) φαίνεται να είναι σε θέση να διαμορφώνει στάσεις και δράσεις.

1.5. Οι θεωρίες συνωμοσίας στον σύγχρονο κόσμο

Η ισχύς των ΘΣ κορυφώθηκε πριν και κατά τη διάρκεια του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου. Οι ΘΣ ως μέρος αφηγημάτων για τις αιτίες κοινωνικής παρακμής και αποσύνθεσης των εθνών, μετατρέπονται σταδιακά σε νομιμοποιητικό μέσο εξόντωσης στη ναζιστική Γερμανία (Traverso, 2013). Η αποανθρωποποίηση επιτρέπει αυτό που απέναντι σε ανθρώπους θα θεωρούνταν αποτρόπαιο έγκλημα (Bronner, 2019· Taguieff, 2006). Σε μια διερεύνηση του πως καθημερινοί άνθρωποι μπορούν να γίνουν συμμετοχοί μιας τερατωδίας, ο Adorno και συν. (1967), πρότειναν ότι οι ΘΣ υπήρξαν εξαιρετικά ελκυστικές γιατί “νοηματοδότησαν την κρίση της κοινωνικής τάξης, η οποία ήταν ακατανόητη, σαν ένα φυσικό φαινόμενο και μη αντιστρέψιμη όπως η μοίρα” (Blanuša & Hristov, 2020, σελ. 72)

Μεταπολεμικά, η κοινωνικοπολιτική συνθήκη αλλάζει, και η ήττα του φασισμού και του ναζισμού προκαλεί μια διπλή αντίδραση απέναντι στις ΘΣ. Από τη μία αναδύεται και ενισχύεται μια περιγραφή τους ως στιγματισμένη γνώση, η οποία παθολογικοποιεί τους φορείς της (Davis, 1970· Hoffstadter, 1966/2012· Popper, 1950/2011). Από την άλλη οι ΘΣ αντανακλούν μια νέα συνθήκη, με τον ‘Κόκκινο τρόμο’ και τον Μακαρθισμό, να είναι μια πρώτη συνωμοσιολογική ερμηνεία της ψυχροπολεμικής περιόδου στη Δύση, με στόχο την αντικομμουνιστική δράση (Clarke, 2023· Danto, 2012). Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ και η αναγγελία μιας ‘Νέας Τάξης Πραγμάτων’ – δηλαδή της παγκόσμιας ηγεμονίας των ΗΠΑ, της επιτάχυνσης της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και της προτεραιοποίησης της ασφάλειας – από τον George H.W. Bush το 1991 (Mead, 1991· Miller & Yetiv, 2001), πυροδοτεί έναν

νέο κύκλο ΘΣ (Spark, 2000). Ο κύκλος αυτός εξελίσσεται μέχρι σήμερα. Μία σύγχρονη εκδοχή είναι η θεωρία περί αντικατάστασης του λευκού δυτικού ανθρώπου από ανατολικούς και ειδικότερα αραβικούς πληθυσμούς, η οποία αντανακλά τον πολυεπίπεδο εντεινόμενο ανταγωνισμό Ανατολής-Δύσης και τις συνέπειες του (πχ. προσφυγική κρίση) με όρους πολιτισμικής σύγκρουσης (αναλυτικότερα βλ. Bergmann, 2021).

1.6. Ιστορικά και κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά των θεωριών συνωμοσίας

Ο Taguieff (2015) εξηγεί ότι τέσσερα είναι τα βασικά χαρακτηριστικά των ΘΣ. Πρώτο χαρακτηριστικό αποτελεί η *ιστορικότητα* που τις διακρίνει. Η διαχρονική τους παρουσία, σύμφωνα με τον Taguieff, διαπερνά όλες τις κοινωνίες και κοινωνικές τάξεις. Οι ομάδες που πιστεύουν σε ΘΣ έχουν ένα κοινό στοιχείο. Συνδέονται άρρηκτα με τις εκάστοτε συνθήκες, οι οποίες καθορίζουν τη σχέση των ανθρώπων με το περιβάλλον τους. Με αυτή την έννοια ένα εύλογο συμπέρασμα είναι ότι μπορεί να καλλιεργούνται από όλα τα ιδεολογικοπολιτικά στρατόπεδα (Groh, 1987).

Ένα δεύτερο στοιχείο των ΘΣ, είναι η *ανθεκτικότητά* τους ως μηχανισμών κατανόησης και οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων και γεγονότων (βλ. επίσης Barkun, 2003). Οι ΘΣ επιβιώνουν ερμηνεύοντας την ίδια τη διαδικασία της εκκοσμίκευσης και της απομάγευσης του κόσμου. Η μεταμόρφωση σε όλο το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον κατά το Διαφωτισμό και έπειτα δημιούργησε ένα ιστορικό ασυνεχές, το οποίο όμως δεν είχε αρνητική επίδραση στη δημιουργία και διάδοση των ΘΣ (Taguieff, 2006). Έτσι, αντί να σβήσουν, όπως συνέβη με άλλες δοξασίες του παλιού κόσμου, προσαρμόστηκαν (Moscovici, 2006/2020). Ειδικά για τον 20^ο αιώνα, μπορεί να υποστηριχτεί ότι, κόντρα στις προσδοκίες της εποχής, έχουμε μια επαναμάγευση του κόσμου μέσω των ΘΣ (Taguieff, 2006). Φαίνεται ότι η νεωτερικότητα προσέφερε μια νέα θεματολογία για τις ΘΣ, καθιστώντας τις, σημαντικές για κάποιες ομάδες. Υπάρχει λοιπόν το παράδοξο ότι ενώ φαίνεται να λειτουργούν κόντρα στην ίδια την ιστορική εξέλιξη, η τελευταία φαίνεται να τις ευνοεί τελικά. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί αν η αντίσταση στη νεωτερικότητα θεωρηθεί σύμφυτη με τη συλλογική ιστορία και την πολιτισμική διαδρομή των κοινωνιών σε συγκεκριμένες συνθήκες (Zukier, 1987).

Ακόμα και σε περιπτώσεις πλήρους διάψευσης μιας ΘΣ από πηγές, οι οποίες δεν μπορούν να θεωρηθούν χειραγωγούμενες, μπορεί να έχουμε μεταπήδηση στο

επιχείρημα της προφητικότητας (Bronner, 2019). Το επιχείρημα αυτό υποστηρίζει ότι αν όσα περιγράφει η ΘΣ αναγνωρίζονται ως τετελεσμένα ή ότι επίκεινται με κάποιον τρόπο, και αν ο συνωμότης είναι αντιληπτός ως υπαρκτός, η αλήθεια της ΘΣ αποκτά υλική υπόσταση. Ο μύθος γίνεται γεγονός, ως γνώση μιας ή περισσότερων ομάδων και αυτό είναι η μοναδική απαραίτητη απόδειξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, σύμφωνα με τους Bronner (2019) και Taguieff (2006), αποτελεί η συνωμοσία του αιώνιου Εβραίου. Ο Taguieff αναφέρει πως όταν ο Hitler αναφερόταν στην πλαστότητα των Πρωτοκόλλων των Σοφών της Σιών⁵, τόνιζε ότι όσα έλεγαν τα Πρωτόκολλα πραγματώνονταν την ίδια στιγμή. Η ταπεινωτική συνθηκολόγηση του Α΄ΠΠ έθρεψε το μύθο της ‘πισώπλατης μαχαιριάς’⁶. Σε συνδυασμό με κοσμογονικές εξελίξεις όπως η Ρωσική Επανάσταση, τα Πρωτόκολλα αποτέλεσαν μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Η συνωμοσία, τρεφόμενη από μια υλική δύναμη, δεν αγωνιούσε πια για την επιβίωση της αφηγηματικής της πλευράς (Traverso, 2013).

Ένα τρίτο χαρακτηριστικό, σύμφωνα με τον Taguieff, είναι το *θεματολογικό εύρος* των ΘΣ, το οποίο όμως *επαναλαμβάνει το ίδιο μοτίβο*. Πρόκειται για την αντίληψη περί αιώνιας μάχης του καλού με το κακό που συναντάται σε όλες τις κουλτούρες, πρωτόγονες και ανεπτυγμένες (Groh, 1987). Ειδικότερα στις δεύτερες, οι ΘΣ είναι πιο καλοδοσούμενες, έως και με στοιχεία επιστημονικής τάξης. Επίσης παύουν να είναι μονοθεματικές, αμβλύνοντας την επαναληπτικότητα και μονοτονία τους, καθώς απλώνονται στα πεδία της πολιτικής, των επιστημών, της οικονομίας, της κουλτούρας, κλπ. (π.χ. Goertzel, 2010· Lewandowsky et al., 2013· Taguieff, 2015).

Τέταρτο στοιχείο είναι η *εξάπλωσή* τους. Οι ΘΣ εντοπίζονται σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης (Taguieff, 2015). Επίσης η ίδια η αφήγησή τους εμπεριέχει το στοιχείο της παγκοσμιότητας, με όρους γεωγραφίας. Οι συνωμοσίες είναι διεθνείς,

⁵ Τα Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών, γράφτηκαν το 1901, από τον Mathieu Golovinski, πράκτορα της Ρωσικής Αυτοκρατορικής Αυλής. Πρόκειται για την ψευδή μαρτυρία ενός ανώνυμου άνδρα, ο οποίος υποτίθεται ότι ήταν παρόν σε μια μυστική συνάντηση μεταξύ παντοδύναμων Εβραίων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Ο άνθρωπος αυτός μεταφέρει προφορικά το σχέδιο των Εβραίων για παγκόσμια κυριαρχία και ο συγγραφέας υποτίθεται ότι το κατέγραψε στα Πρωτόκολλα. Η πραγματική συνάντηση ήταν το Σιωνιστικό Συνέδριο στη Βασιλεία το 1897. Το 1921 αποδείχτηκε ότι τα Πρωτόκολλα ήταν λογοκλοπή από το *Διάλογο στην Κόλαση: Συζητήσεις μεταξύ του Machiavelli και του Montesquieu για την Εξουσία και το Δίκαιο*, του Maurice Joly, ενώ δανείζονταν στοιχεία και από άλλα αντεπαναστατικά και αντισημιτικά μυθιστορήματα του τέλους του 19^{ου} αιώνα (Bronner, 2019).

⁶ Οι μύθοι της ‘πισώπλατης μαχαιριάς’, είχαν διάφορες εκδοχές. Οι στρατηγικοί κατηγορούσαν το κοινοβούλιο, τους πολιτικούς και την κυβέρνηση. Ο προτεσταντικός κλήρος κατηγορούσε το σοσιαλισμό, τον κομμουνισμό, τα σωματεία και τους Εβραίους. Το Γερμανικό Εθνικό Λαϊκό Κόμμα κατηγορούσε τη Δημοκρατία. Αυτές οι αποδόσεις αποτύπωναν δύο βαθιές παραδόσεις της γερμανικής πολιτικής κουλτούρας: τον αντί-σοσιαλισμό και τον αντί-Σημιτισμό (Barth, 2014).

αλλά ο εντοπισμός των οργάνων της συνωμοσίας γίνεται συχνά τοπικά, εντός εθνικών συνόρων. Οι συνωμοσίες έτσι έρχονται από μακριά αλλά τελικά ξεδιπλώνονται δίπλα μας· οι συνωμότες είναι μεν άγνωστοι αλλά όχι απαραίτητα ξένοι προς την κοινωνία (Zukier, 1987).

Ο Popper (1949) δίνει το ιστορικό και κοινωνικό βάθος με το οποίο πρέπει να αντιληφθούμε τις ΘΣ, εξηγώντας ότι “αυτή η κοινωνιολογική θεωρία της συνωμοσίας βασίζεται στην ιδέα ότι όλα τα κοινωνικά φαινόμενα – και ιδιαίτερα όσα θεωρούμε γενικά καταστάσεις δυστυχίας για τους ανθρώπους, όπως ο πόλεμος, η ανεργία, η φτώχεια, η ένδεια – είναι αποτελέσματα ενός άμεσου σχεδιασμού κάποιων ισχυρών ατόμων ή ομάδων. Η αντίληψη αυτή είναι εξαιρετικά διαδεδομένη μολονότι συνιστά αναμφίβολα [...] έναν αρκετά πρωτόγονο τύπο προκατάληψης. Είναι παλαιότερη από τον ιστορικισμό (που μπορεί να θεωρηθεί επίσης παραλλαγή της θεωρίας συνωμοσίας) και στη σύγχρονη της εκδοχή, αποτελεί το χαρακτηριστικό αποτέλεσμα μιας διαδικασίας εκκοσμίκευσης θρησκευτικών προκαταλήψεων...τη θέση των θεών στον ομηρικό Όλυμπο την έχουν τώρα καταλάβει οι Σοφοί της Σιών, ή όσοι κατέχουν τα μονοπώλια, ή οι καπιταλιστές, ή οι ιμπεριαλιστές” (σελ.83· Επίσης στο Sapountzis & Condor, 2013 και Taguieff, 2006).

Ο Groh (1987) και μεταγενέστερα ο Taguieff (2006), υποστήριξαν επίσης ότι οι ΘΣ δίνουν έμφαση στις συγκρουσιακές διομαδικές σχέσεις μεταξύ ομάδων διαφορετικού μεγέθους και ισχύος. Η σύγκρουση αυτή μπορεί να αφορά σε όλα τα πεδία της ζωής. Επίσης υποστήριξαν ότι οι ΘΣ κατασκευάζονται στοχεύοντας στην πρόκληση ή διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων. Ένα ακόμα σημείο είναι ότι μπορούν να περνούν από μια αφηρημένη αφήγηση περί απειλής στην συγκεκριμένη κατασκευή και προσωποποίηση του εχθρού. Τέλος, οι Groh και Taguieff τονίζουν ότι, οι ΘΣ απομακρύνονται από μια αναζήτηση των αιτίων με όπλο την ανάλυση των κοινωνικών σχέσεων και συναφών παραγόντων. Δηλαδή οι ΘΣ αναπτύσσουν μια δική τους εσωτερική λογική, η οποία περιστρέφεται γύρω από το ερώτημα ‘ποιος ωφελείται;’.

Για την εξήγηση ενός κοινωνικού φαινομένου αρκεί να ανακαλύψει κανείς ποιοι ωφελούνται από την παραγωγή του και άρα ποιοι κρύβονται πίσω του. Είναι η *Θεωρία της ‘θεωρίας της συνωμοσίας’*, την οποία πρότεινε πρώτος ο Popper όταν όρισε τις ΘΣ (1950/2011). Η ερμηνεία των κοινωνικοϊστορικών φαινομένων θεμελιώνεται, με αυτόν τον τρόπο, αποκλειστικά στη βάση μιας αντίληψης, η οποία

θέλει ομάδες δραστών να κινητοποιούνται στρατηγικά με παντοδύναμη βούληση (Byford, 2011· Hofstadter, 1966/2012).

Αρχικά συντελείται μια ενδελεχής υπερ-κριτική στην επίσημη εκδοχή, μέσω λεπτομερών ερωτήσεων που καθιστούν μη διαψεύσιμο το γεγονός ότι εδώ κάτι δεν πάει καλά. Την ίδια στιγμή δεν αμφισβητείται ποτέ το ότι τα πάντα είναι αποτέλεσμα μιας συνωμοσίας (Giry, 2017). Έτσι διατηρείται η εσωτερική δομή της ΘΣ και η βασική της θεώρηση του κόσμου. Οι ΘΣ αποκλείουν το τυχαίο, πραγματοποιώντας έναν απόλυτα 'παράλογο εξορθολογισμό των ανθρώπινων πράξεων' (Taguieff, 2006).

1.7. Πραγματικές συνωμοσίες και θεωρίες συνωμοσίας

Ένας ακόμη τρόπος να οριστούν οι ΘΣ είναι σε αντιδιαστολή με τις πραγματικές συνωμοσίες. Βασικό κριτήριο είναι ότι οι δεύτερες περιγράφουν μια συνωμοσία, η οποία περνά από τη θεωρία στην πράξη (Bale, 2007). Οι συνωμοσίες αυτές αναφέρονται σε πραγματικές πολιτικές συνωμοσίες ως μυστικές, συγκαλυμμένες ενέργειες. Μπορεί, υποστηρίζει ο Bale, να αποδειχθούν συχνά επιβλαβείς για κοινωνικές ομάδες, όμως δεν ανταποκρίνονται στο ένα αυστηρά διχοτομικό σχήμα των ΘΣ, ενώ οι επιπτώσεις τους είναι συνήθως πιο περιορισμένες σε σχέση με όσα περιγράφονται στις ΘΣ. Είναι πράξεις και σχέδια ανθρώπινα, αναγνωρίζονται ως τέτοια και φέρουν όλα τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της ανθρώπινης δράσης. Είναι συνωμοσίες με την έννοια ότι αποτελούν κρυφά σχέδια ομάδων, ως τακτική για την επίτευξη των στόχων τους. Παραμένουν μυστικές από τρίτους γιατί αλλιώς το σχέδιο θα αποτύχει. Αυτός είναι ένας τρόπος δράσης ομάδων σε συνθήκες παρανομίας ή καταστολής. Κινήματα κοινωνικής αλλαγής, δίχως ακόμα τα μαζικά χαρακτηριστικά τα ικανά και αναγκαία για ανοιχτή κοινωνική σύγκρουση, μπορεί να είναι μια τέτοια περίπτωση.

Όπως υποστηρίζει ο Bale, οι πραγματικές συνωμοτικές ομάδες δεν υπακούν όλες στο ίδιο επιτελικό κέντρο. Μπορεί να συνυπάρχουν πολλές και αντικρουόμενες ομάδες και συνωμοσίες. Στόχος όλων είναι η απόκτηση πλεονεκτήματος επί του αντιπάλου σε ένα συγκεκριμένο πεδίο οικονομικής και πολιτικής δραστηριότητας. Η παρασκηνιακή δράση είναι η μέθοδος που επιλέγεται για την απόκτηση αυτού του πλεονεκτήματος. Επίσης, τα μοτίβα δράσης των συνωμοτών μπορεί να ποικίλουν στο πέρασμα του χρόνου. Οι συμμαχίες αλλάζουν, σε αντίθεση με τις ΘΣ, όπου ο

αντίπαλος και ο εχθρός ουσιοποιούνται (πχ. Bronner, 2019· Cohn, 1967· Moscovici, 1987). Ακόμα, οι συνωμοσίες αυτές δεν προϋποθέτουν μια διαχρονική συνοχή και ομοιογένεια. Μπορεί να υπάρξουν εκκαθαρίσεις σε περιόδους εσωτερικής κρίσης. Τέλος, η σφαίρα δράσης τέτοιων ομάδων είναι περιορισμένη στο χώρο και το χρόνο. Οι ομάδες αυτές δεν είναι αντιληπτές ως παντοδύναμες, αν και μπορούν να έχουν σημαντικό εύρος δράσης.

Έτσι η αποτελεσματικότητα των ομάδων αυτών ποικίλει δραματικά και δεν είναι λίγες οι φορές που συνωμοσίες καταλήγουν σε φιάσκο ή παρωδίες. Ωστόσο δεν είναι πάντα αυτή η εξέλιξη των πραγμάτων. Μερικές φορές οι συνωμότες κερδίζουν την υποστήριξη ευρύτερων τμημάτων της κοινωνίας. Δηλαδή ως ενεργές μειονότητες, μπορεί να επιτύχουν την υποστήριξη ευρύτερων τμημάτων της κοινωνίας, να πολιτικοποιήσουν την ταυτότητά τους και να τριγωνοποιήσουν τη σύγκρουση έναντι της ηγεμονίας, ως κοινού αντιπάλου μειονότητας και κοινωνικής πλειοψηφίας (Simon & Klandermans, 2001/2013). Από την άλλη υπάρχει και η περίπτωση σε πολιτικές συνωμοσίες να εμπλακούν άτομα με πραγματικά μεγάλη ισχύ. Τότε μια συγκεκριμένη συνωμοσία μπορεί να αποκτήσει μεγαλύτερη ιστορική σπουδαιότητα (πχ. πραξικοπήματα). Αποτελεί ωστόσο και αυτή η περίπτωση, όπως και η προηγούμενη μια αντανάκλαση υφιστάμενων συσχετισμών δύναμης. Οι πραγματικές συνωμοσίες δεν συμμορφώνονται με το συχνά περίπλοκο και εξωπραγματικό σενάριο που προκρίνουν οι ΘΣ (Hofstadter, 1966/2012).

1.8. Είδη θεωριών συνωμοσίας και αστυνομική αντίληψη της ιστορίας

Ο Taguieff (2015) επιχειρεί μια ταξινόμηση των ΘΣ με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά. Προτείνει ότι οι ΘΣ μπορούν να διακρίνονται σε δύο κατηγορίες με βάση το ποιος είναι ο συνωμότης. Ένας αντίστοιχος διαχωρισμός έχει περιγραφεί και στο έργο του Moscovici (1987). Η πρώτη κατηγορία αφορά σε ΘΣ που περιγράφουν *μια εξουσία που συνωμοτεί*. Οι συνωμοσιολογικές αφηγήσεις στοχεύουν στην απονομιμοποίηση της υπάρχουσας κοινωνικής κατάστασης και τη διεκδίκηση μιας εναλλακτικής αλήθειας για τα πράγματα. Μιλούν για μια συνωμοσία των ‘από πάνω’ εναντίον της κοινωνίας και υποστηρίζεται ότι αντικειμενοποιούν τον αντίπαλο στο πρόσωπο μιας ελίτ (πχ. Bergmann & Butter, 2020· Imhoff & Lamberty, 2020). Η δεύτερη κατηγορία αφορά σε συνωμοσίες οι οποίες στοχοποιούν μειονότητες ως υποκινητές γεγονότων με κοινωνική σημασία (McKenzie-McHarg, 2020). Και στις

δύο περιπτώσεις στον αντίπαλο προσδίδονται χαρακτηριστικά παντοδυναμίας (Sullivan et al, 2014· Moscovici, 1987).

Οι συνωμοσίες, οι οποίες *στοχοποιούν μειονότητες* έχουν δύο μοτίβα σύγκρουσης (Moscovici, 1987· Taguieff, 2015). Στη μια περίπτωση μια κυρίαρχη ομάδα απευθύνεται στις μάζες με στόχο να τις πείσει, ώστε να τις κάνει συμμέτοχες – έστω και με όρους παθητικού παρατηρητή – σε κάποιου είδους ‘ανθρωποκυνηγητό’. Εναλλακτικά, για να αποφύγει η κυρίαρχη ομάδα τη σύγκρουση, η μειονότητα πρέπει να απομονωθεί. Για αυτό η πρώτη ανακηρύσσει τη δεύτερη ως υποκινούμενη και συνεργαζόμενη με αλλότριες δυνάμεις. Με αυτόν τον τρόπο αποσυνδέονται οι διεκδικήσεις της μειονότητας από αντικειμενικές κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Οι ΘΣ μπορούν επίσης να διακριθούν σε σχέση με τη *δημοφιλία* τους. Αυτή εξαρτάται από το αν αναδύονται στο κατάλληλο μέρος την κατάλληλη στιγμή, δηλαδή αν οι κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές συνθήκες τις ευνοούν (Taguieff, 2015). Η μελέτη των Sapountzis και Condor (2013), η οποία διερευνά τις πεποιθήσεις Ελλήνων πολιτών γύρω από το Μακεδονικό πολύ πριν την Συμφωνία των Πρεσπών (Ιούνιος, 2018), δείχνει ότι η δημοφιλία είναι παράγοντας διατήρησης μιας ΘΣ στο προσκήνιο. Η δημοφιλία ορισμένων ΘΣ εξαρτάται και από τη δημοσιότητα που δίνουν τα ΜΜΕ στα γεγονότα, όπως φάνηκε και στην περίπτωση της Συμφωνίας των Πρεσπών (Karyotakis, 2022).

Ο *βαθμός εξάπλωσης* των ΘΣ είναι ένα ακόμα κριτήριο διαχωρισμού. Για παράδειγμα οι ΘΣ για την 11/9 δεν περιορίζονται στη Δύση, αλλά είναι εξαιρετικά διαδεδομένες και σε μη Δυτικού τύπου κοινωνίες. Στην περίπτωση αυτή οι ΘΣ διαφοροποιούνται ως προς το περιεχόμενο πριμοδοτώντας διαφορετικές αναπαραστάσεις Ανατολής και Δύσης (Taguieff, 2015). Έτσι διαιωνίζουν προηγούμενες κοσμοθεωρίες και προκαταλήψεις σε συνδυασμό με υπαρκτές κοινωνικές διαφορές (Zonis & Joseph, 1994).

Οι ΘΣ διακρίνονται τέλος σε *διαχρονικές* (ή ιστορικές) και σε *σύγχρονες* (Taguieff, 2006). Οι τελευταίες, με σημείο αφετηρίας σύμφωνα με τον Taguieff την 11/9, δεν έχουν καλλιεργήσει το μυθολογικό στοιχείο σε όλη του την έκταση αν και μπορεί να αντλούν από αυτό. Οι *σύγχρονες* ΘΣ έχουν έναν επαγωγικό χαρακτήρα. Ασκοούν μια υπερκριτική στα γεγονότα και τις επίσημες ερμηνείες τους και επιχειρούν την κατά περίπτωση δημιουργία εναλλακτικών εξηγήσεων, απαντώντας με θετικά επιχειρήματα σε επίσημα στοιχεία και άλλα επιστημονικά τεκμηριωμένα

αντεπιχειρήματα (Meuer et al., 2023). Μια εκφυλισμένη σύγχρονη ΘΣ μπορεί να εγκαταλειφθεί προς όφελος μιας άλλης, η οποία μπορεί να διατηρεί ένα θετικό ισοζύγιο μεταξύ αποδείξεων επιβεβαίωσης και αποδείξεων διάψευσης των υποθέσεών της (Clarke, 2007· 2002).

Οι *διαχρονικές* (ή ιστορικές) ΘΣ ξεκινούν από την αρχαιότητα και το Μεσαίωνα και φτάνουν μέχρι σήμερα (πχ. Billig, 1987· Bronner, 2019· Byford, 2011· Griessinger, 1987). Έχουν εξελιχτεί από απλή φήμη, ως απάντηση σε πιθανούς φόβους χειραγώγησης. Εξελίσσονται σε συνωμοσιολογική υπόθεση, η οποία ενισχύει και παγιώνει την προϋπάρχουσα φήμη μέσω ενός συγκλονιστικού και με κοινωνική σημασία γεγονότος. Στη συνέχεια αποκτούν το χαρακτήρα μιας συνολικότερης προσέγγισης των γεγονότων, τα οποία συνδέουν με στόχο την ερμηνεία της πορείας εξέλιξης ενός κοινωνικού συστήματος. Τέλος αναδύεται μια μυθολογία, μια αντί-ιστορία που ελέγχεται από ομάδες διαχρονικά (Taguieff, 2015).

Ο Taïeb (2010) αναφερόμενος στην συνωμοσιολογική αντίληψη της ιστορικής και κοινωνικής εξέλιξης εξηγεί ότι “μπορούμε να αναγνωρίσουμε τη συνωμοσιολογική σκέψη όταν κανείς υποστηρίζει ότι η ιστορική εξέλιξη και τα συγκλονιστικά γεγονότα, που την αποτελούν, προκαλούνται συνολικά από τη μυστική δράση μιας μικρής ομάδας ατόμων, με στόχο να εκπληρώσουν ένα σχέδιο ελέγχου του πληθυσμού και κυριαρχίας” (σελ. 267).

Η περιγραφή αυτή παραπέμπει στη μεγασυνωμοσία, σύμφωνα με τους Taguieff (2015) και Barkun (2003). Η συνωμοσία αυτή μπορεί να παίρνει διαφορετικές μορφές, ανάλογα με το γεγονός που χρίζει ερμηνείας. Αντλεί από ένα σύνθετο πεδίο αντίληψης των κοινωνικών και διομαδικών σχέσεων, το οποίο κυριαρχείται από μια πανταχού παρούσα συνωμοσία. Οπότε έχουμε τη διάκριση μεταξύ μιας συνωμοσιολογικής πεποίθησης για ένα γεγονός και μιας συνωμοσιολογικής αντίληψης ως οδού ερμηνείας της κοινωνικής εξέλιξης. Με βάση τα παραπάνω οι ΘΣ μπορεί να είναι μέρος μιας θεωρίας για την ισχύ και την εξουσία⁷.

⁷ Η ισχύς, σύμφωνα με τους Imhoff και Lamberty (2020), μπορεί να είναι είτε επίσημη και να αφορά τη δυνατότητα να ασκεί κανείς εξουσία νομιμοποιημένη από τους κανόνες και το κοινωνικό-οικονομικό οικοδόμημα (πχ. θεσμοί), είτε ανεπίσημη, περιγράφοντας μια πραγματική και κατά συνθήκη ισχύ (πχ. κινήματα).

1.9. Θεωρίες συνωμοσίας και κοινωνική αλλαγή

Οι θεωρίες συνωμοσίας περιγράφουν ένα *modus operandi* ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν ή επιτυγχάνουν αλλαγές στη ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων, επιχειρώντας να απαντήσουν σε ζητήματα που θέτουν το θέμα της εξουσίας στην κοινωνία. Γιατί οι μάζες κινητοποιούνται αυτόνομα από τη θέληση του ηγεμόνα; Γιατί μπορεί οι μάζες να ακολουθούν μια εναλλακτική ηγεσία; Γιατί, ως αποτέλεσμα των παραπάνω, απειλείται ή χάνεται μια κοινωνική ιεραρχία, μέχρι πρότινος αδιαπραγμάτευτη; Ποιοι είναι αυτοί που έρχονται σε ευθύ ανταγωνισμό με τους κρατούντες;

Σε σχέση με τις επαναστάσεις έγινε η υπόθεση ότι οι μάζες δεν μπορούν να δρουν συνειδητά και οργανωμένα. Ήταν αντιληπτές ως όργανα κάποιων κρυφών ηγετών, οι οποίοι επιδιώκουν την καταστροφή (Graumann, 1987· Uscinski, 2018). Έτσι απαντήθηκαν οι δύο ερωτήσεις, για την κινητοποίηση των μαζών δίχως τη θέληση του ηγεμόνα και για την ύπαρξη μιας εναλλακτικής ηγεσίας. Οι συστημικές (είτε μιλάμε για τη φεουδαρχία, είτε για τον καπιταλισμό) αντιθέσεις, οι οποίες μπορεί να δημιουργούν κρίσεις και ανατροπές, γίνονται αντιληπτές ως δράση υπέρτερων δυνάμεων. Οι τελευταίες επωφελούνται από την αναταραχή και την καταστροφή. Έτσι απαντήθηκαν οι δύο ερωτήσεις για την ανατροπή της κοινωνικής ιεραρχίας και για την ταυτότητα του δράστη που προκάλεσε αυτή την ανατροπή. Μεταγενέστερες ΘΣ, όπου έχουμε το αφήγημα του σκοτεινού δάκτυλου ενάντια στο έθνος, όπως πχ. στην περίπτωση του εθνικοσοσιαλιστικού αφηγήματος, μπορούν να θεωρηθούν εξέλιξη της παραπάνω διαδικασίας (Groh, 1987· Taguieff, 2006).

Όμως οι ΘΣ μπορούν να είναι και μια *διορθωτική αντίδραση* στις ρηξικέλευθες κοινωνικές αλλαγές. Η αντίδραση αυτή επιτρέπει στο παλιό να εξακολουθήσει μέσα στο νέο. Ένα παράδειγμα είναι η μετάβαση της φεουδαλικής προ-καπιταλιστικής οικονομίας στην καπιταλιστική οικονομία της ελεύθερης αγοράς.

Όπως εξηγεί ο Graumann (1987), σε περιοχές της μεσαιωνικής Ευρώπης μια ξεκάθαρη τάξη πραγμάτων με την προσωποποιημένη εξουσία, που όριζε κάθε φορά τους κανόνες, ανατρέπεται από μια νέα οικονομική ελίτ, που δεν επικοινωνεί άμεσα με το χωρικό. Οι κανόνες, όπως και αυτοί που τους ορίζουν, γίνονται και αυτοί αόρατοι. Η προηγούμενη κατάσταση της φορολογίας σε είδος προς τον γαιοκτήμονα ή τον τσιφλικά αντικαθίσταται από την πληρωμή σε χρήμα. Οι κοινωνικές σχέσεις δεν χαρακτηρίζονται πλέον από την ανταλλαγή προϊόντων και την άμεση εξάρτηση

από το χωράφι, αλλά από το χρήμα και την εξάρτηση από το εμπόριο. Πρόκειται για μια καινοτομία που καθορίζει με τρόπο ακατανόητο για τον χωρικό την αξία των προϊόντων.

Η ρευστότητα αυτή καθιστά τη ζωή εξαιρετικά επισφαλής για τον αγρότη ή τον χωρικό, οι οποίοι αναζητούν χειρωνακτική εργασία στην άγνωστη και χαοτική πόλη. Ο Graumann εξηγεί ότι αυτή η απώλεια του ελέγχου της κατάστασης και η στέρηση των πόρων έχουν απροσδιόριστες αιτίες. Αποτελούν μυστήριο για όσους ζουν τη μετάβαση από τη φεουδαρχική κοινωνία στην αστική. Μέσω τέτοιων δραματικών διεργασιών τείνουν να ενισχύονται και οι παράγοντες ανάδυσης και ενίσχυσης των ΘΣ. Και αυτό φαίνεται να ισχύει όχι τόσο *παρά*, όσο *εξαιτίας* του εντυπωσιακού άλματος προς τα μπροστά της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης (Groh, 1987). Όταν η τελευταία κλονίστηκε, όπως εξηγεί ο Graumann, οι συνωμοσιολογικές αφηγήσεις ενισχύθηκαν, προς κατανόηση και αναπλήρωση μιας αίσθησης σταθερότητας.

Η σχέση όμως των ΘΣ με μειονοτικές απόπειρες κοινωνικής αλλαγής, στοχεύει στη συντριβή τους (Moscovici, 1987). Η συνωμοσιολογία περί κινήματων ανατροπής περιστρέφεται γύρω από δύο άξονες. Ο πρώτος αφορά την έννοια της *υποκίνησης των μαζών*, οι οποίες αγνοούν ότι χειραγωγούνται, υποτάσσοντας κάθε ατομική όψη του εαυτού σε μια συμπεριφορά όχλου – οργάνου των συνωμοτών (Byford, 2011· Taguieff, 2006). Ο Le Bon (1895/2004) ονόμασε αυτή την κατάσταση αποεξατομίκευση. Πρότεινε ότι οι μάζες όταν έρχονται να υποκαταστήσουν το άτομο, χάνεται κάθε έλλογη σκέψη. Τη θέση των σκεπτόμενων ατόμων παίρνει μια απρόσωπη και αποατομικοποιημένη οντότητα, η μάζα. Η αυτονομία και ο αυτοέλεγχος υποχωρούν μπροστά σε κάποιου είδους ασυνείδητο συλλογικό όραμα. Όποιος θρέψει αυτό το όραμα με τον πιο πειστικό τρόπο μπορεί να χειραγωγήσει τη μάζα.

Ο δεύτερος άξονας αφορά στη *ηθική και ποινική αναπαράσταση των συνωμοτικών ομάδων*, οι οποίες με την αρνητική συνδήλωση της έννοιας της ‘θεωρίας συνωμοσίας’, πλέον φέρουν το στίγμα μιας εγκληματικής οργάνωσης. Οι αντικοινωνικές αυτές οργανώσεις με κάποια ομολογουμένως εθνική, τοπική ή συντεχνιακή ισχύ, συνδέονται με τις αρχές της μυστικότητας και της συνωμοτικότητας. Οι δύο αυτοί άξονες δείχνουν πως η ισχύς του κόσμου αναγνωρίζεται μόνο ως επιτελεστική μιας συνωμοσίας από τους λίγους, κακόβουλους και πανίσχυρους που τον ελέγχουν εν αγνοία του.

Για να προστατευθεί το ‘εθνικό σώμα’ συχνά υιοθετείται μια ρητορική αποκλεισμού. Σύμφωνα με τον Groh (1987), η ρητορική αυτή αναπαριστά τις μειονότητες και τις εξεγερμένες μάζες ως αρρώστια ή μολυσματικό παράγοντα. Έτσι ελέγχεται η πρόθεση απειθαρχίας και συλλογικής ανατρεπτικής δράσης της κοινωνικής πλειοψηφίας σε επαναστάσεις που διαδραματίζονται την περίοδο εκείνη σε Γαλλία (1789/1871) και Γερμανία (1848). Δηλαδή μέσω του αναπαραστασιακά κατασκευασμένου φόβου μιας καταστροφικής μόλυνσης (Leone et al., 2020), έκδηλου στο ηγεμονικό πρόταγμα, επιδιώκεται η ανακοπή της διαδικασίας εμπλοκής τρίτων και η διατήρηση της υποταγής τους. Στο πλαίσιο αυτό, οι ΘΣ που θα βρουν το δρόμο τους προς μια κοινωνική πλειοψηφία, μπορούν να αποτελέσουν μηχανισμό ελεύθερης υποταγής των ατόμων, εφόσον τα τελευταία θεωρούν ότι η πίστη τους εξυπηρετεί ένα ανώτερο σκοπό. Συνέπεια της πίστης στον ανώτερο αυτό σκοπό μπορεί να είναι η νομιμοποίηση του αποκλεισμού και σε ακραία σενάρια η δικαιολόγηση κάθε μέσου για την επιβίωση (Taguieff, 2006).

Οι Karl Marx και Friedrich Engels, ανοίγοντας το Κομμουνιστικό Μανιφέστο (1848/2018) μιλούν για “ένα φάντασμα που πλανιέται πάνω από την Ευρώπη”. Επιχειρούν, εξηγεί ο Moscovici (1987), να εκθέσουν αυτήν ακριβώς την πεποίθηση των παλιών καθεστώτων, την πεποίθηση της υποκινούμενης συνωμοσίας των λίγων εναντίον των πολλών. Την ίδια στιγμή, οι Marx και Engels, κάνουν σαφές ότι πράγματι υπάρχουν κομμουνιστικές και αναρχικές οργανώσεις που στοχεύουν στην ανατροπή. Η πολιτική συνωμοσία που περιγράφουν οι Marx και Engels έρχεται να γελοιοποιήσει το συνωμοσιολογικό αφήγημα των ευρωπαϊκών ελίτ.

1.10. Συμπέρασμα

Εδώ παρουσιάσαμε μια σύντομη επισκόπηση της μελέτης των ΘΣ από τις κοινωνικές επιστήμες. Ο λόγος που το κάναμε αυτό ήταν γιατί θέλαμε να ορίζουμε τις ΘΣ με τον τρόπο που χρειάζεται, ώστε να τις μελετήσουμε από μια κοινωνιοψυχολογική σκοπιά και σε συνθήκες κοινωνικής κρίσης και αμφισβήτησης της κοινωνικής οργάνωσης. Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να πούμε ότι οι ΘΣ ορίζονται ως απόπειρες να περιγραφούν και να κατανοηθούν κοινωνικές συγκρούσεις με όρους μυστικής δράσης και παντοδυναμίας, υπό συνθήκες κοινωνικών κρίσεων και βίαιων κοινωνικών αλλαγών, με βάση την προηγούμενη γνώση των ανθρώπων για τον κόσμο. Η αναλυτική αξία του ορισμού αυτού επιτρέπει την

κοινωνιοψυχολογική διερεύνηση των ΘΣ σε διομαδικό και ιδεολογικό επίπεδο (Doise & Mapstone, 1986· Doise, 1980).

Η κοινωνική ψυχολογία έχει ασχοληθεί σε βάθος με τη μελέτη των ΘΣ, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα στις δυτικές κοινωνίες (Goreis & Voracek, 2019· Pilch et al., 2023). Με μεγαλύτερη έμφαση στο διατομικό επίπεδο ανάλυσης (Doise, 1980), στόχος των ερευνών αυτών ήταν α) να απαντηθεί το ποιος μπορεί να έχει την τάση υιοθέτησης συγκεκριμένων ΘΣ, β) τι είναι η ‘συνωμοσιολογική νοοτροπία’, και γ) ποιες μπορεί να είναι οι συνέπειες της συνωμοσιολογικής πίστης. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί γίνεται μια παρουσίαση της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας σε σχέση με τις συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις και τα παραπάνω ερωτήματα.

Κεφάλαιο 2

Κοινωνιοψυχολογική έρευνα και θεωρίες συνωμοσίας

Οι van Prooijen και Douglas (2018) προτείνουν ότι η συνωμοσιολογική σκέψη και η υιοθέτηση ΘΣ υπακούουν σε ορισμένες αρχές, τις οποίες επιχειρούν να συστηματοποιήσουν. Προτείνουν ότι οι ΘΣ έχουν συγκεκριμένες συνέπειες τόσο για τον φορέα όσο και για το στόχο, αφού ενδεχομένως καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις διατομικές και διομαδικές σχέσεις σε οτιδήποτε μπορεί να γίνει αντιληπτό ως μια καθημερινή διάδραση. Επιπλέον, αυτού του είδους οι πεποιθήσεις είναι συναισθηματικά φορτισμένες (affective) καθώς έπονται ιδιαίτερα τραυματικών γεγονότων που αφήνουν τα άτομα σε μια κατάσταση υπαρξιακής και γνωστικής σύγχυσης. Τέλος, οι ΘΣ αποτελούν κοινωνικά φαινόμενα καθώς συνδέονται με ψυχολογικά κίνητρα, τα οποία εκδηλώνονται σε διομαδικές συγκρούσεις. Η μελέτη των van Prooijen και Douglas συνδέει την κοινωνική ψυχολογία με προηγούμενες ιστορικές και κοινωνιολογικές αναλύσεις των ΘΣ.

Όμως, παρά την αποδοχή των ΘΣ ως κοινωνικών φαινομένων, η σύγχρονη κοινωνιοψυχολογική έρευνα σε σχέση με τη μελέτη και κατανόηση των ΘΣ διερευνά περισσότερο τη συσχέτιση των ΘΣ με ατομικούς παράγοντες, ατομικά χαρακτηριστικά και ατομικά προφίλ (Goreis & Voracek., 2019· Pilch et al., 2023). Παρακάτω παρουσιάζονται οι σημαντικότερες πτυχές της κοινωνιοψυχολογικής θεώρησης και έρευνας για τις ΘΣ.

2.1. Η υπόθεση ενός προσαρμοστικού συνωμοτισμού

Οι μηχανισμοί εξέλιξης των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων αναπτύχθηκαν και απέκτησαν έναν επιδραστικό ρόλο στην αντίληψη των διατομικών και διομαδικών σχέσεων (van Prooijen & Douglas, 2018· van Prooijen και van Vugt, 2018). Οι van Prooijen και van Vugt ωστόσο, προσεγγίζουν την έννοια της εξέλιξης των ΘΣ υπό ένα κοινωνικό-εξελικτικό πρίσμα. Εξηγούν ότι η συνωμοσιολογική αντίληψη μπορεί να είναι ένας βασικός τρόπος ερμηνείας και πρόληψης κινδύνων με αφετηρία τη μετα-νομαδική περίοδο των πρώτων οργανωμένων και μόνιμων καταυλισμών (βλ. επίσης Raab et al., 2017). Στις πρωτόγονες και αρχαίες κοινωνίες, εξηγούν, οι ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ των ατόμων και των ομάδων αποτελούσαν ένα πραγματικό και άμεσο μέρος της καθημερινότητας. Η ανάγκη του

ξεκάθαρου διαχωρισμού μεταξύ ενδοομάδας και εξωομάδας σε ένα περιβάλλον έντονου ανταγωνισμού, πρώτιστα για υλικούς πόρους, μπορεί να ενθάρρυνε μια συνωμοσιολογική αντίληψη. Υποστηρίζεται δηλαδή ότι στα πλαίσια της διομαδικής σύγκρουσης για την εξεύρεση και κατοχή υλικών πόρων (βλ. Θεωρία της Ρεαλιστικής Σύγκρουσης· Sherif & Sherif, 1969), ήταν καίριο να υποθέτει κανείς ότι ο Άλλος προετοιμάζε ένα σχέδιο με στόχο να επωφεληθεί σε βάρος της ενδοομάδας. Οπότε η έγκαιρη αντίληψη κινδύνων συνέβαλλε στην ανάδυση ενός συνωμοσιολογικού τρόπου σκέψης ως εργαλείου επιβίωσης.

Η Υπόθεση Προσαρμοστικού Συνωμοτισμού (van Prooijen & van Vugt, 2018 – Adaptive Conspiracism Hypothesis), προτείνει ότι αυτοί οι γνωστικοί και ερμηνευτικοί μηχανισμοί, πρόληψης κακόβουλων ενεργειών, εξελίχθηκαν καθαρά από ανάγκη. Η υπόθεση αυτή υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη μιας συνωμοσιολογικής σκέψης μπορεί να προκύπτει α) ως υποπροϊόν με δευτερεύουσα αξία ή β) ως προσαρμογή με αυξημένο βάρος στις διομαδικές και κοινωνικές σχέσεις και λειτουργίες.

Στην περίπτωση μιας συνωμοσιολογικής αντίληψης ως υποπροϊόντος μιας υπαρκτής διαδικασίας κοινωνικού ανταγωνισμού, ο αντιληπτός ως ανταγωνιστής μπορεί να θεωρηθεί σε ορισμένες περιπτώσεις ότι σχεδιάζει να βλάψει το συμφέρον της ενδοομάδας. Το σχέδιο αυτό α) θα συνδέεται με τρόπο αιτιακό αλλά όχι φανερό με γεγονότα ή απειλές που προκύπτουν (Uscinski & Parent, 2014), β) θα αναγνωρίζεται σκοπιμότητα στη δράση, και γ) θα περιγράφει μια ασύμμετρη σχέση εξουσίας, η οποία γεννά αβεβαιότητα στην ενδοομάδα εξαιτίας της ισχύος του Άλλου (Shermer, 2011). Από την παραπάνω διαδικασία γεννιέται η πίστη ότι ο αντίπαλος συνωμοτεί και ότι η απειλή χρίζει άμεσης αντιμετώπισης (Neuberg et al., 2011).

Οι ίδιοι συγγραφείς, όμως, εξηγούν ότι η κεντρική σημασία η οποία μπορεί να αποδοθεί στον ιστορικό και κοινωνικό ρόλο των ΘΣ, έρχεται σε αντίθεση με την πρόταση ότι αποτελούν κοινωνικό-εξελικτικό υποπροϊόν. Αυτό θα ισχύει για τέσσερις λόγους. Πρώτον, η επίδραση ορισμένων ΘΣ στη δράση μεγάλων τμημάτων κοινωνιών είναι πραγματική. Δεύτερον, υπάρχουν ΘΣ οι οποίες αποδεικνύονται αληθινές. Τρίτον, πίσω από την μαγική παντοδυναμία τους, οι ΘΣ εκφράζουν ένα επίπεδο διομαδικών συγκρούσεων ενταγμένο στην κοινωνική πραγματικότητα με όρους μυστικής δράσης, για πολιτικούς ή άλλους σκοπούς. Τέταρτον, οι ΘΣ μπορούν να προσεγγιστούν, ως όχημα διαιώνισης σχέσεων εξουσίας ή αντίστασης σε αυτή.

Έτσι, οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι οι ΘΣ δεν φαίνεται ότι μπορεί να είναι αποτέλεσμα μιας δευτερεύουσας εξελικτικής διαδικασίας «κοινωνιοψυχολογικής» επιλογής.

Εάν υποστηριχτεί ότι η συνωμοσιολογική σκέψη είναι κληρονομημένο χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών, τότε πρέπει να εξηγηθεί πως κάτι που ίσχυε για τις πρωτόγονες μετα-νομαδικές κοινότητες ή για τις αρχαίες κοινωνίες, ισχύει και για τις σύγχρονες. Στις αρχαιότερες κοινωνίες, η διαρκής ανάπτυξη ενός γνωστικού μηχανισμού εντοπισμού πιθανών εχθρικών συμμαχιών με στόχο τους πόρους του ατόμου και της ομάδας, αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση πραγματικών συνωμοσιών και κινδύνων. Αυτό οδηγούσε σε προσαρμοστικές τακτικές, οι οποίες στόχευαν στην προστασία από τον κίνδυνο, στην υπεράσπιση των πόρων και πιθανόν των προνομίων που απέρρεαν από και διατηρούσαν τους πόρους αυτούς.

Ο ρόλος μιας προσαρμοστικής στρατηγικής απέναντι στον πιθανό κίνδυνο περιγράφει μιας κατάσταση διαρκούς αντιληπτού συναγερμού και προληπτικής καταστολής για μια ομάδα υψηλού στάτους. Εναλλακτικά για μια ομάδα χαμηλού στάτους σημαίνει μια διαρκή κατάσταση αντιληπτής επικείμενης σύρραξης. Η προσέγγιση αυτή, θα μπορούσαμε να πούμε ότι προκρίνει την επιλογή μιας καθολικής δράσης ακόμα και αν δεν υπάρχει πραγματικός κίνδυνος. Οι συνέπειες της δράσης αυτής αφήνονται να αντιμετωπιστούν άλλη ώρα (για περισσότερα βλ. Haselton & Buss, 2000). Οι συνέπειες όμως για όσους εμπλέκονται, υποτιθέμενους δράστες και ενδοομάδα, παραμένουν εντελώς πραγματικές (Byford, 2011).

Η Υπόθεση του Προσαρμοστικού Συνωμοτισμού ως ένα βαθμό εξηγεί τη διαχρονικότητα τέτοιων πεποιθήσεων, οι οποίες μπορεί να φτάνουν μέχρι τις αρχαίες κοινωνίες. Ταυτόχρονα μπορεί να απαντά και στο ερώτημα του γιατί, λιγότερο ή περισσότερο, οι άνθρωποι υπό συνθήκες αυξημένης ευαλωτότητας μπορεί να στραφούν σε ΘΣ. Τελικά όμως, και οι ίδιοι οι συγγραφείς δεν είναι σίγουροι αν εξηγεί τη δημοφιλία και την ελκυστικότητα θεωριών συνωμοσίας και όχι πραγματικών συνωμοσιών.

Αν η υπόθεση της προσαρμογής ισχύει ως ένα βαθμό, ίσως ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης πριμοδοτεί την υπερευαισθησία σε αιτιακά μοντέλα σκέψης (Brotherton & French, 2014). Η μελέτη της Douglas και συν. (2016), κάνει λόγο για την παρατηρούμενη υπερευαισθησία στον εντοπισμό κοινωνικών δραστών, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί με όρους σκοπιμότητας, ηθελημένης δράσης και κακόβουλων προθέσεων. Ωστόσο, η απόδοση σκοπιμότητας σε έναν κακόβουλο

δράστη, δεν είναι καθόλου αυτονόητο ότι θα συνδέεται με την πραγματική αιτία δυστυχίας της ενδοομάδας (Sullivan et al., 2014).

2.2. Οι θεωρίες συνωμοσίας ως μονολογικά συστήματα πεποιθήσεων

Ο Goertzel (1994) και αργότερα και άλλοι ερευνητές (βλ. για παράδειγμα van Prooijen & van Lange, 2014· Sutton & Douglas, 2014) ασχολήθηκαν με το αν οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις είναι κλειστά (μονολογικά) συστήματα πεποιθήσεων. Πρόκειται για συστήματα σκέψης τα οποία δεν συνδιαλέγονται με το πλαίσιο εντός του οποίου αναδύονται, διατηρώντας στοιχεία δογματισμού (Altemeyer, 2002· Rokeach, 1960· 1954). Δεν επιτρέπουν γνωστικές εναλλακτικές στα άτομα, δεν απαντούν σε επιχειρήματα και δεν λαμβάνουν υπόψη παράγοντες και αποδείξεις που τα αμφισβητούν. Εξαιτίας των λυτρωτικών επιδράσεων που μπορεί να έχουν μέσω μιας αίσθησης εξήγησης της πραγματικότητας, έχουν παρομοιαστεί με θρησκεία (Franks et al, 2013).

Οι van Prooijen και van Lange (2014), ενισχύοντας την προσέγγιση των Sunstein & Vermeule (2009), τόνισαν πως πρόκειται στην ουσία για ‘φτωχά’ συστήματα αναπαραγωγής μιας εμμονικής και απομονωμένης επιστημολογικά σκέψης. Αποτέλεσμα αυτής της σκέψης είναι μια συνωμοσιολογική κοσμοθεωρία, η οποία οδηγεί στην αποδοχή περισσότερων της μιας ΘΣ από τα άτομα. Αυτό συμβαίνει γιατί οι νέες ΘΣ δικαιολογούν και στηρίζουν τις προηγούμενες (Goertzel, 1994· Lewandowsky et al., 2013· Swami et al., 2011· Swami & Furnham, 2014). Στον αντίποδα των μονολογικών συστημάτων, εξηγούν οι Sutton και Douglas (2014), βρίσκονται τα διαλογικά συστήματα πεποιθήσεων. Τα τελευταία λαμβάνουν υπόψιν ένα ευρύτερο πλαίσιο ερμηνειών για ορισμένα μεγαλύτερα ή μικρότερα κοινωνικά φαινόμενα. Έτσι μπορεί να εντάξουν στην εξήγηση που δίνει κανείς σε αυτά τα φαινόμενα, απόψεις και αποδείξεις ακόμα και αντιθετικές ή ετεροβαρείς. Οι Sutton και Douglas, περιγράφοντας έναν διαχωρισμό, αντίστοιχο με αυτόν του Goertzel (1994), αναφέρονται σε ένα νομοτελειακό επεξηγηματικό στυλ σε αντίθεση με ένα ιδιογραφικό. Το νομοτελειακό στυλ εξηγεί τα γεγονότα υπό το πρίσμα προώθησης μιας τελικής εξέλιξης ως αναπόφευκτου αποτελέσματος, κάτι που έχει επισημανθεί και σε πρόσφατες έρευνες για το περιεχόμενο των ΘΣ (Meuer et al., 2023). Εστιάζοντας στο τέλος επιτυγχάνεται η επανάληψη ενός μοτίβου, το οποίο μπορεί να εντάσσει και να συνδέει αυθαίρετα διάφορα κοινωνικά γεγονότα ανά τον

κόσμο. Το ιδιογραφικό στυλ ακολουθεί κάθε φορά την ιδιαίτερη ανίχνευση της σειράς των γεγονότων, δίχως να προδικάζει το τελικό συμπέρασμα.

Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι οι προ-νεωτερικές ΘΣ φαίνεται ότι προσιδιάζουν σε μονολογικά συστήματα πεποιθήσεων. Πρόκειται δηλαδή για τις περιπτώσεις συνωμοσιολογικών αφηγήσεων των μεσαιωνικών χρόνων ή και ακόμα παλιότερα, εντός των οποίων αναπαράγεται ένα συγκεκριμένο, κατά βάση δαιμονικό, μοτίβο. Οι αξίες και η κοινωνική οργάνωση είναι αντιληπτές με όρους μιας θεϊκά δοσμένης φυσικής τάξης. Αυτό το άκαμπτο μοτίβο είναι με μια έννοια (ορθό)λογικό να υπακούει σε θεϊκά κελεύσματα, γεννώντας ξανά και ξανά την ίδια αφήγηση ως εξήγηση.

Οι σύγχρονες ΘΣ ωστόσο, ξεπερνούν τη δαιμονική συνωμοσία (Nefes & Romero-Reche, 2020). Ουσιαστικά οι ΘΣ έρχονται αντιμέτωπες με τη νεωτερική γνώση και τους νεωτερικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Με άλλα λόγια, επιδιώκοντας να επιτελέσουν με πιο σύνθετο τρόπο μια λειτουργία διαφορετική – αυτή της απονομιμοποίησης μιας ρευστής μετα-νεωτερικότητας – δανείζονται διαλογικά στοιχεία. Έτσι οι σύγχρονες ΘΣ επιτρέπουν μια διαπραγμάτευση της γνώσης με τρόπο που δεν συνέβαινε προηγουμένως. Στον πυρήνα των σύγχρονων ΘΣ είναι η αμφισβήτηση και η έλλειψη πίστης σε μια μοναδική εξήγηση. Δηλαδή όσοι υιοθετούν ΘΣ, δεν έχουν απαραίτητα ένα πιο κλειστό τρόπο σκέψης γενικά (για μια αντίστοιχη προσέγγιση βλ. Franks et al., 2017).

2.3. Ψυχολογικά κίνητρα υιοθέτησης θεωριών συνωμοσίας

Η ευαλωτότητα σε ΘΣ είναι αποτέλεσμα κοινωνικών διεργασιών που αφορούν στη νοηματοδότηση ενός απειλούμενου κόσμου, που κάνει τα άτομα να νιώθουν ανασφάλεια και αβεβαιότητα για τη θέση τους στον κόσμο. Η υιοθέτηση ΘΣ μπορεί έτσι να έχει ορισμένα ψυχολογικά κίνητρα, τα οποία θα στοχεύουν στην επανάκτηση της αίσθησης ελέγχου και προβλεψιμότητας του κοινωνικού περιβάλλοντος από τον άνθρωπο (Douglas et al., 2020· Douglas et al., 2017). Τα κίνητρα αυτά είναι α) επιστημικά ή γνωστικά, και αφορούν στην ανάγκη για κατανόηση, ακρίβεια και μια αίσθηση υποκειμενικής βεβαιότητας, β) υπαρξιακά, και αφορούν στην ανάγκη για μια αίσθηση ελέγχου και ασφάλειας και γ) κοινωνικά, και αφορούν στην ανάγκη διατήρησης μια θετικής εικόνας για τον εαυτό και την ομάδα υπαγωγής.

Πιο συγκεκριμένα, σε σχέση με τα γνωστικά κίνητρα, έχει υποστηριχτεί ήδη από τον Heider (1958), ότι οι αιτιακές εξηγήσεις είναι θεμελιώδεις ώστε να οικοδομηθεί και να διατηρηθεί ένα συνεκτικό γνωστικό σύστημα περί κατανόησης του κόσμου. Η θετική σχέση των ΘΣ με την ανάγκη για μείωση της ασάφειας και γνωστική ικανοποίηση έχει υποστηριχτεί θεωρητικά (πχ. van Prooijen, 2018), αλλά και ερευνητικά/πειραματικά είτε μέσω ανίχνευσης μοτίβων και νοήματος εκεί που δεν υπάρχουν, είτε μέσω της ανάγκης για περαίωση (πχ. Bruder et al., 2013· Kruglanski & Webster, 1996· Leman & Cinnirella, 2013· Marchlewska et al., 2017· van Prooijen et al., 2018). Επίσης, οι ΘΣ έχουν συσχετιστεί θετικά με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, δείχνοντας ότι ίσως είναι και θέμα ικανοτήτων γνωστικής επεξεργασίας το αν υιοθετεί κανείς ΘΣ ή όχι (πχ. Douglas et al, 2016· van Prooijen, 2017). Τέλος, η συσχέτιση μεταξύ της αντίληψης ότι τα μεγάλα γεγονότα προϋποθέτουν αντίστοιχου μεγέθους αιτίες και της πίστης σε ΘΣ (Leman & Cinnirella, 2007), δείχνει την ανάγκη γνωστικής αναπλήρωσης.

Σε σχέση με τα υπαρξιακά κίνητρα, η πίστη σε ΘΣ μπορεί να υποστηρίξει μια υποκειμενική αίσθηση ασφάλειας και ελέγχου, ως αναπλήρωση ενός ελέγχου που πράγματι χάνεται ή απειλείται (Tetlock, 2002). Η εναλλακτική ερμηνεία του τι συμβαίνει, κόντρα στην επίσημη εκδοχή των πραγμάτων, μπορεί να προσδώσει μια αίσθηση δύναμης, ειδικά όταν κανείς αισθάνεται διαχρονικά ανίσχυρος (Abalakina-Paap et al., 1999· Goertzel, 1994). Άλλωστε οι ΘΣ έχουν συσχετιστεί ισχυρά με την αίσθηση απουσίας κοινωνικοπολιτικού ελέγχου τόσο ερευνητικά (πχ. Bruder et al., 2013) όσο και πειραματικά (van Prooijen & Acker, 2015) και ιδιαίτερα σε κοινωνικά πλαίσια όπου απειλούνται πραγματικά όψεις της κοινωνικής ταυτότητας των ατόμων (Federico et al., 2018· Jolley & Douglas, 2017).

Τέλος, τα κοινωνικά κίνητρα υιοθέτησης ΘΣ αφορούν στην ανάγκη αίσθησης ανήκειν και διατήρησης μιας θετικής κοινωνικής ταυτότητας και αυτό-εικόνας. Οι ΘΣ περιγράφουν την ενδοομάδα ή το άτομο με ιδανικό τρόπο, και αποδίδουν το φταίξιμο για την κατάσταση σε κάποιον αντίπαλο. Με άλλα λόγια, οι ικανοί και ηθικοί, ενδοομάδα και εαυτός, βάλλονται από πανίσχυρους και διεφθαρμένους εχθρούς (Cichocka et al., 2016). Επίσης οι ΘΣ μπορεί να εξηγούν εμπειρίες εξοστρακισμού και κοινωνικού αποκλεισμού (Graeupner & Coman, 2017). Αυτό ισχύει ειδικά για ομάδες και άτομα χαμηλού status λόγω εθνοτικής καταγωγής (πχ. Crocker et al., 1999) ή κοινωνικοοικονομικής θέσης (Uscinski & Parent, 2014). Το τελευταίο δείχνει ότι οι ΘΣ μπορεί να κατασκευάζουν τον αντίπαλο ως μια ισχυρή ελίτ ή να

αποδίδουν το ρόλο αυτό σε υπαρκτές ομάδες (Imhoff & Bruder, 2014). Οι τελευταίες νοηματοδοτούνται ως ανταγωνιστικές μιας ενδοομάδας που κατασκευάζεται ως θύμα, πραγματικό ή μη (πχ. Bilewicz et al., 2013· Kofta & Sedek, 2005). Οι ΘΣ υιοθετούνται επίσης όταν οι άνθρωποι αισθάνονται ότι είναι αντικείμενο ζηλοτυπίας και φθόνου και άρα σκοπούμενης βλάβης από εξωγενείς φορείς (Bilewicz et al., 2013· Cichocka et al., 2016). Τέλος, υπάρχει και η ανάγκη για διακριτότητα (Lynn & Snyder, 2002), η οποία μπορεί να εξηγεί σε κάποιο βαθμό γιατί υπάρχουν άτομα, τα οποία υποστηρίζουν ότι έχουν αναλάβει να αποκαλύψουν διάφορες ΘΣ.

2.4. Κριτική ματιά στα κίνητρα και τις λειτουργίες των θεωριών συνωμοσίας

Με βάση τα παραπάνω, οι γνωστικές λειτουργίες που επιτελούν οι ΘΣ θα ανακούφιζαν κάποιον από την αβεβαιότητα την οποία μπορεί να αισθάνεται. Ωστόσο η υποκειμενική αίσθηση ελέγχου, που αναπληρώνουν οι ΘΣ ενδέχεται τελικά αντί να απαλύνει, να ενισχύσει την ανασφάλεια και ανισορροπία για το άτομο ή την ομάδα. Αυτό θα ισχύει γιατί ο κόσμος από ανεξήγητος και ακατανόητος είναι μεν προβλέψιμος αλλά με αρνητικό τρόπο, αφού γίνεται αντιληπτός ως σκοτεινός και επικίνδυνος (Douglas et al., 2017).

Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να υπάρξει επιδείνωση της ανάγκης για γνωστική περαίωση, όπως υποστηρίζουν οι Jolley & Douglas (2014a· 2014b). Οι ερευνητές αυτοί έχουν δείξει ότι η πίστη σε ΘΣ για την κλιματική αλλαγή, την πολιτική και τα εμβόλια οδηγούν σε αύξηση της αβεβαιότητας. Ειδικά για ομάδες, οι οποίες δεν αισθάνονται *a priori* κάποια απειλή, έδειξαν ότι η έκθεση σε ΘΣ μπορεί να αποσταθεροποιήσει την κατανόηση του κόσμου. Τέλος έδειξαν ότι μια κατασκευασμένη απειλή τελικά μπορεί να βιώνεται ως πραγματική, γιατί οι συνέπειες προσλαμβάνονται ως πραγματικές τόσο για την ομάδα όσο και για τους άλλους.

Στο υπαρξιακό επίπεδο έχει φανεί και πειραματικά ότι η έκθεση σε ΘΣ δεν ικανοποιεί την ανάγκη επανάκτησης της ισχύος και της υπαρξιακής βεβαιότητας και ότι μπορεί να υποβαθμίσει την αίσθηση ελέγχου και αυτονομίας των ατόμων (πχ. Douglas & Leite, 2017· Jolley & Douglas, 2014a). Κάτι τέτοιο μπορεί να συμβαίνει γιατί κανείς εκτίθεται σε απόψεις, οι οποίες ερμηνεύουν τον κόσμο ως ελεγχόμενο από πανίσχυρες δυνάμεις. Αυτό ενδέχεται να μειώνει την όποια αίσθηση αποτελεσματικότητας σε σχέση με δράσεις για την ανάκτηση μιας αίσθησης ελέγχου και αυτονομίας. Ωστόσο η ματαίωση και η έλλειψη ελέγχου σε συνδυασμό με πίστη

σε ΘΣ, ίσως οδηγήσει σε αντικοινωνικές και καταστροφικές συμπεριφορές (Jolley et al., 2019).

Τέλος η Douglas και συν. (2020) υποστηρίζει ότι οι αρνητικές αναπαραστάσεις των Άλλων, ως χαρακτηριστικό των ΘΣ, μπορεί επίσης να εμποδίζουν την εκπλήρωση μιας αίσθησης ανήκειν και θετικής κοινωνικής ταυτότητας. Αυτό, εξηγούν, είναι πιθανό για δύο λόγους. Πρώτον θα ενισχύεται το αίσθημα αποξένωσης και απειλής, τα οποία οδήγησαν εξ αρχής σε ΘΣ. Δεύτερον, θα επιδεινώνεται μια αντίληψη ανομίας και αλλοτρίωσης. Έτσι τροφοδοτείται μια αρνητική κοσμοαντίληψη, εξαιτίας ενός φαύλου κύκλου που δημιουργείται, με αποτέλεσμα οι προοπτικές για ένα καλύτερο αύριο να ναυαγούν (Abalakina-Paap, 1999).

2.5. Ατομικοί παράγοντες πίστης σε θεωρίες συνωμοσίας

Το βασικό ερώτημα που κυριαρχεί στην κοινωνιοψυχολογική έρευνα των ΘΣ είναι το γιατί κάποιοι άνθρωποι πιστεύουν σε αυτές ενώ άλλοι όχι (Lantian et al., 2020). Ήδη από τη δεκαετία του 1960 διερευνήθηκε τόσο το γιατί μπορεί κανείς να στηρίξει μια ΘΣ (πχ. Hamsher et al., 1968), όσο και το γιατί να μην το κάνει (πχ. Wright & Arbutnot, 1974). Αυτό το οποίο αποτελεί εύρημα όλων των ερευνών από τότε είναι ότι ορισμένα άτομα είναι περισσότερο πιθανό να υιοθετήσουν ΘΣ από άλλα. Εντοπίζονται δηλαδή διαφορετικά επίπεδα ‘συνωμοσιολογικής σκέψης’, ή ‘συνωμοσιολογικού ιδεασμού’. Έτσι ονομάστηκε η σχετικά γενική τάση αποδοχής συνωμοσιολογικών εξηγήσεων για γεγονότα (Lewandowsky et al., 2013). Έχει βρεθεί ότι τα άτομα που πιστεύουν σε μία ΘΣ μπορεί να υιοθετήσουν και άλλες (Douglas & Sutton, 2011· Swami & Furnham, 2014). Υπάρχουν ψυχομετρικές κλίμακες, οι οποίες εντοπίζουν ατομικές διαφορές στο βαθμό υιοθέτησης ΘΣ (Brotherton et al., 2013· Bruder et al., 2013· Lantian et al., 2016· Swami et al., 2011).

Η προσέγγιση αυτή υποστηρίζει ότι η συνωμοσιολογική σκέψη είναι ένας μονοδιάστατος παράγοντας και ότι οι άνθρωποι διαφοροποιούνται ως προς αυτή εξαιτίας των ατομικών τους χαρακτηριστικών, για αυτό και οι ατομικές διαφορές θεωρούνται σημαντικές στη μελέτη των ΘΣ (Lantian et al., 2020). Οι διαφορές αυτές θα επιδρούν και στις στάσεις των ανθρώπων απέναντι σε κοινωνικά ζητήματα (πχ. πολιτική, πανδημία, προστασία του περιβάλλοντος· πχ. Jolley et al., 2020· Jolley & Douglas, 2014a· Olesky et al., 2021).

Οι μεταβλητές, των οποίων η σχέση με τις ΘΣ έχει διερευνηθεί, αφορούν σε χαρακτηριστικά προσωπικότητας, στο γνωστικό στύλ (πχ. Alper et al., 2021· Douglas & Sutton, 2018· Golec de Zavala & Federico, 2018· Lantian et al., 2021· Swami & Furnham, 2014), στην ατομική ψυχοπαθολογία (πχ. Furnham & Grover, 2021· Kuhn et al, 2022), και το μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο (Mao et al, 2020· van Prooijen, 2017).

Πιο συγκεκριμένα τα ατομικά χαρακτηριστικά ή χαρακτηριστικά προσωπικότητας, κυρίως αφορούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που έχουν σχετιστεί με άλλου είδους πεποιθήσεις, όπως οι θρησκευτικές ή οι πολιτικές (Swami & Furnham, 2014). Θεωρήθηκε δηλαδή, ότι όπως άλλα συστήματα πεποιθήσεων, έτσι και η συνωμοσιολογική σκέψη θα επιτρέπει την υιοθέτηση πολλών και διαφορετικών, ακόμα και αλληλοαναιρούμενων εξηγήσεων (Wood et al., 2012). Υποστηρίζεται ότι η πίστη σε ΘΣ επιτρέπει τη συνύπαρξη αντιφατικών αφηγήσεων, γιατί όλες οι ΘΣ επιτελούν τις ίδιες λειτουργίες (Douglas et al., 2017).

Έρευνες έχουν δείξει ότι η προσήνεια (agreeableness), συσχετίζεται αρνητικά με τις ΘΣ (πχ. Bruder et al., 2013· Swami et al., 2011· Swami & Coles, 2010), αν και μια μετα-ανάλυση των Goreis & Voracek (2019), απέτυχε να αποδείξει ότι η σχέση αυτή είναι στατιστικά σημαντική. Ωστόσο η σχέση εξηγείται αν υποθέσουμε ότι όσο περισσότερο πιστεύει κανείς σε ΘΣ τόσο λιγότερο θα είναι θετικά διακείμενος έναντι αγνώστων άλλων, ειδικά όταν αυτοί με κάποιον τρόπο είναι αντιληπτοί ως αντιπροσωπευτικοί του συστήματος (πχ. Goreis & Voracek, 2019· Wagner-Egger & Bangerter, 2007). Επίσης όσοι πιστεύουν περισσότερο σε ΘΣ έχει φανεί ότι έχουν χαμηλότερα επίπεδα διατομικής εμπιστοσύνης, είναι δηλαδή περισσότερο καχύποπτοι (πχ. Lantian et al., 2016· Imhoff & Lamberty, 2018). Η Douglas και συν. (2017) υποστηρίζει ότι η σχέση αυτή θυμίζει έναν φαύλο κύκλο, όπου η δυσπιστία απέναντι στους άλλους αυξάνει την πίστη σε ΘΣ, οι οποίες με τη σειρά τους περιγράφουν έναν κόσμο σε διάλυση. Έτσι τα άτομα θα δυσκολεύονται να δουν τον εαυτό τους ως μέλη μιας υγιούς κοινότητας, και το αίσθημα δυσπιστίας έναντι των γύρω τους θα επιδεινώνεται.

Επίσης οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις έχουν συσχετιστεί θετικά με την ανομία, η οποία στην περίπτωση αυτή μετρήθηκε ως η αίσθηση των ατόμων ότι δεν μπορούν να κατανοήσουν τους κανόνες με τους οποίους δουλεύει η κοινωνία (Abalakina-Paap t al., 1999). Επίσης η δυσαρέσκεια και η απόρριψη των κοινωνικών

κανόνων, η επιθετικότητα και η ματαιώση επίσης έχει βρεθεί ότι έχουν θετική σχέση με την πίστη σε ΘΣ (Brotherton et al., 2013).

Με τις ΘΣ επίσης έχουν συσχετιστεί θετικά τα αρνητικά συναισθήματα για τον εαυτό, όπως η χαμηλή αυτοεκτίμηση (Swami et al., 2011) και η ατομική αβεβαιότητα (van Prooijen, 2016). Δηλαδή τα άτομα υιοθετούν τις ΘΣ ως μέσω εξήγησης της δυσμενούς τους θέσης, ώστε να αποφύγουν να κατηγορήσουν τον εαυτό τους. Το αυξημένο άγχος επίσης σχετίζεται με τις ΘΣ (Douglas et al., 2017), γιατί υποτίθεται ότι οι τελευταίες το απομειώνουν δίνοντας μια αίσθηση τάξης και προβλεψιμότητας στα πράγματα (Douglas et al., 2019). Όμως οι ΘΣ έχουν σχετιστεί και με αυξημένη αυτοεκτίμηση (πχ. van Prooijen 2017). Εδώ έχει φανεί ότι ο βαθμός ναρκισσισμού διαμεσολαβεί τη σχέση μεταξύ αυτοεκτίμησης και ΘΣ. Δηλαδή η προηγούμενη σχέση αντιστράφηκε όταν ο ναρκισσισμός ήταν υψηλός. Ο ναρκισσισμός συσχετίστηκε θετικά με την πίστη σε ΘΣ (Cichocka et al., 2016). Δηλαδή η αντίληψη του εαυτού για όσους πιστεύουν σε ΘΣ μπορεί να είναι περισσότερο αμφίσημη (Lantian et al., 2020). Τέλος, η ανάγκη για διακριτότητα έχει συσχετιστεί θετικά με πίστη σε ΘΣ (πχ. Imhoff & Lamberty, 2018· Lantian et al., 2018).

Η πίστη σε ΘΣ έχει συσχετιστεί και με ψυχοπαθολογικές καταστάσεις. Ο νευρωτισμός και η συναισθηματική αστάθεια με την έννοια της ευαλωτότητας σε καταθλιπτικόμορφες εκδηλώσεις, έχουν συσχετιστεί θετικά με πίστη σε ΘΣ (Lobato et al., 2014· Swami et al., 2016). Επίσης έρευνες έχουν δείξει ότι η συνωμοσιολογική σκέψη προβλέπει την τάση για άκριτη αποδοχή ανορθόδοξων κι αντισυμβατικών ιδεών (πχ. Swami & Coles., 2010). Το παραπάνω υποστηρίχτηκε ότι θα ισχύει, γιατί τα άγχη και οι φόβοι ενδέχεται να οδηγήσουν σε απορρύθμιση της ικανότητας να σκέφτεται κανείς λογικά και να ελέγχει την πληροφορία. Επίσης η πίστη σε ΘΣ συσχετίστηκε με παραφυσικές πεποιθήσεις, μαγική σκέψη (ακραίες ίσως εκδοχές της τάσης για δεκτικότητα σε νέες εμπειρίες), ακόμα και με το σχιζοτυπικό φάσμα (Barron et al., 2018· Brotherton et al., 2013· Bruder et al., 2013). Όμως η συσχέτιση της συνωμοσιολογικής σκέψης με δυσπροσαρμοστικά χαρακτηριστικά εξετάζεται με μεγάλη επιφυλακτικότητα και κριτική. Αυτό συμβαίνει αφενός γιατί πρόκειται για κλινικές καταστάσεις και αφετέρου γιατί η συσχέτιση αυτή θα μπορούσε να συμβάλλει στο στιγματισμό ανθρώπων που δεν έχουν διαγνωστεί με κάποιο κλινικό σύμπτωμα (Sunstein & Vermeule, 2009).

Η συνωμοσιολογική σκέψη έχει επίσης συσχετιστεί με τις λειτουργίες της διαισθητικής και αναλυτικής σκέψης, δύο συμπληρωματικά συστήματα γνωστικής επεξεργασίας. Το πρώτο είναι αυτόματο, γρήγορο και φειδωλό, το δεύτερο είναι συνειδητό, αργό και χρονοβόρο (Kahneman, 2011). Η κοινωνιοψυχολογική έρευνα έχει δείξει ότι τα άτομα που πιστεύουν περισσότερο σε ΘΣ επιλέγουν μια άμεση εξήγηση σε βάρος μιας διαδικασίας διερεύνησης (Swami et al., 2014). Αυτό συμβαίνει ώστε να μειωθεί η γνωστική αβεβαιότητα και το άγχος που μπορεί να απορρέει από αυτή (van Prooijen & Jostmann, 2013). Ως συνέχεια της αρνητικής σχέσης μεταξύ ΘΣ και αναλυτικής σκέψης, έχει βρεθεί επίσης ότι το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο προβλέπει αρνητικά την υιοθέτηση ΘΣ (van Prooijen, 2017). Άλλες όψεις της διαισθητικής σκέψης που έχουν σχετιστεί θετικά με ΘΣ είναι α) το σφάλμα σύνδεσης, ότι δηλαδή ο συνδυασμός δύο γεγονότων συγκεντρώνει μεγαλύτερες πιθανότητες εμφάνισης έναντι της πιθανότητας να συμβούν ξεχωριστά και β) η ευρετική της αντιπροσωπευτικότητας, όπου η λογική συνάφεια μεταξύ διαφορετικών καταστάσεων, γεγονότων, προσώπων κλπ., μπορεί να οδηγήσει σε λάθη συσχέτισης και σε εσφαλμένες κρίσεις (Kahneman, 2011).

Όμως ο van Prooijen και συν. (2020) πιο πρόσφατα πρότειναν ότι με κάποιον τρόπο μπορεί τα δύο γνωστικά συστήματα να συνδυαστούν στην παραγωγή, υιοθέτηση και υποστήριξη μιας ή περισσότερων ΘΣ. Οι περισσότερες πεποιθήσεις που έχουμε πηγάζουν από το διαισθητικό σύστημα (Σ1), ενώ η ενσωμάτωση νέας πληροφορίας και ιδεών, όταν αυτό είναι εφικτό, αφορούν το αναλυτικό σύστημα σκέψης (Σ2) (Lobato et al., 2014). Έτσι για παράδειγμα όταν το Σ2 ενεργοποιείται μπορεί να απορρίπτονται θρησκευτικές πεποιθήσεις (Gervais & Norenzayan, 2012) ή να μειώνεται η πίστη σε μεταφυσικά φαινόμενα (Aarnio & Linderman, 2005). Όμως οι σύγχρονες ΘΣ φαίνεται να περιέχουν ένα σύνολο ιδιαίτερα αναλυτικών και περίτεχνων επιχειρημάτων. Αυτό υποδεικνύει ότι με κάποιον τρόπο το Σ2 συμμετέχει στη διαμόρφωση και υποστήριξή τους. Αν και οι ΘΣ έχουν σχετιστεί με την ανάγκη για γρήγορη εξήγηση του τι συμβαίνει (Swami et al., 2014), η γνωστική επεξεργασία πολύπλοκων γνωστικών σχημάτων, μπορεί να ενισχύει την επιχειρηματολογία υπέρ μιας συνωμοσιολογικής πίστης. Όμως τα σχήματα αυτά, όπως εξηγούν ο van Prooijen και συν., δεν θα επενδύουν σε μια κριτική εκτίμηση των αποδείξεων – υπερ ή κατά – αλλά θα βασίζονται ενδεχομένως σε μια προκατάληψη επιβεβαίωσης, προσπαθώντας να βρεθούν οι αποδείξεις που στηρίζουν την αρχική διαισθητική άποψη. Με άλλα λόγια, υποστηρίζεται ότι “[οι άνθρωποι] δεν είμαστε επιστήμονες ή δικαστές αλλά

δικηγόροι που υπερασπιζόμαστε μια από τα πριν ειλημμένη απόφαση για το ποιο πρέπει να είναι το αποτέλεσμα διερεύνησης μιας υπόθεσης” (van Prooijen et al., 2020, σελ. 175).

Άλλωστε έχει φανεί ότι δεν αρκεί απλά η αναλυτική σκέψη ώστε να απορρίψει κανείς ΘΣ, αλλά χρειάζεται το κίνητρο για ορθολογισμό και η επιθυμία αναζήτησης ισχυρών ανταποδείξεων (Swami et al., 2014). Η παρουσία των τελευταίων σημαίνει σκεπτικισμό και κριτική σκέψη σε διπλή κατεύθυνση, προς τις ΘΣ και προς το κυρίαρχο αφήγημα, χωρίς τη διολίσθηση σε πίστη στις πρώτες ως απάντηση στο δεύτερο (Ståhl & van Prooijen, 2018). Με την ίδια λογική το μορφωτικό επίπεδο από μόνο του δεν είναι ικανή συνθήκη για την απόρριψη συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων.

Η κοινωνιοψυχολογική έρευνα έχει ασχοληθεί και με κοσμοθεωρίες, οι οποίες έχουν να κάνουν με κοσμοθεωρίες, γενικές πολιτικές στάσεις και ιδεολογικούς παράγοντες, τα οποία έχουν συσχετιστεί με την πίστη σε ΘΣ (Lantian et al., 2020). Πιο ειδικά έχει διαπιστωθεί ότι οι ΘΣ σχετίζονται θετικά με την πίστη σε έναν επικίνδυνο κόσμο (π.χ. Moulding et al., 2016), δηλαδή ένα κόσμο που διέπεται από έναν μοραλιστικό δυισμό, όπου οι αξίες και ο τρόπος ζωής των καλών ανθρώπων, απειλείται από τους κακούς (πχ. Duckitt et al., 2002· Green & Douglas, 2018· Oliver & Wood, 2014). Η πίστη σε έναν επικίνδυνο κόσμο έχει συσχετιστεί θετικά και με την έλλειψη εμπιστοσύνης στους άλλους. Επιπλέον, οι άνθρωποι που τείνουν να υιοθετούν ΘΣ, πιστεύουν επίσης ότι ο κόσμος είναι μια ανταγωνιστική ζούγκλα (Wilson & Rose, 2014). Πρόκειται για μια αναπαράσταση του κόσμου ως ένα άγριο και δίχως ηθική κοινωνικό περιβάλλον, όπου η ισχύς είναι το μόνο δίκαιο (Duckitt et al., 2002). Στον κόσμο αυτό υπάρχει μια διχοτόμηση μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων με όρους φυσικοποίησης της κοινωνικής τάξης και της θέσης των ατόμων και των ομάδων. Επίσης έχει εξεταστεί ο διαμεσολαβητικός ρόλος του κυνισμού και του μακιαβελισμού (Douglas & Sutton, 2011· Swami, 2012), στη σχέση μεταξύ των ΘΣ και της αντίληψης του κόσμου ως ανταγωνιστικής ζούγκλας.

Επίσης μεταβλητές που αφορούν σε ιδεολογικό προσανατολισμό και έχουν συσχετιστεί θετικά με τις ΘΣ είναι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός (Right-wing Authoritarianism – RWA· Altemeyer, 1981), και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας (Social Dominance Orientation – SDO· Pratto et al., 1994). Η πίστη σε έναν επικίνδυνο κόσμο προβλέπει τον RWA, και η ανταγωνιστική ζούγκλα προβλέπει τον SDO (π.χ. Bruder et al., 2013· Green & Douglas, 2018· Imhoff et al., 2018·

Morgan & Wisneski, 2017). Εδώ τα άτομα δεν στοχεύουν το σύστημα ως υπεύθυνο. Ειδικότερα, έχει φανεί ότι για το μεν RWA ο εχθρός αναζητείται ή κατασκευάζεται ως μια ισχυρή αποκλίνουσα εξωομάδα (πχ. Εβραίοι), ενώ για το SDO εντοπίζεται περισσότερο σε μειονότητες και χαμηλού status εξωομάδες, όπως οι πρόσφυγες (Imhoff & Bruder, 2014). Δηλαδή οι ΘΣ θα υπερασπίζονται την κυρίαρχη ομάδα, εμφανίζοντάς την ως θύμα μιας συνωμοσίας (πχ. Abalakina-Paap et al., 1999; McHoskey, 1995· Wood & Gray, 2019). Τέλος, αντίθετα με τις προαναφερθείσες κοσμοθεωρίες, δεν έχει διαπιστωθεί σχέση μεταξύ της ιδεολογίας της ελεύθερης αγοράς και της νεοφιλελεύθερης οικονομικής άποψης με τις ΘΣ (Lewandowsky et al., 2013· Leiser et al., 2017).

2.6. Συνέπειες των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων

Η πίστη σε ΘΣ έχει συνέπειες τόσο θετικές όσο και αρνητικές (Douglas, et al., 2017· van Prooijen & Douglas, 2018). Ως θετικό έχει υποστηριχτεί ότι συμβάλλουν στην κατανόηση του τι γίνεται, καλύπτοντας ένα ανικανοποίητο από τη βιωμένη πραγματικότητα γνωστικό κενό (Leman & Cinnirella, 2013· Marchlewska et al., 2017). Επίσης υποστηρίζεται ότι βοηθούν στην επανάκτηση μιας αίσθησης ασφάλειας και ελέγχου (Goertzel, 2010) και σε μια προσπάθεια μείωσης αισθημάτων αδυναμίας (Grzesiak-Feldman, 2015). Οι ΘΣ μπορούν ακόμα να προσδώσουν ένα θετικό πρόσημο στο ανήκειν (Cichocka et al., 2016· Franks et al., 2017). Σε περιπτώσεις περιθωριοποιημένης εθνοτικής ταυτότητας, ταξικής θέσης (Swami & Furnham, 2014) και πολιτικής ήττας (Uscinski & Parent, 2014), ανακουφίζουν, από το αρνητικό αποτέλεσμα για την ενδοομάδα (Imhoff & Bruder, 2014· Sapountzis & Condor, 2013). Επίσης οι ΘΣ μπορεί να είναι μέρος μια αντικυβερνητικής κριτικής για πραγματικά ζητήματα (πχ. Miller, 2002), να ενθαρρύνουν τη συλλογική δράση και κοινωνική αλλαγή στη σκιά μεγάλων γεγονότων (Imhoff & Bruder, 2014· Mari et al., 2017), να καταδείξουν πραγματικές συστημικές δυσλειτουργίες (Clarke, 2002· Swami & Coles, 2010). Τέλος, οι ΘΣ μπορεί να αμφισβητήσουν ηγεσίες και να προτάξουν δημοκρατικά αιτήματα περί διαφάνειας (Swami et al., 2011).

Από την άλλη έχουν τονιστεί μια σειρά από αρνητικές συνέπειες των ΘΣ. Αυτές είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός που επιβάλλεται σε όσους τις υιοθετούν, ο αποκλεισμός που επιβάλλουν οι πιστοί σε ΘΣ σε άλλους (Harambam & Aupers, 2015· Lantian et al., 2018), η διάλυση της κοινωνικής συνοχής, η υιοθέτηση μη-

κανονιστικών μορφών δράσης (βλ. πχ. Jolley & Paterson, 2020· Pummerer, 2022). Ειδικά ομάδες, οι οποίες βιώνουν εμπόδια, αντιληπτά ως προκατάληψη και διάκριση, εφόσον υιοθετήσουν ΘΣ, μπορεί να οδηγηθούν σε προκατάληψη και διάκριση έναντι μελών ομάδων οι οποίες είναι αντιληπτές ως απειλητικές και ισχυρές (Riek et al., 2006). Μπορεί επίσης η υιοθέτηση ΘΣ για υπέρτερους και κακόβουλους εχθρούς, να δικαιολογήσει το χαμηλό κοινωνικό στάτους, τον αποκλεισμό και τη θέση του θύματος (Douglas et al., 2019). Επιπλέον, η επίρριψη ευθυνών σε εξωομάδες για την κακοτυχία επιτρέπει την δικαιολόγηση ανήθικων πρακτικών εναντίον όσων θεωρούνται μέλη τους, όπως η διομαδική διάκριση, με στόχο την αφαίρεση του υποτιθέμενου ελέγχου (Winiewski et al., 2015). Το φαινόμενο αυτό μπορεί να επεκταθεί και σε ομάδες περιφερειακές στη ΘΣ ή και άσχετες ακόμα (βλ. δευτερογενή μεταφορά στη διομαδική επαφή, αλλά με αρνητικό τρόπο· Pettigrew, 2009), οδηγώντας σε αυξημένη υποστήριξη για μέλη της ενδοομάδας και απόλυτη αδιαφορία για τα μέλη της εξωομάδας (Jolley et al., 2020).

Οι ΘΣ μπορεί να παίζουν παραλυτικό ρόλο ή να ενισχύσουν μια αίσθηση παραίτησης ως προς την ενεργή πολιτική συμμετοχή (πχ. Uscinski & Parent, 2014). Αυτό γιατί εμπλέκουν στη σύγκρουση ομάδες παντοδύναμες ή και απροσδιόριστες, εντείνοντας μια αίσθηση απουσίας πολιτικής ισχύος (Jolley & Douglas, 2014a· Mari et al., 2017). Επίσης μια όψη των συνεπειών, η οποία πολλές φορές βασίζεται σε πραγματικά προβλήματα και ενέργειες των πολιτικά υπευθύνων, είναι η δυσπιστία απέναντι στους θεσμούς και τους ειδικούς (Alper, 2023· Bruder & Kunert, 2022· Mari et al., 2022). Επίσης, έχει διαπιστωθεί η μείωση της εμπιστοσύνης σε θεσμικούς και κυβερνητικούς φορείς ακόμα και όταν οι ΘΣ είναι άσχετες ως προς αυτούς (Einstein & Glick, 2015). Έτσι οι ΘΣ μπορεί να ενισχύουν ακόμα περισσότερο την υπονόμηση της κοινωνικής συνοχής (van Prooijen, 2022). Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις στις οποίες οι ΘΣ πριμοδοτούν και πριμοδοτούνται από ακραία συστήματα πεποιθήσεων (Bleakley, 2021· Önnersfors, 2017). Έτσι μπορεί να αποκτήσουν σημαντική κοινωνική επιρροή (Bartlett & Miller, 2010), τροφοδοτώντας ακόμα και βίαιες συμπεριφορές (Douglas et al., 2019· Federico et al., 2018· Uscinski, 2018).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι συνέπειες των ΘΣ εξαιτίας της δυσπιστίας προς τους επιστήμονες και την επιστήμη (Jolley et al., 2020). Έχει φανεί από έρευνες ότι οι αυξημένη πίστη σε ΘΣ για την κλιματική αλλαγή, μειώνει την πιθανότητα λήψης μέτρων στην κατεύθυνση αντιμετώπισής της (πχ. Douglas & Sutton, 2015· Jolley &

Douglas, 2014a· Uscinski et al., 2017). Η ίδια εικόνα ισχύει και για θέματα τα οποία εμπλέκουν τη δημόσια υγεία και τις πρακτικές πρόληψης και αντιμετώπισης υγειονομικών κρίσεων (πχ. Bird & Bogart, 2005· Bogart & Thorburn, 2006· 2005· Oliver & Wood, 2014). Επίσης η πίστη σε ΘΣ έχει συσχετιστεί με περισσότερο θετικές στάσεις σε εναλλακτικές μορφές θεραπείας και με αρνητικές στάσεις απέναντι στην κλασική ιατρική (Lamberty & Imhoff, 2018).

Μία ακόμα συνέπεια της πίστης σε ΘΣ, οι οποίες αναπαριστούν το κοινωνικό σύστημα ως απειλούμενο, είναι να αυξάνεται η πρόσληψή του ως νόμιμο, ενισχύοντας την αίσθηση ικανοποίησης από το status quo υπό συνθήκες πραγματικής κρίσης, όπως πχ. η πανδημία (Mao et al., 2021). Όταν το φταίξιμο αποδίδεται σε κακόβουλες δυνάμεις μπορεί να αποκρύπτονται δομικές δυσλειτουργίες (Jolley et al., 2018)

Εν κατακλείδι οι ΘΣ είναι ελκυστικές γιατί εξηγούν ικανοποιητικά και συνολικά μια κατάσταση, με μικρό περιθώριο αμφιβολίας (Marie & Petersen, 2022· Robertson et al., 2022). Αυτό θα ισχύει και για τις ομάδες χαμηλού συμβολικού και υλικού στάτους, αν και οι ΘΣ μπορεί να αποδειχθούν τόσο καταστροφικές όσο και τα γεγονότα που τις γεννούν.

2.7. Συμπέρασμα

Η κοινωνιοψυχολογική έρευνα περιγράφει μια γενική τάση, εξαιτίας ορισμένων ατομικών χαρακτηριστικών, κάποιοι να καταφεύγουν σε συνωμοσιολογικές εξηγήσεις (πχ. Brotherton et al., 2013). Η ‘υπόθεση της συνωμοσιολογικής σκέψης’ (Abalakina-Paap et al., 1999· Swami & Coles, 2010· Wood et al., 2012), βασίζεται στο επιχείρημα ότι η ευαλωτότητα σε ΘΣ, ποικίλει από άτομο σε άτομο και για αυτό έχει σημασία να μετράμε ατομικές διαφορές (Lantian et al., 2020). Αποτέλεσμα αυτής της προσέγγισης είναι οι ιδεολογικοί παράγοντες και κοσμοθεωρίες να αντιμετωπίζονται ως ατομικές πεποιθήσεις για τον κόσμο, και να εξετάζεται η σχέση τους με τις ΘΣ μαζί με άλλα ατομικά χαρακτηριστικά. Πιστεύουμε όμως ότι η αναγωγή της συνωμοσιολογικής πίστης σε ατομικές διαφορές δεν αρκεί για να εξηγήσει την έκταση και την επιρροή τους.

Έχει υποστηριχτεί ότι το ατομικό ιδεολογικό προφίλ έχει νόημα να εξετάζεται ως προς τις ΘΣ ως μέρος μιας ευρύτερης κοσμοθεωρίας, που εμπλέκει αξίες και άλλες δοξασίες (Thorisdottir et al., 2020) και ως μέρος μιας γενικής πολιτικής στάσης

για το πως δουλεύει το σύστημα (Bruder et al., 2013· Imhoff & Bruder, 2014).

Χτίζοντας πάνω σε αυτή τη θέση, αναρωτιόμαστε ποιες είναι οι ευρύτερες κοινές ιδεολογικές συστάδες πεποιθήσεων, οι οποίες κάνουν ομάδες ανθρώπων, και όχι μεμονωμένα άτομα, πιο ευάλωτες σε ΘΣ έναντι άλλων;

Υποστηρίζουμε ότι ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης είναι αποτέλεσμα συλλογικών διεργασιών. Αυτό θα ισχύει γιατί οι παράγοντες που τον προβλέπουν αφορούν σε κοινωνικές σχέσεις και ιδέες που διαμορφώνονται μεταξύ των ανθρώπων και όχι μέσα στο κεφάλι τους. Η σκέψη των ανθρώπων για τον κόσμο παράγεται κοινωνικά και μπορεί να τους οδηγήσει να εξηγήσουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Ένας τρόπος εξήγησης μπορεί να είναι και οι ΘΣ.

Πιο συγκεκριμένα, ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης προβλέπεται από παράγοντες όπως η περιθωριοποίηση, η προκατάληψη, η διομαδική εχθρότητα, η (πολιτική) ιδεολογία (van Prooijen & van Lange, 2014). Τα παραπάνω υποδηλώνουν υπαρκτή ή αντιληπτή διομαδική απειλή. Οι ΘΣ μπορεί επίσης να αναπτύσσονται εντός ομάδων, λόγω υλικής και συμβολικής αποστέρησης, αλλά και λόγω σχετικής αποστέρησης, η οποία πηγάζει από πραγματικές κρίσεις (Swami & Furnham, 2014). Οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις είναι ισχυρότερες σε ομάδες χαμηλά στην κοινωνική ιεραρχία, λόγω της κοινωνικοοικονομικής θέσης και της έλλειψης πολιτικού ελέγχου (Crocker et al., 1999· Mao et al., 2020). Η πίστη σε ΘΣ έχει φανεί ότι εκφράζει ομάδες που δεν εμπιστεύονται το σύστημα γιατί το θεωρούν αναξιόπιστο και τους φορείς του διεφθαρμένους (π.χ. Alper, 2023· Douglas et al., 2019· van Mulukom et al., 2022). Επίσης ομάδες που δεν εμπιστεύονται γενικά τους ειδικούς, τείνουν ευκολότερα στη υιοθέτηση ΘΣ (πχ. Hollander, 2018· Miller et al., 2016· van Prooijen, 2018). Τέλος, έχει υποστηριχτεί ότι οι ΘΣ εντοπίζονται και στα δύο άκρα του πολιτικού φάσματος (Krouwel et al., 2017· van Prooijen et al., 2015), με μεγαλύτερη συχνότητα στα ακροδεξιά (Imhoff et al., 2022· Galliford & Furnham, 2017). Με βάση τα παραπάνω φαίνεται ότι ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης διαμορφώνεται και υιοθετείται με παρόμοιο τρόπο από όσους βιώνουν δραματικά γεγονότα και είναι αντιμέτωποι με κρίσεις από κοινού. Αυτή η συνωμοσιολογική κουλτούρα, σύμφωνα με τον Moscovici (1987), θα αφήνει τα σημάδια της και στην προσωπικότητα όσων τη μοιράζονται.

Συνοψίζοντας, οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις συνδέονται με τα οικονομικά, κοινωνικά και ιστορικά συγκείμενα (Hornsey et al., 2023). Πρώτον, ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης αφορά ομάδες ανθρώπων με κοινές πεποιθήσεις

και δοξασίες για τον κόσμο. Δεύτερον ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης ενσωματώνει ιδέες και έννοιες για τις δυναμικές που καθιστούν το σύστημα αυτό σταθερό, δίκαιο, νόμιμο. Τρίτον, ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης διαμορφώνεται από κοινού στο δημόσιο πεδίο και έπειτα, ως ρυθμιστικός κοινωνικός παράγοντας, επηρεάζει και τα ίδια τα άτομα και τον τρόπο σκέψης και δράσης τους.

Αυτό που είναι σημαντικό εδώ είναι το ότι η ατομοκεντρική προσέγγιση δεν αρκεί να εξηγήσει το κοινωνικό ρόλο των ΘΣ. Με την έννοια αυτή μας ενδιαφέρει το ποιοι, δηλαδή ποιες ομάδες μπορούν, υιοθετώντας κοινές πεποιθήσεις για τον κόσμο, να πιστέψουν σε ΘΣ. Ακόμη μας ενδιαφέρει το τι, δηλαδή το περιεχόμενο των ΘΣ, το οποίο βοηθά τις ομάδες αυτές να κατανοήσουν τη θέση τους στον κόσμο. Τέλος μας ενδιαφέρει και το πως, δηλαδή ποια είναι η διαδικασία διαμόρφωσης των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, ως κοινής σκέψης για τον κόσμο και πως σχετίζονται με την προηγούμενη γνώση των ανθρώπων. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί οι ΘΣ προσεγγίζονται ως κοινές αφηγήσεις για την κατανόηση των κοινωνικών κρίσεων, δηλαδή ως ερμηνευτικά εργαλεία που τα μοιράζονται οι άνθρωποι από κοινού και υπό συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες.

Κεφάλαιο 3

Μια θεωρητική προσέγγιση των θεωριών συνωμοσίας ως κοινωνικών αναπαραστάσεων και η σχέση τους με τις αντιλήψεις για την κοινωνική οργάνωση

Η ατομοκεντρική προσέγγιση των ΘΣ, όπως εξετάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αποτελεί ένα ευρύτερο επιστημολογικό παράδειγμα διερεύνησης και ερμηνείας κοινωνιοψυχολογικών παραγόντων. Οι αναλύσεις των κοινωνιοψυχολογικών φαινομένων διακρίνονται σε τέσσερα επίπεδα, το ενδοατομικό, το διατομικό, το διομαδικό και το ιδεολογικό (Doise & Mapstone, 1986· Doise, 1980). Με βάση τη διάκριση του Doise, η σύγχρονη κοινωνιοψυχολογική έρευνα των ΘΣ δεν εξετάζει τόσο συστηματικά τι ισχύει πέρα από το διατομικό επίπεδο. Επιπλέον, η προσήλωση στο άτομο, ως πηγή ερμηνείας και δράσης, αντανακλά την ηγεμονική ιδεολογία των δυτικών φιλελευθέρων κοινωνιών ότι ο κόσμος αποτελείται από άτομα, η καινοτομία μπορεί να προέλθει μόνο από την ατομική δράση και ότι στην ηγεσία των κοινωνιών αναδύονται οι άριστοι. Έτσι η γνώση είναι ατομική υπόθεση και παράγεται εντός των ατόμων και από τους ειδικούς. Για αυτό και τα μοντέλα περί ΘΣ που έχουν προταθεί εστιάζουν σε ατομικές μεταβλητές προβλεπτικές των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων και στις συνέπειες τους, περιγράφοντας έναν ατομικό ιδεότυπο.

Η ατομικότητα όμως δεν αρκεί για να εξηγήσει δράσεις και πεποιθήσεις, οι οποίες διαπερνούν ολόκληρες κοινωνίες και κοινωνικά στρώματα. Οι ΘΣ, οι οποίες παράγονται στο δημόσιο πεδίο της επικοινωνίας αποτελούν κοινωνικό φαινόμενο (Byford, 2014). Η διαμόρφωσή τους θα μπορούσε να ακολουθεί ένα επιστημολογικό παράδειγμα, το οποίο υποστηρίζει ότι η γνώση για όψεις του κόσμου διαμορφώνεται από κοινού και με περισσότερο ισότιμο τρόπο μεταξύ των ανθρώπων (Chryssochoou, 2022· Moscovici, 1988). Με βάση τα παραπάνω, υιοθετείται η θέση των Doise και Staerklé (2002), ότι η Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων μπορεί να προσφέρει ένα θεωρητικό υπόβαθρο το οποίο συνδέει την ατομική σκέψη με το διομαδικό και το ιδεολογικό επίπεδο. Η θεωρία αυτή θα συμβάλλει στην κατανόηση του πώς γενικοί κοινωνικοί παράγοντες μπορεί να καθοδηγούν τη σκέψη και τη δράση των ανθρώπων σε καθορισμένα κοινωνικά πλαίσια. Αυτό θα γίνεται γιατί μέσω των κοινωνικών αναπαραστάσεων κατασκευάζονται κοινές νοηματοδοτήσεις, οι οποίες στη συνέχεια επιδρούν και στην ατομική αντίληψη (Moscovici, 1984).

3.1. Η Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων

Πιο συγκεκριμένα, η υιοθέτηση του παραδείγματος ότι υπάρχει μια ειδική γνώση για τον κόσμο απορρέει από την κυρίαρχη λογική, η οποία νομιμοποιεί ανισότητες στην πρόσβαση στη γνώση. Έτσι συστήματα πεποιθήσεων που μπορεί να υιοθετούν μια σκέψη η οποία συγκρούεται με τα ειδικά κριτήρια περί ορθολογισμού, θα θεωρηθούν προβληματικά. Όπως εξηγεί η Chryssochoou (2022), σημασία έχει από πια σκοπιά θέλει κανείς να μελετήσει τη γνώση. Από την σκοπιά μιας αυθεντίας που παρακολουθεί την κοινωνική εξέλιξη ή από την σκοπιά των δρώντων υποκειμένων που επιχειρούν να πλοηγηθούν μέσα και να διαμορφώσουν την πραγματικότητα αυτή;

Η Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων (στο εξής ΘΚΑ· Moscovici, 1976/2008) μας δίνει τον τρόπο να δούμε τη διαμόρφωση της κοινωνικής γνώσης για τον κόσμο. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις εξηγούν πως οι άνθρωποι μπορεί να φτάνουν σε μια κοινή κατανόηση του κοινωνικού κόσμου, δηλαδή το πως υπάρχουν οι ανθρώπινες κοινωνίες (Elcherth, et al., 2011). Επίσης εξηγούν γιατί οι τελευταίες μπορούν να αλλάζουν, πως νοηματοδοτούνται οι κοινωνικές σχέσεις και τα συγκλονιστικά γεγονότα, και πως οι διαδικασίες νοηματοδότησης και οι πεποιθήσεις για τον κόσμο περνούν στα άτομα (Chryssochoou, 2022). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις δεν αφορούν τα άτομα αλλά τα κοινωνικά υποκείμενα, τα οποία προσδιορίζονται μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις και θέσεις. Με άλλα λόγια, η ‘ατομική σκέψη’ χάνεται μέσα στις ‘σκεπτόμενες κοινωνίες’ (Moscovici, 2001).

Η ΘΚΑ έχει βασιστεί στη διάκριση που έκανε ο Durkheim (1898/1996) μεταξύ ατομικών και συλλογικών αναπαραστάσεων, ώστε να εξηγήσει τις συλλογικές και πολιτισμικές πρακτικές σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια (Sammur et al., 2015). Ο Moscovici, μέσα από το έργο του, τόνισε ότι η έννοια ‘συλλογικές’ δεν αρκεί για να εξηγήσει τη διακίνηση πολλαπλών αναπαραστάσεων για τα ίδια κοινωνικά αντικείμενα⁸. Έτσι πρότεινε τον προσδιορισμό ‘κοινωνικές’ για τις αναπαραστάσεις, γιατί είναι ένας ‘κοινός κόσμος’ μεταξύ ανθρώπων και ομάδων, οι οποίοι παράγουν τη γνώση για τα διάφορα κοινωνικά αντικείμενα από κοινού (Moscovici, 1984).

⁸ Κάθε έννοια, γεγονός, ρόλος, ομάδα κλπ., τα οποία χρίζουν νοηματοδότησης.

Τα παραπάνω περιγράφουν τη διάκριση του Moscovici (1988) μεταξύ του *πραγμοποιημένου* και του *κοινού/συναινετικού*⁹ σύμπαντος. Στο πραγμαποιημένο σύμπαν οι ειδικοί, έχουν αποφασιστικό ρόλο στην εξήγηση του πως λειτουργεί ο κόσμος. Η γνώση που παράγεται είναι ‘από τα πάνω’ και τα άτομα δε μετέχουν με κάποιον τρόπο στην παραγωγή της. Η γνώση αυτή είναι αποσυνδεδεμένη από κοινωνικούς παράγοντες, οι οποίοι μπορεί να τη ρυθμίζουν. Στο κοινό/συναινετικό σύμπαν όλα τα μέλη μιας κοινωνίας αποφασίζουν, συνεισφέροντας σε διαφορετικό βαθμό. Η γνώση, δηλαδή, είναι συλλογική υπόθεση και οι κοινωνικές διεργασίες είναι αντιληπτές ως συνέπεια μιας κοινής νοηματοδότησης των κοινωνικών αντικειμένων και ρυθμίσεων. Αν η γνώση αντιμετωπιστεί ως προνόμιο των ειδικών οτιδήποτε παρεκκλίνει από αυτή τίθεται εκτός. Αν η γνώση είναι αντικείμενο επικοινωνίας, διαπραγμάτευσης και επιρροής μεταξύ των ανθρώπων σε μια κοινωνία μη ειδικών, η κοινωνική πραγματικότητα δεν έχει μόνο μία εκδοχή.

Με την έννοια αυτή το τι μπορεί να θεωρηθεί ορθολογικό και τι όχι διαφέρει σημαντικά μεταξύ των δύο κόσμων κατασκευής της γνώσης. Η νεωτερική ιστορική αφήγηση διαχωρίζει το ορθολογικό από το μη στη βάση της γνώσης των ειδικών. Η ΘΚΑ προτείνει ότι από τη στιγμή που μια ή περισσότερες ομάδες και άτομα αναγνωρίζουν εκδοχές της πραγματικότητας και δρουν επί αυτών των εκδοχών, τότε η γνώση αυτή είναι επίσης ορθολογική. Αυτό θα ισχύει γιατί θα νοηματοδοτείται με λειτουργικό για την ομάδα τρόπο κάτι, το οποίο προηγουμένως ήταν πρωτόγνωρο (Moscovici, 1988).

Η ΘΚΑ δεν προσλαμβάνει τον άνθρωπο ως ένα υποκείμενο που κατέχει λανθασμένους και προκατειλημμένους τρόπους σκέψης (Chryssochoou, 2022). Αυτό που ενδιαφέρει είναι ο τρόπος που κατασκευάζονται οι έννοιες και πεποιθήσεις για τον κόσμο *από κοινού* και όχι τι κάνει το ένα ή το άλλο άτομο με βάση το αν η σκέψη του αντανακλά μια «αντικειμενική» εξήγηση των πραγμάτων. Έτσι, για διάφορα ζητήματα που απασχολούν και επηρεάζουν τμήματα της κοινωνίας ή ολόκληρες κοινωνίες, η πραγματικότητα αναπαρίσταται μεταξύ όσων μετέχουν της κοινωνικής οργάνωσης, με βάση γενικούς κανόνες, πεποιθήσεις, δοξασίες και την προηγούμενη εμπειρία (Chryssochoou, 2022). Οπότε τα συστήματα γνώσης και νοηματοδότησης

⁹ Η έννοια *consensual*, την οποία χρησιμοποιεί ο Moscovici, παραπέμπει στη *συννοηματοδότηση*. Για αυτό το λόγο αναφερόμαστε στη γνώση που παράγεται ως *κοινή*. Αναγνωρίζεται ωστόσο ότι έχει κυριαρχήσει να αποδίδεται ως *συναινετική*.

δεν είναι σταθερά, αλλά ευάλωτα στην κοινωνική αλλαγή και τα ιστορικά γεγονότα και συγκρούσεις (Doise & Staerklé, 2002).

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις στοχεύουν στην καθιέρωση μιας τάξης, η οποία δίνει τη δυνατότητα στα άτομα να κατευθύνουν τον εαυτό τους εντός του υλικού και κοινωνικού τους κόσμου και να τον ελέγξουν. Επίσης επιτρέπουν την επικοινωνία παρέχοντας ένα κώδικα κοινωνικής ανταλλαγής, ονομασίας και κατηγοριοποίησης των διάφορων χαρακτηριστικών του κόσμου τους και της ατομικής και συλλογικής τους ιστορίας. Τα μέλη της ομάδας βασίζονται σε μεγάλο βαθμό τη γνώση τους για τον κόσμο μέσω της *κοινής* γνώσης και όχι στην *άμεση* γνώση τους για αυτόν (Moscovici, 1976/2008). Η γνώση κρίνεται ως αληθινή επειδή την υιοθετούν πολλοί, δηλαδή επειδή συμφωνούν πάνω στο τι συμβαίνει. Με αυτή την έννοια αναπαρίστανται και οι κοινωνικές διευθετήσεις και τα διάφορα γεγονότα μεταξύ των ανθρώπων. Το πως θα κατανοηθεί μια νέα κατάσταση ή ένα γεγονός μέσω της κοινής/συναινετικής εννοιοδότησης, θα επιτρέπει και την αντίστοιχη δράση εντός του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Η ΘΚΑ εξηγεί ότι μπορεί να συνυπάρχουν διαφορετικές, ακόμα και ασυμβίβαστες μεταξύ τους, αναπαραστάσεις στο ίδιο κοινό ή και στο ίδιο άτομο. Αυτό ονομάζεται γνωστική πολυφασία (Jonchelovitch & Priego-Hernandez, 2015). Επίσης μπορεί να συνυπάρχουν πολλές και διαφορετικές 'κοινές γνώσεις', μεταξύ διαφορετικών ομάδων, με διαφορετικές ή ανταγωνιστικές κοινωνικές σχέσεις, ρόλους και πεποιθήσεις (Bauer & Gaskell, 2002). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις μπορούν να εντοπιστούν είτε στην καθημερινή συμπεριφορά, είτε στο γνωστικό ατομικό πεδίο, είτε στην επίσημη και ανεπίσημη επικοινωνία (Bauer & Gaskell, 1999).

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις γεννιούνται όταν οι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι με άγνωστες έννοιες και καινοτομίες και χρειάζεται να μετασχηματίσουν το νέο σε κάτι οικείο. Μια κοινωνική αναπαράσταση είναι τόσο ένα προϊόν, όσο και μια διαδικασία επικοινωνίας. Όταν λέμε προϊόν εννοούμε το περιεχόμενο της αναπαράστασης, όπως αυτό γίνεται αντιληπτικά αληθές και γνωστικά συνεκτικό από όσους την υιοθετούν. Όταν λέμε διαδικασία εννοούμε το πως το πρωτόγνωρο ή άγνωστο γίνεται κατανοητό μέσω της επικοινωνίας.

Η νέα γνώση είναι αφηρημένη και για να γίνει κατανοητή χρειάζεται να αποκτήσει μια εικόνα. Η διαδικασία κατά την οποία αποδίδονται υπαρκτές εικόνες σε μια νέα αφηρημένη έννοια ονομάστηκε από τον Moscovici (1976/2008) αντικειμενοποίηση. Με αυτόν τον τρόπο μετασχηματίζεται το αφηρημένο σε κάτι

συγκεκριμένο, το οποίο καθιστά το νέο κατανοητό. Αυτό βοηθά στο να αντιμετωπίσουν οι άνθρωποι το νέο κοινωνικό αντικείμενο που έχουν απέναντί τους.

Η νέα γνώση επίσης ονομάζεται και κατηγοριοποιείται σε κοινές και γνώριμες διαστάσεις. Η διαδικασία αυτή, η οποία ονομάστηκε επικέντρωση (Moscovici, 1976/2008), δεν είναι ίδια για όλους τους ανθρώπους. Σύμφωνα με τον Doise (1990) καθένας μπορεί να επικεντρώνει τη νέα γνώση σε υπάρχουσες αξίες και πεποιθήσεις, με αποτέλεσμα να μην έχουν όλοι οι άνθρωποι την ίδια κοινωνική αναπαράσταση για το ίδιο κοινωνικό αντικείμενο. Αυτή είναι η ψυχολογική επικέντρωση. Ωστόσο άνθρωποι, οι οποίοι φέρουν παρόμοιες ιδέες και πεποιθήσεις για τον κόσμο, θα κατανοούν τη νέα αυτή γνώση με τρόπους παρόμοιους. Δηλαδή ο τρόπος που πραγματοποιείται η επικέντρωση θα έχει να κάνει με το πως γίνονται αντιληπτές οι κοινωνικές ρυθμίσεις και οι κοινωνικές ασυμμετρίες, όπως αυτές προκύπτουν από τις ρυθμίσεις αυτές. Αυτή είναι η κοινωνιοψυχολογική επικέντρωση. (Χρυσόχου, 2011).

Οι αντικειμενοποίηση και η επικέντρωση είναι διαδικασίες, οι οποίες αποτελούν μέρος ενός συστήματος το οποίο καθοδηγεί τις βασικές γνωστικές μας λειτουργίες. Δηλαδή είναι μέρος ενός *μετασυστήματος*, το οποίο επιβλέπει την τήρηση των κανόνων με βάση τους οποίους επιτελούνται οι πρωτογενείς γνωστικές λειτουργίες (λειτουργικό σύστημα), όπως η κατηγοριοποίηση, η συσχέτιση, η διάκριση κλπ. Οπότε το μετασύστημα ελέγχει το λειτουργικό σύστημα και καθοδηγεί την πληροφορία και τον τρόπο επεξεργασίας της (Χρυσόχου, 2011). Αυτό που κάνουν η αντικειμενοποίηση και η επικέντρωση είναι ότι φέρνουν το κοινωνικό εντός του ατόμου, καθώς μεταφράζουν τις κοινωνικές ρυθμίσεις της κοινωνίας, εντός της οποίας ζουν τα άτομα, ρυθμίζοντας με αυτόν τον τρόπο τις γνωστικές λειτουργίες (Lorenzi-Cioldi & Clemence, 2001). Για αυτό το λόγο οι ατομικές αντιλήψεις και η γνώση που παράγουμε δεν είναι αποτέλεσμα μιας καθαρά ατομικής γνωστικής δραστηριότητας, αλλά έχει προέλθει και φιλτραριστεί από το κοινωνικό πλαίσιο και τις ρυθμίσεις, οι οποίες το διέπουν.

Σύμφωνα με τη ΘΚΑ η διακίνηση μιας νέας γνώσης μπορεί να γίνεται μέσω της επικοινωνίας με τρεις τρόπους: τη διάχυση, τη διάδοση και την προπαγάνδα (Moscovici, 1976/2008· 1988). Η διάχυση αφορά σε μια ελεύθερη διακίνηση διαφορετικών νοηματοδοτήσεων, οι οποίες εμπλέκονται με και προσαρμόζονται στις απόψεις του ευρύτερου κοινού. Με αυτή την έννοια οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, μπορεί απλά να είναι εκδοχές επί κοινωνικών αντικειμένων, δίχως να στοχεύουν να επικρατήσουν έναντι άλλων. Δηλαδή εδώ έχουμε την μετάδοση μιας νέας

πληροφορίας σε ένα κοινό με όσο πιο ισότιμο τρόπο αυτό είναι δυνατό. Η διάδοση αποτελεί μια προσπάθεια ενίσχυσης μιας κοσμοθεωρίας με ενσωμάτωση της νέας γνώσης στο υπάρχον σύστημα πεποιθήσεων. Έτσι η γνώση που αναπαράγεται εντάσσεται και λαμβάνει χαρακτηριστικά παρόμοια με τη γνώση, η οποία ήδη διακινείται στη βάση μιας προϋπάρχουσας κοσμοθεωρίας. Οι αναπαραστάσεις αυτές, τις οποίες μπορεί να μοιράζονται όλα ή τα περισσότερα μέλη μιας κοινωνίας, μοιάζουν στις συλλογικές αναπαραστάσεις του Durkheim. Τέλος, η προπαγάνδα πριμοδοτεί μια εναλλακτική οπτική του κόσμου με ταυτόχρονη προσπάθεια να εξοντωθούν ή να απονομιμοποιηθούν τα ανταγωνιστικά συστήματα πεποιθήσεων. Σε αυτή την περίπτωση οι αναπαραστάσεις είναι πολεμικές, γιατί χαρακτηρίζονται από τη σύγκρουση με στόχο κάποιου είδους κοινωνική αλλαγή (Moscovici, 1988).

Κάθε τρόπος επικοινωνίας δείχνει και μια διαφορετική σχέση μεταξύ πηγής και δέκτη. Η σχέση αυτή δείχνει το είδος των κοινωνικών ρυθμίσεων που υπάρχουν και αναγνωρίζονται. Αυτοί είναι οι κανόνες που διέπουν το μετασύστημα και του επιτρέπουν να καθορίσει πως το γνωστικό-λειτουργικό σύστημα θα επεξεργαστεί την πληροφορία προς τον έναν ή τον άλλο τύπο γνωστικής οργάνωσης (Moscovici, 1976/2008).

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι σημαντικές γιατί μπορούν να συμβάλλουν στην κατανόηση ζητημάτων περί σχέσεων εξουσίας και ισχύος, και τη συμμόρφωση ή αντίσταση σε πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Δηλαδή αφορούν στην αναγνώριση πεποιθήσεων, ιδεών και γεγονότων σε σχέση με την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική σύγκρουση, ως αποτέλεσμα μιας κοινής βάσης γνώσης (Elcheroth et al., 2011).

3.2. Κοινωνικές αναπαραστάσεις της κοινωνικής τάξης

Οι ανθρώπινες κοινωνίες υιοθετούν πεποιθήσεις και υπηρετούν προτάγματα τα οποία νομιμοποιούν, σταθεροποιούν και επιτρέπουν την αναπαραγωγή τους από τα ίδια τους τα μέλη (Staerklé, 2015). Η τήρηση των αξιών, των κανόνων και των πεποιθήσεων μιας συλλογικότητας είναι παράγοντες σταθερότητας και νομιμότητας ενός κοινωνικού συστήματος. Η εξουσία μπορεί να ενέχει καταναγκασμό και συμμόρφωση, όμως η νομιμότητα είναι, σε ένα βαθμό τουλάχιστον, αποτέλεσμα κοινής αποδοχής και ηθελμένης συμμετοχής στο κοινωνικό σχήμα. Αυτό γίνεται με την συμφωνία ότι υπάρχουν οι σωστές και οι λάθος αντιλήψεις για τον κόσμο.

Κάποιος μπορεί να τις αποδέχεται είτε αυτό τον συμφέρει (άσχετα αν το αντιλαμβάνεται) είτε όχι (Jost et al., 2004).

Ειδικότερα, οι δυτικές φιλελεύθερες κοινωνίες διέπονται από ιδεολογικές αρχές, οι οποίες επικεντρώνουν σε ατομικιστικές αξίες, όπως ο έλεγχος του εαυτού και η ατομική ευθύνη (Doise & Staerklé, 2002· Joffe & Staerklé, 2007). Οι κοινωνίες μπορεί έτσι να διαχωρίζονται με βάση το αν αναπαρίστανται ως κοινωνικά σχήματα τα οποία υιοθετούν τις αξίες αυτές ή όχι. Όταν στον Άλλον δεν αναγνωρίζεται η αυτονομία και ο έλεγχος πάνω στη μοίρα, γίνεται αντιληπτός ως διαφορετικός και κατώτερος. Επίσης οι αποδόσεις για την ατομική θέση στις δυτικές κοινωνίες είναι εσωτερικές. Καθένας είναι υπεύθυνος για τη θέση που κατέχει στην ιεραρχία, ως αποτέλεσμα ατομικών πράξεων ή μη πράξεων (Staerklé, 2015· 2013a).

Η σημασία αυτών των αναπαραστάσεων έγκειται στο ότι διατηρούν ένα σύστημα κοινωνικής ιεραρχίας τόσο εντός όσο και μεταξύ ομάδων. Με αυτόν τον τρόπο οι κοινωνικές ιεραρχίες που προκύπτουν, θεωρούνται αποτέλεσμα μιας φυσικής τάξης πραγμάτων, εξαιτίας των «αντικειμενικών» διαφορών μεταξύ ατόμων (Chryssochoou, 2022). Έτσι περιθωριοποιείται η πεποίθηση ότι οι κοινωνικές ιεραρχίες εντός και μεταξύ ομάδων είναι αποτέλεσμα δυναμικών κοινωνικών συσχετισμών στον καπιταλισμό. Όμως η σκέψη αυτή, αν και αφορά τα άτομα, δεν είναι ατομική. Πρόκειται για μια ηγεμονική αναπαράσταση του συστήματος, η οποία κάνει τους ανθρώπους να πιστεύουν ότι η αλλαγή είναι εφικτή βασικά με ατομικό τρόπο. Αυτό μπορεί να καθιστά δύσκολη μια συλλογική δράση για κοινωνική αλλαγή και να συμβάλλει στη διατήρηση του status quo.

Πιο συγκεκριμένα, ο Staerklé (2009), προτείνει ότι οι παραπάνω αξίες, αναλόγως του τρόπου που αξιολογούνται περιγράφουν διαφορετικές αναπαραστάσεις των κοινωνικών ρυθμίσεων. Το μοντέλο των κοινωνικών αναπαραστάσεων της κοινωνικής τάξης πραγμάτων (Staerklé et al., 2012· Staerklé, 2009) περιγράφει το αναπαραστασιακό πεδίο των κοινωνικών αυτών ρυθμίσεων. Στη βάση δύο διαστάσεων, ενός κάθετου και οριζόντιου άξονα, κατασκευάζονται αναπαραστασιακά οι ιεραρχίες τόσο εντός όσο και μεταξύ ομάδων. Κάθετα αντιπαραβάλλονται οι κανονιστικές (ατομικές αξίες και νόρμες) με τις κατηγορικές (υπαγωγή σε κοινωνικές κατηγορίες) διαφοροποιήσεις. Οριζόντια αντιπαραβάλλεται η υλική (κοινωνικοοικονομική) στη συμβολική (πολιτισμική ποικιλομορφία) θέση όσων μετέχουν της κοινωνικής οργάνωσης. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται τέσσερα διαφορετικά αναπαραστασιακά πεδία για την κοινωνία και τα μέλη της.

Ο συνδυασμός κανονιστικής και συμβολικής διάστασης αναπαριστά την Ηθική Τάξη. Όσο περισσότερο κανείς συμμορφώνεται στην ηθική τάξη πραγμάτων τόσο περισσότερο θα αξιολογείται ως Καλός, έναντι του Κακού, ο οποίος γίνεται αντιληπτός ως παραβάτης των αξιών (Staerklé, 2013b). Ο συνδυασμός της κανονιστικής και της υλικής διάστασης, αναφέρεται στην αναπαράσταση της ατομικής επιτυχίας της Ελεύθερης Αγοράς. Όσο περισσότερο κανείς υιοθετεί το πρότυπο του ατομικού ανταγωνισμού, τόσο περισσότερο θα αξιολογεί όσους τα καταφέρνουν ως Νικητές. Όσοι αποτυγχάνουν αναπαρίστανται ως Ηττημένοι, γιατί δεν προσπάθησαν αρκετά ή τεμπελιάζουν (Staerklé, 2013b).

Ο συνδυασμός κατηγορικής και συμβολικής διάστασης, αναπαριστά διομαδικούς διαχωρισμούς με όρους Πολιτισμικής Ποικιλομορφίας. Όσο πιο κοντά στα κυρίαρχα πολιτισμικά πρότυπα είναι μια ομάδα (πχ. έθνος, θρησκεία, σεξουαλικός προσανατολισμός, καταγωγή), τόσο περισσότερο τα μέλη της κατηγοριοποιούνται σε ένα συμπεριληπτικό 'Εμείς'. Ομάδες, οι οποίες αξιολογούνται ως αποκλίνουσες από το πρότυπο, αποκλείονται ως οι 'Άλλοι'. Το πρότυπο και η απόσταση κάθε ομάδας από αυτό ορίζονται από την πολιτισμικά κυρίαρχη ομάδα. Η τελευταία ορίζει όχι μόνο ποιος γίνεται ανεκτός, αλλά και με ποιον τρόπο (Lacorne, 2021). Ο συνδυασμός κατηγορικής και υλικής διάστασης αναφέρεται στη δομική θέση των ομάδων στο καπιταλιστικό κοινωνικοοικονομικό σύστημα. Με βάση τη θέση αυτή οι ομάδες αναπαρίστανται ως 'Κυρίαρχες' και 'Κυριαρχούμενες' (Staerklé, 2013a). Οι αναπαραστάσεις της κοινωνικής τάξης διέπουν, οργανώνουν και ερμηνεύουν το ποιος, τι και γιατί δικαιούται σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο (Staerklé, 2015).

3.3. Διχοτομική αναπαράσταση της κοινωνικής πραγματικότητας

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις της κοινωνικής οργάνωσης πριμοδοτούν ένα διχοτομικό σχήμα ανάγνωσης του κοινωνικού κόσμου, γιατί αναπαριστούν αλληλοαποκλειόμενες κατηγορίες και ατομικές θέσεις (Staerklé et al., 2012· Staerklé, 2009). Οι αναπαραστάσεις της κοινωνικής οργάνωσης έχουν μελετηθεί σε σχέση με την υποστήριξη κοινωνικών πολιτικών (Staerklé et al., 2012), στάσεων που νομιμοποιούν πολεμικές επεμβάσεις (Staerklé et al., 2015), την αποδοχή δικαιωμάτων και τρόπων ένταξης μειονοτήτων (Staerklé et al., 2010).

Όμως οι κοινωνικές ρυθμίσεις, οι οποίες αναπαρίστανται στη σκέψη μας και ταυτόχρονα είναι ορατές στον κοινωνικό κόσμο (Moscovici, 1984), ενδέχεται σε συνθήκες κρίσης να τεθούν υπό αμφισβήτηση. Δηλαδή η 'κόλα που κρατά ενωμένη μια ανθρώπινη κοινωνία' (Staerklé, 2015, σελ. 280-281), ίσως πια να μην εξηγεί αποτελεσματικά το ποιος δικαιούται και τι. Εξαιτίας της αβεβαιότητας αυτής μπορεί να αναδύονται εναλλακτικές θεωρίες του κοινού νου, όπως οι ΘΣ.

Η διχοτομική νοηματοδότηση του κοινωνικού κόσμου είναι στοιχείο το οποίο εντοπίζεται και στις ΘΣ (Moscovici, 2006/2020). Πιο συγκεκριμένα, διχοτομικά σχήματα αναλαμβάνουν, μέσω του συνωμοσιολογικού τρόπου σκέψης, να διαχωρίζουν τους ανθρώπους, τα πράγματα και τις δράσεις σε δύο τάξεις. Βάση του διαχωρισμού στην περίπτωση των ΘΣ είναι το διομαδικό μίσους και ο φόβος, τα οποία επικρατούν μεταξύ συνωμοτών και θυμάτων (Moscovici, 1987).

Κατασκευάζεται μια καθαρή και μια μη καθαρή τάξη. Η δεύτερη αντιμετωπίζεται με καχυποψία και μνησικακία από την πρώτη. Το αίσθημα της μνησικακίας, περιγράφει ένα μίσος, το οποίο γίνεται βαθύτερο εξαιτίας της αίσθησης αδυναμίας που μπορεί να νιώσει κάποιος που πιστεύει ότι έχει ταπεινωθεί, διωχθεί ή καταπιεστεί (Moscovici, 1987· Taguieff, 2006). Πρόκειται για ομαδοποιήσεις όχι μόνο διακριτές αλλά και ανταγωνιστικές. Βασικός άξονας είναι η μανιχαϊστική¹⁰ διχοτόμηση μεταξύ μιας ηθικής και ενάρετης κοινότητας (ενδοομάδα) και μιας απειλητικής και ανήθικης δύναμης. Η πρώτη αγνοεί τα καταστροφικά σχέδια της δεύτερης (Moscovici, 2006/2020).

Οι διαχωρισμοί αυτοί, στο βαθμό στον οποίο βαθαίνουν, τείνουν να ενσωματώνουν έναν *ριζοσπαστικό δυισμό*. Ο Moscovici με την έννοια αυτή περιγράφει το σχίσμα μεταξύ των ομάδων, οι οποίες ενώ συνυπάρχουν, δεν έχουν τίποτα το κοινό και η οποιαδήποτε μεταξύ τους επαφή επιφέρει τη μόλυνση. Αυτό σημαίνει ότι 'τα πάντα αποτελούν αποτέλεσμα μια πάλης μεταξύ καλών και κακών προθέσεων, ενώ η πιθανότητα διαπραγμάτευσης ή συμβιβασμού απορρίπτεται με τη μεγαλύτερη ένταση και από την αρχή' (Byford, 2011, σελ. 82).

Η σχέση μεταξύ των αναπαραστάσεων της κοινωνικής οργάνωσης και των ΘΣ δεν έχει μελετηθεί. Με βάση τα παραπάνω, οι κοινωνικές συγκρούσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν, όσους τις αντιλαμβάνονται υπό όρους ενός συστήματος και μιας κοινωνικής οργάνωσης σε κρίση, σε πίστη σε ΘΣ. Η διχοτομική αναπαράσταση θα

¹⁰ Η πίστη σε έναν οντολογικό δυισμό (φως-σκοτάδι, καλό-κακό, ύλη-πνεύμα). Βασικό χαρακτηριστικό του μανιχαϊσμού, θρησκείας που εμφανίστηκε τον 3ο αιώνα μ.Χ. (Jones, 2004).

είναι ένα στοιχείο, το οποίο θα συνδέει την ερμηνεία των κοινωνικών ρυθμίσεων και τις ΘΣ (Moscovici, 2006/2020). Ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης κατασκευάζει τα κοινωνικά αντικείμενα υπό όρους διχοτόμησης, όπως κάνουν και οι αναπαραστάσεις περί της κοινωνικής οργάνωσης. Τα κοινωνικά αντικείμενα, στην περίπτωση των ΘΣ, θα αξιολογούνται ως σχετικά με την πηγή της συνωμοσίας.

Έτσι όσοι αναπαριστούν τον κοινωνικό ιστό υπό όρους κατάρρευσης θα μπορούσαν να αποδίδουν συνωμοσιολογικά χαρακτηριστικά και να ουσιοποιούν τον αντιληπτό Άλλο (Biddlestone et al., 2020). Η μανιχαϊστική κοσμοθεωρία των ΘΣ μπορεί να αντιπαραθέτει μέσα από ένα πρίσμα ηθικής τους κυρίαρχους στους κυριαρχούμενους, τους «δικούς μας» στους Άλλους, τους νικητές στους χαμένους, τους πιστούς στους παραβάτες. Η ανισότητα και οι κοινωνικές συγκρούσεις ίσως λαμβάνουν έτσι μια ηθική διάσταση, υποκρύπτοντας μια πιο σύνθετη ανάγνωση του κόσμου. Με αυτή την έννοια η συνωμοσιολογική αφήγηση παρέχει έναν τρόπο κατανόησης της ανθρώπινης δράσης. Για παράδειγμα έχει φανεί ότι μπορεί να αντιπαρατίθεται το εθνικό με το αντεθνικό, δημιουργώντας λειτουργικές θεωρίες συνωμοσιολογικών διομαδικών συγκρούσεων (Sapountzis & Condor, 2013). Η αποτυχία της προηγούμενης κατάστασης και η κρίση, μπορεί να εξηγηθούν ως αποτέλεσμα δυνάμεων, οι οποίες προσχεδίαζαν να πλήξουν την κοινωνική συνοχή.

3.4. Οι θεωρίες συνωμοσίας ως κοινωνικές αναπαραστάσεις

Με βάση τα παραπάνω, όταν επικρατεί αβεβαιότητα για την ισχύ των κοινωνικών ρυθμίσεων και τη σταθερότητα της κοινωνικής οργάνωσης, θα κινητοποιούνται διαδικασίες νοηματοδότησης των νέων συνθηκών. Οι ΘΣ αφορούν σε κοινωνικές και πολιτικές κρίσεις (Jetten et al., 2022· Mari et al., 2017· Pummerer & Sassenberg, 2020) ή άλλου είδους νεωτερικά πεδία γνώσης, όπως η τεχνολογική και επιστημονική εξέλιξη (Melley, 2002). Έτσι, οι ΘΣ είναι δυνατόν να αποτελούν συλλογικά αφηγήματα κοινοτήτων ανθρώπων, ώστε να κατανοήσουν ένα περιβάλλον που αλλάζει ραγδαία. Αυτό θα συμβαίνει γιατί οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις δεν αφήνουν χώρο για το τυχαίο και ενδέχεται να μειώνουν την αίσθηση αβεβαιότητας σε συνθήκες κρίσης.

Με αυτή την έννοια οι ΘΣ ως κοινωνική διαδικασία, αφορούν στην ερμηνεία βίαιων κοινωνικών αλλαγών. Αναδύονται, ως θεωρίες του κοινού νου, όταν η μια κοινωνική οργάνωση, αντιληπτή υπό όρους κρίσης, επιβάλλει την αναζήτηση

νοήματος. Με άλλα λόγια, οι ΘΣ μπορεί να είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος ερμηνείας των νέων συνθηκών και των κοινωνικών ρυθμίσεων, όταν ο κοινωνικός ιστός έχει διαρραγεί και οι προηγούμενες εξηγήσεις δεν είναι πια ικανοποιητικές (Chryssochoou, 2018).

Οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις ήταν και εξακολουθούν να είναι κοινές μεταξύ μεγάλου αριθμού πολιτών (Oliver & Wood, 2014· Pipes, 1997· Sunstein & Vermeule, 2009). Μάλιστα μπορεί τα ίδια άτομα να υιοθετούν αντιφατικές ή αλληλοαναιρούμενες ΘΣ, ως αποτέλεσμα ενός συνωμοσιολογικού τρόπου σκέψης (Wood et al., 2012). Η αρχή της γνωστικής ασυμφωνίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων, επιτρέπει την συνύπαρξη αντιφατικών μεταξύ τους ΘΣ.

Ο Moscovici (2006/2020), σχολιάζοντας την δημοφιλία των ΘΣ και συνδέοντας το νήμα μεταξύ προπολεμικών και μοντέρνων ΘΣ, περιέγραψε τα κύρια αναπαραστασιακά χαρακτηριστικά τους. Ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης, εξήγησε ο Moscovici, αναπαριστά την ανθρώπινη ιστορία με βάση τέσσερις άξονες. Οι άξονες αυτοί θα διέπουν κάθε συνωμοσιολογική αφήγηση όσο μικρή ή μεγάλη και αν είναι.

Πιο συγκεκριμένα τα τέσσερα αυτά στοιχεία είναι:

- α) Μια μυστική γνώση, η οποία είναι κτήμα μιας ομάδας εκλεκτών και προνομιούχων. Η γνώση αυτή αφορά το πως πραγματικά δουλεύει ο κόσμος.
- β) Η προνομιούχος ομάδα είναι με κάποιον τρόπο διακριτή από την υπόλοιπη κοινωνία και αναπαρίσταται ως μια ελίτ.
- γ) Η ομάδα αυτή προχωρά σε δράση και η απόφαση της να δράσει είναι η αιτία των γεγονότων. Τα γεγονότα έχουν μια μοναδική πηγή, η οποία αναζητείται στην πρόθεση του δράστη.
- δ) Μπροστά στην καινοτομία της νεωτερικότητας, η παράδοση γίνεται αντιληπτή με όρους ηρωικού παρελθόντος. Οι ΘΣ μπορούν να επικαλούνται την επάνοδο σε ένα φανταστικό, εξιδανικευμένο και ιστορικά αποστειρωμένο παρελθόν. Με αυτόν τον τρόπο αντιπαραθέτουν τη σταθερότητα μιας κοινοτικής ζωής περασμένων εποχών, σε μια νεωτερική αίσθηση ρευστότητας¹¹.

Ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης παράγει και προωθεί αναπαραστάσεις μιας συγκρουσιακής κατάστασης, μιας δυστοπίας για τον κόσμο. Τα στοιχεία της σύγκρουσης και της δυστοπίας θα αποτελούν και έναν νοηματοδοτικό πυρήνα της

¹¹ Για μια αντίστοιχη κοινωνιολογική προσέγγιση περί σταθερότητας και ρευστότητας στη νεωτερική εποχή βλ. Baumann, 2017.

αναπαράστασης των εμπλεκόμενων ομάδων. Κυρίαρχο ρόλο έχουν η σχέση μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος, η εμπρόθετη δράση των συνωμοτών και η απόδοση ευθυνών (Byford, 2011).

Η συνωμοσιολογική σκέψη επιτρέπει τη νοηματοδότηση καταστάσεων, παρέχοντας πολλαπλές εξηγήσεις μέσω αιτιακής σύνδεσης μεταξύ ανθρώπων, ομάδων, αντικειμένων και γεγονότων (Moscovici, 1987· Uscinski, 2018). Η περίπλοκη κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, με τις κρίσεις και τις αναταραχές μπορεί έτσι να αντιμετωπιστεί, αφού η γνώση που κατασκευάζεται καταφεύγει σε απλοποιημένα αιτιακά μοτίβα (Bale, 2007). Οι κοινωνικές σχέσεις που περιγράφουν οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις είναι ανταγωνιστικές και αναζητούνται οι υπαίτιοι της κακοτυχίας και της καταστροφής (Byford, 2014· Meuer et al., 2023).

Η ερμηνεία των γεγονότων με συνωμοσιολογικό τρόπο συνδέεται με την ιδέα ότι τίποτα δεν είναι τυχαίο. Τα γεγονότα, αντιληπτά ως προαποφασισμένα, προϋποθέτουν ένα σχέδιο (Douglas et al., 2016· Imhoff & Bruder, 2014). Η κακόβουλη πρόθεση ενός δράστη που συνωμοτεί, σχηματίζει έτσι έναν ισχυρό δεσμό με την αιτία. Η τελευταία εντοπίζεται σε έναν πυρήνα σατανικών δυνάμεων (Moscovici, 1987· Bronner, 2019). Αποτέλεσμα είναι η ταύτιση δράστη και αιτίας μέσω της σκόπιμης δράσης του κακού.

Με βάση τα παραπάνω, οι ΘΣ αποτελούν αναπαραστασιακές διαδικασίες εντοπισμού της μοναδικής (εξωτερικής) πηγής-φορέα της απειλής, ώστε να αποδοθεί η ευθύνη για τα δεινά της ομάδας (Moscovici, 2006/2020). Σε συνθήκες κρίσης, όπως πχ. στην περίπτωση της πανδημίας Covid-19 ή της προϋπάρχουσας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η αναζήτηση των υπαίτιων καθιστά τη θέση όσων κρίνουν ότι πλήττονται κατανοητή και διαχειρίσιμη (πχ. Chryssochoou, 2018· Mari et al., 2017· Melley, 2022).

Οι ΘΣ μπορούν να ενσωματώσουν κάθε αντίθετη φωνή ως μέρος της ίδιας της συνωμοσίας (Taguieff, 2015). Αφού τίποτα δεν είναι όπως φαίνεται, καθένας μπορεί να νοηματοδοτηθεί ως συνωμότης. Η κοινή κατασκευή του αντιπάλου, του αποδίδει χαρακτηριστικά που μπορεί να τον καθιστούν παρία, μιανό (Sullivan et al., 2014) και ταυτόχρονα παντοδύναμο (Meuer et al., 2023).

Τέλος, οι συνωμοσιολογικές αποδόσεις, έχοντας αποκαλύψει τον αντίπαλο, δικαιολογούν και νομιμοποιούν την ανάληψη δράσης. Η τελευταία είναι αντιληπτή ως άμυνα σε μια επιβεβλημένη σύγκρουση. Η σύγκρουση αυτή μεταξύ του καλού και του κακού μπορεί να φτάσει να πάρει μια ασυμβίβαστη μορφή. Λύση είναι μόνο όταν

κάποιος από τους αντιπάλους θριαμβεύσει και ο άλλος εξοντωθεί (Moscovici, 1987). Με βάση τα παραπάνω μπορεί να υποστηριχτεί ότι οι ΘΣ αποτελούν κοινές θεωρίες απόδοσης. Πηγάζουν από μια ανάγκη κατανόησης πραγματικών συγκλονιστικών γεγονότων και συνθηκών κοινωνικής κρίσης και οδηγούν στον εντοπισμό και την αντιμετώπιση των αντιληπτών αντιπάλων.

Ένα παράδειγμα το οποίο στηρίζει την πρόταση ότι οι ΘΣ είναι κοινές θεωρίες απόδοσης είναι η έρευνα των Sarountzis και Condor (2013). Οι ερευνητές εντόπισαν διαφορετικές αναπαραστάσεις περί του Μακεδονικού. Οι φορείς των αντιληπτών ως αρνητικών εξελίξεων κατασκευάζονταν με διαφορετικό τρόπο, ως συνδυασμός ιδεολογικών αναφορών των υποκειμένων και της προβολής από τα ΜΜΕ (για μια παρόμοια προσέγγιση βλ. Skoulariki, 2020). Οι αποδόσεις υιοθετούσαν λιγότερο ή περισσότερο συνωμοσιολογικά στοιχεία, όπως η μυστική δράση και μια ηθικού τύπου περιγραφή των αντιπάλων. Η ετοιμότητα για δράση και η δικαιολόγησή της αναδύθηκε μερικά χρόνια μετά, κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων σχετικά με τη Συμφωνία των Πρεσπών το 2018.

3.5. Οι κοινωνικές συγκρούσεις στις συνωμοσιολογικές κοινωνικές αναπαραστάσεις

Μέχρι εδώ έχουμε επιχειρήσει να δείξουμε ότι οι ΘΣ, ως θεωρίες του κοινού νου, μπορεί να περιγράφουν όχι μόνο ένα συγκλονιστικό γεγονός, αλλά και την κοινωνική σύγκρουση που το προκαλεί (Elcheroth et al., 2011). Η νέα αυτή γνώση θα αντιπαρατεθεί στην κυρίαρχη, ως μια εκδοχή της πραγματικότητας. Οι κοινωνικοί πρωταγωνιστές των συγκρούσεων αυτών και οι κοινωνικές σχέσεις που τους διέπουν, θα αναπαρασταθούν επίσης μέσα από ένα συνωμοσιολογικό πρίσμα (βλ. Moscovici, 2006/2020).

Έτσι, έχουμε δύο στοιχεία που δείχνουν ότι οι ΘΣ αναπαριστούν κοινωνικές συγκρούσεις. Το πρώτο είναι ότι αναφέρονται σε πραγματικά κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα. Τα γεγονότα αυτά οι ΘΣ τα εξηγούν με όρους ανταγωνιστικών κοινωνικών σχέσεων. Αντιπαραθέτουν μια ισχυρή ελίτ σε μια ομάδα ή κοινότητα, της οποίας ο τρόπος ζωής απειλείται (Moscovici, 2006/2020). Οι ΘΣ, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις περί κοινωνικών συγκρούσεων, δεν είναι μόνο εξηγητικές της κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά είναι σε θέση να την κατασκευάζουν. Ως μια διαδικασία συνωμοσιολογικής αναπαράστασης, θα αναδύονται νέα νοήματα για το

πλαίσιο της σύγκρουσης και τους εμπλεκόμενους σε αυτό (Moscovici, 2006/2020· 1987).

Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι η περιγραφή της σύγκρουσης διακρίνει δύο στρατόπεδα, αλλά μπορεί να αφορά περισσότερες ομάδες. Τόσο ο Taguieff (2015) όσο και ο Moscovici (2006/2020) περιγράφουν μια τριγωνική (ή τριπολική) σχέση. Η πρώτη ομάδα είναι οι πανίσχυροι συνωμότες, οι οποίοι χειραγωγούν. Η δεύτερη ομάδα είναι η μειονότητα που γνωρίζει και αποκαλύπτει την ‘πραγματική’ αλήθεια. Η τρίτη ομάδα είναι η ομάδα-θύμα, η ηθική κοινότητα ή ‘γνωσιοπρολετάριοι’ (Taguieff, 2015), η οποίοι αγνοούν τι συμβαίνει.

Οι ΘΣ τοποθετούνται στρατηγικά στο ανθρώπινο σύμπαν όταν ζητήματα περί κοινωνικής συνοχής και κοινωνικής αλλαγής φαίνεται να αποτυγχάνουν να απαντηθούν διαφορετικά. Οι ΘΣ, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις, θα προσφέρουν μια εναλλακτική αφήγηση περιγράφοντας μια κοινωνική σύγκρουση στη βάση μιας διχοτόμησης τύπου ‘Εμείς και Αυτοί’. Είναι αυτή η διχοτόμηση, η οποία θα αντανakλά ορισμένες κοινωνικές ρυθμίσεις, οι οποίες θα αναγνωρίζονται από όσους μπορεί να υιοθετούν τη συνωμοσιολογική αφήγηση. Μας ενδιαφέρει αυτή ακριβώς η αναπαραστασιακή φύση των ΘΣ, ως κοινών εργαλείων ερμηνείας μιας βιωμένης απειλητικής πραγματικότητας με όρους σύγκρουσης.

3.6. Ο ρόλος του διαδικτύου στη διαμόρφωση και διάδοση των ΘΣ

Ένα τελευταίο σημείο για την αναπαραστασιακή φύση των ΘΣ έχει να κάνει με το ρόλο του διαδικτύου στην εποχή μας. Ο Byford (2014) εξηγεί ότι οι ΘΣ εντοπίζονται εκεί που οργανισμοί, κινήματα, εκστρατείες, διαδικτυακές πλατφόρμες και ιστοσελίδες συναντιούνται και επιχειρηματολογούν, συζητούν και αξιολογούν και συνεχώς διαμορφώνουν θέσεις και απόψεις για γεγονότα. Αυτός είναι ο πρωταρχικός χώρος διαμόρφωσης και διάδοσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Ο διαχωρισμός του Moscovici (1988) σε ένα σύμπαν ειδικών και ένα σύμπαν κοινό/συναινετικό, αντικατοπτρίζεται, με αυτή την έννοια, και στις ΘΣ, οι οποίες αποτελούν μια κοινή γνώση στην οποία, θα μετέχουν όλοι οι εμπλεκόμενοι. Η γνώση αυτή θα παράγεται βασισμένη στην προηγούμενη εμπειρία του κόσμου.

Στη σύγχρονη εποχή, αν το κοινό επιθυμεί εξηγήσεις για τα αίτια συγκλονιστικών γεγονότων, το διαδίκτυο είναι σίγουρα το μέρος για να τις βρει και να τις συνδιαμορφώσει. Το διαδίκτυο προσφέρει μια αδιαφοροποίητη εξάπλωση

πληροφοριών και απόψεων. Πρόκειται για μια διαδικασία παραγωγής μιας κοινής/συναινετικής γνώσης για τον κόσμο. Αυτό που ξεχωρίζει το διαδίκτυο από άλλες μορφές επικοινωνίας, είναι ακριβώς η προσβασιμότητα και η ‘δημοκρατικότητα’ του (Bronner, 2020). Επίσης, σύμφωνα με τον Bronner, το διαδίκτυο επιτυγχάνει να εισχωρήσουν στη δημόσια συζήτηση μύθοι και υποθέσεις, αυξάνοντας κατά πολύ την ταχύτητα διάδοσής τους. Οι αφηγήσεις που μπορεί να διακινούνται εμπλουτίζονται διαρκώς με τη συμβολή όλων. Αυτό δημιουργεί μια πειστική συνωμοσιολογική αφήγηση, καθώς τα επιχειρήματα συγκεντρώνονται, διατηρούνται και αποτελούν φίλτρα περαιτέρω εμπέδωσης των συνωμοσιολογικών συστημάτων πεποιθήσεων (Del Vicario et al., 2016).

Η παραπάνω διαδικασία εμπέδωσης συμβάλλει επίσης στη δημιουργία κλειστών σφαιρών πληροφόρησης και επικοινωνίας με δική της ζωή (Franks et al., 2017· Safford et al., 2017). Αυτό με τη σειρά του ενισχύει την αίσθηση ότι το συνωμοσιολογικό οικοδόμημα είναι ισχυρό και διακινείται μαζικά. Έτσι αποκτά αξιοπιστία, συσπειρώνει και πολώνει ακόμα περισσότερο μια ομάδα που το υιοθετεί (Sunstein, 2018). Επίσης το διαδίκτυο παρέχει τη δυνατότητα στις κοινότητες αυτές να προωθούν μια εικόνα για τις ίδιες ως ανοιχτών και ορθολογικών, κανονικοποιώντας τις συνωμοσιολογικές οπτικές για τον κόσμο (Wood & Douglas, 2013).

Συνοψίζοντας, οι χώροι όπου διακινούνται οι ΘΣ είναι ανοιχτά πεδία διαμόρφωσης μιας κοινής/συναινετικής γνώσης. Με αυτή την έννοια οι ΘΣ είναι τόσο αναπαραστασιακές κατασκευές όσο και διαδικασίες αναπαράστασης (Wagner, 2020). Για το λόγο αυτό μας ενδιαφέρει άμεσα ο ρόλος του διαδικτύου στις διαδικασίες παραγωγής και διάδοσης των ΘΣ.

3.7. Συμπέρασμα

Στο κεφάλαιο αυτό προτείνεται ένα διαφορετικό παράδειγμα διερεύνησης των ΘΣ, ως μιας γνώσης ‘από τα κάτω’. Οι ΘΣ δημιουργούνται από ανθρώπους και ενισχύονται όταν απαιτείται η νοηματοδότηση ενός κοινωνικού περιβάλλοντος αβέβαιου και αντιληπτού ως απειλητικού. Η νοηματοδότηση αυτή παρέχει μια υπαρκτή εικόνα και ένα οικείο πλαίσιο στη νέα κατάσταση, με την οποία έρχονται αντιμέτωπα τα άτομα.

Σε συνθήκες κρίσης οι κοινωνικές ρυθμίσεις, έτσι όπως ήταν αντιληπτές και λειτουργούσαν δεν αρκούν να εξηγήσουν τη θέση της ομάδας και των ατόμων. Η συνωμοσιολογική αναπαράσταση, περιγράφοντας μια σύγκρουση, ονομάζει τους αντιπάλους και αποκαλύπτει τις ρυθμίσεις που διέπουν το νέο διχοτομημένο κοινωνικό περιβάλλον. Για όσους αποδέχονται την περιγραφή αυτή, η διχοτομική αναπαράσταση της κοινωνικής οργάνωσης μπορεί να ερμηνευτεί μέσα από τον ριζοσπαστικό δυισμό μιας συνωμοσιολογικής αφήγησης περί κοινωνικών συγκρούσεων.

Όμως οι κοινωνικές συγκρούσεις, οι οποίες περιγράφονται στις ΘΣ, ίσως αναπαρίσταται με προβληματικούς όρους, ακριβώς λόγω των αναπαραστασιακών και διχοτομικών χαρακτηριστικών των ΘΣ (Moscovici, 2006/2020, βλ. στο ίδιο κεφάλαιο). Οι συνωμοσιολογικές αποδόσεις μπορεί να διαστρεβλώσουν τα αίτια και να συγκαλύψουν τους πραγματικούς υπαίτιους της κρίσης (Mosocnici, 1987· Sullivan et al., 2014). Όμως μια συνωμοσιολογική αφήγηση θα εξηγεί και θα δικαιολογεί την κοινωνική θέση, όσων πιστεύουν πως πλήττονται από μια βίαιη κοινωνική αλλαγή. Ταυτόχρονα θα προσφέρει μια αίσθηση πλοήγησης σε έναν αβέβαιο κόσμο και έναν οδηγό δράσης επί του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Κεφάλαιο 4

Προβληματική

Η παρούσα διατριβή διερευνά τις θεωρίες συνωμοσίας (ΘΣ) υπό ένα κοινωνιοψυχολογικό πρίσμα, βασισμένη σε τρεις άξονες.

Ο πρώτος άξονας, όπως διαμορφώνεται στο πρώτο κεφάλαιο, αφορά στον ορισμό των ΘΣ, ως προσπαθειών ερμηνείας συγκλονιστικών κοινωνικών αλλαγών, μέσω της περιγραφής των κοινωνικών συγκρούσεων που επιφέρουν τις αλλαγές αυτές. Η περιγραφή αυτή γίνεται με όρους μυστικής δράσης και παντοδυναμίας και αντλεί από την προηγούμενη γνώση των ανθρώπων για το δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο.

Ο δεύτερος άξονας, από το δεύτερο κεφάλαιο, προτείνει ότι η ισχύς και η επιρροή των ΘΣ δεν εξηγούνται στη βάση ατομικών διαφορών που τις προβλέπουν. Προτείνεται μια εναλλακτική προσέγγιση του συνωμοσιολογικού τρόπου σκέψης, ως κοινής γνώσης, η οποία συνδιαμορφώνεται από όσους έρχονται αντιμέτωποι με κρίσεις. Εδώ τα κοινά πλαίσια αναφοράς, συνδέονται με μια συνωμοσιολογική ερμηνεία του κόσμου.

Ο τρίτος άξονας, με βάση το τρίτο κεφάλαιο, προσεγγίζει τις ΘΣ ως κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι οποίες, διαμορφώνονται και επικοινωνούνται σε συνθήκες αβεβαιότητας, ώστε να κατανοηθούν καταστροφικά φαινόμενα. Οι ΘΣ θα αποδίδουν μια γνωστή εικόνα στο καινούργιο και θα αντλούν από ένα οικείο εννοιολογικό πλαίσιο για να το ενσωματώσουν στην υπάρχουσα γνώση. Με το να περιγράφουν κοινωνικές συγκρούσεις, απειλητικές ή διαλυτικές για την κοινωνική οργάνωση, θα αντανakλούν κοινές πεποιθήσεις και δοξασίες για τις κοινωνικές ρυθμίσεις που διέπουν το δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο. Με άλλα λόγια οι ΘΣ θα ακολουθούν διαδικασίες αντικειμενοποίησης για τις κοινωνικές σχέσεις που περιγράφουν και θα επικεντρώνουν σε υπάρχουσες πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση και τις κοινωνικές ρυθμίσεις εντός της.

Με βάση τα παραπάνω, βασικός στόχος της διατριβής είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων. Υποστηρίζεται ότι:

α) Ο τρόπος που θα αναπαρίστανται οι κοινωνικές ρυθμίσεις θα σχετίζεται με τη συνωμοσιολογική σκέψη, ως κοινή γνώση ερμηνείας της κοινωνικοπολιτικής κατάστασης.

β) Οι ΘΣ θα επικεντρώνουν σε πεποιθήσεις περί μιας κλονισμένης κοινωνικής οργάνωσης.

γ) Μέσα από τη μελέτη των συστάδων πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση θα εντοπίσουμε αν και ποιες ομαδοποιήσεις είναι περισσότερο ευάλωτες σε ΘΣ.

Επίσης, μας ενδιαφέρει να μελετήσουμε το ρόλο των ΘΣ στη σχέση μεταξύ των πεποιθήσεων περί της κοινωνικής οργάνωσης και της υιοθέτησης ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών. Αυτό το κάνουμε γιατί θέλουμε:

α) Να δούμε πως η σχέση αυτή μπορεί να διαφοροποιείται μεταξύ ομάδων με διαφορετικά κοινωνιοψυχολογικά προφίλ σε σχέση με την κοινωνική οργάνωση και το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι.

β) Να δούμε αν υπάρχει ένα διακριτό μοτίβο το οποίο συνδέει τις διαφορετικές ΘΣ με διάφορες στάσεις και συμπεριφορές.

4.1. Μια κοινωνική οργάνωση υπό κρίση: Η περίπτωση της Ελλάδας

Οι ΘΣ αποτελούν κατασκευές, οι οποίες δεν εξαιρούνται από την κοινωνική και πολιτική εξέλιξη των κοινωνιών (Groh, 1987). Πρόκειται για αφηγήσεις οι οποίες αναδύονται και ενισχύονται σε περιόδους κρίσης και αναταραχών, με στόχο να εξηγήσουν γιατί συμβαίνουν γεγονότα, τα οποία απειλούν ή ανατρέπουν μια δεδομένη κοινωνική τάξη πραγμάτων (Simonsen, 2020). Αντλώντας από αυτό το επιχείρημα προσεγγίζουμε το κοινωνικό πλαίσιο μελέτης της παρούσας εργασίας, ως ένα πλαίσιο υπό κρίση, και άρα ένα πλαίσιο εντός του οποίου οι ΘΣ θα ευδοκιμούν.

Το κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου μελετάμε τις ΘΣ στην παρούσα εργασία είναι το ελληνικό. Η ελληνική κοινωνία βιώνει κατά την τελευταία δεκαετία μια βαθιά και συνεχιζόμενη οικονομική κρίση, η οποία έχει λάβει έναν ανεπανάληπτα σκληρό κοινωνικό και ανθρωπιστικό χαρακτήρα (Markantonatou, 2022). Η ανεργία σημείωσε αύξηση από 7.7 % κατά μ.ό. το 2008 σε 27.7% κατά μ.ό. το 2013¹². Το ΑΕΠ μειώθηκε από 335.9 δις δολάρια ΗΠΑ το 2008 σε 193.2 δις το 2016, φτάνοντας τα 188.8 δις το 2020¹³. Η ανάπτυξη έπεσε από το 1.7% το 2018 στο -9% το 2020¹⁴ ενώ το δημόσιο χρέος έφτασε το 205% του ΑΕΠ¹⁵.

¹² Όπως καταγράφονται από την Παγκόσμια Τράπεζα και την Ελληνική Στατιστική Αρχή.

¹³ Στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας για την χρηματοπιστωτική και υγειονομική κρίση έως το 2020.

¹⁴ Επίσης βάσει στοιχείων από την Παγκόσμια Τράπεζα.

¹⁵ Στοιχεία από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

Υπό τις παραπάνω συνθήκες γιγαντώθηκε η κοινωνική ανισότητα και αδικία εντός της ελληνικής κοινωνίας (Matsaganis & Leventi, 2014). Η διάρκεια και το βάθος της κρίσης, η κυριαρχία του δόγματος ΤΙΝΑ¹⁶ και οι καταστροφικές συνέπειες στον τρόπο ζωής των ανθρώπων, δημιούργησαν αβεβαιότητα και ανάγκη νοηματοδότησης βίαιων αλλαγών. Με αυτή την έννοια υποθέτουμε ότι οι κοινωνικές συνθήκες στην Ελλάδα θα μπορούσαν να ευνοήσουν τη στρόφη σε συνωμοσιολογικές εξηγήσεις, όπως έχει υποστηριχτεί ότι συμβαίνει σε συνθήκες κρίσης και αντιληπτής αυξημένης οικονομικής ανισότητας (Casara et al., 2022· Hornsey et al., 2023).

4.2. Για τη διερεύνηση των αντικειμενοποιήσεων στις συνωμοσιολογικές κοινωνικές αναπαραστάσεις

Υποστηρίχτηκε ότι οι ΘΣ είναι αφηγήσεις, οι οποίες ερμηνεύουν ένα αβέβαιο κοινωνικό περιβάλλον και ως τέτοιες διαμορφώνονται από κοινού από όσους μπορεί να αναζητούν μια εξήγηση για πρωτόγνωρα και απειλητικά φαινόμενα. Οι ΘΣ, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις βοηθούν όσους τις υιοθετούν, να νοηματοδοτήσουν το κοινωνικό περιβάλλον, ώστε να μπορέσουν να δράσουν εντός του (Moscovici, 2006/2020).

Με βάση τα παραπάνω, μας ενδιαφέρει να διερευνήσουμε εκείνα τα στοιχεία, τα οποία θα καθιστούν μια συνωμοσιολογική αφήγηση γνώριμη. Δηλαδή θέλουμε να δούμε πως η αφηρημένες έννοιες ή ιδέες θα μετασχηματίζονται σε κάτι συγκεκριμένο, πως αντικειμενοποιείται (Mosocvici, 1976/2008· Lorenzi-Cioldi & Clemence, 2001). Για να εντοπίσουμε τις αντικειμενοποιήσεις των ΘΣ, θα πρέπει να δούμε ποιες είναι οι εικόνες, οι οποίες τις συνδέουν με την αντιληπτή πραγματικότητα, καθιστώντας τες ικανά εργαλεία ερμηνείας.

Οι ΘΣ αποδίδουν τα αίτια της κρίσης και της καταστροφής σε αντιπάλους, οι οποίοι στοχεύουν την κοινωνία. Δηλαδή οι ΘΣ περιγράφουν κοινωνικές συγκρούσεις, κατασκευάζοντας τους δράστες που εμπλέκονται σε αυτές. Για να γίνει η απειλή και η σύγκρουση από μια έννοια αφηρημένη, μια συγκεκριμένη και κατανοητή σχέση, θα πρέπει να εμπραγματώνεται σε κάτι υπαρκτό. Οι εικόνες που θα υιοθετούν οι ΘΣ για τους μετέχοντες τις σύγκρουσης θα προέρχονται από το πραγματικό κοινωνικό πεδίο

¹⁶ There Is No Alternative

και θα διασπείρονται μέσω της επικοινωνίας (βλ. Κεφ. 1 και 3). Έτσι θα παράγονται μεταφορές και συμβολικά νοήματα, τα οποία θα αποτελούν κοινά σημεία αναφοράς.

Ακόμη, θέλουμε να δούμε και το πώς μπορεί να ομαδοποιούνται οι καινούργιες έννοιες και οι συγκρουσιακές σχέσεις, τις οποίες αναπαριστούν οι ΘΣ. Εφόσον αναγνωρίζουμε την αναπαραστασιακή φύση των ΘΣ προτείνεται εδώ ότι οι συγκρούσεις που περιγράφονται και τα σημεία αναφοράς των συγκρούσεων αυτών θα δομούνται σε πολλαπλές διαστάσεις. Μας ενδιαφέρει να δούμε πώς διακρίνονται οι διαστάσεις αυτές και ποιες είναι οι βασικές σχέσεις που περιγράφουν. Με την έννοια αυτή μας ενδιαφέρει να δούμε με ποιον τρόπο δομείται το αναπαραστασιακό πεδίο των ΘΣ, ώστε δούμε αυτές τις πιθανές διαφορετικές διαστάσεις, πάνω στις οποίες θα δομούνται οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο. Για να το κάνουμε αυτό θα χαρτογραφήσουμε τις ΘΣ που διακινούνται στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο, ώστε να διαπιστώσουμε με ποιον τρόπο εμπραγματώνονται οι κοινωνικές συγκρούσεις και οι πρωταγωνιστές τους και ποιες είναι οι διαφορετικές διαστάσεις με τις οποίες αναπαρίστανται.

Συνοψίζοντας, η αναπαραστασιακή φύση των ΘΣ μας κάνει να υποθέσουμε ότι θα κατασκευάζουν τους αντιπάλους και θα περιγράφουν τις κοινωνικές σχέσεις, μέσω υπαρκτών εικόνων, ώστε να καθιστούν την αφήγηση οικεία. Επίσης υποθέτουμε ότι οι γνωστές μορφές, οι οποίες αποδίδονται στα γεγονότα, στις συγκρούσεις που τα προκαλούν και τους εμπλεκόμενους, θα μας δώσουν τις διαστάσεις οι οποίες θα δομούν το αναπαραστασιακό πεδίο των ΘΣ στην ελληνική κοινωνία.

4.3. Για τη διερεύνηση των επικεντρώσεων στις συνωμοσιολογικές κοινωνικές αναπαραστάσεις

Η προσέγγιση των ΘΣ μέσω της αναζήτησης των ατομικών παραγόντων, οι οποίοι προβλέπουν τη συνωμοσιολογική πίστη, είναι κάτι που δεν μπορεί να εξηγήσει τη δημοφιλία των ΘΣ, ειδικά υπό συνθήκες κρίσης μιας κοινωνικής οργάνωσης (βλ. Κεφ. 2). Αντλώντας από αυτό το επιχείρημα, προτείνεται ότι οι ΘΣ, αναδυόμενες ως συλλογικές εξηγήσεις για συγκλονιστικά και καινοτόμα γεγονότα, θα ενσωματώνονται σε οικεία πλαίσια, τα οποία θεμελιώνονται σε αξίες και πεποιθήσεις των κοινωνικών υποκειμένων (Lorenzi-Cioldi & Clemence, 2001). Υποθέτουμε ότι ο τρόπος τα κοινωνικά υποκείμενα αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές ρυθμίσεις σε

καιρούς κρίσης θα αποτελεί μια βάση για την επικέντρωση των συνωμοσιολογικών εξηγήσεων, με στόχο τη νοσηματοδότηση ενός αβέβαιου κοινωνικού περιβάλλοντος. Για να το διαπιστώσουμε αυτό αναζητούμε τις πεποιθήσεις εκείνες περί της κοινωνικής οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος, οι οποίες σε καιρούς κρίσης και αβεβαιότητας, μπορεί να κάνουν τα κοινωνικά υποκείμενα ευάλωτα σε ΘΣ.

Εστιάζουμε στις αναπαραστάσεις της κοινωνικής τάξης πραγμάτων, όπως περιγράφονται από τον Stearkle (2009) για να δούμε τη σχέση μεταξύ των ΘΣ και πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και τον αξιακό πυρήνα του συστήματος. Οι πεποιθήσεις αυτές αφορούν στον τρόπο που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές ρυθμίσεις και τις ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας, μέσα από αντιλήψεις για τους ηθικούς κανόνες και την αξία του ατομικού ανταγωνισμού στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, καθώς επίσης και μέσα από την αντίληψη για την κοινωνική ιεραρχία στη βάση πολιτισμικών και υλικών διομαδικών διαφορών. Οι κοινωνικές σχέσεις που περιγράφονται μέσω των πεποιθήσεων αυτών, αναπαριστούν τους μετέχοντες της κοινωνικής οργάνωσης με διχοτομικό τρόπο. Οι πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση διακινούνται στο δημόσιο πεδίο, είναι κυρίαρχες στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες και έχουν αποφασιστικό ρόλο στη νομιμοποίηση και δικαιολόγηση του συστήματος (Jost 2019· Jost et al., 2008· Staerkle, 2015). Για όσους τις υιοθετούν αποτελούν κοινές παραδοχές του πως λειτουργεί η κοινωνία (Doise et al., 1999).

Οι ΘΣ επίσης περιγράφουν κοινωνικές σχέσεις με ένα διχοτομικό τρόπο (Moscovici, 2006/2020). Η συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις στοχεύουν να εξηγήσουν τις αιτίες γεγονότων, τα οποία απειλούν μια δεδομένη κοινωνική τάξη πραγμάτων. Έτσι, σε συνθήκες κρίσης της κοινωνικής οργάνωσης και ανάγκης εξήγησης μιας αντιληπτής απειλής, οι ΘΣ θα μπορούσαν να σχετιστούν με τους τρόπους, με τους οποίους γίνονται αντιληπτές οι κοινωνικές σχέσεις και ρυθμίσεις.

Ο τρόπος που γίνονται αντιληπτές οι υπάρχουσες κοινωνικές ρυθμίσεις, η κοινωνική ιεραρχία και οι αξίες του συστήματος θα διαφοροποιείται μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων (Doise, 1990· Chryssochoou, 2011). Κάποιοι θα υιοθετούν τις κανονιστικές αξίες του συστήματος και τις ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας, με αποτέλεσμα να το δικαιολογούν, περισσότερο από άλλους.

Σημειώνεται ότι για όσους συμμορφώνονται με τις κυρίαρχες αξίες και κανόνες, η ανταμοιβή της ατομικής ανοδικής κινητικότητας είναι κεντρικής σημασίας (Παναγιωτόπουλος, 2021). Όμως η κρίση φέρνει σημαντικά τμήματα της ελληνικής

κοινωνίας αντιμέτωπα με τις συνέπειες της διάλυσης του κοινωνικού συμβολαίου. Αυτό σημαίνει ότι για πολλούς η πίστη στην ανοδική κινητικότητα θα κλονίζεται.

Επίσης, μέσα από την αντίληψη περί μιας κοινωνικής οργάνωσης σε κρίση, μπορεί να ενισχυθεί η αίσθηση ανομίας και διάρρηξης του κοινωνικού ιστού, όπου οι παλιοί κανόνες για την πολιτική και κοινωνική τάξη δεν ισχύουν πια (Chryssochoou, 2018). Το στοιχείο αυτό μπορεί να συμβάλλει επίσης σε αντιλήψεις περί μιας απειλούμενης κοινωνικής οργάνωσης.

Με βάση τα παραπάνω, μπορεί να αναδύονται διαφορετικές συστάδες πεποιθήσεων περί των κοινωνικών ρυθμίσεων, της αντίληψης για την παραβίαση των αξιών του συστήματος και ιδιαίτερα της ατομικής κινητικότητας, της αίσθησης ανομίας και της δικαιολόγηση του συστήματος.

Συνοψίζοντας, αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι να δούμε ποιες είναι οι κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις των ΘΣ (Doise, 1990), δηλαδή αν και με ποιον τρόπο οι ΘΣ, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις, επικεντρώνουν στις πεποιθήσεις περί της κοινωνικής οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος. Πιστεύουμε ότι πεποιθήσεις περί της κοινωνικής οργάνωσης και οι τρόποι που οι μετέχοντες της οργάνωσης αυτής, αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές ρυθμίσεις σε συνθήκες κρίσης, προσφέρουν το πλαίσιο αυτό, γιατί αποτυπώνουν τον τρόπο με τον οποίο τα κοινωνικά υποκείμενα προσλαμβάνουν τις ασύμμετρες διομαδικές σχέσεις και τι κοινωνικές ρυθμίσεις. Με άλλα λόγια, αναζητούμε το κοινό των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων, διερευνώντας το ποιες συστάδες πεποιθήσεων καθιστούν, όσους τις υιοθετούν περισσότερο ευάλωτους σε ΘΣ. Εδώ αντιστρέφεται η προσέγγιση που αναζητά έναν ατομικό ιδεότυπο ευάλωτο σε ΘΣ (Thórisdóttir, et al., 2020). Στη θέση της πριμοδοτείται η συλλογική κατασκευή της συνωμοσιολογικής γνώσης, στη βάση κοινών πεποιθήσεων (βλ. Κεφ. 2).

4.4. Για τη διερεύνηση του ρόλου των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων στη σχέση μεταξύ κοινωνικής οργάνωσης και ακραίων στάσεων και συμπεριφορών

Εδώ υποστηρίζεται ότι από τη στιγμή που τα κοινωνικά υποκείμενα υιοθετούν ΘΣ ως αποτέλεσμα των πεποιθήσεών τους για την κοινωνική οργάνωση, τότε θα πριμοδοτούνται ακραίες στάσεις και συμπεριφορές έναντι του αντιληπτού αντιπάλου. Το ότι οι ΘΣ περιγράφουν συγκρούσεις μεταξύ αντιπάλων με ασυμβίβαστο τρόπο (Moscovici, 2006/2020· 1987), υποστηρίζει την ιδέα ότι μπορεί η πίστη σε ΘΣ να

οδηγήσει σε ακραίες στάσεις και συμπεριφορές. Σχετικές έρευνες επιβεβαιώνουν τη σχέση μεταξύ ΘΣ και μη-κανονιστικών και βίαιων μορφών δράσης (πχ. Frischlich, 2022· Hogg, 2021· Imhoff et al., 2021· Jolley et al., 2019).

Επειδή θέλουμε να εξετάσουμε τα διαφορετικά προφίλ των πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση, ώστε να δούμε τη σχέση τους με τις ΘΣ, μας ενδιαφέρει να δούμε πως μπορεί τα προφίλ αυτά να σχετιστούν με στάσεις και συμπεριφορές σε συνθήκες αντιληπτής αποσταθεροποίησης της κοινωνικής τάξης. Ειδικότερα, μας ενδιαφέρει ο διαμεσολαβητικός ρόλος των ΘΣ στη σχέση αυτή. Μια ανεξήγητη ή ακόμα και βίαιη κοινωνική αλλαγή μπορεί να προκαλέσει ακραίες αντιδράσεις από όσους αισθάνονται ότι πλήττονται (van Prooijen et al., 2022). Για αυτό έχει σημασία να εξετάσουμε τι θα ισχύει στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο, ως αποτέλεσμα μιας αντιληπτής απειλής της κοινωνικής οργάνωσης. Οι ΘΣ, θα μπορούσαν να παίξουν καταλυτικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία, ενισχύοντας την τάση για ακραίες στάσεις και δικαιολογώντας συμπεριφορές διάκρισης και βίας. Οι ΘΣ, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις όχι μόνο θα συμβάλλουν στην κατανόηση του κοινωνικού περιβάλλοντος, αλλά θα επιτρέπουν και τη δράση, εντός του (Elchereth et al., 2011, βλ. επίσης Κεφ. 3). Συμπεριφορές σχετικές με ΘΣ έχουν κατά καιρούς συνδεθεί με ατομικούς ιδεολογικούς παράγοντες (πχ. Bruder & Kunert, 2022· Lewandowsky et al., 2013), αλλά όχι με αντιλήψεις για την κοινωνική τάξη πραγμάτων.

Έχει υποστηριχτεί ότι, όταν οι συλλογικά αναγνωρισμένοι θεσμοί αδυνατούν να αντιμετωπίσουν μια κοινωνική οργάνωση υπό αμφισβήτηση, οι άνθρωποι μπορεί να στραφούν σε πιο αυταρχικές εναλλακτικές (Reicher & Haslam, 2006). Αυτό δε σημαίνει ότι όσοι επιζητούν την αναπλήρωση μιας αίσθησης τάξης θα στραφούν σε αυταρχικότερες λύσεις. Ο στόχος μπορεί απλά να είναι η ανάκτηση μιας αίσθησης τάξης, η οποία κάπως νοηματοδοτείται μέσω της συνωμοσιολογικής εξήγησης.

Με βάση τα παραπάνω, οι διαφορετικές αντιλήψεις για το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι και την κοινωνική οργάνωση, ως κοινές συστάδες πεποιθήσεων μεταξύ κοινωνικών υποκειμένων, θα οδηγούν σε διαφορετικές στάσεις και συμπεριφορές. Υποθέτουμε ότι για όσους υιοθετούν ΘΣ, θα ενισχύονται οι ακραίες στάσεις και συμπεριφορές.

Τέλος, εδώ διερευνούμε το ρόλο των ΘΣ, σε σχέση με διαφορετικές στάσεις και συμπεριφορές, τόσο στην κατεύθυνση ενός συντηρητικού εξτρεμισμού, όσο και ενός ριζοσπαστισμού. Μας ενδιαφέρει να διαπιστώσουμε αν υπάρχει κάποιο μοτίβο στον τρόπο με τον οποίον αυτές προβλέπουν τον εξτρεμισμό και τον ριζοσπαστισμό.

4.5. Διερευνητικά ερωτήματα και μελέτες

Στα παραπάνω ερωτήματα απαντάμε μέσα από τέσσερις μελέτες, οι οποίες συνδυάζουν ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους. Το διερευνητικό ερώτημα του Α μέρους αφορά στην αναπαραστασιακή φύση των ΘΣ. Εφόσον οι ΘΣ δημιουργούνται μέσω της επικοινωνίας (Byford, 2014), θα έχουν κοινά πλαίσια αναφοράς για όσους τις μοιράζονται (Doise, 1990). Επομένως είναι σημαντικό να μελετηθεί πάνω σε ποια υπό κρίση θέματα οργανώνονται. Οπότε εδώ ερευνούμε το πώς αντικειμενοποιούνται (Moscovici, 1976/2008) οι κοινωνικές συγκρούσεις, οι οποίες περιγράφονται στις συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις.

Το διερευνητικό ερώτημα του Β μέρους αφορά στη σχέση μεταξύ των αναπαραστάσεων περί της κοινωνικής οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος και τις ΘΣ. Μας ενδιαφέρει να δούμε τις κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων (Doise et al., 1992· Moscovici, 1976/2008). Θέλουμε να δούμε πάνω σε ποιες πεποιθήσεις για τις κοινωνικές ρυθμίσεις επικεντρώνουν οι ΘΣ, ώστε να καταστεί οικεία η νέα μορφή γνώσης. Άλλες σχετικές πεποιθήσεις αφορούν στην ατομική κινητικότητα, την ανομία και τη δικαιολόγηση του συστήματος (Chryssochoou, 2018· Jost, 2019· Staerklé, 2013a).

Οι δύο πρώτες μελέτες επιχειρούν μια χαρτογράφηση των ΘΣ στην Ελλάδα, ώστε να απαντηθεί το πρώτο ερώτημα, για την εικόνα των ΘΣ. Οι δύο επόμενες μελέτες εξετάζουν τη σχέση μεταξύ διαφορετικών προφίλ για την κοινωνική οργάνωση και της πίστης σε ΘΣ, ώστε να απαντηθεί το δεύτερο ερώτημα, για το κοινό των ΘΣ.

Πρώτη μελέτη. Διεξάγουμε μια ποιοτική μελέτη ώστε να δούμε τον τρόπο που δομείται το αναπαραστασιακό πεδίο των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στην Ελλάδα. Επιχειρήσαμε καταρχήν μια χαρτογράφηση των ΘΣ που διακινούνταν στην Ελλάδα από το 2010 έως το 2020. Αυτό μας επιτρέπει να αποτυπωθούν με κοινωνιοψυχολογικούς όρους τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα, όπως ο αντίπαλος που συνωμοτεί, η αυθεντία που μπορεί να προσδίδει κύρος σε μια ΘΣ και η ομάδα-στόχος της. Πιο ειδικά διερευνήσαμε α) πώς νοηματοδοτούνται γεγονότα κοινωνικής σημασίας και β) πώς περιγράφονται οι αντιληπτές κοινωνικές συγκρούσεις

Δεύτερη μελέτη. Εδώ επιδιώκουμε να εξετάσουμε τις συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις με διαφορετικό τρόπο από την πρώτη έρευνα. Αντλούμε από το περιεχόμενο και τις διαστάσεις πάνω στις οποίες δομείται το αναπαραστασιακό πεδίο

των ΘΣ που διακινούνται στην Ελλάδα, ώστε να κατασκευάσουμε και να επικυρώσουμε μια κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων. Προτείνουμε ότι οι ΘΣ, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις, θα αποτυπώνουν περισσότερες από μία διαστάσεις μιας συνωμοσιολογικής σκέψης και νοηματοδότησης των αντιληπτών κοινωνικών συγκρούσεων, ενώ μέχρι τώρα η συνωμοσιολογική σκέψη αντιμετωπίζεται ως μια μονοδιάστατη κατασκευή. Στη δεύτερη μελέτη παρουσιάζεται μια έρευνα στην οποία εξετάζεται η εσωτερική αξιοπιστία, η εγκυρότητα κριτηρίου, καθώς και η συγκλίνουσα και διακρίνουσα εγκυρότητα. Επίσης εξετάζεται η αξιοπιστία εξέτασης επανεξέτασης και η παραγοντική δομή της κλίμακας. Στη συνέχεια σε τρεις επόμενες έρευνες επιβεβαιώνεται η παραγοντική δομή, η μακρόχρονη και οικολογική αξιοπιστία της κλίμακας.

Τρίτη μελέτη. Στόχος της μελέτης αυτής είναι να εντοπιστεί το κοινό το πιο ευάλωτο σε ΘΣ στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο, στη βάση επικεντρώσεων που αφορούν στην αντίληψη και τις αξίες της κοινωνικής οργάνωσης. Αυτό σκοπεύουμε να το πετύχουμε με το να δούμε αν και ποιες συστάδες πεποιθήσεων περί της κοινωνικής οργάνωσης προκύπτουν, κάτι που θα μας επιτρέψει να διερευνήσουμε τη σχέση των συστάδων αυτών με την πίστη σε ΘΣ. Οι μέτρηση των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων πραγματοποιείται με την κλίμακα της δεύτερης μελέτης. Σε σχέση με τα διαφορετικά προφίλ επιχειρούμε επίσης να δούμε αν υπάρχουν ταυτίσεις, οι οποίες είναι πιο ελκυστικές για τους πιο ευάλωτους σε ΘΣ. Τέλος, εξετάζεται η σχέση μεταξύ των προφίλ για την κοινωνική οργάνωση και συμπεριφορών, οι οποίες έχουν να κάνουν με τα μέτρα για την πανδημία.

Τέταρτη μελέτη. Στην τέταρτη μελέτη έχουμε ως υπόθεση εργασίας ότι οι ΘΣ θα διαμεσολαβούν τη σχέση μεταξύ πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι και ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών. Μέσω της σύγκρισης μεταξύ των διαφορετικών κοινωνιοψυχολογικών προφίλ επιχειρούμε να δούμε για ποιους μπορεί η πίστη σε ΘΣ να έχει ενισχυτικό ρόλο στην ανάληψη δράσης ή σε στάσεις είτε εξτρεμιστικού, είτε ριζοσπαστικού χαρακτήρα. Επίσης, στην μελέτη αυτή μας ενδιαφέρει να δούμε ειδικά τον τρόπο που οι ΘΣ θα σχετιστούν με διαφορετικές στάσεις και συμπεριφορές, ότι οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις.

Επειδή στην τρίτη και τέταρτη μελέτη μας ενδιαφέρει η εξέταση των διαφορών μεταξύ συστάδων πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και το αξιακό πλαίσιο του συστήματος, υιοθετούμε μια μέθοδο, η οποία προσανατολίζεται στα υποκείμενα και όχι μόνο στις μεταβλητές, και η οποία δεν είναι τόσο συνηθισμένη.

Υποστηρίζουμε ότι οι συστάδες πεποιθήσεων περί της κοινωνικής οργάνωσης θα αντιστοιχούν σε ομαδοποιήσεις, οι οποίες θα διακρίνονται εντός μιας κοινωνικής πλειονότητας. Αυτό μας επιτρέπει να εντοπίσουμε το κοινό των ΘΣ και στη συνέχεια να διερευνήσουμε τις στάσεις και συμπεριφορές που το κοινό αυτό υιοθετεί σε σχέση με ομάδες, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τις πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση και τις αξίες του συστήματος.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Από το 2019 μέχρι το 2023 διενεργήσαμε πέντε διαφορετικές έρευνες, οι οποίες συνδυάζουν τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές μεθόδους. Οι πρώτη έρευνα είναι ποιοτική, και επιχειρεί μια χαρτογράφηση των ΘΣ, οι οποίες διακινούνται στο ελληνικό διαδίκτυο μεταξύ 2010 και 2020. Τα δεδομένα της έρευνας αυτής προέρχονται από άρθρα σχετικά με συνωμοσιολογικές αφηγήσεις, τα οποία συλλέχθηκαν μεταξύ Ιουνίου 2019 και Μαΐου 2020 και στη συνέχεια αναλύθηκαν.

Οι άλλες τέσσερις μελέτες είναι ποσοτικές. Πρόκειται για έρευνες με κλειστού τύπου ερωτηματολόγια. Στις μελέτες που ακολουθούν στη διατριβή και για τη διερεύνηση των ερωτημάτων μας, χρησιμοποιούμε δεδομένα από τα παρακάτω δείγματα:

ΔΕΙΓΜΑ Α: Μελέτη που πραγματοποιήθηκε μεταξύ Νοεμβρίου και Δεκεμβρίου του 2019. Το δείγμα ($N=169$) αποτελούνταν από προπτυχιακούς φοιτητές του τμήματος Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Οι 147 ήταν γυναίκες, οι 21 άνδρες, και ένα άτομο δεν απάντησε. Η ηλικία του ήταν 19 και 57 ετών ($M=20.60$, $SD=4.93$).

ΔΕΙΓΜΑ Β: Μελέτη που έγινε μεταξύ Δεκεμβρίου 2019 και Γενάρη 2020. Το δείγμα ήταν ευκαιριακό από την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας και αποτελούνταν από 278 συμμετέχοντες. Ως προς το φύλο, οι 139 ήταν γυναίκες και ο ίδιος αριθμός ισχύει και για τους άνδρες. Ως προς την ηλικία, οι συμμετέχοντες ήταν από 18 έως 88 ετών ($M=42.94$, $SD=17.14$).

ΔΕΙΓΜΑ Γ: Μελέτη που πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2020. Το δείγμα ήταν ευκαιριακό δείγμα, από διάφορα μέρη της Ελλάδας ($N=582$) Από τους συμμετέχοντες οι 311 ήταν γυναίκες και οι 268 άνδρες, ενώ τρεις απάντησαν 'άλλο'. Η ηλικία τους ήταν μεταξύ 18 και 90 ετών ($M=39.24$, $SD=16.89$).

ΔΕΙΓΜΑ Δ: Μελέτη που έγινε μεταξύ Δεκεμβρίου 2022 και Γενάρη 2023 και αφορά σε δείγμα 282 ατόμων από διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Από τους συμμετέχοντες οι 157 ήταν γυναίκες και οι 112 άνδρες, ενώ δύο απάντησαν 'άλλο'. Οι συμμετέχοντες ήταν μεταξύ 18 και 82 ετών ($M=37.87$, $SD=15.73$).

Τα δεδομένα των ερευνών αυτών χρησιμοποιήθηκαν για την απάντηση των ερωτημάτων που μας απασχολούν. Αναλυτικά τα ερωτηματολόγια που χορηγήθηκαν για τις ποσοτικές έρευνες βρίσκονται στο Παράρτημα Α.

Το ερευνητικό κομμάτι της παρούσας διατριβής χωρίζεται σε 2 μέρη. Το πρώτο διερευνά την εικόνα των θεωριών συνωμοσίας ενώ το δεύτερο κομμάτι το κοινό τους.

ΜΕΡΟΣ Α

Η εικόνα των θεωριών συνωμοσίας στην Ελλάδα της κρίσης

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις διαμορφώνονται και διαδίδονται εκεί που διαφορετικές ομάδες μπορεί να συναντηθούν και να ανταλλάξουν απόψεις και ιδέες για γεγονότα και κοινωνικές σχέσεις. Έτσι οικοδομείται μια κοινή γνώση για τον κόσμο με πρωταρχικό στοιχείο τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων (Moscovici, 1988). Η επικοινωνία αυτή μπορεί να είναι επίσημη ή ανεπίσημη (Bauer & Gaskell, 1999). Η γνώση, η οποία παράγεται βασίζεται στην προηγούμενη εμπειρία του κόσμου, κάνοντας την ύπαρξη κοινών πλαισίων αναφοράς για όσους μετέχουν των κοινωνικών σχέσεων αναγκαία (Doise, 1990). Με αυτή την έννοια η νέα γνώση παίρνει σάρκα και οστά, δίνοντας από χαρακτήρα στα κοινωνικά αντικείμενα, τα οποία περιγράφει (Chryssochoou, 2022· Sammut et al., 2015). Όσοι υιοθετούν μια κοινωνική αναπαράσταση, αντιλαμβάνονται το περιεχόμενο της, όσα δηλαδή περιγράφει, ως πραγματικά και συνεκτικά. Με τον τρόπο αυτόν μπορεί να αποκτούν μια «υλική» μορφή και οι κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες νοηματοδοτούνται μέσω της αναπαράστασής τους.

Οι ΘΣ αναδύονται σε συνθήκες κοινωνικής αβεβαιότητας (Mari et al., 2017), διαμορφώνονται και διακινούνται στη δημόσια σφαίρα (Byford, 2014). Με αυτή την έννοια τις προσεγγίζουμε ως το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας νοηματοδότησης, όταν οι άνθρωποι προσπαθούν να καταλάβουν πολιτικές διεργασίες, οι οποίες υπονομεύουν την ισχύ τους. Έτσι, οι ΘΣ μπορεί να είναι ένα ιδιαίτερο είδος κοινωνικής αναπαράστασης, η οποία περιγράφει μια σύγκρουση και συγκεκριμένες διομαδικές σχέσεις, υπό το δικό της ανταγωνιστικό πρίσμα (βλ. Κεφ. 3 και 4). Εδώ δεν θέλουμε να δείξουμε τις διαφορετικές μεταβλητές που πιθανόν διαφοροποιούν το επίπεδο αποδοχής των ΘΣ.

Στο Α μέρος των μελετών μας επιδιώκουμε να διερευνήσουμε τα δομικά στοιχεία της αναπαράστασης, δηλαδή την αντικειμενοποίηση της. Ο Doise (1990), βασιζόμενος στη δουλειά του Moscovici, θεωρεί την αντικειμενοποίηση ως την εμπραγμάτωση των κοινωνικών σχέσεων. Έτσι, στοχεύουμε να δούμε αν το περιεχόμενο των ΘΣ κατασκευάζει διομαδικές συγκρούσεις με συγκεκριμένους τρόπους. Επιπλέον, στοχεύουμε να διερευνήσουμε με ποιον τρόπο δομείται το αναπαραστασιακό πεδίο των ΘΣ (Doise, 1990). Με άλλα λόγια θέλουμε να δούμε αν οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις οργανώνονται βάση κοινών αρχών, οι οποίες

ταυτόχρονα προσομοιάζουν σε και αντιπαραθέτουν διαφορετικά περιεχόμενα (Doise et al., 1992).

Πάνω σε αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης (Moscovici, 1987, βλ. Κεφ. 3), έχει εξεταστεί στα πλαίσια της κοινωνικής ψυχολογίας ως μια μονοδιάστατη κατασκευή (πχ. Brotherton et al., 2013· Bruder et al., 2013· Swami et al., 2011, για περισσότερα βλ. Κεφ. 2). Ωστόσο, η διερεύνηση των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων υπό ένα αναπαραστασιακό πρίσμα και σε ένα κοινωνικό πλαίσιο υπό κρίση, θα μπορούσε να αναδείξει περισσότερες από μία διαστάσεις συνωμοσιολογικής σκέψης. Με αυτή την έννοια μας ενδιαφέρει να διαπιστώσουμε αν και σε ποιες πιθανές διαστάσεις μπορεί να αποτυπώνονται οι αντιληπτές κοινωνικές συγκρούσεις, ως αποτέλεσμα μιας συνωμοσίας.

Κεφάλαιο 5

Μια ποιοτική μελέτη των θεωριών συνωμοσίας στην Ελλάδα υπό το πρίσμα των κοινωνικών αναπαραστάσεων

5.1. Εισαγωγή

Στην πρώτη μελέτη παρουσιάζουμε μια ποιοτική έρευνα των ΘΣ, οι οποίες κυκλοφορούν στο ελληνικό διαδίκτυο κατά τα έτη της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Η προσέγγισή μας βασίζεται στη Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων (Moscovici 1976/2008· Sammut et al., 2015· βλ. Κεφ. 3).

5.2. Ένας κόσμος Online

Τα δεδομένα μας συλλέχθηκαν διαδικτυακά. Το διαδίκτυο αποτελεί μια αρένα συζήτησης και έναν από τους πρωταρχικούς χώρους διάδοσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Αυτό που ξεχωρίζει το διαδίκτυο από άλλες μορφές επικοινωνίας, είναι ακριβώς η προσβασιμότητα και η ‘δημοκρατικότητά’ του (Bronner, 2020). Πρόκειται για ένα φόρουμ όπου όλοι εμπλέκονται στην παραγωγή μιας ‘δημοκρατικής γνώσης’ (Chryssochoou et al., 2022· Moscovici, 1988).

Οι ΘΣ εντοπίζονται σε ανοιχτά πεδία συζήτησης και διαμόρφωσης θέσεων και απόψεων, όπως οι διαδικτυακές πλατφόρμες (Bronner, 2020· Byford, 2014). Ο διαχωρισμός του Moscovici (1988) σε ένα σύμπαν ειδικών και ένα σύμπαν κοινό/συναινετικό, αντικατοπτρίζεται, με αυτή την έννοια, και στις ΘΣ, ως θεωρίες του κοινού νου. Η νέα γνώση που παράγεται βασίζεται σε υπαρκτές εικόνες και κοινωνικές κατηγορίες, ώστε να γίνει μέρος της αντιληπτής πραγματικότητας. Έτσι, η διαδικτυακή επικοινωνία επιτρέπει σε μια συνωμοσιολογική αφήγηση να αναγνωριστεί και να διαδοθεί, μέσω της διαδικασίας της αντικειμενοποίησης.

5.3. Επισκόπηση παρούσας μελέτης

Το αυξανόμενο ενδιαφέρον της κοινωνικής ψυχολογίας για τις ΘΣ (βλ. Douglas et al., 2019· Klein & Nera, 2020), τις διερευνά κυρίως με ποσοτικές αναλύσεις. Οι τελευταίες επικεντρώνουν στις σχέσεις μεταξύ μιας συνωμοσιολογικής σκέψης, χαρακτηριστικών προσωπικότητας, και συναισθηματικούς, γνωστικούς,

κοινωνιοδομικούς και ιδεολογικούς παράγοντες (για περισσότερα βλ. Κεφ. 2). Αυτές οι ποσοτικές αναλύσεις βασίζονται σε προϋπάρχουσες εννοιολογήσεις των ΘΣ και των διάφορων παραγόντων, οι οποίοι αναμένεται να συσχετιστούν με συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, επιλέχθηκε μια ποιοτική ανάλυση, αφού οι ΘΣ προσεγγίζονται ως κοινωνική γνώση σε διαδικασία παραγωγής μέσω της διαδικτυακής επικοινωνίας. Μια τέτοια ποιοτική και διερευνητική μεθοδολογία επιτρέπει να αναδυθούν και να γίνουν κατανοητά επιχειρήματα, τα οποία δεν θα μπορούσαν να μελετηθούν σε συνθήκες ποσοτικής έρευνας. Τέλος, η αντιμετώπιση των ΘΣ ως κοινωνικών φαινομένων, τα οποία εκθέτουν διομαδικές διαφοροποιήσεις, δεν είναι κάτι που έχει διερευνηθεί αρκετά, στο βαθμό που μπορούμε να το γνωρίζουμε (Franks et al., 2017· Sapountzis & Condor, 2013). Η παρούσα έρευνα θέλει να συμβάλει και σε αυτό.

Ειδικότερα, διερευνήσαμε τις ΘΣ οι οποίες κυκλοφορούν στο ελληνικό διαδίκτυο από το τέλος του 2010, έτους υπογραφής του πρώτου μνημονίου με την Τρόικα, ως τις αρχές του 2020, και το τέλος του πρώτου lockdown, ως μέτρου για την καταπολέμηση της εξάπλωσης της πανδημίας της COVID-19. Στόχος της έρευνας ήταν να διερευνήσουμε το πώς αντικειμενοποιούνται οι κοινωνικές συγκρούσεις, τις οποίες περιγράφουν οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις. Μας ενδιαφέρει να δούμε πώς περιγράφονται οι πρωταγωνιστές της υποτιθέμενης σύγκρουσης και οι διομαδικές σχέσεις που η σύγκρουση αυτή αφορά. Επίσης μας ενδιαφέρει, να διερευνήσουμε τον τρόπο που δομείται το αναπαραστασιακό πεδίο (Doise, 1990· Doise et al., 1992), των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στην Ελλάδα.

5.4. Μέθοδος

Μεθοδολογικά ζητήματα. Για την χρησιμοποίηση πληροφοριών που διακινούνται στο διαδίκτυο έπρεπε να τηρηθεί η αρχή της ψευδωνυμοποίησης. Σε κάθε πηγή που χρησιμοποιήθηκε για την ανάλυση, και σε όλα τα αποσπάσματα που παρουσιάζονται στην εργασία τα ονόματα έχουν κωδικοποιηθεί, ώστε να αποφεύγεται η ταυτοποίηση με πηγές και άτομα.

Περιγραφή Σώματος Κειμένων (Corpus). Για την επιλογή των κειμένων προς ανάλυση χρησιμοποιήσαμε λέξεις κλειδιά που αφορούσαν συνθήκες απειλής στην ελληνική κοινωνία. Αυτές ήταν ‘Ισλάμ’, ‘μετανάστες’, ‘Τουρκία’, ‘οικονομική

κρίση', 'Ευρωπαϊκή Ένωση', 'Παγκόσμια Τράπεζα', 'νέα παγκόσμια τάξη', 'COVID-19' και 'Μακεδονία'. Τα 'Ισλάμ', 'μετανάστες' και 'Τουρκία' αναφέρονται στην προσφυγική κρίση, η οποία ξεκίνησε το 2015. Η Τουρκία επίσης είναι αντιληπτή ως ο απόλυτος εχθρός, από τότε που δημιουργήθηκε το Νεότερο Ελληνικό Κράτος, ως αποτέλεσμα μιας απελευθερωτικής εξέγερσης ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα 'οικονομική κρίση', 'Ευρωπαϊκή Ένωση', 'Παγκόσμια Τράπεζα' και 'νέα παγκόσμια τάξη' αναφέρονται στην οικονομική κρίση στην Ελλάδα. Το 'νέα παγκόσμια τάξη' σε συνδυασμό με το 'COVID-19' σχετίζονται με την πρόσφατη πανδημία. Τέλος το 'Μακεδονία' αναφέρεται σε μια παρατεταμένη διαμάχη για την ονομασία της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, η οποία επιλύθηκε με τη συμφωνία των Πρεσπών το 2018¹⁷.

Εφόσον οι ΘΣ αναδύονται σε καιρούς απειλής, επιλέξαμε να εστιάσουμε σε λέξεις που αναφέρονται σε συγκεκριμένες απειλές, οι οποίες έχουν σημασία για την ελληνική κοινωνία. Σκόπιμα δεν χρησιμοποιήσαμε έξεις όπως 'συνωμοσία' και 'θεωρία συνωμοσίας' γιατί οι πιστοί των ΘΣ δεν θεωρούν απαραίτητα τα πιστεύω τους ως συνωμοσιολογικά. Επίσης δεν θέλαμε να βρούμε αυτά που οι άλλοι θεωρούν ότι αποτελούν συνωμοσίες. Στόχος μας δεν ήταν να χαρτογραφήσουμε τα πάντα που μπορεί να είναι συνωμοσιολογικής φύσης. Στόχος μας ήταν να δούμε αν θεωρίες, οι οποίες αναδύονται γύρω από συγκεκριμένα απειλητικά γεγονότα, έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για το πως περιγράφουν την κατάσταση και το πως αυτές οι θεωρίες οργανώνονται.

Οι πηγές από τις οποίες αντλήθηκε το προς ανάλυση υλικό προέρχονται από ιστοσελίδες και ιστολόγια (blogs) με συνωμοσιολογικό περιεχόμενο, ΜΜΕ, πολιτικές ιστοσελίδες και ιστολόγια και σελίδες του Facebook. Αποτέλεσμα της αναζήτησης ήταν να επιλεχθούν 140 άρθρα τα οποία έχουν δημοσιευτεί στο διαδίκτυο. Κριτήρια επιλογής των άρθρων ήταν το πόσο δημοφιλής ήταν η πηγή, δηλαδή ο αριθμός επισκέψεων/ ακόλουθων/ likes σε σχέση με το συγκεκριμένο δημοσίευμα αλλά και ο συνολικός αριθμός επισκέψεων ή ακολούθων του μέσου, όπως αυτά τα στοιχεία καταγράφονται από την αντίστοιχη πηγή. Προτιμήθηκε αυτή η προσέγγιση γιατί δεν ήταν καθόλου σπάνιο το φαινόμενο της επαναδημοσίευσης και της παραπομπής

¹⁷ Η διαφωνία μεταξύ Ελλάδας και της Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατίας της Μακεδονίας μετά την κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας το 1991, ήταν διαχρονικός παράγοντας αστάθειας στα Βαλκάνια. Επιλύθηκε με τη Συμφωνία των Πρεσπών στις 17 Ιούνη, 2018. Η συνθήκη αυτή στοχεύει στην επίλυση μιας σειράς περίπλοκων ζητημάτων περί εθνικής ταυτότητας, ιστορίας και του μέλλοντος της περιοχής, μέσω της αλλαγής της ονομασίας του νέου κράτους (Nimetz, 2020).

μεταξύ των ίδιων πηγών, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις φαίνονται να λειτουργούν ως συγκοινωνούνται δοχεία. Πρακτικά, αν συγκεκριμένο κείμενο εμφανιζόταν σε πολλαπλές πηγές, επιλέχθηκε η πηγή στην οποία φαίνεται να δημοσιεύτηκε αρχικά. Σε περίπτωση που αυτό δεν είναι εφικτό, λόγω παράλληλης δημοσίευσης με μικρή χρονική διακύμανση (μέρες ή βδομάδες), επιλέχθηκε το πιο δημοφιλές μέσο.

Ανάλυση. Από το σύνολο των επιλεγμένων άρθρων σχηματίστηκε ένα σώμα κειμένων (corpus) για το σκοπό της λεξικομετρικής ανάλυσης. Η ανάλυση αυτή αφορά σε μια υπολογιστική και στατιστική επεξεργασία των κειμένων, η οποία στοχεύει 'στη μελέτη του βαθμού εγγύτητας ή διαφοράς μεταξύ κειμένων βασισμένης στο λεξικό που χρησιμοποιούν' (Ratinaud, 2018, p. 98).

Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε με το ελεύθερο λογισμικό IRaMuTeQ, 0.7 (έκδοση alpha 3· Ratinaud, 2009). Αρχικά διενεργήθηκε Ιεραρχική Αυτόματη Ταξινόμηση (IAT) στο σώμα κειμένων (Reinert, 1986). Πρόκειται για μια ανάλυση της δομής των κειμένων η οποία αναγνωρίζει και διαχωρίζει σε λεκτικά νέφη (clusters) το υλικό που αντλεί από το σύνολο του corpus. Σύμφωνα με τον Rizzoli και συν. (2018), αυτά τα νέφη αναπαριστούν 'λεκτικούς κόσμους' ή σύμπαντα, δηλαδή ομαδοποιήσεις ή τάξεις λέξεων οι οποίες νοηματοδοτούνται διαφορετικά. Η ταξινόμηση που προκύπτει αναπαρίσταται μέσω ενός δενδρογράμματος το οποίο ομαδοποιεί λέξεις και φράσεις (multi-words) σε τάξεις, βασιζόμενο στις ομοιότητες των λεκτικών συγκείμενων. Η IAT, με άλλα λόγια, κάνει φανερή την εσωτερική δομή του λεκτικού υλικού, προσφέροντας, εξαιτίας τις στατιστικής επεξεργασίας που εφαρμόζει αυτόματα, αυξημένο βαθμό αξιοπιστίας στη μέθοδο ανάλυσης.

Επιπλέον, η χρήση συχνοτήτων εμφάνισης και συν-εμφάνισης σε μια αυτοματοποιημένη ανάλυση ποιοτικών δεδομένων, αυξάνει την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Αυτό επιτυγχάνεται γιατί περιορίζεται σημαντικά η δυνατότητα για ανυπόστατους ελιγμούς κατά τη διαδικασία ανάλυσης των δεδομένων και κατ' επέκταση ερμηνείας των αποτελεσμάτων. Οι λεξικομετρικές κατηγορίες ή τάξεις που αναδεικνύονται, βασίζονται σε προκαθορισμένη ανάλυση συχνοτήτων των λεκτικών τύπων (λέξεων και φράσεων). Το πρόγραμμα αναγνωρίζει τους τύπους αυτούς και στη συνέχεια παρουσιάζει στον ερευνητή για περαιτέρω ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

Εφόσον η ανάλυση βασίζεται σε λεκτικές συχνότητες, όλοι οι λεκτικοί τύποι που αναπαριστούν την ίδια έννοια, όνομα ή θεσμό διαμορφώθηκαν με τον ίδιο τρόπο σε όλο το σώμα κειμένων με τη χρήση αρκτικόλεξων (πχ. Οργανισμός Ηνωμένων

Εθνών σε ΟΗΕ) ή με τη συνένωση τους σε φράσεις (πχ. κλιματική αλλαγή σε κλιματική_αλλαγή). Έτσι οι συχνότητες εμφάνισης αναγνωρίζονται και καταγράφονται με τον ίδιο τρόπο από το πρόγραμμα.

Χαρακτηριστικές μεταβλητές. Για την ανάλυση εισήχθησαν πέντε χαρακτηριστικές μεταβλητές στα αγγλικά. Ο ρόλος των μεταβλητών αυτών, οι οποίες διακρίνουν την κάθε μονάδα κειμένου, είναι να επιτρέψουν στο IRaMuTeQ να αναγνωρίσει τις μονάδες αυτές, οι οποίες απαρτίζουν το σώμα κειμένων.

Πίνακας 5.1

Χαρακτηριστικές μεταβλητές και επίπεδα μεταβλητών σώματος κειμένων.	
Μεταβλητή	Επίπεδα
Text	Κωδικός πηγής και αριθμός άρθρου (πχ., text_1, text_2, κλπ.)
Year	2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2019, 2020, no date
Media	site, e-magazine, newspaper , blog, social media
Age	contemporary, timeless
Theme	Soros, New World Order, refugees, Jews, Macedonia, political conspiracy, virus/experiment/vaccine, secret services, Islamization, 5G, mind-control, climate change, chemtrails, geomechanics, economic crisis, mass media, nutrition, financial control, religion, control technologies, population control/extermination

Οι μεταβλητές αυτές ήταν α) μια μεταβλητή *text* με 140 επίπεδα, η οποία αριθμεί το κάθε άρθρο που εισήχθηκε στο σώμα κειμένων, β) μια μεταβλητή *year*, 12 επιπέδων¹⁸, η οποία αναφέρεται στο έτος δημοσίευσης του άρθρου, γ) μια μεταβλητή πέντε επιπέδων *media*, σχετική με το είδος της πηγής δημοσίευσης, δ) μια μεταβλητή *age*, η οποία περιλαμβάνει δύο επίπεδα σχετικά με το χρονικό πλαίσιο αναφοράς του θέματος του κειμένου και ε) μια μεταβλητή *theme* 21 επιπέδων, η οποία σχετίζεται στο γενικό αφήγημα του άρθρου (βλ. Πίνακα 5.1). Η τελευταία δεν σχετίζεται με την ΙΑΤ, η οποία βασίζεται στη υπερ-εκπροσώπηση¹⁹ της συχνότητας εμφάνισης των

¹⁸ Τα 11 πρώτα επίπεδα αφορούν στα έτη 2010 – 2020. Το 12ο επίπεδο είναι άρθρα χωρίς έτος δημοσίευσης. Ορίζονται ως no date στη γραμμή μεταβλητών. Είναι σαφές από το περιεχόμενο ότι δημοσιεύτηκαν την περίοδο που εξετάζουμε.

¹⁹ Η υπερ-εκπροσώπηση ορίζεται: α. Από το ποσοστό της εμφάνισης των λέξεων στα τμήματα κειμένου που κατηγοριοποιούνται σε κάθε ομάδα (cluster) σε σχέση με τη συνολική εμφάνιση στο

λέξεων εντός μιας τάξης σε σχέση με το σύνολο του σώματος κειμένων (Camargo & Justo, 2013). Ο δείκτης kappa της αξιοπιστίας μεταξύ παρατηρητών των επίπεδων της μεταβλητής *theme* ήταν .74, υποδεικνύοντας υψηλή συμφωνία μεταξύ κριτών.

Αναλυτική διαδικασία. Παρακάτω παρουσιάζονται α) οι τάξεις όπως προκύπτουν από την ΙΑΤ, καθώς και οι λέξεις που υπερ-εκπροσωπούνται σε κάθε τάξη, β) οι χαρακτηριστικές μεταβλητές κάθε τάξης, οι οποίες σχετίζονται με στατιστικά σημαντικό τρόπο, γ) τα τμήματα κειμένων, δηλαδή τα αποσπάσματα από τις διαφορετικές μονάδες ανάλυσης – τα ξεχωριστά κείμενα, που συναποτελούν το ενιαίο σώμα ανάλυσης – τα οποία είναι αντιπροσωπευτικά κάθε τάξης. Στόχος της ανάλυσης ήταν η περιγραφή και η νοηματοδότηση του περιεχομένου των τάξεων. Επιπρόσθετα, επιτελέστηκε και ανάλυση αντιστοιχιών,. Μέσω της ανάλυσης αντιστοιχιών ήταν εφικτό να αποτυπωθεί η δομή του αναπαραστασιακού πεδίου, όπως αυτό καθορίζεται από τη σχέση μεταξύ των διαφορετικών τάξεων. Με αυτόν τον τρόπο μπορέσαμε να διερευνήσουμε τις οργανωτικές αρχές που διέπουν τη σχέση αυτή εντός του αναπαραστασιακού πεδίου των ελληνικών ΘΣ.

5.5. Αποτελέσματα

5.5.1. Περιεχόμενο συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων.

Στον Πίνακα 5.2 παρουσιάζονται αναλυτικά οι λεξικομετρικοί δείκτες εγκυρότητας της διαδικασίας διαχωρισμού του σώματος κειμένων.

Πίνακας 5.2

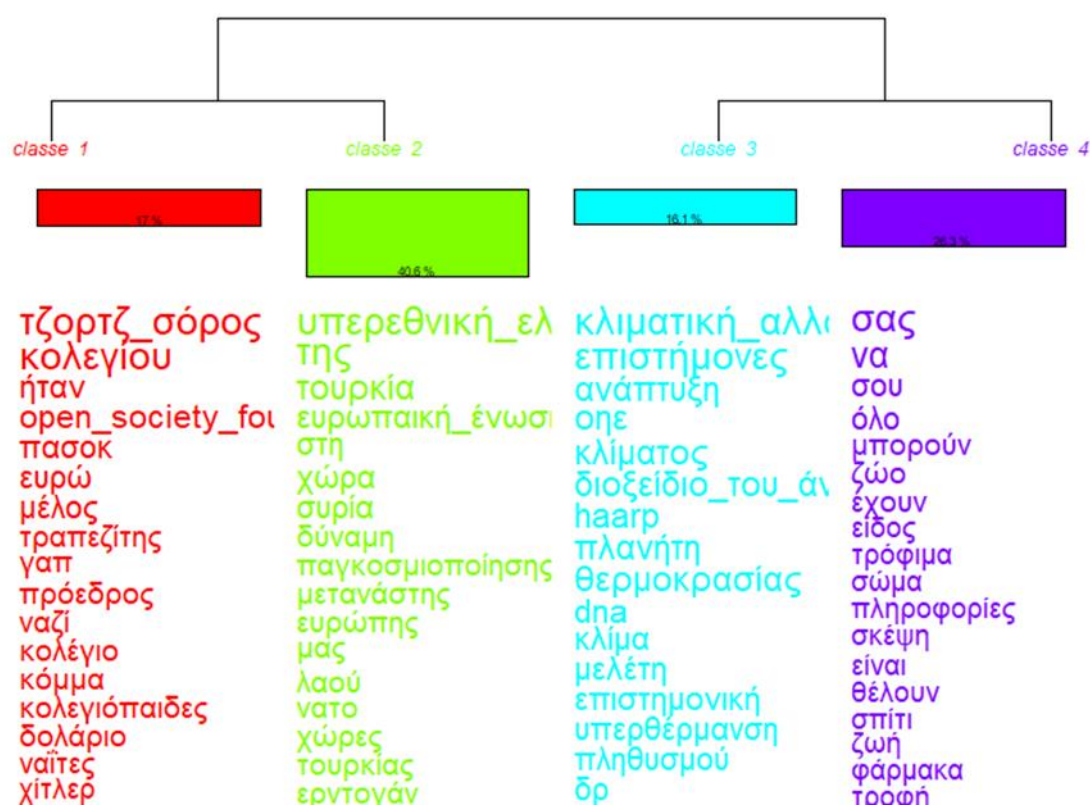
Λεξικομετρικοί δείκτες ΙΑΤ.	
Αριθμός κειμένων	140
Αριθμός τμημάτων κειμένων	4744
Αριθμός λεκτικών τύπων	25601
Αριθμός εμφανίσεων	170540
Αριθμός ενεργών λεκτικών τύπων	23716
Αριθμός συμπλεγμάτων	4
Ταξινομημένα τμήματα κειμένων	4338 on 4744 (91.44%)

σώμα κειμένων, β. το χ^2 της σχέσης μεταξύ λέξης και συμπλέγματος και γ. την τιμή p της στατιστικής σημαντικότητας της σχέσης αυτής (για περισσότερα στο Camargo & Justo, 2013, pp.20-21).

Η ΙΑΤ αναγνώρισε και διαχώρισε τις μονάδες ανάλυσης σε 4744 τμήματα κειμένου, με ποσοστό διατήρησης της τάξης του 91.44% με κατώφλι εγκυρότητας το 75% (Camargo & Justo, 2013) και έδωσε μια δομή τεσσάρων τάξεων. Τα τμήματα κειμένου, βασιζόμενα στις ομοιότητες και τη συν-εμφάνιση λέξεων, χρησιμεύουν στην ερμηνεία του περιεχομένου του κάθε συμπλέγματος (τάξης).

Σχήμα 5.1

Μονοπάτι ΙΑΤ του σώματος κειμένων και τάξεις Θεωριών Συνωμοσίας. Η σειρά των λέξεων ακολουθεί την κατιούσα αξία συσχέτισης (χ^2).

Οργάνωση των τάξεων περί θεωριών συνωμοσίας. Στο Σχήμα 5.1

παρουσιάζεται η διαδικασία διαχωρισμού του σώματος κειμένων σε τέσσερις τάξεις ως συμπλέγματα λέξεων. Αρχικά το σώμα κειμένων διαχωρίζεται σε δύο μικρότερα σώματα. Μια δεύτερη φάση ανάλυσης διαχωρίζει το καθένα από τα δύο αυτά σώματα κειμένων. Έτσι προκύπτουν οι Τάξεις 1 (κόκκινο) και 2 (πράσινο) και οι Τάξεις 3 (μπλε) και 4 (μωβ) αντίστοιχα. Η ΙΑΤ σταματά σε αυτό το σημείο εξαιτίας της σταθερότητας που επιδεικνύουν οι ομάδες, βάσει των αποσπασμάτων κειμένων που αντιστοιχούν, ως σύνολα με παρόμοιο λεξιλόγιο (Camargo & Justo, 2013).

Οι Τάξεις 1 και 2, οι οποίες αφορούν συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις κοινωνικοπολιτικών, οικονομικών και γεωπολιτικών συγκρούσεων, είναι λεκτικά εγγύτερες μεταξύ τους. Διαχωρίζονται σαφώς από τις Τάξεις 3 και 4, οι οποίες αφορούν ΘΣ περί της επιστήμης και της τεχνολογίας.

Τάξη 1: Συνωμοσίες των κυβερνώσων ελίτ ενάντια στο ελληνικό έθνος. Οι όροι που υπερ-εκπροσωπούνται στην Τάξη 1 (17% ταξινομημένων τμημάτων κειμένων) αναφέρονται σε πολιτικές και οικονομικές προσωπικότητες, πχ. Τζορτζ Σόρος²⁰, Γ.Α.Παπανδρέου²¹, Χίτλερ, και σε διάφορες οικονομικές, πολιτικές και εκπαιδευτικές οντότητες, πχ. *Open Society Foundation*²², *ΠΑΣΟΚ*²³, *Αμερικανικό Κολλέγιο* (Κολλέγιο Αθηνών)²⁴ and *Ναζί*. Αναπαραστάσεις της οικονομίας τονίζονται με τη συχνή χρήση όρων όπως *ευρώ*, *δολάριο*, και *τραπεζίτης*. Τα επίπεδα της χαρακτηριστικής μεταβλητής *theme* της Πρώτης Τάξης είναι: *political conspiracy*, *financial control*, *Soros*, and *economic crisis*. Τυπικά τμήματα κειμένων της τάξης αυτής είναι:

[...] οι γνωστοί κολεγίοπαιδες, που σεβόμενοι τις παραδόσεις του κολεγίου τους, και πάλι εξυπηρετούσαν τα ξένα αφεντικά, τα δικά τους αγαπημένα αφεντικά. Ο κολεγίοπαις αρχιμάγειρας, ο οποίος τότε παρίστανε τον διοικητή της ΤτΕ ήταν ο Παπαδήμος²⁵ (text_58, 2017, blog, timeless, political conspiracy, $\chi^2=580.29$)

Ο Τζορτζ Σόρος και ο τραπεζίτης Τζέικομπ Ρότσιλντ είναι συνεταίροι σε εταιρεία επενδύσεων [...] ποιον λέτε να έχουν συνέταιρο; Την γνωστή ανθέλληνα, που όλοι μας την βρίζαμε για όσα έκανε κατά της χώρας μας, τέως υπουργό των ΗΠΑ Μαντλίν Ολμπράιτ (text_7, 2017, site, contemporary, Jews, $\chi^2=459.65$).

²⁰ Ουγγροαμερικανός δισεκατομμυριούχος, ιδρυτής και χρηματοδότης σειράς ιδρυμάτων και ΜΚΟ, όπως τα Open Society Foundation και το Soros Fund Management.

²¹ Πρωθυπουργός της Ελλάδας μεταξύ 10/2009 και 11/2011. Υπέγραψε το 1^ο μνημόνιο με το ΔΝΤ, την ΕΚΤ και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2010.

²² Περισσότερα στο <https://www.opensocietyfoundations.org/>

²³ Το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ) ιδρύθηκε το 1974 από τον Ανδρέα Παπανδρέου, πατέρα του Γ.Α.Παπανδρέου, μετά την πτώση της Χούντας του '67-'74. Κυβέρνησε από το 1981 με διαλλείματα ως το 2011.

²⁴ Πολλοί Έλληνες πολιτικοί είναι απόφοιτοι του Κολλεγίου Αθηνών.

²⁵ Ο Λουκάς Παπαδήμος ήταν πρωθυπουργός μιας τεχνοκρατικής ελληνικής κυβέρνησης στο μέσο της οικονομικής κρίσης, μεταξύ Νοέμβρη 2011 και Μάη 2012. Προηγούμενος ήταν διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας της Ελλάδας (1994-2002) και αντιπρόεδρος της ΕΚΤ (2002-2010).

Στα παραπάνω μπορεί κανείς να παρατηρήσει αναφορές σε μια πολιτική και οικονομική ελίτ, η οποία δρα ενάντια στο ελληνικό έθνος. Ιδιαίτερης σημασίας για το ελληνικό πολιτικό πλαίσιο είναι η αναφορά στις ΗΠΑ. Βλέπουμε, πιο συγκεκριμένα, ότι είτε ότι υπάρχει ένα πολιτικό προσωπικό το οποίο εκπαιδεύεται στο Αμερικανικό Κολλέγιο ακριβώς για να εφαρμόσει τα σχέδια των ξένων αφεντικών του (απόσπασμα 1), είτε ότι οι πολιτικές ελίτ έχουν συμμαχήσει με επιφανείς Αμερικανούς πολιτικούς (απόσπασμα 2). Η εστίαση στην Αμερικανική ιδιότητα των δραστών της συνωμοσίας συνδέεται με το πραγματικό ρόλο που έχει παίξει η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ και τα αντιαμερικανικά αισθήματα, που αυτή έχει γεννήσει και συντηρούνται μέχρι σήμερα στην ελληνική κοινωνία. Ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα αποτελεί η περίοδος της Χούντας (1967-1974), για την οποία οι ΗΠΑ θεωρούνται σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνες στη λαϊκή συνείδηση. Με αυτή την έννοια, η οικονομική κρίση κατασκευάζεται επίτηδες από τις εθνικές ελίτ υπό τις εντολές αντίστοιχων διεθνών ελίτ, κάτι που φαίνεται στα ακόλουθα αποσπάσματα:

Ο Γ.Α.Παπανδρέου, ο οποίος σε συνεννόηση με τον Στρος-Καν και τους διάφορους Τζορτζ Σόρος μας οδήγησαν στη μέγγενη του ΔΝΤ. Ο Παπανδρέου, [...] μεθόδευσε συνωμοτικά την κρίση δανεισμού για να μας παγιδεύσει στα δίχτυα των τοκογλόφων φίλων της μητέρας του (text_58, 2017, blog, timeless, political conspiracy, $\chi^2=496.05$)

[...] όλοι όσοι θεωρούν ότι οι Έλληνες είναι μη ανταγωνιστικοί είναι του Κολεγίου. Κατά σύμπτωση δηλαδή όλοι όσοι κατηγόρησαν τον λαό για απατεωνιές ή διαφθορά ή τεμπελιά [...] (text_56, 2017, blog, timeless, financial control, $\chi^2=597.21$)

Εδώ ξανά η αναφορά στη μητέρα του Γ.Α.Παπανδρέου – πρωθυπουργός ο οποίος υπέγραψε το πρώτο μνημόνιο με ΔΝΤ/EKT/ΕΕ – δείχνει το αντιαμερικανικό αίσθημα, αφού έχει αμερικανική υπηκοότητα και η χώρα βρέθηκε «στα δίχτυα των τοκογλόφων φίλων της μητέρας του».

Εκείνο που καθιστά βαθύτερη τη συνωμοσία είναι η κατασκευή του *‘Εβραίου’* ή των *‘Εβραίων’* ως εξαρχής και εκ φύσεως ανθελλήνων. Η εθνική ελίτ αναπαρίσταται ως υπό τον έλεγχο των Εβραίων. Με αυτόν τον τρόπο

απονομιμοποιείται μέσω της συσχέτισής της με μια έξω-ομάδα, η οποία ιστορικά αναπαρίσταται ως σατανική (Bar Tal & Hammack, 2012).

[...] εκπαιδεύτηκαν να λειτουργούν έτσι από τους επαγγελματίες του είδους, που είναι οι Εβραίοι της Αθήνας [...]. Από αυτούς τους Εβραίους οι κολεγίопαιδες πήραν και έναν ενστικτώδη ανθελληνισμό [...] (text_57, 2017, blog, timeless, political conspiracy, $\chi^2=550.07$)

Η αντίθεση που περιγράφεται σε αυτήν την τάξη είναι μεταξύ των κυβερνωσών ελίτ, οι οποίες υπονομεύουν τον ελληνισμό με το να υπακούν σε ξένες εντολές, και του ελληνικού λαού. Το Μακεδονικό ζήτημα είναι ένα παράδειγμα μιας ελίτ, η οποία αντικειμενικοποιείται στο πρόσωπο του Σόρος, η οποία συνωμοτεί ενάντια στο ελληνικό έθνος, ακόμα και πέρα από οικονομικά συμφέροντα.

Ο σκοτεινός ρόλος του Τζορτζ Σόρος στο Σκοπιανό και η συνδρομή των ΜΚΟ. Το Open Society Foundation δραστηριοποιήθηκε από πολύ νωρίς στην ΠΓΔΜ. Μάλιστα εξ αρχής επέλεξε περιέργως να ονομάζει τη γειτονική χώρα Μακεδονία (text_94, 2019, newspaper, contemporary, soros, $\chi^2=475.76$)

Η κατανόηση διεθνών σχέσεων και η δικαιολόγηση ανεπιθύμητων εξελίξεων μπορούν να συνάδουν ή να ερμηνευτούν με συνωμοσιολογικές εξηγήσεις περί σχέσεων εξουσίας, οι οποίες γίνονται αντιληπτές ως εξαιρετικά αρνητικές για την ενδοομάδα (Sapountzis & Condor, 2013).

Συνολικά, η τάξη αυτή παρουσιάζει τη σύγκρουση μεταξύ εθνικών ελίτ στη διακυβέρνηση και του ελληνικού λαού. Οι ελίτ αυτές κατηγορούνται ότι υπονομεύουν τον ελληνισμό και κατασκευάζουν την οικονομική κρίση υπό την καθοδήγηση ξένων οικονομικών δυνάμεων, οι οποίες σχεδιάζουν να καταστρέψουν το ελληνικό έθνος. Εδώ επιστρατεύονται δύο ειδών ταυτότητες, η εθνική (Έλληνες εναντίον ανθελλήνων) και ένας διαχωρισμός μεταξύ λαού και ελίτ η οποία χαρακτηρίζει τη λαϊκίστικη ρητορική (Schulz et al. 2018). Ο δεύτερος διαχωρισμός καθίσταται ακόμα πιο προφανής στη δεύτερη τάξη.

Τάξη 2: Νέα Παγκόσμια Τάξη εναντίον λαού. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η δεύτερη τάξη είναι η μεγαλύτερη σε επίπεδο ταξινόμησης τμημάτων κειμένων, αντιπροσωπεύοντας το 40.6% των αποσπασμάτων αυτών. Όροι

που υπερ-εκπροσωπούνται είναι οι *υπερεθνική ελίτ, Ευρωπαϊκή Ένωση, NATO, Τουρκία, χώρα, Συρία, Ευρώπη, μετανάστες, λαός, εξουσία, και παγκοσμιοποίηση*. Τα παραπάνω δείχνουν μια διχοτόμηση μεταξύ μιας διεθνούς ή παγκοσμιοποιημένης ελίτ και του λαού ή των λαών. Τα επίπεδα της χαρακτηριστικής μεταβλητής *theme* της δεύτερης τάξης είναι: *Macedonia, refugees, Jews, Islam, economic crisis* και *New World Order* αποτυπώνοντας ένα συνωμοσιολογικό πρίσμα των γεωπολιτικών συγκρούσεων. Τέλος, κάποια από τα χαρακτηριστικά αποσπάσματα κειμένων είναι:

[...] των λαών που αγωνίζονται άμεσα ή έμμεσα για την οικονομική και εθνική τους κυριαρχία απέναντι στην νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, και από την άλλη την Υπερεθνική Ελίτ που παλεύει για την πλήρη ενσωμάτωση κάθε χώρας στη Διεθνή Νέα Τάξη (text_131, 2018, site, contemporary, Macedonia, $\chi^2=590.44$)

[...] καμία χώρα με ανοικτές και απελευθερωμένες αγορές δεν μπορεί να παίζει σήμερα τον καουμπόη ή τον σουλτάνο χωρίς την άδεια της Υπερεθνικής Ελίτ, που μπορεί να καταστρέψει την οικονομία της μέσα σε λίγες μέρες αν όχι ώρες (text_138, 2020, site, contemporary, refugees, $\chi^2=572.08$)

Η σύγκρουση, η οποία περιγράφεται εδώ, είναι μεταξύ των λαών που μάχονται για εθνική κυριαρχία ενάντια σε μια αδηφάγα Νέα Παγκόσμια Τάξη, της οποίας επικεφαλής είναι μια υπερεθνική ελίτ. Η τελευταία με την ισχύ της κατανικά τις εθνικές κυβερνήσεις. Υπάρχει μια σαφής αναφορά στην αμερικανική κυβέρνηση (καουμπόη) και τον Τούρκο πρόεδρο (σουλτάνος). Άλλα τυπικά αποσπάσματα είναι:

Μια αδίστακτη τρομοκρατία από εξίσου αδίστακτες πολιτικές και μιντιακές κλίκες, που θέλουν να μας κάνει να ξεχάσουμε ποιοι είναι οι υπαίτιοι κάθε κύκλου βίας σήμερα: Η Διεθνής Νέα Τάξη της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και οι κτηνώδεις και αυξανόμενοι οικονομικοί και στρατιωτικοί πόλεμοι, που εξαπολύει η Υπερεθνική Ελίτ ενάντια στη μεγάλη πλειονότητα της ανθρωπότητας (text_133, 2016, site, contemporary, NWO, $\chi^2=647.09$)

[...] το θέμα της ονομασίας των Σκοπίων θα έπρεπε να ήταν θέμα που θα αφορούσε τους λαούς των δυο χωρών και όχι τις κυβερνήσεις-

μαριονέτες της Υπερεθνικής Ελίτ σε Ελλάδα και Σκόπια (text_131, 2018, site, contemporary, Macedonia, $\chi^2=571.53$)

Τα δύο παραπάνω αποσπάσματα, προέρχονται από πηγές που αυτοπροσδιορίζονται ως αριστερόστροφες. Αυτό που φαίνεται να κάνουν είναι να κατασκευάζουν τις αντιτιθέμενες ομάδες εντός ενός πλαισίου αριστερόστροφου συνωμοτισμού. Πιο συγκεκριμένα, βλέπει κανείς ότι αφηγήσεις περί μιας παγκόσμιας κυρίαρχης τάξης πραγμάτων πριμοδοτεί αναπαραστάσεις μιας μη νομιμοποιημένης δομικής ανισότητας (Staerklé, 2013). Καπιταλιστικοί θεσμοί διεθνούς διακυβέρνησης γίνονται αντιληπτοί ως οχήματα για την υποταγή, η οποία επιβάλλεται στις πιο ευαίσθητες περιοχές, όπως τα Βαλκάνια. Αυτό μπορεί να συμβαίνει σε ένα πλαίσιο ανταγωνισμού μεταξύ της Δύσης και της Ρωσίας²⁶, όπως φαίνεται παρακάτω, τροφοδοτούμενο από οικείες αναπαραστάσεις περί γεωπολιτικών συγκρούσεων στο πνεύμα της ψυχροπολεμικής περιόδου, οι οποίες έρχονται να νοηματοδοτήσουν μια μετα-ψυχροπολεμική περίοδο (Barkun, 2003):

[...] αναπαραγωγή της Διεθνούς Νέας Τάξης στα Βαλκάνια ώστε να μπορεί να ελέγχει πολύ πιο εύκολα τους πληθυσμούς της περιοχής, μέσω της ένταξής τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο ΝΑΤΟ, απομονώνοντας έτσι τη Ρωσία, που σήμερα είναι από τους βασικούς κινδύνους για την Υπερεθνική Ελίτ (text_131, 2018, site, contemporary, Macedonia, $\chi^2=638.10$)

Ωστόσο, υπάρχει από μια σκοπιά περισσότερο δεξιόστροφη, η αντίληψη περί μιας ντόπιας αριστερής κάστας που ελέγχει τα πράγματα και προωθεί αυτή την Παγκόσμια Νέα Τάξη:

Δεν είναι βέβαια τυχαίο ότι σε αυτές τις χώρες, Βουλγαρία, Σερβία κλπ., έχουν ήδη εκλεγεί πολιτικές ηγεσίες και κόμματα τύπου ΣΥΡΙΖΑ, δηλαδή απατεώνες της Αριστεράς, που στη πραγματικότητα είναι τυφλά όργανα της Υπερεθνικής Ελίτ (text_131, 2018, site, contemporary, Macedonia, $\chi^2=633.98$)

²⁶ Η συλλογή των άρθρων έγινε πριν τον πόλεμο στην Ουκρανία.

Επίσης, υπάρχουν αφηγήσεις οι οποίες προσομοιάζουν σε μια κοινωνιο-πολιτισμική σύγκρουση. Μια τέτοια σύγκρουση αρκετά τυπική μιας δεξιάς και ακροδεξιάς ιδεολογίας, είναι η θεωρία συνωμοσίας της Ευραραβίας (Eurabia), η οποία αναφέρεται σε ένα σχέδιο ισλαμοποίησης της Ευρώπης (περισσότερα για αυτό βλ. Bergmann, 2021· 2018). Έτσι μπορεί να στοχοποιείται και να κατηγορείται μια αριστερόστροφη κυβέρνηση ως συνυπεύθυνη για την προσφυγική ‘εισβολή’, σε συνέργεια με τον ‘προαιώνιο εχθρό της Ελλάδας’, την Τουρκία.

Οι επιθέσεις στο Ιράκ, στο Αφγανιστάν, στη Λιβύη και τη Συρία έγιναν με εντολή των τοκογλύφων κι ήξεραν πολύ καλά ότι θα προκαλέσουν προσφυγικό κύμα, που θα έφτανε εύκολα στην Ευρώπη λόγω της αποσταθεροποίησης αυτών των χωρών (text_63, no date, site, contemporary, Islam, $\chi^2=602.95$)

[...] χιλιάδες μετανάστες από 50 και πλέον χώρες να εισβάλουν από την Τουρκία καθημερινά στην χώρα μας, που στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι νεαροί οικονομικοί μετανάστες, που έρχονται εδώ ύστερα από το προσκλητήριο της φιλάνθρωπης ‘Πρώτη-Φορά-Αριστερά’ (text_100, 2016, newspaper, contemporary, Islam, $\chi^2=572.06$)

Η Τουρκία με τη συνεχή παροχέτευση εκατοντάδων χιλιάδων μουσουλμάνων μεταναστών, δήθεν με το πρόσχημα ότι ακολουθεί την πονόψυχη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης [...] (text_101, 2016, newspaper, contemporary, Islam, $\chi^2=657.00$)

Σε αυτή την τάξη παρατηρούμε μια αντίθεση μεταξύ μιας υπερεθνικής ελίτ και λαών, η οποία χαρακτηρίζεται είτε από την εθνική τους ιδιότητα με όρους κοινωνιο-πολιτισμικούς, είτε από την θέση τους στην κοινωνική ιεραρχία με όρους κοινωνιο-δομικούς. Είναι σημαντικό να αναφερθεί επίσης ότι υπάρχει μια διαφοροποίηση μεταξύ αυτών, οι οποίοι καταλαβαίνουν πραγματικά τι σημαίνει Νέα Παγκόσμια Τάξη, και αυτών οι οποίοι παραμένουν σε άγνοια ή ακόμα και είναι ικανοποιημένοι με την αυτή την τάξη πραγμάτων, όπως για παράδειγμα ορισμένοι διανοούμενοι:

[...] τα θύματα της παγκοσμιοποίησης, την μεγάλη πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού, και όχι τους βολεμένους από αυτήν και τους αντίστοιχους διανοούμενους, που δεν βλέπουν καν ότι υπάρχει παγκοσμιοποίηση, Διεθνής Νέα Τάξη και Υπερεθνική Ελίτ, που την διαχειρίζεται βασικά οι ελίτ των χωρών της G7 (text_139, 2014, site, contemporary, NWO, $\chi^2=642.44$)

Τέλος, διαφαίνεται ότι υπάρχει μια πεποίθηση περί ανάδυσης πολιτικών δυνάμεων, οι οποίες θα αντεπιτεθούν, ολοκληρώνοντας έτσι ένα εναλλακτικό πλαίσιο γεωπολιτικών συγκρούσεων και των δυνάμεων που δρουν εντός τους:

[...] η δυσaráσκεια και η εχθρότητα των λαϊκών στρωμάτων διεθνώς απέναντι στη Διεθνή Νέα Τάξη είναι αυτή που αναδεικνύει πολιτικές δυνάμεις σε κάθε χώρα, που αντιτίθενται στον ένα ή στον άλλο βαθμό στα συμφέροντα της Διεθνούς Νέας Τάξης (text_131, 2018, site, contemporary, Macedonia, $\chi^2=592.85$)

Τάξη 3: Επιστήμη εναντίον Ανθρωπότητας, άρνηση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής. Οι όροι που υπερ-εκπροσωπούνται στην Τάξη 3 (16.1% ταξινομημένων τμημάτων κειμένου) είναι *κλιματική αλλαγή, επιστήμονες, OHE, διοξείδιο του άνθρακα, HAARP (High frequency Active Auroral Research Project)*²⁷, *μελέτη, επιστημονική, πληθυσμός, πλανήτης και DNA*. Χαρακτηριστικά επίπεδα της μεταβλητής theme είναι τα: *climate, geomechanics, chemtrails, population control/extermination, virus/experiment/vaccine, secret services* και *5G*. Η Τάξη 3 επενδύει σε συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις σχετικές με την επιστήμη και την τεχνολογία. Η αυθεντία των ειδικών τίθεται σε επαναδιαπραγμάτευση, είτε ως μια γνώση η οποία αποκαλύπτει είτε ως μια γνώση η οποία συγκαλύπτει την αλήθεια (Moscovici, 1987). Τυπικά τμήματα κειμένου είναι:

Βρισκόμαστε μπροστά στην μεγαλύτερη επιστημονική απάτη που αποκαλύφθηκε ποτέ [...], με παραποιημένα ιστορικά δεδομένα θερμοκρασίας για να δημιουργηθεί μία αφηγηματική κλιματική

²⁷ Επιστημονικό πρόγραμμα, το οποίο μεταφέρθηκε από τον αμερικανικό στρατό στο Πανεπιστήμιο της Αλάσκα το 2015, με στόχο τη μελέτη των ιδιοτήτων της ιονόσφαιρας.

αλλαγή που αψηφά την πραγματικότητα. (text_3, 2019, site, contemporary, climate, $\chi^2=464.11$)

Η απάτη της κλιματικής αλλαγής. [...] Ο λόγος για την μεγαλύτερη απάτη όλων των εποχών υπολογιζόμενης της κλίμακος της, μοναδική στην ιστορία, τουλάχιστον αυτήν που μας έχουν αφήσει να γνωρίζουμε μέχρι στιγμής. (text_67, no date, site, contemporary, climate, $\chi^2=457.02$)

Η δυσπιστία προς τους επιστήμονες και την επιστήμη, ειδικότερα όσον αφορά την κλιματική αλλαγή, οδηγεί σε αναπαραστάσεις της επιστημονικής κοινότητας, των σχετικών θεσμών και της ειδικής (ή πραγματοποιημένης· Moscovici, 1988) γνώσης, ενσωματωμένων σε ένα συνωμοσιολογικό πλαίσιο:

Για να καλύψει τις ανήθικες επιπτώσεις της στη Γη, ο ΟΗΕ δημιούργησε πληροφορίες που πρέπει να τίθενται στη διάθεση του κοινού και πληρωμένους επιστήμονες που θα επαινούν την ανάπτυξη της γεωμηχανικής (text_53, 2012, blog, contemporary, geomechanics, $\chi^2=508.29$)

Τα ιστορικά δεδομένα θερμοκρασίας για τις ΗΠΑ έχουν σκοπίμως τροποποιηθεί από τους επιστήμονες της NASA και της NOAA ώστε να εξυπηρετήσουν πολιτικές σκοπιμότητες [...] (text_3, 2019, site, contemporary, climate, $\chi^2=563.87$)

Ωστόσο, μια πεφωτισμένη μειοψηφία, αμφισβητεί τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών, επιχειρώντας να αποκαλύψει μια κρυφή αλήθεια, προτάσσοντας μια εναλλακτική αφήγηση (Moscovici, 2006/2020):

Μια άλλη μελέτη με τίτλο ‘Oregon Petition’ την οποία προσυπογράφουν 10.000 διακεκριμένοι επιστήμονες των ΗΠΑ και άλλων χωρών αντικρούει, αμφισβητεί τις θέσεις του Πρωτοκόλλου του Κιότο, στο οποίο βασίστηκε η Συμφωνία των Παρισίων για την κλιματική αλλαγή (text_88, 2019, site, contemporary, climate, $\chi^2=429.85$)

Στον επιστημονικό πυρήνα της Αναφοράς Όρεγκον εκτιμάται ότι το διοξείδιο του άνθρακα, το μεθάνιο CH₄ και άλλα λεγόμενα αέρια του θερμοκηπίου, ουδόλως προκαλούν την κλιματική αλλαγή στον πλανήτη και δεν οδηγούν σε καταστροφική υπερθέρμανση της γήινης ατμόσφαιρας (text_88, 2019, site, contemporary, climate, $\chi^2=578.54$)

Η αφήγηση αυτή στόχο έχει να αμφισβητήσει το ότι η κλιματική αλλαγή έχει ανθρωπογενή αίτια, και προωθείται μέσα από την ιστοσελίδα μιας ακροδεξιάς οργάνωσης. Οι πράκτορες που είναι υπεύθυνοι για αυτή την ‘εξαπάτηση’ είναι τόσο οι Εβραίοι τραπεζίτες όσο και το οικολογικό κίνημα, όπως υποστηρίζεται και από τα ακόλουθα αποσπάσματα. Η παράταιρη αυτή συνεργασία όμως μπορεί συνωμοσιολογικά να δικαιολογηθεί καθώς μια βασική αρχή των θεωριών συνωμοσίας είναι ότι τα πάντα μπορεί να συνδέονται με τρόπο αδιόρατο (πχ. Byford, 2011):

Και οι δυο ως άνω τράπεζες ανήκουν στον τραπεζικό όμιλο Ρότσιλντ. Η Παγκόσμια Επιτροπή Κλίματος (IPCC) του ΟΗΕ είναι μια οργάνωση λόμπι του fund των Ρόκφελερ. Οι ως άνω δυο Χαζάροι μεγαλοτραπεζίτες ή μεγαλοαπατεώνες ιουδαϊκού θρησκευματος, είναι οι κύριοι παίκτες της δήθεν από ανθρώπινες δραστηριότητες κλιματικής αλλαγής. (text_81, 2017, blog, contemporary, climate, $\chi^2=476.65$)

Σήμερα, η βιώσιμη ανάπτυξη έχει γίνει ένα από τα βασικά τσιτάτα που αγαπούν να χρησιμοποιούν εκείνοι που βρίσκονται στο ριζοσπαστικό οικολογικό κίνημα, [...] ένα από τα βασικά στοιχεία της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ο έλεγχος του πληθυσμού (text_25, 2018, site, timeless, population control, $\chi^2=377.17$)

Συνολικά η Τάξη 3 εμπεριέχει θεωρίες συνωμοσίας οι οποίες πριμοδοτούν την άρνηση ή την αμφισβήτηση των επιπτώσεων που μπορεί να έχει η ανθρώπινη δραστηριότητα στο περιβάλλον. Η κλιματική αλλαγή παρουσιάζεται ως ψέμα των ελίτ με στόχο τον έλεγχο του πληθυσμού. Οι αντίπαλοι που αναδύονται μέσα από το συγκρουσιακό πλαίσιο είναι από τη μία οι παγκόσμιοι συνωμότες, με τους ειδικούς να είναι μέρος τους ή όργανό τους, και από την άλλη η ανθρωπότητα γενικά.

Τάξη 4: Επίθεση στην ουσία των ατόμων, το σώμα και την ταυτότητα τους.

Υπερ-εκπροσώπηση στην Τάξη 4 (26.3% ταξινομημένων τμημάτων κειμένου) έχουμε στους όρους: *εσύ, εσείς, ζώο, είδος, φαγητό, σώμα, σκέψη, πληροφορία, σπίτι, φάρμακα, μπορούν, έχουν και θέλουν*. Επίπεδα της χαρακτηριστικής μεταβλητής *theme* είναι: *chemtrails, mass media, nutrition, virus/experiment/vaccine, mind control, population control/extermination, control technologies*, και *New World Order*. Τυπικά τμήματα κειμένου για την τέταρτη τάξη είναι:

[...] κανείς δεν θα μπορέσει να οργανώσει εξέγερση ή αντίδραση εναντίον του. Στην αρχή το τσιπ θα είναι προαιρετικό μετά όμως όταν θα πηγαίνετε σε δουλειά θα σας λένε αυτοί με το τσιπ εργάζονται γρηγορότερα από εσάς χωρίς το τσιπ, γιατί τα κάνουν όλα με τη σκέψη (text_91, no date, site, contemporary, mind control, $\chi^2=678.39$)

Το κλείσιμο των καταστημάτων, επιχειρήσεων γίνεται με το πρόσχημα του ιού για να επικρατήσει ο τρόμος στους ανθρώπους. Με αυτό τον τρόπο κρατούν φυλακή μέσα στα σπίτια του το κόσμο. Έτσι όταν πέσει το χρηματοπιστωτικό σύστημα θα είναι και περιορισμένες οι αντιδράσεις, που αν δεν υπήρχε ο ιός θα τα έκαναν όλα γυαλιά-καρφιά (text_41, 2020, site, contemporary, virus/experiment/vaccine, $\chi^2=479.08$)

Η Τάξη 4 αφορά στη χειραγώγηση του κόσμου είτε μέσω του ελέγχου της συμπεριφοράς (απόσπασμα 1: χρήση μικροτσιπ), είτε μέσω του να προκαταληφθούν η πιθανή δράση και εξέγερση. Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι βλέπουμε μια συνωμοσιολογική προσέγγιση της βιοπολιτικής (Coleman and Grove, 2009), όπως φαίνεται και παρακάτω:

Ένας διεθνής φορέας λήψης αποφάσεων έχει τον κεντρικό παγκόσμιο έλεγχο πάνω σε όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Τι τρώτε, τι πίνετε, που ζείτε, πόσο ζεστό ή κρύο είναι το σπίτι σας και πόσο καύσιμο μπορείτε να χρησιμοποιήσετε. Όλα καθορίζονται από αυτούς (text_25, 2018, site, timeless, population control, $\chi^2=551.78$)

Η πανδημία της Covid-19 ενισχύει πεποιθήσεις μιας βιοπολιτικής φόβου, οι οποίες μπορεί να επιστρατεύονται από ένα κράτος υποτιθέμενα σε εμπόλεμη

κατάσταση, με στόχο τη χειραγώγηση και τον έλεγχο του πληθυσμού (Debrix & Barder, 2009). Έτσι το πλαίσιο του βιολογικού πολέμου είναι κάτι που προτάσσεται ως ερμηνευτικό μιας πανδημίας:

[...] το όλο φαινόμενο της πανδημίας του κορονοϊού είναι αναμφισβήτητα χρησιμοποιούμενο για να επιταχύνει διάφορες ημερήσιες διατάξεις της Παγκόσμιας Νέας Τάξης (text_35, 2020, site, contemporary, virus/experiment/vaccine, $\chi^2=491.95$)

Αν δεν επιτευχθούν όλοι οι στόχοι τότε ένας άλλος ιός σε μερικά χρόνια ή και του χρόνου θα φροντίσει να ολοκληρώσει το σχέδιο [...] (text_50, 2020, site, contemporary, virus/experiment/vaccine, $\chi^2=536.81$)

Εδώ φαίνεται να επιστρατεύονται η τεχνολογική και η επιστημονική εξέλιξη σε μια προσπάθεια ελέγχου του ατόμου και της ανθρωπότητας:

[...] Πρέπει να καθοδηγηθεί το σώμα για να επιτεθεί στον εαυτό του κι αυτό το πετυχαίνουν με τους αεροψεκασμούς, την διατροφή και τα εμβόλια [...] (text_22, 2019, site, contemporary, chemtrails, $\chi^2=529.28$)

Το μεγαλύτερο [κέρδος] όλων είναι η κυριαρχία στον πλανήτη και επάνω σε όλα τα όντα που τον κατοικούν. [...] (text_24, 2018, site, timeless, NWO, $\chi^2=501.12$).

Ο απροσδιόριστος Συνωμότης (Moscovici, 1987) αντικειμενικοποιείται στο πρόσωπο του Bill Gates, μια προσωπικότητα που συμβολίζει ένα συνδυασμό τεχνολογικής παντοδυναμίας οικονομικής εξουσίας. Είναι μια απειλή όχι μόνο στα σώματα αλλά στην ίδια την ατομική ταυτότητα:

Ο Bill Gates προώθησε επίσης ένα άλλο αμφιλεγόμενο έργο [...] Η ατζέντα του ανθρώπινου μικροτσίπ πωλείται ως ένας αξιόπιστος τρόπος για να εκπληρώσει ένα θεμελιώδες και καθολικό ανθρώπινο δικαίωμα, να προστατεύσει την ταυτότητά σας τόσο στο διαδίκτυο όσο

και στον φυσικό κόσμο (text_35, 2020, site, contemporary, virus/experiment/vaccine, $\chi^2=467.61$)

Παρά όμως τις προσπάθειές ‘τους’ να ελέγξουν τον κόσμο, για παράδειγμα μέσω του εμβολιασμού, υποστηρίζεται με σιγουριά ότι ο κόσμος θα εξεγερθεί:

Θέλουν να εμβολιάσουν όσους μπορούν πιο πολλούς πριν πάρουν χαμπάρι τι γίνεται με τα εμβόλια [...] (text_27, 2018, site, contemporary, NWO, $\chi^2=486.23$)

[...] το μπούμερανγκ για αυτούς με ότι κάνουν, αρχίζουν και συνειδητοποιούν πολλούς ανθρώπους για τα υποχθόνια σχέδια τους, με συνέπεια να αυξάνεται όλο και περισσότερο η παγκόσμια αντίδραση [...] (text_24, 2018, site, timeless, NWO, $\chi^2=479.61$)

Κλείνοντας, σε αυτή την τάξη παρατηρεί κανείς το αφήγημα μιας παγκόσμιας συνωμοσίας, η οποία στοχεύει να προσβάλλει τόσο το σώμα – τη βιολογική ουσία – όσο και την ταυτότητα – την πνευματική ουσία – των ανθρώπων, με απώτερο σκοπό τον παγκόσμιο έλεγχο.

5.5.2. Δομή του Αναπαραστασιακού Πεδίου στην Ελλάδα.

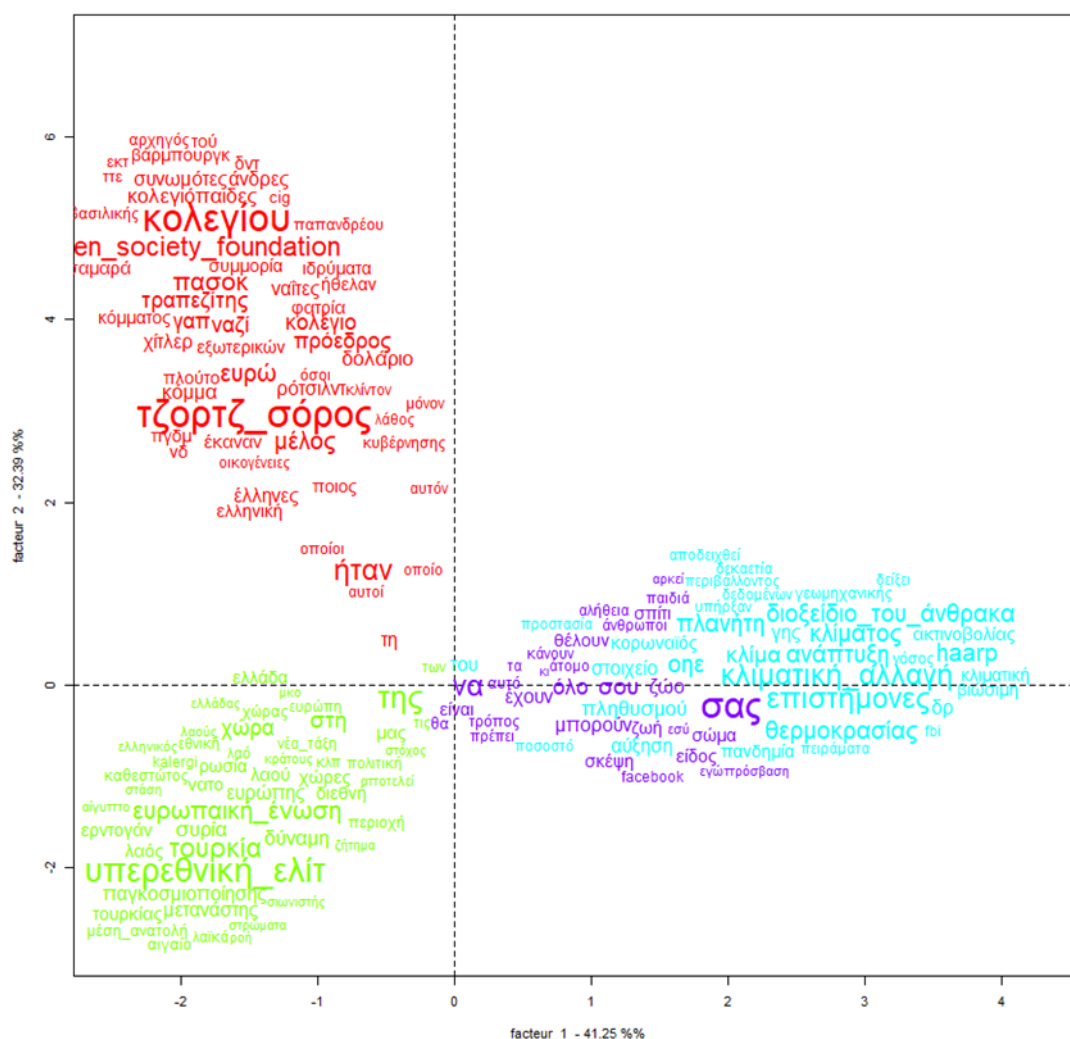
Η ΙΑΤ πέρα από την ανάλυση των τεσσάρων τάξεων, όπως αυτές προέκυψαν, καθώς επίσης και των χαρακτηριστικών λέξεων, μεταβλητών, και τμημάτων κειμένων μας έδωσε τη δυνατότητα διενέργειας μιας ανάλυσης αντιστοιχιών (Σχήμα 3 παρακάτω), ώστε να εξετάσουμε το τρόπο με τον οποίο δομείται το αναπαραστασιακό πεδίο των ΘΣ στο ελληνικό πλαίσιο.

Όπως μπορούμε να δούμε στο Σχήμα 5.2, ο οριζόντιος άξονας τοποθετεί απέναντι τις Τάξεις 1 και 2 στο αριστερό του άκρο με τις Τάξεις 3 και 4, οι οποίες βρίσκονται στη δεξιά του πλευρά. Η αντιμετάθεση αυτή διαχωρίζει τις πολιτικές, οικονομικές και γεωπολιτικές ΘΣ με εκείνες που αφορούν περισσότερο σε βιοπολιτική και κλιματική αλλαγή. Μπορεί να υποστηριχτεί ότι ο διαχωρισμός αυτός γίνεται και στη βάση του είδους των συγκρούσεων που αναπαρίστανται συνωμοσιολογικά. Ειδικότερα οι δύο πρώτες τάξεις έχουν να κάνουν με διομαδικές συγκρούσεις ενώ οι δύο τελευταίες αφορούν σε μια παγκόσμια ή υπερεθνική ομάδα συνωμοτών που

βάλλουν κατά της ανθρωπότητας ή των ατόμων, τα οποία τη συναποτελούν. Πρέπει να σημειωθεί επίσης πως οι Τάξεις 3 και 4 αλληλοκαλύπτονται σε μεγάλο βαθμό, κάτι που δείχνει σημαντικές λεκτικές ομοιότητες. Ο κάθετος άξονας διορθώνει τις σχέσεις που εμφανίζονται στον οριζόντιο, τοποθετώντας τις Τάξεις 1 και 2 στο πάνω και κάτω άκρο αντίστοιχα, ενώ οι Τάξεις 3 και 4 δε συμμετέχουν καθόλου. Με βάση την ανάλυση προτείνεται ότι ο κάθετος άξονας διαφοροποιεί μεταξύ εθνικών (Τάξη 1) και διεθνών συνωμοσιολογικών συγκρούσεων (Τάξη 2).

Σχήμα 5.2

Διάγραμμα των συμπλεγμάτων λέξεων ανά τάξη της IAT.

5.6. Συζήτηση

Στην έρευνα αυτή αναλύσαμε ΘΣ που διακινούνται στην Ελλάδα. Στόχος ήταν να δούμε πως το περιεχόμενο τους αντικειμενοποιεί τις διομαδικές σχέσεις. Επίσης θέλαμε να δούμε πως δομείται το συνωμοσιολογικό αναπαραστασιακό πεδίο. Η προσέγγισή μας αντλεί από τη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων με μια διομαδική οπτική (Lorenzi-Cioldi & Clemence, 2001).

Η ποιοτική προσέγγιση που ακολουθήθηκε έδωσε τη δυνατότητα να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα. Συγκεκριμένα, η λεξικομετρική ανάλυση του ποιοτικού υλικού (IAT) έδωσε τέσσερις τάξεις ΘΣ και η σημασιολογική παρουσίαση των τμημάτων κειμένων κάθε τάξης, έδωσε το περιεχόμενο και το νόημα τους. Οι πρώτες δύο τάξεις ‘Συνωμοσίες κυβερνωσών εθνικών ελίτ ενάντια στο ελληνικό έθνος’ και ‘Παγκόσμια Νέα Τάξη εναντίον λαού’, περιγράφουν συγκρούσεις σε εθνικά και διεθνή πλαίσια. Τα απειλούμενα έθνη αντιπαράβλλονται σε προδοτικές συνωμοτικές ελίτ, οι οποίες επιδιώκουν να κυριαρχήσουν. Οι δύο επόμενες τάξεις ‘Επιστήμη εναντίον Ανθρωπότητας, άρνηση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής’ και ‘Επίθεση στην ουσία των ατόμων, σώμα και ταυτότητα’, περιγράφουν μια αντίθεση μεταξύ των ειδικών και του κόσμου στα πλαίσια μιας δυστοπικής βιοπολιτικής, με στόχο τον έλεγχο της ζωής των δεύτερων.

Τέλος, η ανάλυση αντιστοιχιών έδειξε ότι οι τέσσερις τάξεις, ως αναπαραστάσεις περί κοινωνικών συγκρούσεων, δομούν το αναπαραστασιακό πεδίο στην Ελλάδα σε δύο διαστάσεις. Η πρώτη διαχωρίζει μεταξύ των ΘΣ που περιγράφουν την κυριαρχία επί του κοινωνικού συνόλου και εκείνων οι οποίες περιγράφουν τον έλεγχο του ατόμου και της ζωής. Η δεύτερη διορθώνει τη διομαδική όψη των ΘΣ, αποτυπώνοντας το είδος των διομαδικών συγκρούσεων, ως εθνικών ή διεθνών. Συνοπτικά το αναπαραστασιακό πεδίο δείχνει δύο διαστάσεις αναπαράστασης των κοινωνικών συγκρούσεων με όρους συνωμοσίας, την κυριαρχία και τον έλεγχο. Με βάση το εύρημα αυτό και τις συνωμοσιολογικές αντικειμενοποιήσεις, επιδιώκουμε να μετρήσουμε τις συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις στην Ελλάδα, ώστε να δούμε τις πιθανές διαστάσεις των αναπαραστάσεων αυτών στο κοινό.

Κεφάλαιο 6

Ελληνική κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων

6.1. Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. Κεφ. 5), αναδείχθηκαν οι διαστάσεις δόμησης του αναπααραστασιακού πεδίου των ΘΣ στην Ελλάδα. Οι διαστάσεις αυτές αναδεικνύουν δύο είδη κοινωνικής σχέσης. Η πρώτη αφορά στην κυριαρχία, όπου κάποιες ελίτ επιδιώκουν την υποταγή των λαών και η δεύτερη αφορά επίσης σε ελίτ, οι οποίες ασκούν βιοπολιτικό έλεγχο στη ζωή των ατόμων. Στην παρούσα μελέτη αντλούμε με βάση το περιεχόμενο των θεωριών και των διαστάσεων κυριαρχία vs. έλεγχος, ώστε να σταθμίσουμε μια κλίμακα μέτρησης των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων στην Ελλάδα.

6.2. Προηγούμενες κλίμακες μέτρησης συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων

Η ατομοκεντρική προσέγγιση της συνωμοσιολογικής σκέψης μιλά για τη γενική τάση να δίνονται συνωμοσιολογικές εξηγήσεις, ως αποτέλεσμα ατομικών διαφορών (πχ. Brotherton et al., 2013· για περισσότερα βλ. Κεφ. 2). Η τάση αυτή έχει επίσης ονομαστεί και ‘συνωμοσιολογικός ιδεασμός’ (Lewandowsky et al., 2013· Swami et al., 2011). Βάσει του σκεπτικού αυτού υπάρχει το *Belief in Conspiracy Theories Inventory* (BCTI)· ένα εργαλείο το οποίο συσχετίζεται με μεταβλητές όπως η υποστήριξη σε δημοκρατικές αξίες, ο πολιτικός κυνισμός και η δυσπιστία απέναντι στις αρχές (Swami et al. 2011· Swami & Coles, 2010).

Μια άλλη προσέγγιση, η οποία εστιάζει στο ότι οι ΘΣ είναι μια γενικευμένη ατομική πολιτική στάση (Bruder et al., 2013· Imhoff et al., 2022· Imhoff & Bruder, 2014), ανέπτυξε το *Conspiracy Mentality Questionnaire* (CQM). Το τελευταίο συσχετίζεται με μεταβλητές ιδεολογικού προσανατολισμού (SDO, RWA). Το CQM, δεν αφορά σε συγκεκριμένες ΘΣ όπως το BCTI, αλλά μετρά την τάση για μια γενικευμένη συνωμοσιολογική νοοτροπία. Στην ίδια λογική με το CMQ, ο Brotherton και συν. (2013) κατασκεύασαν το *Generic Conspiracy Belief Scale* (GCBS). Τέλος ο Lantian

και συν. (2016), επιχειρούν τη μέτρηση μια γενικής συνωμοσιολογικής αντίληψης με μια μόνο δήλωση.

Τα παραπάνω εργαλεία είναι μονοπαραγοντικά και εξετάζουν τις ΘΣ ως ένα φαινόμενο, το οποίο σχετίζεται με ατομικές διαφορές.

6.3. Επισκόπηση της παρούσας μελέτης

Στόχος της μελέτης είναι να σταθμίσουμε μια κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, ώστε να μετρήσουμε το βαθμό πίστης σε ΘΣ στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας και να τη χρησιμοποιήσουμε για να δούμε τη σχέση των ΘΣ με πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση και άλλες πεποιθήσεις περί της λειτουργίας του συστήματος. Βασιζόμενοι στα ευρήματα της προηγούμενης μελέτης και στο ότι οι ΘΣ ως κοινωνικές αναπαραστάσεις θα νοηματοδοτούν διαφορετικά τα είδη κοινωνικής σύγκρουσης, πιστεύουμε ότι η δομή της κλίμακας δεν θα είναι μονοδιάστατη. Η κλίμακα κατασκευάστηκε αντλώντας από το περιεχόμενο των διαστάσεων της κυριαρχίας και του ελέγχου, οι οποίες δομούν το ελληνικό αναπαραστασιακό πεδίο των ΘΣ (βλ. Κεφ. 5). Οι δηλώσεις εμπεριέχουν συνωμοσιολογικές αφηγήσεις, οι οποίες φέρουν τη σύγκρουση για διομαδική κυριαρχία και τη σύγκρουση για τον έλεγχο της ζωής των ανθρώπων εντός τους. Η κλίμακα προκειμένου να σταθμιστεί, χορηγήθηκε σε πολλά ευκαιριακά δείγματα και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές.

Στην πρώτη έρευνα για να ελέγξουμε την εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής, διερευνούμε την παραγοντική δομή της κλίμακας και εξετάζουμε την αξιοπιστία εσωτερική συνέπειας, την αξιοπιστία ελέγχου-επανελέγχου (short-term retest reliability). Επίσης εξετάζουμε την εγκυρότητα κριτηρίου (criterion-related), τη συγκλίνουσα (convergent) και τη διακρίνουσα (discriminant) εγκυρότητα της κλίμακας. Στη δεύτερη και τρίτη έρευνα προχωράμε σε επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση της δομής της κλίμακας, για λόγους επιβεβαίωσης της εγκυρότητας εννοιολογικής κατασκευής. Επίσης η τρίτη έρευνα, μαζί με την τέταρτη εξετάζουν την μακροπρόθεσμη εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής και την οικολογική εγκυρότητα της κλίμακας. Επίσης εξετάζουν το ρόλο των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων σε συμπεριφορές σχετικές με την πανδημία, στην υιοθέτηση εξτρεμιστικών στάσεων και βίαιης δράσης, αποδεικνύοντας τη διαφορετική

προβλεπτική ισχύ και τη διακριτή εννοιολογική εγκυρότητα των παραγόντων της κλίμακας.

6.4. Έρευνα 1

Στην πρώτη έρευνα (Νοε-Δεκ 2019, ΔΕΙΓΜΑ Α) αναπτύξαμε την *Ελληνική Κλίμακα Συνωμοσιολογικών Πεποιθήσεων* (Greek Conspiracy Beliefs Scale, GrCBS) ως ένα νέα εργαλείο που ασχολείται με τις συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις στο ελληνικό πλαίσιο. Θελήσαμε να συλλάβουμε τις συνωμοσιολογικές κοινές πεποιθήσεις περί δραστών, κοινωνικών κατηγοριών και διομαδικών ανταγωνισμών σε μια κοινωνία αντιμέτωπη με βίαιες αλλαγές (βλ. Κεφ. 4).

Εξετάσαμε την αξιοπιστία βραχυπρόθεσμης επανεξέτασης, την εγκυρότητα κριτηρίου, συγκλίνουσα και διακρίνουσα εγκυρότητα της GrCBS. Σε σχέση με την εγκυρότητα κριτηρίου, αναμέναμε η GrCBS να συσχετιστεί μέτρια και θετικά με την GCBS (Brotherton et al., 2013) και το CMQ (Bruder et al., 2013). Για τη συγκλίνουσα εγκυρότητα, εξετάσαμε τις συσχετίσεις μεταξύ της GrCBS, της αίσθησης προσωπικής ισχύος και της ανομίας. Προηγούμενη έρευνα έδειξε θετική σχέση μεταξύ έλλειψης ισχύος και συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (Bruder et al., 2013)· άρα περιμέναμε μια αρνητική σχέση μεταξύ της GrCBS και της αίσθησης προσωπικής ισχύος. Επίσης βασιζόμενοι σε προηγούμενα ευρήματα (Brotherton et al., 2013· Bruder et al., 2013· Goertzel, 1994), αναμέναμε μια μέτρια θετική συσχέτιση μεταξύ GrCBS και ανομίας. Η διακρίνουσα εγκυρότητα εξετάστηκε με τη σχέση μεταξύ της GrCBS και των παραγόντων του Big-5 (Gosling et al., 2003). Προηγούμενα ερευνητικά ευρήματα είναι μη συνεκτικά και έχουν αναφερθεί αδύναμες συσχετίσεις μεταξύ συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, αυξημένης δεκτικότητας στην εμπειρία (high openness) και μειωμένης προσήνειας (low agreeableness· Bruder et al., 2013· Swami et al., 2011· Swami & Coles, 2010), και μεταξύ συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων και μειωμένης ευσυνειδησίας (Brotherton et al., 2013). Οπότε, αναμέναμε η GrCBS να συσχετιστεί είτε λίγο είτε καθόλου με τους παραπάνω παράγοντες του Big-5.

6.4.1. Μέθοδος

Διαδικασία και συμμετέχοντες. Οι συμμετέχοντες της πρώτης φάσης της στάθμισης ($N_{1A}=169$, 1η φάση), ήταν προπτυχιακοί φοιτητές ψυχολογίας (147 γυναίκες, 21 άνδρες, 1 δ/α), μεταξύ 19 και 57 ετών ($M=20.60$, $SD=4.93$), οι οποίοι συμπλήρωσαν ένα κλειστό ερωτηματολόγιο. Κάθε ερωτηματολόγιο έλαβε έναν μοναδικό κωδικό ώστε να αντιστοιχηθεί με το ίδιο άτομο στη δεύτερη φάση της στάθμισης. Δύο βδομάδες μετά, μέρος των συμμετεχόντων ($N_{1B}=120$, 2η φάση) συμπλήρωσε ένα δεύτερο ερωτηματολόγιο, για την εκτίμηση της αξιοπιστίας βραχυπρόθεσμης επανεξέτασης (104 γυναίκες, 15 άνδρες, 1 δ/α· $M_{age}=20.58$, $SD_{age}=4.74$). Αναλυτικά για το δείγμα βλ. Παράρτημα Α, Πίνακας Α.5.

Διαδικασία μετάφρασης. Όλες οι κλίμακες μεταφράστηκαν από τα αγγλικά στα ελληνικά από δύο δίγλωσσους ερευνητές. Οι μεταφράσεις οριστικοποιήθηκαν ή προσαρμόστηκαν με τη σύμφωνη γνώμη όλης της ερευνητικής ομάδας. Κλίμακες που είχαν ήδη μεταφραστεί σε προηγούμενες έρευνες διατηρήθηκαν.

Μετρήσεις. Όλες οι απαντήσεις μετρήθηκαν σε 7βάθμιες κλίμακες τύπου Likert (1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα). Αναλυτικά το ερωτηματολόγιο στο Παράρτημα Α, Ερωτηματολόγιο Α.1.

Ελληνική κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (Greek Conspiracy Beliefs Scale – GrCBS). Για τη μέτρηση των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων σχεδιάστηκε μια αρχική κλίμακα με 20 δηλώσεις (πχ. ‘Οι διεθνείς τοκογλύφοι και οι οργανώσεις τους θέλουν τη διάλυση και το ξεπούλημα της χώρας που λέγεται Ελλάδα’· ‘Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να ρυθμίζουν την κατάσταση του καιρού’). Οι δηλώσεις βασίστηκαν στις διαστάσεις και το περιεχόμενο των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων της ποιοτικής μελέτης (βλ. Κεφ. 5). Οι δηλώσεις αποτυπώνουν συνωμοσιολογικές αφηγήσεις, οι οποίες φέρουν εντός τους περιγραφές περί διομαδικής κυριαρχίας και ελέγχου της ζωής των ανθρώπων. Αναλυτικά όλες οι δηλώσεις στον Πίνακα 6.1, παρακάτω.

Γενική Κλίμακα Συνωμοσιολογικών Πεποιθήσεων – Generic Conspiracist Beliefs Scale (GCBS). Η GCBS (Brotherton et al., 2013) εκτιμά μια γενική συνωμοσιολογική νοοτροπία και αποτελείται από 15 δηλώσεις (πχ. ‘Κάποιες κυβερνήσεις συγκαλύπτουν τη συμμετοχή τους σε δολοφονίες αθώων πολιτών ή/και διάσημων δημοσίων προσώπων’). Υπολογίστηκε ο μ.ο. για κάθε συμμετέχοντα, αφού ελέγχθηκε η εσωτερική αξιοπιστία ($\alpha=.89$).

Ερωτηματολόγιο Συνωμοσιολογικής Νοοτροπίας – Conspiracy Mentality Questionnaire (CMQ). Το CMQ (Bruder et al., 2013) μετρά τη γενική ευαισθησία σε εξηγήσεις βασισμένες σε ΘΣ και αποτελείται από πέντε δηλώσεις (πχ. ‘Πιστεύω ότι οι πολιτικοί συχνά δε μας αποκαλύπτουν τα πραγματικά κίνητρα των αποφάσεών τους’). Υπολογίσαμε τον μ.ο. των απαντήσεων για κάθε συμμετέχοντα, μετά τον έλεγχο της εσωτερικής αξιοπιστίας ($\alpha=.71$).

Κλίμακα Αίσθησης Προσωπικής Ισχύος. Η κλίμακα αυτή (Anderson, John & Keltner, 2012) αποτελείται από οκτώ δηλώσεις και μετρά την αντιληπτή προσωπική ικανότητα που έχει κανείς στο να επηρεάζει άλλους σε διάφορες καθημερινές σχέσεις (πχ. ‘[Στις καθημερινές μου συναναστροφές] ...Πιστεύω ότι έχω μεγάλη δύναμη’). Υπολογίστηκε ο μ.ο. για κάθε συμμετέχοντα, μετά τον έλεγχο της εσωτερικής αξιοπιστίας ($\alpha=.78$).

Κλίμακα Ανομίας. Η κλίμακα αυτή, προσαρμόστηκε από προηγούμενη έρευνα (Chryssochoou, 2018), και μετρά αντιλήψεις περί της αποσύνθεσης της κοινωνικής τάξης πραγμάτων και της αποξένωσης από ένα σύστημα που δεν φαίνεται να λειτουργεί. Αποτελείται από επτά δηλώσεις (πχ. ‘Η διαφθορά είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα’) και υπολογίστηκε ο μ.ο. των απαντήσεων για κάθε συμμετέχοντα, μετά τον έλεγχο της εσωτερικής αξιοπιστίας ($\alpha=.70$).

Κλίμακα Καταγραφής Προσωπικότητας Δέκα Δηλώσεων. Η συγκεκριμένη κλίμακα (Ten Item Personality Inventory-TIPI· Gosling, et al., 2003) αποτελεί μια σύντομη εκδοχή του τεστ προσωπικότητας Big-5, και αποτελείται από 10 δηλώσεις, (πχ. ‘[Πιστεύω ότι σαν άνθρωπος είμαι] ...Εξωστρεφής, ενθουσιώδης’). Κάθε παράγοντας του ‘Big-Five’ μετρείται με δύο δηλώσεις. Για κάθε συμμετέχοντα υπολογίστηκε ο μ.ο. του κάθε παράγοντα: εξωστρέφεια ($r=.40, p<.001$), τερπνότητα ($r=.33, p<.001$), ευσυνειδησία ($r=.20, p<.01$), συναισθηματική σταθερότητα ($r=.22, p<.01$), και δεκτικότητα σε εμπειρίες ($r=.18, p<.05$).

Δημογραφικά. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν πληροφορίες σχετικά με το φύλο, την ημερομηνία γέννησης, και το έτος εγγραφής τους στο πανεπιστήμιο.

6.4.2. Αποτελέσματα

Παραγοντική δομή της GrCBS. Με τη χρήση του IBM SPSS 29, πραγματοποιήσαμε διερευνητική παραγοντική ανάλυση (ανάλυση κύριων συνιστωσών) με περιστροφή oblimin στα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τους συμμετέχοντες στην πρώτη φάση της έρευνας (N_{1A}), ώστε να εξετάσουμε την παραγοντική δομή της GrCBS. Με βάση τις ιδιοτιμές αρχικά προέκυψε μια δομή τεσσάρων παραγόντων, η οποία όμως δεν μπορούσε να νοηματοδοτηθεί με σαφή τρόπο και η εξέταση του scree plot έδειξε ότι μια δομή δύο παραγόντων είναι ορθότερη. Η διερευνητική παραγοντική ανάλυση επαναλήφθηκε, ζητώντας δύο παράγοντες, οι οποίοι εξηγούν το 46.13% της διακύμανσης ($KMO=.88$ και Bartlett's test of sphericity, $\chi^2(190)=1394.26, p<.001$), ενώ αντανάκλυναν νοηματικά ευκρινείς κατηγορίες δηλώσεων. Δύο δηλώσεις που φορτώνουν και στους δύο παράγοντες αποδόθηκαν στον παράγοντα με την μεγαλύτερη φόρτιση. Αναλυτικά οι φορτίσεις των δηλώσεων ανά παράγοντα στον Πίνακα 6.1.

Ο πρώτος παράγοντας (37.07% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=7.42) αποτελείται από 11 δηλώσεις ($\alpha=.85$), και περιλαμβάνει γενικές, μη εστιασμένες ΘΣ που στοχεύουν στον έλεγχο των ανθρώπων και της ενδοομάδας, κυρίως αφορούσε σε ΘΣ ενάντια στο ελληνικό έθνος και ονομάστηκε *Γενικές Θεωρίες Συνωμοσίας*. Ο δεύτερος παράγοντας (9.06% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=1.81) περιέχει εννιά δηλώσεις ($\alpha=.87$), αφορά πιο πολύ σε συνωμοσίες που αφορούν τη σύγχρονη παγκόσμια πολιτική, όπου οι συνωμότες προωθούν τα συμφέροντά τους σε βάρος των συμφερόντων του λαού, και ονομάστηκε *Συγκρουσιακές Θεωρίες Συνωμοσίας*. Οι παράγοντες υπολογίστηκαν από το μ.ο. των απαντήσεων των συμμετεχόντων. Επιπλέον, η συνολική εσωτερική αξιοπιστία της GrCBS ήταν υψηλή ($\alpha=.91$), και υπολογίστηκε και ο συνολικός μ.ο. της GrCBS για κάθε συμμετέχοντα. Οι συσχετίσεις μεταξύ των Γενικών και των Συγκρουσιακών ΘΣ ήταν ισχυρές και θετικές ($r=.64, p<.001$), καθώς και μεταξύ των δύο παραγόντων και της συνολικής GrCBS ($r=.90, p<.001$ για Γενικές και $r=.91, p<.001$ για Συγκρουσιακές). Στον Πίνακα 6.2 εμφανίζονται οι συσχετίσεις, οι μ.ο. και οι τυπικές αποκλίσεις όλων των μεταβλητών της πρώτης μελέτης.

Πίνακας 6.1

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της GrCBS 1^{ης} έρευνας ($N_{IA}=169$).

Δηλώσεις	Παράγοντες	
	Γενικές ΘΣ	Συγκρουσιακές ΘΣ
7. Η παγκοσμιοποιημένη διακυβέρνηση θέλει να εξαφανίσει τον ελληνισμό	.79	
2. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να μην αντιστεκόμαστε στα μέτρα που μας επιβάλλουν	.70	
18. Η νέα τάξη πραγμάτων σχεδιάζει και προωθεί μια πανθηρσκειά που θα σημάνει το τέλος της ορθοδοξίας και του ελληνισμού	.67	
1. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να ρυθμίζουν την κατάσταση του καιρού	.65	
4. Οι μαςόνοι έχουν σχέδιο να κατακτήσουν τον πλανήτη	.63	
12. Υπάρχει σχέδιο μουσουλμανικού εποικισμού της Ελλάδας με στόχο οι Έλληνες να γίνουν μειοψηφία	.63	
5. Το σύστημα, με την ομοφυλοφιλία και το φεμινισμό, στοχεύει στη μείωση του πληθυσμού της χώρας.	.60	
3. Έχουν υπάρξει Εβραίοι πρωθυπουργοί της Ελλάδας	.51	
8. Κάποιοι επέβαλαν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα στα πλαίσια ενός πειράματος	.50	
6. Πολλοί από αυτούς που βρίσκονται στην εξουσία είναι πράκτορες των Αμερικάνων	.43	- .35
9. Τα εμβόλια περιέχουν στην πραγματικότητα νέες αρρώστιες	.35	
20. Το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και οι ελίτ που το ελέγχουν προκαλούν διαχρονικά τις κρίσεις για να κάνουν τους φτωχούς φτωχότερους και τους πλούσιους πλουσιότερους		-.79

Πίνακας 6.1 (Συνέχεια)

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της GrCBS 1 ^{ης} έρευνας ($N_{IA}=169$).		
Δηλώσεις	Παράγοντες	
	Γενικές ΘΣ	Συγκρουσιακές ΘΣ
13. Τα MME μεταδίδουν ψεύτικες ειδήσεις για την εξυπηρέτηση μυστικών συμφερόντων		-.77
15. Για την παγκόσμια πολιτική αποφασίζουν λίγες οικογένειες που ελέγχουν όλες τις πολυεθνικές και τις κυβερνήσεις		-.71
11. Τα προσωπικά μας δεδομένα παρακολουθούνται μέσα από το ίντερνετ, τα κοινωνικά δίκτυα και το κινητό με στόχο να μας ελέγξουν		-.71
10. Έχουν ανακαλυφθεί φάρμακα για ανίατες αρρώστιες αλλά δεν τα βγάζουν στην αγορά λόγω συμφερόντων		-.70
17. Οι ελληνικές κυβερνήσεις συμμετέχουν σε συμφωνίες με κάποιους που στοχεύουν στην υπονόμευση της ακεραιότητας της χώρας		-.68
14. Υπάρχει λύση να βγούμε από την κρίση, αλλά οι κυβερνήσεις την κρατούν κρυφή για να κερδίζουν αυτοί που την προκάλεσαν		-.58
19. Οι επιστήμονες και οι κυβερνήσεις μας αποκρύπτουν πληροφορίες σχετικά με την αλήθεια γύρω από αυτό που ονομάζουνε κλιματική αλλαγή		-.51
16. Οι διεθνείς τοκογλύφοι και οι οργανώσεις τους θέλουν τη διάλυση και το ξεπούλημα της χώρας που λέγεται Ελλάδα	.41	-.46
<i>Σημείωση. Οι φορτίσεις των παραγόντων είναι από τον πίνακα περιστροφής (κατώφλι .30).</i>		

Αξιοπιστία ελέγχου-επανελέγχου. Κατά τη 2^η φάση ($N_{IB}=120$) της επανεξέτασης της αξιοπιστίας της GrCBS, η κλίμακα έδειξε καλή εσωτερική συνοχή τόσο συνολική ($\alpha=.90$), όσο και ξεχωριστά για τις Γενικές ($\alpha=.86$) και τις Συγκρουσιακές ΘΣ ($\alpha=.89$). Οι μ.ο. της GrCBS για N_{IB} ήταν 3.42 ($SD=.94$) στην 1^η και 3.40 ($SD=1.00$) στη 2^η φάση. Το στατιστικό κριτήριο t σε ζεύγη (paired samples t -test) δεν έδειξε στατιστικά σημαντική διαφορά στους μ.ο. της συνολικής GrCBS μεταξύ των δύο εβδομάδων, $t(119)=.38$, $p = 0.70$. Το ίδιο ισχύει και για τους δύο παράγοντες Γενικών και Συγκρουσιακών ΘΣ ($t(119)=-.99$, $p=.32$ και $t(119)=1.52$, $p=.13$, αντίστοιχα). Τέλος, οι παράγοντες της συνολικής GrCBS στην 1^η και 2^η φάση είχαν ισχυρή θετική συσχέτιση ($r=.82$, $p<0.001$). Το ίδιο ίσχυε και για τις Γενικές ($r=.79$, $p<0.001$) και Συγκρουσιακές ΘΣ ($r=.82$, $p<0.001$), δείχνοντας μια ικανοποιητική αξιοπιστία σχετικού κριτηρίου t .

Εγκυρότητα κριτηρίου, συγκλίνουσα και διακρίνουσα εγκυρότητα. Όσον αφορά την εγκυρότητα κριτηρίου, τόσο η συνολική GrCBS, όσο και οι δύο παράγοντες Γενικές ΘΣ και Συγκρουσιακές ΘΣ, είχαν μέτρια θετική συσχέτιση με την GCBS των Brotherton και συν. (2013) ($r=.69$, $p<.001$ · $r=.56$, $p<.001$ · $r=.69$, $p<.001$ αντίστοιχα) και με το CMQ των Bruder και συν. (2013) ($r=.50$, $p<.001$ · $r=.37$, $p<.001$ · $r=.53$, $p<.001$ αντίστοιχα). Σε σχέση με την συγκλίνουσα εγκυρότητα, η συνολική GrCBS και οι παράγοντες Γενικών και Συγκρουσιακών ΘΣ έδειξαν μέτρια θετική συσχέτιση με την ανομία ($r=.40$, $p<.001$ · $r=.28$, $p<.001$ · $r=.44$, $p<.001$ αντίστοιχα). Η αίσθηση προσωπικής ισχύος συσχετίστηκε θετικά και αδύναμα με τη συνολική GrCBS και με τον παράγοντα Συγκρουσιακών ΘΣ ($r=.16$, $p<.05$ · $r=.19$, $p<.05$ αντίστοιχα), ενώ δεν συσχετίστηκε στατιστικά σημαντικά με τις Γενικές ΘΣ. Τέλος, όσον αφορά τη διακρίνουσα εγκυρότητα, τόσο η συνολική όσο και οι δύο παράγοντες της GrCBS δεν είχαν καμία στατιστικά σημαντική συσχέτιση με κάποιον από τους παράγοντες του TIPI (Big-5).

Πίνακας 6.2

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις των μεταβλητών 1^{ης} έρευνας ($N_{1A} = 169$).

	<i>M (SD)</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. GrCBS (συνολικό)	3.39 (0.99)											
2. GeneralCB	2.52 (0.97)	.90***										
3. ConflictCB	4.45 (1.23)	.91***	.64***									
4. GCB	4.05 (1.04)	.69***	.56***	.69***								
5. CMQ	5.07 (0.87)	.50***	.37***	.53***	.62***							
6. Αίσθηση προσ. ισχύος	4.83 (0.90)	.16*	.10	.19*	.21**	.16*						
7. Ανομία	5.92 (0.69)	.40***	.28***	.44***	.34***	.33***	.04					
8. Εξωστρέφεια	4.00 (1.32)	.00	-.05	.05	-.02	-.04	.36***	-.05				
9. Τερπνότητα	5.26 (1.13)	-.04	-.08	-.00	-.01	.01	-.02	-.06	-.07			
10. Ευσυνειδησία	5.30 (1.20)	.11	.09	.11	.06	.04	.11	.13 [†]	-.08	.13 [†]		
11. Σταθερότητα	3.78 (1.29)	-.02	-.00	-.03	-.07	.05	.22**	-.06	.12	.21**	.13	
12. Δεκτικότητα	5.40 (1.03)	.07	.02	.10	.19*	.12	.38***	.16*	.25**	.12	.15 [†]	.27***

Σημείωση. [†] $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

6.4.3. Συζήτηση

Στην πρώτη έρευνα σταθμίστηκε η ελληνική κλίμακας συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (GrCBS), η οποία έχει δύο παράγοντες. Οι Γενικές ΘΣ αφορούν περισσότερο αφηρημένες συγκρούσεις, οι οποίες απειλούν το έθνος. Οι Συγκρουσιακές ΘΣ, αφορούν συγκεκριμένες συγκρούσεις μεταξύ ελίτ και λαών. Οι δύο παράγοντες της GrCBS είχαν υψηλή αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας και εγκυρότητα κριτηρίου σε σχέση με άλλα εργαλεία μέτρησης συνωμοσιολογικών αντιλήψεων. Η συγκλίνουσα εγκυρότητα προκύπτει από τη θετική συσχέτιση με την ανομία (για την αίσθηση ισχύος βλ. συζήτηση στο τέλος). Η διακρίνουσα εγκυρότητα της GrCBS βγαίνει από τη μη στατιστικά σημαντική συσχέτιση με το TIPI (Big-5). Τέλος, δεν είχαμε στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των τιμών της GrCBS σε διάστημα δύο εβδομάδων, κάτι που δείχνει αξιοπιστία ελέγχου-επανελέγχου. Παρακάτω επιβεβαιώνεται η παραγοντική δομή της GrCBS.

6.5. Έρευνα 2

Η δεύτερη έρευνα (Δεκ 2019 – Ιαν 2020, ΔΕΙΓΜΑ Β) στόχευε στην επιβεβαίωση της παραγοντικής δομής της GrCBS σε μη-φοιτητικό δείγμα πληθυσμού.

6.5.1. Μέθοδος

Διαδικασία και συμμετέχοντες. Χορηγήθηκε ένα ερωτηματολόγιο σε ευκαιριακό δείγμα ($N=278$) στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας, (139 γυναίκες και 139 άνδρες) με ηλικία από 18 έως 88 ετών ($M=42.94$, $SD=17.14$). Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων είχε λάβει κάποια μεταλκειακή μόρφωση (68%), εργάζονταν κατά το διάστημα διενέργειας της έρευνας (64.1%, από το οποίο 51.8% σε σταθερή εργασία) και είχε ετήσιο εισόδημα μεταξύ 10 και 30.000 ευρώ (52.5%). Η συντριπτική πλειοψηφία είχε γεννηθεί στην Ελλάδα (96%) και ήταν Έλληνες πολίτες (97.1%). Αναλυτικά για το δείγμα βλ. Παράρτημα Α, Πίνακας Α.6.

Εργαλεία μέτρησης²⁸. Αναλυτικά το ερωτηματολόγιο στο Παράρτημα Α, Ερωτηματολόγιο Α.2.

Ελληνική Κλίμακα Συνωμοσιολογικών Πεποιθήσεων (GrCBS). Χορηγήθηκε η κλίμακα GrCBS, των 20 δηλώσεων, η οποία σταθμίστηκε στην πρώτη έρευνα. Οι απαντήσεις μετρήθηκαν σε μια 7βάθμια κλίμακα τύπου Likert (1=Διαφωνώ απόλυτα, 7=Συμφωνώ απόλυτα).

Δημογραφικά. Οι συμμετέχοντες απάντησαν σχετικά με την ηλικία, το φύλο, το επίπεδο μόρφωσης, το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα, τον τόπο γέννησης και την πολιτειότητά τους.

6.5.2. Αποτελέσματα

Επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων. Έγινε επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση για να εξετάσουμε τη σταθερότητα της δομής της GrCBS, με τη χρήση του AMOS 21.0, με δύο παράγοντες να συσχετίζονται μεταξύ τους (maximum likelihood method). Οι δείκτες καταλληλότητας οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν για την εκτίμηση της καταλληλότητας του μοντέλου ήταν οι χ^2/df (αναλογία χ^2 προς βαθμούς ελευθερίας), *CFI* (comparative fit index), *RMSEA* (root mean square error of approximation), και *SRMR* (standardized root mean square residual). Το κατώφλι καταλληλότητας του μοντέλου απαιτεί μια αναλογία χ^2/df μικρότερη του τρία, το *CFI* μεγαλύτερο του .90, το *RMSEA* μικρότερο του .08 και το *SRMR* μικρότερο του .05 (Hooper et al., 2008· Byrne, 2001). Το αρχικό μοντέλο ήταν μη αποδεκτό ($\chi^2(169)=587.88, p<.001, \chi^2/df=3.48, CFI=.87, RMSEA=.09, 90\% CI, [.09, .10], SRMR=.06$). Μετά από εξέταση των δηλώσεων προσαρμόστηκε με βάση το εννοιολογικό περιεχόμενο των παραγόντων και τους δείκτες τροποποίησης. Η δήλωση ‘Οι ελληνικές κυβερνήσεις συμμετέχουν σε συμφωνίες με κάποιους που στοχεύουν στην υπονόμευση της ακεραιότητας της χώρας’ πήγε από τις Συγκρουσιακές στις Γενικές ΘΣ. Δύο δηλώσεις (‘Πολλοί από αυτούς που βρίσκονται στην εξουσία είναι πράκτορες των Αμερικάνων’, ‘Οι διεθνείς τοκογλύφοι και οι οργανώσεις τους θέλουν τη διάλυση και το ξεπούλημα της χώρας που λέγεται Ελλάδα’), οι οποίες φόρτωναν και στους δύο παράγοντες στην διερευνητική παραγοντική ανάλυση της 1^{ης} έρευνας, αφαιρέθηκαν. Το νέο μοντέλο διακρίνει

²⁸ Τα δεδομένα της δεύτερης έρευνας, τα οποία εδώ χρησιμοποιούμε ειδικά για την επιβεβαιωτική ανάλυση, θα χρησιμοποιηθούν και στην τρίτη μελέτη (Κεφ. 7) παρακάτω.

μεταξύ Γενικών και Συγκρουσιακών ΘΣ με αποδεκτή καταλληλότητα ($\chi^2(132)=310,35, p<0.001, \chi^2/df=2.35, CFI=.94, RMSEA=.07, 90\% CI [.06, .08], SRMR=.05$). Οι δύο παράγοντες Γενικών ($\alpha=.91$) και Συγκρουσιακών ΘΣ ($\alpha=.89$), οι οποίοι υπολογίστηκαν από τους μ.ο. των απαντήσεων κάθε συμμετέχοντα στις αντίστοιχες δηλώσεις, συσχετίζονται ισχυρά και θετικά ($r=.79, p<.001$). Αναλυτικά οι σταθμισμένες φορτίσεις κάθε δήλωσης ανά παράγοντα στον Πίνακα 6.3.

Πίνακας 6.3

Σταθμισμένες φορτίσεις δηλώσεων ανά παράγοντα της GrCBS (Ερευνα 2, $N=278$).

Δηλώσεις	Παράγοντες	
	Γενικές ΘΣ	Συγκρουσιακές ΘΣ
7. Η παγκοσμιοποιημένη διακυβέρνηση θέλει να εξαφανίσει τον ελληνισμό	0.83	
18. Η νέα τάξη πραγμάτων σχεδιάζει και προωθεί μια πανθηρσκειά που θα σημάνει το τέλος της ορθοδοξίας και του ελληνισμού	0.81	
12. Υπάρχει σχέδιο μουσουλμανικού εποικισμού της Ελλάδας με στόχο οι Έλληνες να γίνουν μειοψηφία	0.74	
17. Οι ελληνικές κυβερνήσεις συμμετέχουν σε συμφωνίες με κάποιους που στοχεύουν στην υπονόμευση της ακεραιότητας της χώρας	0.72	
8. Κάποιοι επέβαλαν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα στα πλαίσια ενός πειράματος	0.69	
2. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να μην αντιστεκόμαστε στα μέτρα που μας επιβάλλουν	0.69	
4. Οι μασόνοι έχουν σχέδιο να κατακτήσουν τον πλανήτη	0.68	
1. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να ρυθμίζουν την κατάσταση του καιρού	0.67	
5. Το σύστημα, με την ομοφυλοφιλία και το φεμινισμό, στοχεύει στη μείωση του πληθυσμού της χώρας.	0.66	
9. Τα εμβόλια περιέχουν στην πραγματικότητα νέες αρρώστιες	0.57	
3. Έχουν υπάρξει Εβραίοι πρωθυπουργοί της Ελλάδας	0.45	
20. Το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και οι ελίτ που το ελέγχουν προκαλούν διαχρονικά τις κρίσεις για να κάνουν τους φτωχούς φτωχότερους και τους πλούσιους πλουσιότερους		0.80

Πίνακας 6.3 (Συνέχεια)

Σταθμισμένες φορτίσεις δηλώσεων ανά παράγοντα της GrCBS (Ερευνα 2, N=278).

Δηλώσεις	Παράγοντες	
	Γενικές ΘΣ	Συγκρουσιακές ΘΣ
14. Υπάρχει λύση να βγούμε από την κρίση, αλλά οι κυβερνήσεις την κρατούν κρυφή για να κερδίζουν αυτοί που την προκάλεσαν		0.79
15. Για την παγκόσμια πολιτική αποφασίζουν λίγες οικογένειες που ελέγχουν όλες τις πολυεθνικές και τις κυβερνήσεις		0.77
10. Έχουν ανακαλυφθεί φάρμακα για ανίατες αρρώστιες αλλά δεν τα βγάζουν στην αγορά λόγω συμφερόντων		0.71
19. Οι επιστήμονες και οι κυβερνήσεις μας αποκρύπτουν πληροφορίες σχετικά με την αλήθεια γύρω από αυτό που ονομάζουμε κλιματική αλλαγή		0.70
11. Τα προσωπικά μας δεδομένα παρακολουθούνται μέσα από το ίντερνετ, τα κοινωνικά δίκτυα και το κινητό με στόχο να μας ελέγξουν		0.70
13. Τα ΜΜΕ μεταδίδουν ψεύτικες ειδήσεις για την εξυπηρέτηση μυστικών συμφερόντων		0.68

Σημείωση. Όλες οι διαδρομές ήταν στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο $p < .001$.

6.5.3. Συζήτηση

Στη δεύτερη μελέτη επιβεβαιώθηκε η παραγοντική της GrCBS σε ένα γενικό δείγμα πληθυσμού. Τα αποτελέσματα της CFA έδειξαν ότι διατηρήθηκαν οι δύο διαστάσεις των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, με μικρές μόνο τροποποιήσεις. Η GrCBS έχει δύο παράγοντες, οι οποίοι διαφοροποιούνται ως προς την αναπαραστασιακή τους λειτουργία για συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις. Οι Γενικές ΘΣ αφορούν περισσότερο σε περιγραφές αφηρημένες κοινωνικές συγκρούσεις με στόχο το ελληνικό έθνος. Οι Συγκρουσιακές ΘΣ εστιάζουν σε διάφορες διομαδικές συγκρούσεις, οι οποίες κάθε φορά εμπλέκουν συγκεκριμένους αντιπάλους. Παρακάτω εξετάζουμε την παραγοντική δομή της GrCBS σε μεταγενέστερο χρόνο καθώς και την μακρόχρονη αξιοπιστία των δύο παραγόντων της.

6.6. Έρευνα 3

Στην τρίτη έρευνα (Δεκ 2020, ΔΕΙΓΜΑ Γ) επιβεβαιώνεται η παραγοντική δομή της GrCBS σε μεγαλύτερο δείγμα πληθυσμού. Επίσης εξετάζεται η επίδραση των παραγόντων της GrCBS σε συμπεριφορές σε σχέση με την πανδημία, ώστε να δούμε την μακροπρόθεσμη εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής της, την οικολογική της εγκυρότητα και τη διακρίνουσα εγκυρότητα του κάθε παράγοντα.

6.6.1. Μέθοδος

Διαδικασία και συμμετέχοντες. Χορηγήθηκε σε ευκαιριακό γενικό δείγμα πληθυσμού ($N=582$) ένα κλειστό ερωτηματολόγιο μέσω της πλατφόρμας Qualtrics. Από τους συμμετέχοντες οι 311 ήταν γυναίκες και οι 268 άνδρες, ενώ τρεις απάντησαν ‘άλλο’. Η ηλικία τους ήταν μεταξύ 18 και 90 ετών ($M=39.29$, $SD=16.87$). Το 52.2% από αυτούς ήταν απόφοιτοι Πανεπιστημίου, το 31.6% απόφοιτοι λυκείου, το 13.2% είχε ολοκληρώσει σπουδές σε τεχνική σχολή, και το 3% είχε τελειώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Το 58.9% ζούσε σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, το 30.3% σε μεσαία ή μικρή πόλη και το 10.7% σε αγροτική περιοχή ή χωριό. Το ετήσιο εισόδημα ήταν μεταξύ 5 και 10.000 ευρώ για το 19.3%, μεταξύ 10 και 20.000 για το 30.7% και μεταξύ 20 and 30.000 για το 20.9%. Αναλυτικά για το δείγμα βλ. Παράρτημα Α, Πίνακας Α.7.

Εργαλεία μέτρησης²⁹. Όλες οι απαντήσεις μετρήθηκαν σε μια 7βάθμια κλίμακα τύπου Likert (1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα). Αναλυτικά το ερωτηματολόγιο στο Παράρτημα Α, Ερωτηματολόγιο Α.3.

Ελληνική κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (GrCBS). Χορηγήθηκε η GrCBS όπως προκύπτει από την CFA της δεύτερης έρευνας (18 δηλώσεις).

Κλίμακα στάσεων σχετικών με την πανδημία της COVID-19. Σχεδιάσαμε μια κλίμακα 20 δηλώσεων, οι οποίες μετρούν διαφορετικές στάσεις σχετικά με τα μέτρα που πάρθηκαν εξαιτίας της πανδημίας της COVID-19 (π.χ. ‘Όταν βγαίνω έξω φοράω μάσκα’, ‘Θα κάνω το εμβόλιο κατά του ιού, όταν αυτό κυκλοφορήσει’, ‘Για οικονομικούς λόγους έχω αναγκαστεί να παραβώ τα μέτρα’). Μια επισκόπηση έδειξε ότι η προσέγγισή μας στη μέτρηση πιθανών συμπεριφορών σχετικών με την πανδημία

²⁹ Τα δεδομένα της τρίτης έρευνας, τα οποία εδώ χρησιμοποιούμε ειδικά για την επιβεβαιωτική ανάλυση, θα χρησιμοποιηθούν και στην τρίτη μελέτη (Κεφ. 7) παρακάτω.

της COVID-19 δεν διέφερε με αντίστοιχες μελέτες (π.χ. Biddlestone et al., 2020· van Mulukom et al., 2020).

Παραγοντική δομή κλίμακας στάσεων σχετικών με την πανδημία της COVID-19. Προχωρήσαμε σε ανάλυση κύριων συνιστωσών (principal components analysis, PCA), επιτρέποντας στους παράγοντες να συσχετιστούν μεταξύ τους (oblimin rotation), ώστε να δούμε την παραγοντική δομή της κλίμακας. Η αρχική ανάλυση, βασισμένη στις ιδιοτιμές, έδωσε τέσσερις παράγοντες, οι οποίοι δεν σχημάτιζαν νοηματικά διακριτές ομάδες δηλώσεων. Μετά από ανασκόπηση των δηλώσεων και εξέταση του αρχικού scree plot, επαναλήφθηκε η διερευνητική παραγοντική ανάλυση με περιορισμό στους τρεις παράγοντες. Οι παράγοντες εξηγούν το 50.18% της συνολικής διακύμανσης ($KMO=.88$ και Bartlett's Test of Sphericity, $\chi^2(190)=3986.52, p<.001$), και αντανakλούν νοηματικά διακριτές ομάδες δηλώσεων. Η δήλωση 'Οι περιορισμοί σχετικά με την κοινωνική απόσταση δε με αφορούν' δεν φόρτιζε πουθενά και αφαιρέθηκε. Οι φορτίσεις των δηλώσεων ανά παράγοντα αναλυτικά στο Παράρτημα Β, Πίνακας Β.1.

Ο πρώτος παράγοντας (31.56% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=6.31) αποτελείται από έξι δηλώσεις ($\alpha=.80, M=2.23, SD=1.00$), και αφορά σε στάσεις ενάντια στον εμβολιασμό και τη μη συμμόρφωση σε απαγορεύσεις συμμετοχής σε εθνικές και θρησκευτικές εκδηλώσεις. Ο παράγοντας ονομάστηκε *Αντιεμβολιαστικός Ακτιβισμός*. Ο δεύτερος παράγοντας (11.98% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=2.40) αφορά σε μέτρα ατομικής προστασίας και προστασίας των άλλων, αποτελείται από οκτώ δηλώσεις ($\alpha=.74, M=5.18, SD=.91$) και ονομάστηκε *Προστασία Εαυτού-Άλλων*. Ο τρίτος παράγοντας (6.65% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=1.33) αποτελείται από πέντε δηλώσεις ($\alpha=.77, M=2.48, SD=1.23$) και σχετίζεται με τη μη-συμμόρφωση στις απαγορεύσεις για δημόσιες διαμαρτυρίες και συλλογική δράση ενάντια σε ευρύτερες κυβερνητικές πολιτικές, καθώς και παραβίαση του lockdown για οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους. Ο τρίτος παράγοντας ονομάστηκε *Γενικές Αντικυβερνητικές Στάσεις*. Ο πρώτος παράγοντας του Αντιεμβολιαστικού Ακτιβισμού συσχετίστηκε αρνητικά και μέτρια με το δεύτερο παράγοντα της Προστασίας Εαυτού-Άλλων ($r=-.29, p<.001$), και θετικά και πιο ισχυρά με τον τρίτο παράγοντα των Γενικών Αντικυβερνητικών Στάσεων ($r=.55, p<.001$). Ο δεύτερος παράγοντας συσχετίστηκε αρνητικά και μέτρια με τον τρίτο παράγοντα ($r=-.41, p<.001$).

Δημογραφικά. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να δώσουν πληροφορίες σχετικά με το φύλο, την ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα και τον τόπο κατοικίας.

6.6.2. Αποτελέσματα

Επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων. Πραγματοποιήσαμε CFA, με τη χρήση του AMOS 21.0 επιτρέποντας στους δύο παράγοντες να συσχετιστούν μεταξύ τους (oblimin).

Οι δείκτες καταλληλότητας του μοντέλου απαιτούν τιμές μικρότερες του τρία για χ^2/df , μεγαλύτερες του .90 για CFI, και κάτω του .08 για RMSEA και του .05 για SRMR (Hooper et al., 2008· Byrne, 2001). Το αρχικό μοντέλο, βασισμένο στην CFA της δεύτερης μελέτης, δεν πέρασε το κατώφλι καταλληλότητας ($\chi^2(133)=815.003$, $p<.001$, $\chi^2/df=6.13$, CFI=.91, RMSEA=.09, 90% CI [.09, .10], SRMR=.06). Το μοντέλο προσαρμόστηκε βάση των δεικτών τροποποίησης. Αναφέρουμε εδώ ότι η δήλωση 17 ('Οι ελληνικές κυβερνήσεις συμμετέχουν σε συμφωνίες με κάποιους που στοχεύουν στην υπονόμευση της ακεραιότητας της χώρας') μετακινήθηκε από τις Γενικές στις Συγκρουσιακές ΘΣ, ακολουθώντας την αντίστροφη διαδρομή από αυτή της δεύτερης έρευνας. Το μοντέλο πέτυχε αποδεκτούς δείκτες καταλληλότητας ($\chi^2(122)=358.551$, $p<0.001$, $\chi^2/df=2.94$, CFI=.97, RMSEA=.06, 90% CI [.05 -.07], SRMR=.04). Όμως κρίθηκε ότι ένα πιο φειδωλό μοντέλο θα ήταν καλύτερο και η δήλωση 17 απαλείφθηκε εντελώς σε τρίτη CFA. Το τελικό μοντέλο αποτελείται από 17 δηλώσεις και δύο παράγοντες με εξίσου καλές τιμές καταλληλότητας με το προηγούμενο ($\chi^2(106)=311.803$, $p<0.001$, $\chi^2/df=2.94$, CFI=.97, RMSEA=.06, 90% CI [.05, .07], SRMR=.04). Οι δύο παράγοντες Γενικών ($\alpha=.94$) και Συγκρουσιακών ΘΣ ($\alpha=.90$), οι οποίοι υπολογίστηκαν από τους μ.ο. των απαντήσεων κάθε συμμετέχοντα στις αντίστοιχες δηλώσεις, συσχετίστηκαν ισχυρά και θετικά ($r=.75$, $p<.001$). Αναλυτικά οι σταθμισμένες φορτίσεις των δηλώσεων ανά παράγοντα της GrCBS στον Πίνακα 6.4.

Πίνακας 6.4

Σταθμισμένες φορτίσεις δηλώσεων ανά παράγοντα της GrCBS μετά την επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση (Έρευνα 3, N=582).

Δηλώσεις	Παράγοντες	
	Γενικές ΘΣ	Συγκρουσιακές ΘΣ
4. Οι μασόνοι έχουν σχέδιο να κατακτήσουν τον πλανήτη.	0.83	
7. Η παγκοσμιοποιημένη διακυβέρνηση θέλει να εξαφανίσει τον ελληνισμό.	0.82	
18. Η νέα τάξη πραγμάτων σχεδιάζει και προωθεί μια πανθηρσκειά που θα σημάνει το τέλος της ορθοδοξίας και του ελληνισμού.	0.81	
9. Τα εμβόλια περιέχουν στην πραγματικότητα νέες αρρώστιες.	0.81	
8. Κάποιοι επέβαλαν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα στα πλαίσια ενός πειράματος.	0.80	
2. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να μην αντιστεκόμαστε στα μέτρα που μας επιβάλλουν.	0.78	
12. Υπάρχει σχέδιο μουσουλμανικού εποικισμού της Ελλάδας με στόχο οι Έλληνες να γίνουν μειοψηφία.	0.78	
1. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να ρυθμίζουν την κατάσταση του καιρού.	0.77	
5. Το σύστημα, με την ομοφυλοφιλία και το φεμινισμό, στοχεύει στη μείωση του πληθυσμού της χώρας.	0.74	
3. Έχουν υπάρξει Εβραίοι πρωθυπουργοί της Ελλάδας.	0.61	
10. Έχουν ανακαλυφθεί φάρμακα για ανίατες αρρώστιες αλλά δεν τα βγάζουν στην αγορά λόγω συμφερόντων.		0.80
15. Για την παγκόσμια πολιτική αποφασίζουν λίγες οικογένειες που ελέγχουν όλες τις πολυεθνικές και τις κυβερνήσεις.		0.80
19. Οι επιστήμονες και οι κυβερνήσεις μας αποκρύπτουν πληροφορίες σχετικά με την αλήθεια γύρω από αυτό που ονομάζουνε κλιματική αλλαγή.		0.76
20. Το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και οι ελίτ που το ελέγχουν προκαλούν διαχρονικά τις κρίσεις για να κάνουν τους φτωχούς φτωχότερους και τους πλούσιους πλουσιότερους.		0.71

Πίνακας 6.4 (Συνέχεια)

Σταθμισμένες φορτίσεις δηλώσεων ανά παράγοντα της GrCBS μετά την επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση (Έρευνα 3, $N=582$).

Δηλώσεις	Παράγοντες	
	Γενικές ΘΣ	Συγκρουσιακές ΘΣ
13. Τα ΜΜΕ μεταδίδουν ψεύτικες ειδήσεις για την εξυπηρέτηση μυστικών συμφερόντων.		0.67
11. Τα προσωπικά μας δεδομένα παρακολουθούνται μέσα από το ίντερνετ, τα κοινωνικά δίκτυα και το κινητό με στόχο να μας ελέγξουν.		0.67
14. Υπάρχει λύση να βγούμε από την κρίση, αλλά οι κυβερνήσεις την κρατούν κρυφή για να κερδίζουν αυτοί που την προκάλεσαν.		0.63

Σημείωση. Όλες οι διαδρομές ήταν στατιστικά σημαντικές στο επίπεδο $p<.001$.

Αναλύσεις παλινδρόμησης. Στη συνέχεια θέλαμε να δούμε αν οι παράγοντες της GrCBS προβλέπουν τις συμπεριφορές σε σχέση με την πανδημία με διαφορετικό τρόπο ο καθένας. Έγινε ανάλυση συσχετίσεων, η οποία έδειξε διαφορετικές σχέσεις μεταξύ των παραγόντων της GrCBS και των συμπεριφορών περί πανδημίας (Πίνακας 6.5). Μετά διενεργήσαμε μια σειρά πολλαπλών γραμμικών παλινδρομήσεων με τους δύο παράγοντες της GrCBS ως προβλεπτικές μεταβλητές και τους τρεις παράγοντες των συμπεριφορών περί πανδημίας ως μεταβλητές αποτελέσματος.

Πίνακας 6.5

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις των μεταβλητών 3 ^{ης} έρευνας (N=582).					
	Mean	1	2	3	4
	(SD)				
1. Γενικές ΘΣ	3.17 (1.44)				
2. Συγκρουσιακές ΘΣ	4.57 (1.33)	.75***			
3. Αντιεμβολιαστικός Ακτιβισμός	2.23 (1.00)	.60***	.44***		
4. Προστασία Εαυτού Άλλων	5.18 (.90)	-.18***	-.10*	-.29***	
5. Γενικές Αντικυβερνητικές Στάσεις	2.48 (1.23)	.12**	.15***	.55***	-.41***

Σημείωση. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παλινδρόμησης των Γενικών και Συγκρουσιακών ΘΣ στους παράγοντες Αντιεμβολιαστικού Ακτιβισμού ($R = .603$, $R^2 = .364$, $AdjR^2 = .361$, $F(2, 574) = 164.052$, $p < .001$), Προστασίας Εαυτού-Άλλων ($R = .187$, $R^2 = .035$, $AdjR^2 = .032$, $F(2, 575) = 10.475$, $p < .001$), και Γενικών Αντικυβερνητικών Στάσεων ($R = .154$, $R^2 = .024$, $AdjR^2 = .020$, $F(2, 574) = 7.002$, $p < .001$), έδειξαν ότι οι πεποιθήσεις σε Γενικές ΘΣ επιδρούν θετικά στον Αντιεμβολιαστικό Ακτιβισμό ($\beta = .629$, $p < .001$) και αρνητικά στην Προστασία Εαυτού-Άλλων ($\beta = -.236$, $p < .001$), ενώ δεν είχαν καμία επίδραση στις Γενικές Αντικυβερνητικές Στάσεις ($\beta = .021$, $p = .734$). Στον αντίποδα αυτών, οι πεποιθήσεις σε Συγκρουσιακές ΘΣ δεν είχαν επίδραση στον Αντιεμβολιαστικό Ακτιβισμό ($\beta = -.036$, $p = .479$) ή την Προστασία Εαυτού-Άλλων ($\beta = .073$, $p = .240$), αλλά επιδρούσαν θετικά στις Γενικές Αντικυβερνητικές Στάσεις ($\beta = .138$, $p = .027$). Οπότε οι δύο παράγοντες της GrCBS δείχνουν να λειτουργούν διαφορετικά ως προς τις συμπεριφορές σχετικά με τα μέτρα για την πανδημία. Δηλαδή, από τη μία όσο περισσότερο κανείς αναπαριστά τις κοινωνικές συγκρούσεις με ένα γενικό και αφηρημένο συνωμοσιολογικό τρόπο, τόσο περισσότερο υποστηρίζει αντιεμβολιαστικές ή αντίστοιχες δράσεις, ενώ είναι και λιγότερο διατεθειμένος να πάρει τα μέτρα

προστασίας που συνίστανται για την αποτροπή της διασποράς της COVID-19. Από την άλλη, όσο περισσότερο αναπαριστά κανείς κοινωνικές συγκρούσεις συνωμοσίας, οι οποίες περιγράφουν συγκεκριμένους αντιπάλους, τόσο περισσότερο θα έχει την τάση να υποστηρίζει και να συμμετέχει σε αντικυβερνητικές συγκεντρώσεις κατά τη διάρκεια της πανδημίας, οι οποίες αφορούν διάφορα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Αναλυτικά τα μοντέλα παλινδρόμησης στο Παράρτημα Β, Πίνακας Β.2.

6.6.3. Συζήτηση

Στην τρίτη έρευνα στόχος ήταν η επιβεβαίωση της δομής της GrCBS και της διακρίνουσας εγκυρότητας του περιεχομένου των παραγόντων της σε ένα μεγαλύτερο, πανελλαδικό δείγμα. Η CFA της τρίτης έρευνας βασίστηκε στο μοντέλο της δεύτερης. Τα αποτελέσματα δίνουν ένα πιο φειδωλό μοντέλο 17 δηλώσεων. Επίσης εξετάσαμε αν οι δύο παράγοντες της GrCBS έχουν διαφορετικές επιδράσεις στις συμπεριφορές σχετικές με τα μέτρα για την πανδημία της COVID-19. Τα αποτελέσματα για τις Γενικές και τις Συγκρουσιακές ΘΣ δείχνουν ότι υπάρχει ουσιαστική διαφορά μεταξύ των δύο παραγόντων της GrCBS. Οι πρώτες προβλέπουν θετικά τον παράγοντα του Αντιεμβολιαστικού Ακτιβισμού και αρνητικά τον παράγοντα Προστασίας Εαυτού-Άλλων. Οι δεύτερες προβλέπουν θετικά τις Αντικυβερνητικές Στάσεις, ενώ δεν σχετίστηκαν με άλλο παράγοντα συμπεριφοράς περί πανδημίας. Η GrCBS είναι μια σταθερή και οικολογικά έγκυρη κλίμακα με διακριτή δομή δύο παραγόντων. Οι Γενικές και Συγκρουσιακές ΘΣ, αναφέρονται σε διαφορετικές διαστάσεις συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων τόσο σε σχέση με το πως αναπαριστούν τις συγκρούσεις, όσο και σε σχέση με τη διαφορεική προβλεπτική ισχύ τους. Στην τέταρτη έρευνα ενισχύουμε αυτό το συμπέρασμα.

6.7. Έρευνα 4

Στόχος της τέταρτης έρευνας (Δεκ 2022 – Ιαν 2023, ΔΕΙΓΜΑ Δ) ήταν η επιβεβαίωση του διαφορικού αναπααραστασιακού περιεχομένου των δύο παραγόντων της GrCBS. Για το λόγο αυτό εξετάσαμε την επίδραση των δύο παραγόντων στην αποδοχή εξτρεμιστικών πεποιθήσεων και βίαιων συμπεριφορών. Με τον τρόπο αυτόν εξετάζουμε και την μακροπρόθεσμη αξιοπιστία της GrCBS.

6.7.1. Μέθοδος

Διαδικασία και συμμετέχοντες. Ένα ευκαιριακό δείγμα ($N=282$) συμπλήρωσε ένα ερωτηματολόγιο μέσω της πλατφόρμας Qualtrics. Από τους συμμετέχοντες 157 ήταν γυναίκες, 112 άνδρες και δύο απάντησαν ‘άλλο’. Ηλικιά ήταν μεταξύ 18 και 82 ετών ($M=37.87$, $SD=15.73$). Το 44.3% ήταν απόφοιτοι Πανεπιστημίου, 24.1% ήταν φοιτητές, 12.8% είχαν λάβει κάποιας μορφής μεταλκειακή εκπαίδευση και 13.5% ήταν απόφοιτοι λυκείου. Το 47.9% ζούσε σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, το 30.1% σε μεγάλη πόλη, και το 18.4% σε μικρή πόλη ή αγροτική περιοχή. Το ετήσιο εισόδημα ήταν έως 10.000 ευρώ για το 23%, 10-20.000 για το 30.1%, 20-30.000 για το 17.4%, 30-40.000 για το 13.5% και πάνω από 40.000 για το 8.5% των συμμετεχόντων. Αναλυτικά για το δείγμα στο Παράρτημα Α, Πίνακας Α.8.

Εργαλεία μέτρησης³⁰. Όλες οι απαντήσεις μετρήθηκαν σε μια 7βάθμια κλίμακα τύπου Likert (1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα). Αναλυτικά το ερωτηματολόγιο στο Παράρτημα Α, Ερωτηματολόγιο Α.4.

Ελληνική κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (GrCBS). Χορηγήσαμε την GrCBS, με βάση την τρίτη έρευνα (17 δηλώσεις). Η κλίμακα αποτελείται από δύο παράγοντες Γενικών ($\alpha=.92$) και Συγκρουσιακών ΘΣ ($\alpha=.90$).

Κλίμακα εξτρεμιστικών πεποιθήσεων. Για να μετρήσουμε την ύπαρξη εξτρεμιστικών στάσεων επινοήσαμε μια κλίμακα αποτελούμενη από 17 δηλώσεις. Οι δηλώσεις αυτές αναφέρονται σε γεγονότα, ζητήματα, στάσεις και πολιτικές που βρίσκονται στο επίκεντρο της δημόσιας ζωής στη σύγχρονη Ελλάδα (πχ. ‘Οι επαναπροωθήσεις μεταναστών αποτελούν ασφαλιστική δικλείδα της εθνικής ασφάλειας’, ‘Ότι δεν μπορεί να διορθωθεί με το νόμο, αλλάζει με τη σύγκρουση και τους συλλογικούς αγώνες’).

Παραγοντική δομή κλίμακας εξτρεμιστικών πεποιθήσεων. Προχωρήσαμε σε ανάλυση κυρίων συνιστωσών (PCA) με oblimin περιστροφή, ώστε να δούμε τη δομή των δηλώσεων που μετρούν εξτρεμιστικές στάσεις στο ελληνικό πλαίσιο. Το αρχικό αποτέλεσμα έδωσε πέντε παράγοντες, βασισμένο στις ιδιοτιμές. Μετά από εξέταση του scree plot και του περιεχομένου των δηλώσεων, ζητήθηκε λύση με τρεις παράγοντες, η οποία εξηγεί το 51.11% της συνολικής διακύμανσης ($KMO=.83$).

³⁰ Τα δεδομένα της τέταρτης έρευνας, τα οποία εδώ χρησιμοποιούμε ειδικά για την επιβεβαιωτική ανάλυση, θα χρησιμοποιηθούν και στην τέταρτη μελέτη παρακάτω

Bartlett's Test of Sphericity, $\chi^2(136)=1461.55$, $p<.001$). Μία δήλωση (‘Όλες οι απόψεις πρέπει να είναι ανεκτές, ακόμα και οι πιο ακραίες’), δεν φόρτωνε σε κανένα παράγοντα και αφαιρέθηκε.

Ο πρώτος παράγοντας (28.11% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=4.78), αποτελείται από επτά δηλώσεις ($\alpha=.84$, $M=3.07$, $SD=1.15$), αναφέρεται σε συντηρητικές εξτρεμιστικές στάσεις σχετικά με πολιτικές για μειονότητες, θέματα κρατικής ασφάλειας, δικαιώματα και ελευθερίες και ονομάστηκε *Συντηρητικός Εξτρεμισμός*. Ο δεύτερος παράγοντας (14.25% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=2.42), ονομάστηκε *Φιλελεύθερες Στάσεις*, σχετίζεται με απόψεις οι οποίες υποστηρίζουν ηγεμονικές ιδέες των φιλελεύθερων δυτικών κοινωνιών και αποτελείται από τέσσερις δηλώσεις, μη αποδεκτή αξιοπιστία ($\alpha=.59$, $M=5.94$, $SD=.82$) και δεν χρησιμοποιήθηκε σε επόμενες αναλύσεις. Ο τρίτος παράγοντας (8.75% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=1.49), ο οποίος περιέχει πέντε δηλώσεις ($\alpha=.74$, $M=4.72$, $SD=1.00$) προσανατολισμένες σε στάσεις υποστήριξης μιας κοινωνικής αλλαγής, ονομάστηκε *Ριζοσπαστική Αλλαγή*. Ο Συντηρητικός Εξτρεμισμός συσχετίστηκε μέτρια και αρνητικά με τη Ριζοσπαστική Αλλαγή ($r=-.32$, $p<.001$), η οποία συσχετίστηκε ικανοποιητικά και θετικά με τις Φιλελεύθερες Στάσεις ($r=.22$, $p<.001$). Η συσχέτιση μεταξύ Συντηρητικού Εξτρεμισμού και Φιλελεύθερων στάσεων ήταν στατιστικά μη σημαντική. Αναλυτικά οι φορτίσεις δηλώσεων ανά παράγοντα στο Παράρτημα Β, Πίνακας Β.3.

Κλίμακα υποστήριξης βίας. Η υποστήριξη σε βίαιες συμπεριφορές και δράσεις μετρήθηκε με μια κλίμακα από προηγούμενη έρευνα στην Ελλάδα (Chryssochoou, 2018), η οποία αποτελείται από 24 δηλώσεις (π.χ. ‘Απέναντι σε έναν ισχυρό αντίπαλο, η βία είναι η μόνη λύση’, ‘Η καταστροφή τραπεζών από διαδηλωτές είναι δικαιολογημένη’).

Παραγοντική δομή κλίμακας υποστήριξης βίας. Έγινε διερευνητική παραγοντική ανάλυση (PCA) με oblimin περιστροφή για να δούμε την παραγοντική δομή των δηλώσεων περί αντιλήψεων βίαιης συμπεριφοράς. Η αρχική λύση των πέντε παραγόντων, βασισμένη στις ιδιοτιμές, δεν διατηρήθηκε καθώς ήταν προβληματική στην ερμηνεία. Κατόπιν εξέτασης των δηλώσεων και του scree plot, ζητήθηκε μια δομή τριών παραγόντων, η οποία εξηγεί το 51.57% της συνολικής διακύμανσης ($KMO=.89$ · Bartlett's Test of Sphericity, $\chi^2(276)=2817.46$, $p<.001$). Η δήλωση εννιά (‘Η αστυνομία δικαιούται να χρησιμοποιήσει βία για να επιβάλλει την τάξη’) που φόρτωνε σε δύο παράγοντες τοποθετήθηκε στον παράγοντα με τη μεγαλύτερη φόρτιση.

Ο πρώτος παράγοντας (32.73% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=7.85), με 13 δηλώσεις ($\alpha=.91$, $M=2.96$, $SD=1.14$), αναφέρεται σε βίαιες στάσεις ως μέσω πάλης και αντίστασης στην αντιληπτή εξουσία και ονομάστηκε *Ακτιβιστική Βία*. Ο δεύτερος παράγοντας (12.10% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=2.90), με πέντε δηλώσεις ($\alpha=.79$, $M=2.05$, $SD=1.00$), σχετίζεται με βίαιες πρακτικές κρατικής, εξουσιαστικής και αυταρχικής φύσης και ονομάστηκε *Αυταρχική Βία*. Ο τρίτος παράγοντας (6.75% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=1.62), με έξι δηλώσεις ($\alpha=.64$, $M=3.70$, $SD=.99$) βλέπει τη βία ως δικαιολογημένη άμυνα όταν οι υλικοί και συμβολικοί πόροι της ομάδας απειλούνται και ονομάστηκε *Αμυντική Βία*. Οι συσχετίσεις μεταξύ πρώτου και δεύτερου και πρώτου και τρίτου παράγοντα ήταν ικανοποιητικές και θετικές ($r=.28$, $p<.001$; $r=.55$, $p<.001$, αντίστοιχα), όπως ήταν και μεταξύ δεύτερου και τρίτου παράγοντα ($r=.33$, $p<.001$). Αναλυτικά οι φορτίσεις δηλώσεων ανά παράγοντα στο Παράρτημα Β, Πίνακας Β.4.

Δημογραφικά. Στους συμμετέχοντες ζητήθηκε να αναφέρουν το φύλο, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα και τον τόπο κατοικίας τους.

6.7.2. Αποτελέσματα

Αναλύσεις παλινδρόμησης. Στη συνέχεια εξετάζουμε τη διαφορική προβλεπτική ισχύ των παραγόντων της GrCBS σε εξτρεμιστικές πεποιθήσεις και βίαιες συμπεριφορές.

Η ανάλυση συσχετίσεων μεταξύ των παραγόντων της GrCBS, της κλίμακας εξτρεμιστικών πεποιθήσεων και της κλίμακας υποστήριξης βίαιων συμπεριφορών, έδειξε ότι υπάρχουν διαφορετικές σχέσεις μεταξύ συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, εξτρεμισμού και βίας (βλ. Πίνακα 6.6). Στη συνέχεια προχωρήσαμε σε σειρά πολλαπλών αναλύσεων παλινδρόμησης με τους παράγοντες της GrCBS ως προβλεπτικές μεταβλητές και εκείνους του εξτρεμισμού και της βίας ως μεταβλητές αποτελέσματος.

Πίνακας 6.6

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις των μεταβλητών 4^{ης} έρευνας (N=282).

	M	1	2	3	4	5	6
	(SD)						
1. Γενικές ΘΣ	2.70 (1.20)						
2. Συγκρουσιακές ΘΣ	4.27 (1.31)	.67***					
3. Συντηρητικός εξτρεμισμός	3.07 (1.15)	.56***	.25***				
4. Ριζοσπαστική αλλαγή	4.72 (1.00)	.02	.31***	-.32***			
5. Ακτιβιστική βία	2.96 (1.14)	.13*	.21***	-.12*	.45***		
6. Αυταρχική βία	2.05 (1.00)	.46***	.19***	.60***	-.11	.28***	
7. Αμυντική βία	3.70 (.99)	.25***	.29***	.22***	.26***	.55***	.33***

Σημείωση. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παλινδρόμησης των Γενικών και Συγκρουσιακών ΘΣ στους παράγοντες Συντηρητικού Εξτρεμισμού ($R=.589$, $R^2=.346$, $AdjR^2=.342$, $F(2, 279)=73.920$, $p<.001$) και Ριζοσπαστικής Αλλαγής ($R=.402$, $R^2=.162$, $AdjR^2=.156$, $F(2, 279)=26.942$, $p<.001$) έδειξαν ότι οι Γενικές ΘΣ επιδρούν θετικά ($\beta=.719$, $p<.001$) και οι Συγκρουσιακές ΘΣ επιδρούν αρνητικά στον Συντηρητικό Εξτρεμισμό ($\beta=-.231$, $p<.001$). Επίσης έδειξαν ότι οι Γενικές ΘΣ επιδρούν αρνητικά ($\beta=-.342$, $p<.001$) και οι Συγκρουσιακές ΘΣ επιδρούν θετικά στη Ριζοσπαστική Αλλαγή ($\beta=.543$, $p<.001$). Δηλαδή, όσο περισσότερο κανείς επενδύει σε συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις περί αφηρημένων συγκρούσεων και αντιπάλων που απειλούν την αντιληπτή ενδοομάδα, τόσο θα επιδεικνύει περισσότερο συντηρητικές εξτρεμιστικές πεποιθήσεις και λιγότερο πεποιθήσεις περί ριζοσπαστικής κοινωνικής αλλαγής. Αντιστρόφως, όσο περισσότερο υιοθετεί κανείς μια αναπαράσταση των συγκρούσεων που επικεντρώνει σε συγκεκριμένες

συνωμοσίες και δράστες τόσο θα πριμοδοτεί λιγότερο συντηρητικές εξτρεμιστικές πεποιθήσεις και περισσότερο θα ενισχύει πεποιθήσεις που αφορούν σε μια ριζοσπαστική κοινωνική αλλαγή.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παλινδρόμησης των Γενικών και Συγκρουσιακών ΘΣ στους παράγοντες Ακτιβιστικής ($R=.210$, $R^2=.044$, $AdjR^2=.037$ · $F(2, 268)=6.186$, $p=.002$), Αυταρχικής ($R=.484$, $R^2=.235$, $AdjR^2=.229$ · $F(2, 268)=41.082$, $p<.001$), και Αμυντικής Βίας ($R=.297$, $R^2=.088$, $AdjR^2=.081$ · $F(2, 268)=12.935$, $p<.001$) έδειξαν ότι οι Συγκρουσιακές ΘΣ έχουν θετική επίδραση στην Ακτιβιστική ($\beta=.230$, $p=.005$) και την Αμυντική Βία ($\beta=.228$, $p=.004$) και αρνητική επίδραση στην Αυταρχική Βία ($\beta=-.217$, $p=.003$). Οι Γενικές ΘΣ φάνηκε ότι επιδρούν θετικά στην Αυταρχική Βία ($\beta=.605$, $p<.001$), αλλά δεν είχαν κάποια στατιστικά σημαντική επίδραση στην Ακτιβιστική ($\beta=-.031$, $p=.699$) και την Αμυντική Βία ($\beta=.090$, $p=.256$). Με άλλα λόγια, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι όσο περισσότερο κάποιος υποστηρίζει ΘΣ που περιγράφουν συγκεκριμένες κοινωνικές συγκρούσεις συνωμοσιολογικού χαρακτήρα, τόσο περισσότερο θα υποστηρίζουν βίαιες δράσεις και συμπεριφορές ακτιβιστικού και αμυντικού χαρακτήρα, ενώ θα υποστηρίζουν λιγότερο αυταρχικές μορφές βίας. Από την άλλη παρατηρούμε ότι όσο αυξάνονται οι πεποιθήσεις περί γενικών ΘΣ, τόσο περισσότερο θα υπάρχει υποστήριξη σε αυταρχικές μορφές βίας. Αναλυτικά για τα μοντέλα παλινδρόμησης βλ. Παράρτημα Β, Πίνακας Β.5.

6.7.3. Συζήτηση

Στην τέταρτη έρευνα διερευνήθηκε αν οι δύο παράγοντες της GrCBS σχετίζονται με διαφορετικές όψεις εξτρεμιστικών πεποιθήσεων και μορφών βίας. Στόχος ήταν να επιβεβαιώσουμε ότι έχουν διαφορετική αξία ως προβλεπτικοί παράγοντες. Επίσης έτσι ελέγχθηκε η μακροπρόθεσμη εννοιολογική εγκυρότητα της GrCBS. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η GrCBS αποτελεί ένα έγκυρο και αξιόπιστο εργαλείο στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο. Οι δύο παράγοντες Γενικών και Συγκρουσιακών ΘΣ, είχαν αντίστροφες επιδράσεις στον Συντηρητικό Εξτρεμισμό και τη Ριζοσπαστική Αλλαγή και προέβλεπαν με διαφορετικό τρόπο την υποστήριξη μορφών βίας. Οι Γενικές ΘΣ προέβλεπαν θετικά τον Συντηρητικό Εξτρεμισμό και την Αυταρχική Βία, ενώ ήταν αρνητικός προβλεπτικός παράγοντας για τη Ριζοσπαστική Αλλαγή. Οι Συγκρουσιακές ΘΣ προέβλεπαν αρνητικά τον Συντηρητικό Εξτρεμισμό

και θετικά τη Ριζοσπαστική Αλλαγή και την υποστήριξη της Ακτιβιστικής και Αμυντικής Βίας. Τα ευρήματα αυτά δείχνουν α) ότι υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των παραγόντων της GrCBS και β) ότι είναι μια κλίμακα με μακροπρόθεσμη και οικολογική εγκυρότητα.

6.8. Γενική συζήτηση

Παρουσιάσαμε εδώ τέσσερις ποσοτικές έρευνες, για την κατασκευή ενός πρωτότυπου εργαλείου μέτρησης πίστης σε ΘΣ. Θέλαμε να φτιάξουμε μια κλίμακα, η οποία να μετρά διαστάσεις αναπαράστασης του περιεχόμενου των ΘΣ στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο υπό συνθήκες κρίσης. Η προσέγγιση των ΘΣ ως αναπαραστάσεων περί κοινωνικών συγκρούσεων (Moscovici 2006/2020· 1987) διαφοροποιεί το εργαλείο αυτό από άλλα ψυχομετρικής φύσης (βλ. Κεφ. 2).

Η GrCBS, αποδείχθηκε τόσο αξιόπιστη σε βραχυπρόθεσμο και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, όσο και έγκυρη σε επίπεδο εγκυρότητας κριτηρίου, συγκλίνουσας και διακρίνουσας εγκυρότητας. Στις έρευνες χρησιμοποιήθηκε το εύρημα της πρώτης ποιοτικής μελέτης (βλ. Κεφ. 5), η οποία εντοπίζει τις διαστάσεις της διομαδικής κυριαρχίας και του ελέγχου στις ΘΣ στην Ελλάδα. Η κλίμακα δομήθηκε με βάση τις διαστάσεις αυτές καθώς και το περιεχόμενο των ΘΣ όπως αναδείχθηκαν στην πρώτη ποιοτική έρευνα. Οι πρώτη, δεύτερη και τρίτη μελέτη παρουσιάζουν την κατασκευή και επιβεβαίωση της δομής της GrCBS. Η τρίτη και η τέταρτη μελέτη δείχνουν την μακροπρόθεσμη αξιοπιστία της GrCBS, καθώς και τις διαφορετικές διαστάσεις συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων περί συγκρούσεων: τις γενικές αι συγκρουσιακές ΘΣ. Ο πρώτος παράγοντας αφορά σε αναπαραστάσεις περί αφηρημένων αντιπάλων, οι οποίοι εχθρεύονται το έθνος. Ο δεύτερος παράγοντας αφορά σε αναπαραστάσεις περί συγκεκριμένων συγκρούσεων, όπου οι ελίτ εχθρεύονται το λαό.

Ένας προβληματισμός ήταν η στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση των Συγκρουσιακών ΘΣ με την αίσθηση προσωπικής ισχύος. Όσο περισσότερο πίστευε κανείς σε συγκρουσιακές ΘΣ, τόσο περισσότερο θα είχε και αυξημένη αίσθηση προσωπικής ισχύος. Είναι μια σχέση μη αναμενόμενη και κόντρα σε προηγούμενα ευρήματα (πχ. Abalakina-Paap et al., 1999· Bruder et al., 2013· Swami & Coles, 2010). Στηριζόμενοι στο επιχείρημα της Douglas και συν. (2017), ότι οι ΘΣ σχετίζονται με την αναπλήρωση μιας αίσθησης ελέγχου, προτείνουμε ότι η αυξημένη

αίσθηση προσωπικής ισχύος, έχει να κάνει με την πίστη σε μια συγκρουσιακή συνωμοσιολογία περί κοινωνικών σχέσεων. Επίσης η διάκριση μεταξύ προσωπικής και κοινωνικοπολιτικής έλλειψης ισχύος δεν είναι πάντα καθαρή στην εργογραφία, και υπάρχει μια ποικιλία σχεσιακών μοτίβων με τις ΘΣ. Σε μια μετα-ανάλυση έχει φανεί ότι η θετική σχέση μεταξύ αντιληπτής έλλειψης ελέγχου –έννοια παρόμοια με την έλλειψη ισχύος – και πίστης σε ΘΣ έχει περιορισμένη ισχύ (Stojanov & Halberstadt, 2020).

Το συμπέρασμα του κεφαλαίου είναι ότι ο συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο φαίνεται να οργανώνουν δύο διαστάσεις νοηματοδότησης του περιεχομένου των αντιληπτών κοινωνικών συγκρούσεων με διαφορετικές συνέπειες η κάθε μία. Στην τρίτη και τέταρτη έρευνα φάνηκε ότι οι Συγκρουσιακές, έναντι των Γενικών ΘΣ, προέβλεπαν διαφορετικές συλλογικές δράσεις και ατομικές συμπεριφορές σε σχέση με την πανδημία. Επίσης οι Συγκρουσιακές σε σχέση με τις Γενικές ΘΣ προέβλεπαν μειωμένο βίαιο αυταρχισμό και συντηρητικό εξτρεμισμό και αυξημένο βίαιο ακτιβισμό και ριζοσπαστισμό, ενώ οι Γενικές έναντι των Συγκρουσιακών ΘΣ προέβλεπαν το αντίστροφο.

Αυτή η διαφορετική προβλεπτική ισχύ των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων α) επιβεβαιώνει ότι οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις δεν είναι μια μονοδιάστατη κατασκευή και β) έρχεται να ενισχύει την αξία των ΘΣ ως θεωριών του κοινού νου περί κοινωνικών συγκρούσεων υπό συνθήκες κρίσης.

Γενική συζήτηση Α μέρους

Η εικόνα των θεωριών συνωμοσίας

Στο πρώτο μέρος των εμπειρικών μελετών της διατριβής παρουσιάστηκαν δύο μελέτες, οι οποίες διερευνούν την εικόνα των ΘΣ στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο. Μέσα από μια προσέγγιση βασισμένη στη Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων (Moscovici, 1976/2008· 1988), υποστηρίχτηκε ότι οι ΘΣ θα αναδεικνύονται σε συνθήκες αβεβαιότητας, ώστε να νοηματοδοτήσουν μια κοινωνική οργάνωση υπό απειλή και αμφισβήτηση. Επίσης προτάθηκε ότι η νοηματοδότηση, την οποία θα προσφέρουν, θα περιγράφει κοινωνικές συγκρούσεις υπό διχοτομικούς όρους. Θέλαμε να διερευνήσουμε τις ΘΣ υπό ένα αναπαραστασιακό πρίσμα, αναζητώντας τις αντικειμενοποιήσεις γύρω από τις οποίες δομούνται και επικοινωνούνται στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο, πως δηλαδή εμπραγματώνουν τις κοινωνικές σχέσεις, τις οποίες περιγράφουν (Doise, 1990). Επίσης θέλαμε να δούμε πως δομείται το αναπαραστασιακό πεδίο (Doise et al, 1992) των ΘΣ στην Ελλάδα. Δηλαδή μας ενδιέφερε να δούμε τις πιθανές διαστάσεις, μέσα από τις οποίες μπορεί να αποτυπώνονται οι αντιληπτές κοινωνικές συγκρούσεις ως αποτέλεσμα μιας συνωμοσίας.

Η πρώτη μελέτη ανέδειξε το αναπαραστασιακό πεδίο των ΘΣ που διακινούνται στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο. Η αντίθεση που βρέθηκε περιγράφει μια διάσταση διομαδικής *κυριαρχίας* έναντι μιας διάστασης *έλεγχου* της ζωής των ατόμων. Εντός της διομαδικής διάστασης βρέθηκε μια αντίθεση μεταξύ μιας περισσότερο εθνικά προσανατολισμένης έναντι μιας διεθνούς σύγκρουσης. Πάνω στη διάσταση κυριαρχία vs. έλεγχος φαίνεται ότι ο στόχος της συνωμοσίας αλλάζει: η εθνική ενδοομάδα και οι εθνικές ομάδες πιο γενικά έναντι των ατόμων. Εντός της κυριαρχίας διαφοροποιούνται οι συνωμότες: εθνικές ή υπερεθνικές ελίτ, οι οποίες αντιτίθενται στους λαούς εντός των εθνών. Συμπερασματικά, το ελληνικό αναπαραστασιακό πεδίο φαίνεται να δομείται πάνω στην αντίθεση κυριαρχία vs. έλεγχος. Πάνω στον άξονα αυτό αντικειμενοποιούνται οι διομαδικές σχέσεις και οι κοινωνικοί πρωταγωνιστές των αντιληπτών κοινωνικών συγκρούσεων.

Η δεύτερη μελέτη χτίζει πάνω στο εύρημα της πρώτης. Κατασκευάστηκε μια κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, ώστε να αποκτήσουμε ένα εργαλείο μέτρησης του βαθμού αποδοχής αυτών των πεποιθήσεων. Η κυριαρχία και ο έλεγχος ενσωματώθηκαν ως νοηματοδοτικός άξονας, στις δηλώσεις της κλίμακας. Τα

αποτελέσματα δείχνουν ότι οι συνωμοσιολογικές κοινωνικές συγκρούσεις αναπαρίστανται με δύο τρόπους. Ο πρώτος αφορά σε συγκρούσεις μεταξύ αδιόρατων εχθρών και του έθνους. Ο δεύτερος αφορά σε συγκρούσεις μεταξύ μιας συγκεκριμένης ελίτ και του λαού. Οι δύο αυτοί παράγοντες αποτελούν διακριτούς τρόπους αναπαράστασης των αντιληπτών κοινωνικών συγκρούσεων, τις Γενικές και τις Συγκρουσιακές ΘΣ αντίστοιχα. Οι διαφορική τους αξία φαίνεται από το ότι μπορεί να επιδρούν σε στάσεις και συμπεριφορές με διαφορετικό και συχνά εντελώς αντίστροφο τρόπο.

Συμπερασματικά, το τέλος του πρώτου μέρους δείχνει ότι η εικόνα των ΘΣ στην Ελλάδα της κρίσης αφορά σε δύο διαφορετικούς παράγοντες αναπαράστασης των κοινωνικών συγκρούσεων, έναν γενικό ή αφηρημένο και έναν ειδικό ή συγκεκριμένο. Εντός τους διακινούνται νοήματα και εικόνες περί κυριαρχίας και ελέγχου ομάδων και ατόμων. Οι παράγοντες αυτοί, εφόσον υιοθετηθούν, φαίνεται ότι μπορεί να προβλέψουν συμπεριφορές και στάσεις σε κρίσιμες κοινωνικές συνθήκες, έναντι των αντιληπτών εξωομάδων.

Κλείνοντας, έχει υποστηριχτεί ότι άνθρωποι που υιοθετούν ευρύτερες αναπαραστάσεις περί μιας κοινωνικής οργάνωσης σε κρίση και κατάρρευση και υπό όρους σύγκρουσης, μπορεί να στρέφονται σε ΘΣ (Chryssochoou, 2018). Οι δύο παράγοντες συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων μας επιτρέπουν να διερευνήσουμε αυτό το ερώτημα. Επίσης το ότι οι ΘΣ μπορεί να οδηγούν σε διαφορετικές συμπεριφορές, θέτει ερωτήματα ταύτισης (Hogg, 2016· 2000b· Reicher & Hopkins, 2001) και συλλογικής δράσης (van Stekelenburg & Klandermans, 2013). Το δεύτερο μέρος των εμπειρικών μελετών, επικεντρώνει στα κοινωνικά υποκείμενα, επιδιώκοντας να διερευνήσει το ποιοι μπορεί να αναπαριστούν έναν κόσμο σε κρίση, υπό ένα συνωμοσιολογικό πρίσμα.

ΜΕΡΟΣ Β

Το κοινό των θεωριών συνωμοσίας στην Ελλάδα της κρίσης

Στο δεύτερο μέρος των εμπειρικών μελετών διερευνούμε τη σχέση μεταξύ των αναπαραστάσεων περί κοινωνικής οργάνωσης και τις ΘΣ. Δηλαδή μας ενδιαφέρει να δούμε πάνω σε ποιες προηγούμενες κοινές γνώσεις και πεποιθήσεις για την κοινωνική κατάσταση και λειτουργία του συστήματος στην Ελλάδα, μπορεί να επικεντρώνουν οι ΘΣ, ώστε να καταστεί οικεία η νέα γνώση που παράγουν.

Οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις, ως κοινές θεωρίες περί συγκρούσεων, εξηγούν κοινωνικές σχέσεις με όρους κυριαρχίας και ελέγχου (βλ. Κεφ. 5 και 6). Τα κοινωνικά υποκείμενα, εφόσον τις υιοθετούν θα μπορούν να πλοηγηθούν εντός του κοινωνικού περιβάλλοντος, να συμμορφωθούν ή να αντισταθούν στις αλλαγές που αντιλαμβάνονται ότι βιώνουν. Η νέα αυτή γνώση για να καταστεί λειτουργική θα πρέπει να κατηγοριοποιηθεί μεταξύ οικείων εννοιολογικών πλαισίων (Moscovici, 1976/2008). Δηλαδή οι διαστάσεις, πάνω στις οποίες θα επικεντρώνεται η νέα γνώση, θα πρέπει να είναι κοινές και γνώριμες στα κοινωνικά υποκείμενα (Doise, 1990). Με βάση τα παραπάνω θέλουμε να δούμε για ποιους μπορεί οι ΘΣ να είναι περισσότερο ελκυστικές, ή καλύτερα ποιες είναι εκείνες οι κοινές διαστάσεις πάνω στις οποίες θα κατηγοριοποιούνται τα κοινωνικά υποκείμενα τα πιο ευάλωτα σε ΘΣ.

Προηγούμενη έρευνα στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κρίσης έχει δείξει ότι υπάρχει ένα κοινό πιστό στο σύστημα, ένα κοινό το οποίο αμφισβητεί το σύστημα και ένα κοινό ματαιωμένο και προδομένο από το σύστημα (Chryssochoou, 2018). Το τελευταίο φάνηκε ότι είναι πιθανότερο να καταφύγει σε ερμηνείες περί υπέρτερων δυνάμεων που ορίζουν τη ζωή του. Το προφίλ των ματαιωμένων περιλαμβάνει όσους πίστεψαν στις υποσχέσεις του συστήματος. Δηλαδή αφορά εκείνους οι οποίοι είχαν εσωτερικεύσει την προοπτική της αέναης ατομικής εξέλιξης, ως αποτέλεσμα της αξίας και της δουλειάς τους, στα πλαίσια του φιλελεύθερου δυτικού προτύπου (Παναγιωτόπουλος, 2021). Αυτοί, οι «προδομένοι πιστοί του συστήματος» όπως τους ονομάζει η Chryssochoou, είδαν μέσα στην κρίση να διαψεύδονται οι προσδοκίες κοινωνικής ανέλιξης. Η πίστη σε ΘΣ θα μπορούσε έτσι να εξηγήσει και να δικαιολογήσει τη θέση τους και τη ματαίωση που βιώνουν.

Επίσης, σε συνθήκες κρίσης η δυνατότητα νομιμοποίησης του συστήματος μέσω ηγεμονικών αναπαραστάσεων της κοινωνικής οργάνωσης δεν είναι πάντα εφικτή, ή δεν είναι εφικτή για όλους (Staerklé, 2015). Για όσους πιστεύουν ότι

πλήττονται από τη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού, η αναπλήρωση μιας αίσθησης τάξης είναι κρίσιμης σημασίας, γιατί αισθάνονται ότι η κοινωνική τους θέση απειλείται (Chryssochoou, 2018). Με αυτή την έννοια όσοι μετέχουν της κοινωνικής οργάνωσης και διακατέχονται από μια αίσθηση απειλής και ανομίας, μπορεί να αναζητήσουν εξηγήσεις σε ΘΣ. Αυτό θα τους επέτρεπε να κατανοήσουν και να δικαιολογήσουν την αποτυχία των κοινωνικών ρυθμίσεων και τη δική τους θέση εντός του κοινωνικού περιβάλλοντος (Chryssochoou, 2018).

Με την έννοια αυτή σκοπεύουμε να εξετάσουμε τα κοινωνιοψυχολογικά προφίλ των μετεχόντων της κοινωνικής οργάνωσης, μέσα από την εξέταση συστάδων πεποιθήσεων, οι οποίες συγκροτούν τα προφίλ αυτά. Προτείνεται ότι τα κοινωνικά υποκείμενα, τα οποία θα ακολουθούν πεποιθήσεις περί μιας κλονισμένη κοινωνικής οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος, είναι πιθανότερο να οδηγούνται σε πεποιθήσεις περί συνωμοσιολογικών κοινωνικών συγκρούσεων. Αυτό θα συμβαίνει γιατί θα χρειάζεται να εξηγηθεί το πώς, ενώ τα έκαναν όλα σωστά, δεν ωφελούνται. Η απόδοση της βίαιης αλλαγής και της κρίσης σε υπέρτερους αντιπάλους, θα ερμηνεύει τόσο την αποτυχία του συστήματος, όσο και την αδικία που βιώνουν, δίχως να εντοπίζονται ευθύνες στους ίδιους.

Όπως έχει υποστηριχτεί, η κοινωνική πλειονότητα δεν μπορεί να προσλαμβάνει με τρόπο πανομοιότυπο τις κοινωνικές ρυθμίσεις και την κοινωνική ασσυμετρία (Doise, 1990), ιδιαίτερα υπό συνθήκες κρίσης (Chryssochoou, 2018). Οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις, για να καταστούν λειτουργικές εξηγήσεις της κοινωνικής πραγματικότητας και να δικαιολογήσουν τη θέση των ατόμων, θα πρέπει να κατηγοριοποιηθούν μεταξύ προηγούμενων κοινών πεποιθήσεων. Τότε μόνο θα αναγνωριστούν και τότε μόνο οι συγκρούσεις, τι οποίες περιγράφουν, θα συμβάλλουν στην κατανόηση των αντιληπτών βίαιων κοινωνικών αλλαγών.

Με βάση τα παραπάνω, εδώ αναφερόμαστε σε συστάδες πεποιθήσεων ως κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (Doise, 1990). Αναφερόμαστε σε συμπλέγματα πεποιθήσεων για το πώς οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται στην παρούσα φάση την κοινωνική οργάνωση, η οποία θα σχετίζεται με το πώς γίνονται αντιληπτές οι ευρύτερες κοινωνικές ρυθμίσεις, εντός του ελληνικού κοινωνικού πλαισίου. Επίσης μιλάμε για πεποιθήσεις οι οποίες αφορούν στον τρόπο που τα κοινωνικά υποκείμενα προσλαμβάνουν το σύστημα, τις αξίες του και τη λειτουργία του.

Τέλος, επειδή η προσέγγιση μας αφορά τη μελέτη πλεγμάτων κοινών πεποιθήσεων και τον εντοπισμό των μεταξύ τους διαφορών, ουσιαστικά εξετάζουμε διαφορές μεταξύ ομαδοποιήσεων ανθρώπων και όχι μεταξύ μεταβλητών. Για αυτό το λόγο η μέθοδος ανάλυσης που ακολουθούμε προσανατολίζεται στα υποκείμενα έναντι των μεταβλητών.

Μεταβλητές σχετικές με το διερευνητικό ερώτημα

Η απομάγευση και ματαίωση αφορούν την διάψευση των προσδοκιών περί αέναης ατομικής προόδου. Ο κοινωνιοδομικός παράγοντας της ατομικής κινητικότητας (Chryssochoou, 2018· Ellemers et al., 2002) μετρά με διαφορετικούς τρόπους την ηγεμονική αυτή αφήγηση. Τα διομαδικά όρια μπορεί να είναι αντιληπτά ως κλειστά, ως ανοιχτά ή ως διαπερατά για κάποιους λίγους.

Οι πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση αφορούν σε παράγοντες, οι οποίοι μετρούν τις κανονιστικές και κατηγορικές αναπαραστάσεις των κοινωνικών υποκειμένων για τις υπάρχουσες κοινωνικές ρυθμίσεις (Staerklé, 2009· βλ. Κεφ. 3). Οι παράγοντες αυτοί είναι οι πεποιθήσεις για την ηθική τάξη, την ελεύθερη αγορά, την πολιτισμική ποικιλομορφία και τη δομική ανισότητα του κοινωνικού σχηματισμού. Οι αναπαραστάσεις αυτές μπορούν να νοηματοδοτούν τους ανθρώπους ως στοιχεία ηθικά και χρήσιμα ή διαλυτικά για την κοινωνική τάξη, ως νικητές ή ηττημένους, ως κυρίαρχους ή κυριαρχούμενους, ως μέλη μιας πολιτισμικά ενταγμένης ή απορριπτέας ομάδας. Με άλλα λόγια κινούνται σε κοινές διαστάσεις αναπαράστασης του Άλλου με όρους συμπερίληψης ή αποκλεισμού. Ένας ακόμη παράγοντας που σχετίζεται με την κοινωνική τάξη είναι η ανομία, μια αίσθηση διάρρηξης του κοινωνικού ιστού, όπου οι παλιοί κανόνες που συγκροτούσαν την πολιτική και κοινωνική τάξη παύουν να ισχύουν (Chryssochoou, 2018).

Οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις θα μετρηθούν με βάση τους παράγοντες του πρώτου μέρους των μελετών, τις Γενικές και Συγκρουσιακές ΘΣ. Οι πρώτες περιγράφουν αφηρημένες συγκρούσεις ενάντια στην (εθνική) ενδοομάδα, ενώ οι δεύτερες περιγράφουν συγκεκριμένες κοινωνικές συγκρούσεις μεταξύ μιας ελίτ και ενός λαού (ή λαών).

Τέλος, άλλες μεταβλητές που έχουν να κάνουν με τις πεποιθήσεις για το κοινωνικό σύστημα και τη λειτουργία του και σχετίζονται με το διερευνητικό ερώτημα είναι η δικαιολόγηση του συστήματος (Kay & Jost, 2003) και η

εμπιστοσύνη σε κυβέρνηση, ειδικούς (επιστήμονες) και θεσμούς. Η δικαιολόγηση του συστήματος έχει σχετιστεί με τις ΘΣ και υιοθετείται όταν τα υποκείμενα πιστεύουν ότι η κοινωνική τάξη απειλείται (Jolley et al., 2018). Η εμπιστοσύνη στο σύστημα και τους ειδικούς επίσης έχει σχετιστεί με τις ΘΣ, υπό συνθήκες αντιληπτής διαφθοράς και αναξιοπιστίας των θεσμών (Alper, 2023).

Κοινωνικές ταυτίσεις και θεωρίες συνωμοσίας

Ένα ακόμα ερώτημα που ενδιαφέρει είναι να δούμε τις κοινωνικές ταυτίσεις όσων θα μοιράζονται κοινές πεποιθήσεις περί της κοινωνικής οργάνωσης. Υπό συνθήκες αβεβαιότητας και κρίσης της κοινωνικής τάξης, η εξασφάλιση της κοινωνικής θέσης έχει φανεί ότι προσανατολίζει τα άτομα σε ταυτότητες που κρίνονται ως περισσότερο κατάλληλες για τη διατήρηση της θέσης αυτής (Hogg, 2014). Ο ομάδες αυτές διακρίνονται από καθαρά όρια και αυστηρή εσωτερική δομή, πριμοδοτούν την ομοιογένεια και μια ηγεσία αυταρχική, υπό ένα πρόταγμα τάξης (Hogg, 2021· 2012). Οπότε είναι ένα ερώτημα το ποιες ταυτίσεις μπορεί να πριμοδοτούνται από όσους ματαιώθηκαν και αναζητούν μια αναπλήρωση της αίσθησης τάξης.

Κεφάλαιο 7

Αναπαραστάσεις της κοινωνικής οργάνωσης στην Ελλάδα και η σχέση τους με τις θεωρίες συνωμοσίας.

7.1. Εισαγωγή

Σε δύο έρευνες εξετάζονται οι πιθανές επικεντρώσεις των ΘΣ, οι οποίες αφορούν σε πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση, τις αξίες και τη λειτουργία του συστήματος. Με αυτόν τον τρόπο θέλουμε να δούμε ποιο μπορεί να είναι το κοινό των ΘΣ. Η πρώτη έρευνα εξετάζει επίσης τη σχέση μεταξύ ομάδων με διαφορετικά προφίλ περί της κοινωνικής οργάνωσης με διάφορες ταυτίσεις. Η δεύτερη διερευνά επίσης τη σχέση μεταξύ ομάδων και συμπεριφορών, σχετικών με τα μέτρα για την πανδημία COVID-19.

7.2. Το κοινό των θεωριών συνωμοσίας

Για εκείνους που σε συνθήκες διάρρηξης του κοινωνικού ιστού η νομιμοποίηση του συστήματος μέσω ηγεμονικών αναπαραστάσεων της κοινωνικής οργάνωσης κλονίζεται, οι ΘΣ θα μπορούσαν να υιοθετηθούν ως αναπαραστάσεις εξήγησης της κρίσης υπό όρους σύγκρουσης (βλ. Κεφ. 3). Δηλαδή όταν η σταθερότητα, η νομιμότητα και η δυνατότητα κινητικότητας αμφισβητούνται, οι ΘΣ ερμηνεύουν την κατάσταση και δικαιολογούν τη θέση των ανθρώπων. Επίσης η αβεβαιότητα της θέσης της ομάδας και των ατόμων θα ενισχύει την αίσθηση ανομίας και την έλλειψη εμπιστοσύνης σε θεσμούς και κοινωνικούς δράστες, αντιληπτούς ως υπεύθυνους για την κατάσταση (Alper, 2023). Τέτοιου είδους αποδόσεις για τις συνέπειες κρίσεων και συγκλονιστικών γεγονότων, συναντά κανείς σε ΘΣ, όπου η διαδικασία αναζήτησης του δράστη, ο οποίος ταυτίζεται με την αιτία του Κακού, είναι κεντρικό τους στοιχείο (Meuer et al, 2023· Moscovici 2006/2020· Taguieff, 2015). Επίσης για ανθρώπους που δικαιολογούν το σύστημα, την κοινωνική ιεραρχία, και τη θέση τους σε αυτή, όταν αυτή η ιεραρχία απειλείται μπορεί να οδηγηθούν σε συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις, ώστε να αναπληρώσουν μια κλονισμένη πίστη (Jolley e al., 2018).

Ειδικά σε συνθήκες κρίσης η υπόσχεση μιας αέναης ατομικής ανόδου ματαιώνεται για στρώματα της κοινωνίας (Παναγιωτόπουλος, 2021). Όσοι είχαν

επενδύσει σε μια τέτοια αντίληψη μπορεί να αισθάνονται προδομένοι από ένα σύστημα που δεν τηρεί τις υποσχέσεις του (Chryssochoou, 2018). Ίσως κάποιοι αναζητήσουν την αιτία της προδοσίας σε ΘΣ περί αντιπάλων που επιδιώκουν να τους πλήξουν. Τα παραπάνω θα μπορούσαν να αποτελούν σύνολα κοινών πεποιθήσεων για την κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα της κρίσης. Στις πεποιθήσεις αυτές θα μπορούσαν να επικεντρώνουν οι ΘΣ, ώστε να είναι αποτελεσματικές ως αφηγήσεις.

Η ύπαρξη διαφορετικών ομαδοποιήσεων, ευάλωτων σε διαφορετικά πολιτικά μηνύματα σε συνθήκες κρίσης και αυξημένης πόλωσης στην ελληνική κοινωνία, έχει φανεί σε προηγούμενη έρευνα (Chryssochoou, 2018). Οι ομάδες αυτές ήταν αποτέλεσμα διαχωρισμού των υποκειμένων στη βάση κοινών πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση, την οικονομική κρίση και τη θέση της αντιληπτής ενδοομάδας. Βρέθηκε ότι υπάρχει ένα κοινό πιστό στο σύστημα, ένα κοινό το οποίο αμφισβητεί το σύστημα και ένα κοινό ματαιωμένο και προδομένο από το σύστημα. Το τελευταίο, οι «Προδομένοι Πιστοί» όπως ονομάστηκαν, αν και υποστήριζε την υπάρχουσα κοινωνική ρύθμιση, έκρινε ότι αυτή πλήττεται με κάποιον τρόπο και αισθανόταν απειλή για τη θέση και την προοπτική του εντός του συστήματος (Chryssochoou, 2018). Το κοινό αυτό θα μπορούσε να καταφεύγει σε συνωμοσιολογικές ερμηνείες, ώστε να κατανοήσει τη θέση του και τις συγκλονιστικές κοινωνικές αλλαγές, δίχως να αμφισβητεί την κοινωνική οργάνωση.

7.3. Ταυτίσεις και συμπεριφορές

Η αβεβαιότητα και η ανάγκη μείωσής της σε συνθήκες κρίσης, έχει σχετιστεί με αποδοχή αυταρχικών ηγεσιών και οικοδόμηση περισσότερο ομοιογενών ενδοομάδων, με ξεκάθαρα όρια και υψηλή συμμόρφωση στις νόρμες (Hogg, 2021). Έτσι μια κλονισμένη αναπαράσταση της κοινωνικής οργάνωσης, που καθιστά αβέβαιη τη θέση της ενδοομάδας ίσως έχει σχέση με ταυτίσεις, οι οποίες πριμοδοτούν υψηλό εθνοκεντρισμό (Reicher & Hopkins, 2001). Επίσης όσων η πίστη στο σύστημα κλονίζεται εξαιτίας της κρίσης, ίσως προχωρήσουν σε συμπεριφορές αντιληπτές ως προστατευτικές δικαιωμάτων και ελευθεριών, τις οποίες αισθάνονται ότι στερούνται. Δηλαδή μια πιθανά κλονισμένη εικόνα των θεσμών, ως υπεύθυνων για την κρίση, θα οδηγούσε σε συμπεριφορές εναντίωσης σε κοινωνικά μέτρα, επειδή προέρχονται από τους ίδιους θεσμούς.

7.4. Επισκόπηση παρούσας μελέτης

Η παρούσα μελέτη αποτελείται από δύο έρευνες και αφορά στις επικεντρώσεις των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων (βλ. Κεφ. 3 και 4), σε συστάδες κοινών πεποιθήσεων περί κοινωνικής οργάνωσης και τάξης στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο σε συνθήκες κοινωνικής κρίσης. Η προσέγγιση μας προσανατολίζεται στα υποκείμενα και όχι στις μεταβλητές, γιατί εξετάζει το ρόλο των πιθανών διομαδικών διαφορών στην αναπαράσταση του κοινωνικού πλαισίου στην πίστη σε ΘΣ. Η πρώτη έρευνα επιχειρεί μια πρώτη διαφοροποίηση μεταξύ ομάδων, ως προς την πίστη και το είδος των ΘΣ που πριμοδοτούνται. Η δεύτερη έρευνα εξετάζει αν διατηρείται η διαφοροποίηση αυτή και αν σχετίζεται με συμπεριφορές.

Στη βάση προηγούμενης έρευνας (Chryssochoou, 2018) ζητήθηκε η δημιουργία τριών συστάδων (clusters), δηλαδή ομαδοποιήσεων, γιατί θέλουμε να διακρίνουμε εντός μιας κοινωνικής πλειονότητας, η οποία θα είναι ανομοιόμορφη ως προς το είδος των πεποιθήσεων περί κοινωνικής οργάνωσης και πίστης στις αξίες του συστήματος. Θέλουμε να δούμε ποιο είναι το κοινωνιοψυχολογικό προφίλ όσων μπορεί να οδηγηθούν σε συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις, λόγω μιας κλονισμένης αίσθηση τάξης.

Τέλος, στην πρώτη έρευνα εξετάζουμε και τον τρόπο που οι πιθανές διαφορετικές ομαδοποιήσεις μπορεί να σχετίζονται με ταυτίσεις, οι οποίες μπορεί να επιτρέπουν μια αυταρχική κοινωνική οργάνωση. Στη δεύτερη έρευνα κάνουμε το ίδιο αλλά σε σχέση με συμπεριφορές σχετικές με τα μέτρα στην πανδημία COVID-19.

7.5. Έρευνα 1

7.5.1. Μέθοδος

Διαδικασία και συμμετέχοντες. Μεταξύ Δεκεμβρη 2019 και Ιανουαρίου 2020 (ΔΕΙΓΜΑ Β), χορηγήθηκε ένα ερωτηματολόγιο κλειστών απαντήσεων σε ευκαιριακό δείγμα ($N=278$) στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας. Το δείγμα αποτελούνταν από 139 γυναίκες και 139 άνδρες, με ηλικία από 18 έως 88 ετών ($M=42.94$, $SD=17.14$). Το 68% των συμμετεχόντων είχε λάβει κάποια μεταλυκειακή

μόρφωση και το 64.1% εργάζονταν κατά το διάστημα διενέργειας της έρευνας (51.8% σε σταθερή εργασία). Το 14.4% είχε εισόδημα 5 με 10.000 ευρώ, το 29.5% 10 με 20.000, 23% 20 με 30.000 και το 10.1% 30 με 40.000. Η συντριπτική πλειοψηφία είχε γεννηθεί στην Ελλάδα (96%) και ήταν Έλληνες πολίτες (97.1%). Αναλυτικά τα δημογραφικά του δείγματος στο Παράρτημα Α, Πίνακας Α.6.

Εργαλεία μέτρησης. Οι απαντήσεις όλων των κλιμάκων μετρούσαν σε μια 7βάθμια κλίμακα τύπου Likert (1=Διαφωνώ απόλυτα, 7=Συμφωνώ απόλυτα). Το πλήρες ερωτηματολόγιο στο Παράρτημα Α, Ερωτηματολόγιο Α.2.

Κλίμακα πεποιθήσεων περί κοινωνικής κινητικότητας. Χορηγήθηκε η κλίμακα μέτρησης πεποιθήσεων για την ατομική κοινωνική κινητικότητα (Chryssochoou, 2018). Η κλίμακα αυτή μετράει τρεις διαστάσεις περί κινητικότητας: την αντίληψη για ανοιχτά διομαδικά όρια με δύο δηλώσεις ('Στην κοινωνία μας, όποιος προσπαθεί σκληρά πετυχαίνει στο τέλος', 'Στην κοινωνία μας, όποιος έχει τα προσόντα θα επιτύχει στην επαγγελματική ανέλιξη'· $r=.66$, $p<.001$), την επιλεκτική ανέλιξη με μία δήλωση (tokenism· 'Μόνο μερικοί από αυτούς που έχουν τα προσόντα θα επιτύχουν στην επαγγελματική ανέλιξη'), και τα κλειστά διομαδικά όρια με μία δήλωση ('Ακόμη κι αν κάποιος έχει τα προσόντα, αν δεν προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις, δεν θα επιτύχει').

Κλίμακα δικαιολόγησης του συστήματος. Η κλίμακα δικαιολόγησης του συστήματος (Chryssochoou, 2018· Kay & Jost, 2003) αποτελείται από επτά δηλώσεις (πχ. 'Σε γενικές γραμμές, το πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα λειτουργεί όπως πρέπει'). Η κλίμακα μετράει κατά πόσο κανείς δικαιολογεί την υπάρχουσα κοινωνική και πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα. Μεταφράστηκε στα ελληνικά από έναν δίγλωσσο ερευνητή, και η τελική μετάφραση συμφωνήθηκε από όλα τα μέλη της ερευνητικής ομάδας του Εργαστηρίου Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας. Υπολογίστηκε ο μ.ο. για κάθε συμμετέχοντα, αφού ελέγχθηκε η εσωτερική αξιοπιστία ($\alpha=.71$).

Κλίμακα αναπαράστασης της «ιδανικής κοινωνίας». Η κλίμακα (Staerklé et al., 2012) μετρά το αν διάφορες κοινωνικές ομάδες θεωρούνται πρόβλημα ή απειλή για μια ιδανική κοινωνία. Η κλίμακα έχει 12 δηλώσεις (πχ. ['Οι άνθρωποι έχουν διάφορες ιδέες σχετικά με το πώς θα ήταν μια «ιδανική κοινωνία». Σύμφωνα με τη δική σας άποψη, σε ποιον βαθμό πιστεύετε ότι οι παρακάτω ομάδες αποτελούν πρόβλημα ή απειλή για μια ιδανική κοινωνία;'] 'Οι άνθρωποι που δεν προσπαθούν αρκετά να πετύχουν', 'Οι άνθρωποι που προέρχονται από άλλες κοινωνίες').

Υπολογίστηκε ο μ.ο. του κάθε συμμετέχοντα Για κάθε έναν από τους έξι παράγοντες: *Ηθική Τάξη*, για όσους παραβιάζουν τις ηθικές αξίες ($r=.60, p<.001$), *Θετική Ποικιλομορφία*, για όσους δεν ανέχονται την συμπερίληψη μειονοτήτων ($r=.33, p<.001$), *Αρνητική Ποικιλομορφία*, για όσους χρίζουν αποκλεισμού ως μέλη μειονοτήτων ($r=.71, p<.001$), *Μη Νομιμοποιημένη Ανισότητα*, για όσους θεωρείται μη νόμιμη η κοινωνικοοικονομική θέση ($r=.65, p<.001$), *Νομιμοποιημένη Ανισότητα*, ομάδες των οποίων η κοινωνικοοικονομική θέση είναι αντιληπτή ως νόμιμη ($r=.61, p<.001$), και *Ελεύθερη Αγορά*, για όσους παραβιάζουν τους κανόνες του ατομικού ανταγωνισμού ($r=.41, p<.001$). Οι δηλώσεις μετρήθηκαν σε μια 7βάθμια κλίμακα τύπου Likert (1=Δεν αποτελούν πρόβλημα και 7=Αποτελούν πολύ μεγάλο πρόβλημα).

Κλίμακα εμπιστοσύνης στους θεσμούς. Για τους σκοπούς της έρευνας κατασκευάστηκε μια κλίμακα μέτρησης της εμπιστοσύνης σε διάφορους θεσμούς, οι οποίοι έχουν αποφασιστικό ρόλο στην ελληνική κοινωνία. Η κλίμακα αποτελείται από 14 δηλώσεις (πχ. [‘Παρακάτω παρουσιάζονται κάποιοι θεσμοί στην Ελλάδα. Μπορείτε να πείτε πόσο εμπιστεύεστε καθένα από αυτούς;’] ‘Ο θεσμός της κυβέρνησης’, ‘τα ΜΜΕ’, ‘οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης’). Οι δηλώσεις μετρήθηκαν σε μια 7βάθμια κλίμακα τύπου Likert (1=Καθόλου, 7=Πάρα πολύ).

Παραγοντική δομή κλίμακας εμπιστοσύνης στους θεσμούς. Με τη χρήση του IBM SPSS 29, έγινε διερευνητική παραγοντική ανάλυση (ανάλυση κύριων συνιστωσών· περιστροφή oblimin) για να δούμε την παραγοντική δομή των 14 δηλώσεων εμπιστοσύνης στους θεσμούς. Βάσει ιδιοτιμών δημιουργήθηκαν τρεις παράγοντες (65.26% της διακύμανσης· $KMO=.86$ · Bartlett's Test of Sphericity, $\chi^2(91)=1753.01, p<.001$) και υπολογίστηκε για τον καθένα ο μ.ο. των απαντήσεων του κάθε συμμετέχοντα. Οι δηλώσεις που φόρτωναν σε δύο παράγοντες αποδόθηκαν σε εκείνον με τη μεγαλύτερη φόρτιση.

Ο πρώτος παράγοντας (43.77% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=6.13), αποτελείται από πέντε δηλώσεις ($\alpha=.87, M=3.85, SD=1.46$) κι ονομάστηκε *Εμπιστοσύνη σε Κράτος*. Ο δεύτερος παράγοντας (13.86% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=1.94) αποτελείται από έξι δηλώσεις ($\alpha=.77, M=3.29, SD=1.03$) κι ονομάστηκε *Εμπιστοσύνη σε Ελίτ*. Ο τρίτος παράγοντας (7.63% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=1.07) αποτελείται από τρεις δηλώσεις ($\alpha=.79, M=2.61, SD=1.20$) κι ονομάστηκε *Εμπιστοσύνη σε Κεφάλαιο και ΜΜΕ*. Ο πρώτος παράγοντας συσχετίστηκε μέτρια και θετικά με το δεύτερο και τον τρίτο ($r=.50, p<.001$ · $r=.52, p<.001$, αντίστοιχα). Το ίδιο ισχύει

μεταξύ δεύτερου και τρίτου παράγοντα ($r=.59, p<.001$). Οι δηλώσεις και οι φορτίσεις ανά παράγοντα αναλυτικά στο Παράρτημα Γ, Πίνακας Γ.1.

Κλίμακα προσλαμβανόμενης κοινωνικοοικονομικής θέσης. Η αντιληπτή κοινωνικοοικονομική θέση μετρήθηκε με την κλίμακα McArthur (Adler et al., 2000). Η κλίμακα αυτή αποτυπώνει την προσλαμβανόμενη ατομική κοινωνική θέση σε μια σκάλα με δέκα σκαλοπάτια, όπου 1=χαμηλότερο και 10=υψηλότερο.

Κλίμακα πολιτικής αυτοτοποθέτησης. Η πολιτική αυτοτοποθέτηση των συμμετεχόντων μετρήθηκε σε μια κλίμακα τύπου Likert όπου 1=άκρα αριστερά και 10=άκρα δεξιά. Υπήρχε εναλλακτική απάντηση άρνησης αυτοτοποθέτησης.

Ελληνική κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (GrCBS). Για τη μέτρηση των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων χορηγήθηκε η GrCBS (βλ. Κεφ. 6). Η κλίμακα έχει 17 δηλώσεις (πχ. 'Τα εμβόλια περιέχουν στην πραγματικότητα νέες αρρώστιες', 'Κάποιοι επέβαλαν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα στα πλαίσια ενός πειράματος') και δύο παράγοντες, οι οποίοι αναφέρονται σε διαφορετικές διαστάσεις συνωμοσιολογικής αναπαράστασης των αντιληπτών κοινωνικών συγκρούσεων, έναν πιο γενικό και αφηρημένο (Γενικές ΘΣ, $\alpha=.94$) και ένα πιο ξεκάθαρο ως προς τη σύγκρουση και τους εμπλεκόμενους αντιπάλους (Συγκρουσιακές ΘΣ, $\alpha=.90$).

Κλίμακες ταυτίσεων. Μετρήθηκαν με πέντε δηλώσεις κάθε είδος ταύτισης (Chryssochoou, 2018), η εθνική (πχ. 'Ταυτίζομαι με τους Έλληνες/τις Ελληνίδες'), η ταξική (πχ. 'Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους της κοινωνικής μου τάξης'), η ταύτιση γενιάς (πχ. 'Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους της γενιάς μου'), η ευρωπαϊκή (πχ. 'Ταυτίζομαι με τους Ευρωπαίους/τις Ευρωπαίες'), η πανανθρώπινη (πχ. 'Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους σε όλο τον κόσμο'). Από τους μ.ο. των απαντήσεων προέκυψαν οι σύνθετες μεταβλητές των ταυτίσεων, αφού ελέγχθηκε η εσωτερική τους αξιοπιστία ($\alpha_{\text{έθνος}}=.88 \cdot \alpha_{\text{τάξη}}=.81 \cdot \alpha_{\text{γενιά}}=.85 \cdot \alpha_{\text{ευρώπη}}=.86 \cdot \alpha_{\text{ανθρωπότητα}}=.80$).

Δημογραφικά. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν πληροφορίες για το φύλο, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα, την εργασιακή κατάσταση, τον τόπο γέννησης και την πολιτειότητά τους.

7.5.2. Αποτελέσματα

Αναλυτικά οι συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της πρώτης έρευνας στον Πίνακα 7.1.

Πίνακας 7.1

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών 1ης έρευνας (N=278).

	M (SD)	1	2	3	4	5	6	7
1. Ανοιχτά όρια	4.22 (1.39)							
2. Επιλεκτική ανέλιξη	4.74 (1.60)	.01						
3. Κλειστά όρια	4.00 (1.77)	-.14*	.22****					
4. Εμπιστοσύνη κράτος	3.85 (1.46)	.32****	.04	.09				
5. Εμπιστοσύνη ελίτ	3.29 (1.03)	.22****	-.02	-.20**	.50****			
7. Εμπιστοσύνη κεφάλαιο/MME	2.61 (1.20)	.27****	-.06	-.10	.52****	.59****		
8. Δικαιολόγ. συστήματος	2.85 (.94)	.49****	-.06	-.03	.56****	.36****	.47****	
9. Ηθική τάξη	5.48 (1.29)	.29****	-.06	.01	.34****	.14*	.19**	.18**
10. Θετική ποικιλομορφία	6.06 (.92)	-.02	.07	-.09	-.12*	.01	-.12	-.19**
11. Αρνητική ποικιλομορφία	3.33 (1.65)	.29****	.09	.24****	.37****	-.05	.16**	.35****
12. Μη-νόμιμη ανισότητα	4.74 (1.48)	.03	.04	.14*	-.08	-.17**	-.30****	-.08
13. Νόμιμη ανισότητα	3.34 (1.63)	.11	-.03	.03	.10	.05	.08	.09
14. Ελεύθερη αγορά	4.00 (1.36)	.18****	-.04	-.12*	.17**	.15*	.26****	.23****
15. Κοινωνικό στάτους	5.82 (1.42)	.09	-.07	-.25****	-.03	.20**	.12*	.002
16. Πολιτική τοποθέτηση	4.92 (1.85)	.30****	-.03	-.15*	.37****	.21**	.33****	.38****
17. Γενικές ΘΣ	3.05 (1.48)	.05	.09	.31****	.24****	-.18**	.01	.14*
18. Συγκρουσ. ΘΣ	4.80 (1.47)	.06	.03	.31****	.08	-.21****	-.10	-.05
18. Εθνική ταύτιση	4.97 (1.55)	.25****	.06	.15*	.49****	.17**	.13*	.25****
19. Ταξική ταύτιση	4.49 (1.47)	.18**	.004	.13*	.27****	.07	.05	.14*
20. Ευρωπαϊκή ταύτιση	4.11 (1.42)	.16**	-.02	-.14*	.24****	.36****	.23****	.23****
21. Πανανθρ. ταύτιση	4.56 (1.48)	.01	.03	-.09	-.16**	.04	-.11	-.13*
22. Ταύτιση Γενιάς	4.67 (1.47)	.20****	.01	.04	.29****	.17**	.09	.11

Σημείωση. † $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Πίνακας 7.1 (Συνέχεια)

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών 1^{ης} έρευνας (N=278).

		8	9	10	11	12	13	14
	M (SD)							
1. Ανοιχτά όρια	4.22 (1.39)							
2. Επιλεκτική ανέλιξη	4.74 (1.60)							
3. Κλειστά όρια	4.00 (1.77)							
4. Εμπιστοσύνη κράτος	3.85 (1.46)							
5. Εμπιστοσύνη ελίτ	3.29 (1.03)							
7. Εμπιστοσύνη κεφάλαιο/MME	2.61 (1.20)							
8. Δικαιολόγ. συστήματος	2.85 (.94)							
9. Ηθική τάξη	5.48 (1.29)							
10. Θετική ποικιλομορφία	6.06 (.92)	.22***						
11. Αρνητική ποικιλομορφία	3.33 (1.65)	.22***	-.29***					
12. Μη-νόμιμη ανισότητα	4.74 (1.48)	-.05	.13*	.12*				
13. Νόμιμη ανισότητα	3.34 (1.63)	.18**	-.06	.34***	.10			
14. Ελεύθερη αγορά	4.00 (1.36)	.39***	.07	.17**	.03	.25***		
15. Κοινωνικό στάτους	5.82 (1.42)	.03	.04	-.15*	-.10	.05	.06	
16. Πολιτική τοποθέτηση	4.92 (1.85)	.33***	-.18**	.21**	-.22**	.11	.21**	.20**
17. Γενικές ΘΣ	3.05 (1.48)	.17**	-.15*	.47***	.16**	.06	.17**	-.22***
18. Συγκρουσ. ΘΣ	4.80 (1.47)	.22***	.04	.26***	.24***	.04	.16**	-.16**
18. Εθνική ταύτιση	4.97 (1.55)	.31***	-.09	.30***	.003	.08	.05	-.02
19. Ταξική ταύτιση	4.49 (1.47)	.23***	-.01	.19**	.03	.06	.18**	-.10
20. Ευρωπαϊκή ταύτιση	4.11 (1.42)	.15**	.07	.02	-.08	.04	.15*	.20**
21. Παναθηρ. ταύτιση	4.56 (1.48)	-.07	.33***	-.35***	.18**	-.09	.03	.13*
22. Ταύτιση Γενιάς	4.67 (1.47)	.26***	.07	.12	.04	.01	.12*	-.03

Σημείωση. † $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Πίνακας 7.1 (Συνέχεια)

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών 1^{ης} έρευνας (N=278).

	15	16	17	18	19	20	21
M (SD)							
1. Ανοιχτά όρια	4.22 (1.39)						
2. Επιλεκτική ανέλιξη	4.74 (1.60)						
3. Κλειστά όρια	4.00 (1.77)						
4. Εμπιστοσύνη κράτος	3.85 (1.46)						
5. Εμπιστοσύνη ελίτ	3.29 (1.03)						
7. Εμπιστοσύνη κεφάλαιο/MME	2.61 (1.20)						
8. Δικαιολόγ. συστήματος	2.85 (.94)						
9. Ηθική τάξη	5.48 (1.29)						
10. Θετική ποικιλομορφία	6.06 (.92)						
11. Αρνητική ποικιλομορφία	3.33 (1.65)						
12. Μη-νόμιμη ανισότητα	4.74 (1.48)						
13. Νόμιμη ανισότητα	3.34 (1.63)						
14. Ελεύθερη αγορά	4.00 (1.36)						
15. Κοινωνικό στάτους	5.82 (1.42)						
16. Πολιτική τοποθέτηση	4.92 (1.85)						
17. Γενικές ΘΣ	3.05 (1.48)	.15*					
18. Συγκρουσ. ΘΣ	4.80 (1.47)	-.01	.69***				
18. Εθνική ταύτιση	4.97 (1.55)	.23***	.33***	.27***			
19. Ταξική ταύτιση	4.49 (1.47)	.03	.28***	.37***	.54***		
20. Ευρωπαϊκή ταύτιση	4.11 (1.42)	.21**	.16**	-.12	.31***	.25***	
21. Πανανθρ. ταύτιση	4.56 (1.48)	-.22**	-.17**	-.006	.10 [†]	.15*	.24***
22. Ταύτιση Γενιάς	4.67 (1.47)	.07	.19**	.30***	.53***	.72***	.28***
							.17**

Σημείωση. [†]p<.10, *p<.05, **p<.01, ***p<.001.

Προφίλ με βάση τις αναπαραστάσεις για τη λειτουργία του συστήματος και την ιδανική κοινωνία. Για να δούμε τα διαφορετικά προφίλ με βάση συστάδες περί αναπαράστασης του συστήματος στην Ελλάδα, προχωρήσαμε σε ανάλυση συστάδων με προκαθορισμένο αριθμό ομάδων (K-Means clustering), όπου ζητήθηκαν τρεις ομάδες. Οι μεταβλητές που αναλύθηκαν είναι οι πεποιθήσεις για την κινητικότητα (ανοιχτά-κλειστά όρια και επιλεκτική ανέλιξη), οι τρεις παράγοντες της εμπιστοσύνης στους θεσμούς, η δικαιολόγηση του συστήματος, η ηθική τάξη, η θετική και αρνητική ποικιλομορφία, η νόμιμη και μη-νόμιμη ανισότητα και η ελεύθερη αγορά.

Πίνακας 7.2.

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των τριών ομάδων στις πεποιθήσεις κοινωνικής οργάνωσης (Ερευνα 1, N=278).

	Συστημικοί Υποστηρικτές (n=97)	Απομαγεμένοι (n=75)	Αμφισβητίες (n=106)
Ανοιχτά διομαδικά όρια	4.73 (1.21) _a	4.82 (1.14) _a	3.32 (1.25) _b
Επιλεκτική κοινωνική ανέλιξη	4.04 (1.56) _a	5.36 (1.17) _b	4.94 (1.67) _c
Κλειστά διομαδικά όρια	2.60 (1.16) _a	5.59 (1.14) _b	4.17 (1.58) _c
Εμπιστοσύνη σε κράτος	4.42 (1.14) _a	4.67 (1.20) _a	2.74 (1.15) _b
Εμπιστοσύνη σε ελίτ	3.85 (.91) _a	3.18 (1.04) _b	2.74 (.90) _b
Εμπιστοσύνη σε κεφάλαιο/MME	3.34 (1.03) _a	2.78 (1.17) _b	1.81 (.83) _c
Δικαιολόγηση συστήματος	3.28 (.83) _a	3.27 (.84) _a	2.18 (.67) _b
Ηθική τάξη	5.92 (.93) _a	5.86 (1.01) _a	4.80 (1.46) _b
Θετική ποικιλομορφία	5.98 (.88) _a	5.84 (.93) _a	6.30 (.90) _b
Αρνητική ποικιλομορφία	3.24 (1.31) _a	4.95 (1.36) _b	2.27 (1.12) _c
Μη-νόμιμη δομική ανισότητα	4.10 (1.44) _a	5.01 (1.41) _b	5.12 (1.38) _b
Νόμιμη δομική ανισότητα	3.40 (1.45) _a	4.24 (1.56) _b	2.66 (1.52) _c
Ελεύθερη αγορά	4.51 (1.30) _a	4.20 (1.24) _a	3.39 (1.26) _b

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα. Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p<.05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Στη συνέχεια έγινε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) για να δούμε τις διαφορές μεταξύ των ομάδων. Αναλυτικά οι μ.ο. και τυπικές αποκλίσεις μεταξύ ομάδων πεποιθήσεων κοινωνικής οργάνωσης στον Πίνακα 7.2.

Περιγραφή των ομάδων. Στα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι η πρώτη ($n=97$) και η δεύτερη ομάδα ($n=75$) πιστεύουν περισσότερο από την τρίτη ομάδα ($n=106$) ότι τα διομαδικά όρια είναι ανοιχτά. Η πρώτη ομάδα σε αντίθεση με τις άλλες δύο δεν πιστεύει στην επιλεκτική ανέλιξη και πιστεύει ότι τα διομαδικά όρια δεν είναι κλειστά. Η πρώτη και η δεύτερη ομάδα εμπιστεύονται το κράτος περισσότερο από την τρίτη ομάδα. Η πρώτη ομάδα εμπιστεύεται την ελίτ και το κεφάλαιο και τα ΜΜΕ περισσότερο από τη δεύτερη και την τρίτη ομάδα. Η πρώτη και η δεύτερη ομάδα δικαιολογούν το σύστημα περισσότερο σε σχέση με την τρίτη ομάδα. Επίσης η πρώτη και η δεύτερη ομάδα αναπαριστούν πιο θετικά όσους συμμορφώνονται στους κανόνες της ηθικής τάξης και της ελεύθερης αγοράς από την τρίτη ομάδα. Η πρώτη ομάδα βλέπει το ίδιο θετικά με τη δεύτερη την ποικιλομορφία, αλλά λιγότερο σε σχέση με την τρίτη ομάδα. Η πρώτη ομάδα δέχεται λιγότερο από τη δεύτερη ομάδα όσους δεν ανέχονται την ποικιλομορφία, αλλά όχι τόσο λίγο όσο η τρίτη ομάδα. Τέλος, η πρώτη ομάδα δεν πιστεύει στη μη-νόμιμη δομική ανισότητα όσο οι άλλες δύο και πιστεύει ότι η δομική ανισότητα είναι νόμιμη λιγότερο από τη δεύτερη ομάδα αλλά περισσότερο από την τρίτη. Η πρώτη ομάδα είναι οι *Συστημικοί Υποστηρικτές* γιατί αποδέχεται τις υπάρχουσες κοινωνικές ρυθμίσεις.

Η δεύτερη ομάδα θεωρεί πιο πολύ και από τις τρεις ότι τα διομαδικά όρια είναι κλειστά, ότι λίγοι καταφέρνουν να ανελιχθούν ατομικά και πιστεύει το ίδιο με την πρώτη ομάδα και περισσότερο από την τρίτη ότι τα διομαδικά όρια είναι ανοιχτά. Η δεύτερη ομάδα εμπιστεύεται το κράτος όσο και η πρώτη και περισσότερο από την τρίτη. Δεν εμπιστεύεται την ελίτ και το κεφάλαιο και τα ΜΜΕ σε σχέση με την πρώτη, αλλά το κεφάλαιο και τα ΜΜΕ τα εμπιστεύεται περισσότερο από την τρίτη ομάδα. Η δεύτερη ομάδα δικαιολογεί το σύστημα περισσότερο από την τρίτη ομάδα και το ίδιο με την πρώτη. Η δεύτερη ομάδα αναπαριστά θετικά την ηθική τάξη και την ελεύθερη αγορά, όσο και η πρώτη ομάδα και περισσότερο από την τρίτη ομάδα. Η δεύτερη ομάδα δέχεται την πολιτισμική ποικιλομορφία το ίδιο με την πρώτη και λιγότερο από την τρίτη, ενώ δέχεται περισσότερο από τις άλλες δύο ομάδες όσους δεν ανέχονται την ποικιλομορφία. Τέλος, η δεύτερη ομάδα πιστεύει περισσότερο από τις άλλες δύο ότι υπάρχει νόμιμη ανισότητα και πιστεύει περισσότερο από την πρώτη και το ίδιο με την τρίτη ότι υπάρχει μη-νόμιμη δομική ανισότητα. Η δεύτερη ομάδα

υποστηρίζει το σύστημα το ίδιο με την πρώτη ομάδα. Όμως σε αντίθεση με την πρώτη δεν εμπιστεύεται τους θεσμούς, εκτός από το κράτος και δεν πιστεύει ότι υπάρχει ατομική κινητικότητα. Τέλος, είναι η ομάδα που πιστεύει λιγότερο από όλες στη διαφορετικότητα και περισσότερο από όλες στη νόμιμη δομική ανισότητα. Με βάση τα παραπάνω η ομάδα αυτή είναι οι *Απομαγεμένοι*³¹ του συστήματος. Έχει χάσει την αίσθηση ισορροπίας μέσα στο σύστημα και έχει απομαγευτεί από αυτό.

Η τρίτη ομάδα πιστεύει λιγότερο από όλες ότι τα διομαδικά όρια είναι ανοιχτά και περισσότερο από την πρώτη αλλά λιγότερο από τη δεύτερη ομάδα ότι τα όρια είναι κλειστά και ότι λίγοι μόνο μπορεί να ανέλθουν ατομικά. Η ομάδα εμπιστεύεται κράτος και κεφάλαιο και ΜΜΕ λιγότερο από όλες και τις ελίτ λιγότερο από την πρώτη ομάδα και το ίδιο λίγο με τη δεύτερη ομάδα. Η τρίτη ομάδα αποδέχεται τη ηθική τάξη και την ελεύθερη αγορά λιγότερο από τις άλλες δύο ομάδες. Επίσης δέχεται την πολιτισμική ποικιλομορφία περισσότερο και αποδέχεται λιγότερο από τις άλλες ομάδες όσους δεν ανέχονται την ποικιλομορφία. Τέλος, η τρίτη ομάδα πιστεύει όσο και η δεύτερη κι περισσότερο από την πρώτη στη μη-νόμιμη δομική ανισότητα και πιστεύει λιγότερο από όλες τις ομάδες στη νόμιμη δομική ανισότητα. Η ομάδα αυτή διαφοροποιείται περισσότερο από τις άλλες δύο. Δεν πιστεύει στα ανοιχτά διομαδικά όρια, δεν δικαιολογεί το σύστημα, δεν υιοθετεί τις ηγεμονικές κανονιστικές και διομαδικές ρυθμίσεις. Με βάση αυτά η ομάδα αυτή είναι οι *Αμφισβητίες* του συστήματος (για την αρχική τυπολογία βλ. Chryssochoou, 2018).

Ποιοι είναι οι Συστημικοί, οι Απομαγεμένοι και οι Αμφισβητίες;

Δημογραφικές διαφορές και κοινωνικοπολιτικές πεποιθήσεις. Προχωρήσαμε σε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA), για να δούμε τις δημογραφικές διαφορές στους μ.ο. μεταξύ των τριών ομάδων. Οι τρεις ομάδες δεν είχαν μεταξύ τους στατιστικά σημαντικές διαφορές στο φύλο, στην εργασιακή κατάσταση και στην πολιτεότητα. Παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά στο μορφωτικό επίπεδο, στο ετήσιο εισόδημα και στην ηλικία (post-hoc Games-Howell $p < 0.05$). Οι Συστημικοί και οι Αμφισβητίες έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο ($M=4.56$, $SD=1.31$ και $M=4.38$, $SD=1.18$ αντίστοιχα) από τους Απομαγεμένους ($M=3.76$, $SD=1.58$). Οι Συστημικοί δηλώνουν υψηλότερο εισόδημα από τους Απομαγεμένους

³¹ Ο όρος ‘απομάγευση’, χρησιμοποιήθηκε καταρχήν από τον Weber στις κοινωνικές επιστήμες για να περιγράψει την επικράτηση του επιστημονικού ορθού λόγου και μιας εκκοσμικευμένης κοινωνικής οργάνωσης, σε βάρος της θρησκείας, της παράδοσης και των δοξασιών του παλιού κόσμου (Jenkins, 2000). Επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε τον ίδιο όρο, αλλά για να δηλώσουμε την απομάγευση από την ηγεμονική άποψη του ατομικού και της ατομικής ανέλιξης και της συνοχής της κοινωνίας στη βάση των αρχών του καπιταλισμού.

($M=3.65$, $SD=1.53$ και $M=3.09$, $SD=1.26$ αντίστοιχα). Οι Αμφισβητίες βρίσκονται μεταξύ των δύο αλλά όχι με στατιστικά σημαντικό τρόπο ($M=3.34$, $SD=1.44$, $p_{\Sigma}=.345$, $p_{\Delta\pi}=.454$). Οι Συστημικοί και οι Αμφισβητίες είναι κατά μέσο όρο νεότεροι ($M=42.39$, $SD=15.73$ και $M=39.33$, $SD=17.63$ αντίστοιχα) από τους Απομαγεμένους ($M=48.97$, $SD=16.75$).

Στη συνέχεια έγινε ανάλυση διακύμανσης (ANOVAs) ώστε να δούμε τις διαφορές στους μ.ο. των τριών ομάδων στην αυτοτοποθέτηση στο κοινωνικό τους status και την πολιτική αυτοτοποθέτηση (Πίνακας 7.3). Οι Συστημικοί αυτοτοποθετούνται σε ανώτερη κοινωνική θέση από τους Απομαγεμένους και τους Αμφισβητίες. Επίσης Συστημικοί και Απομαγεμένοι αυτοποθετούνται δεξιά στο πολιτικό φάσμα, χωρίς να διαφέρουν μεταξύ τους. Οι Αμφισβητίες διαφέρουν και από τους δύο και είναι στα αριστερά. Επίσης το 14.18% των συμμετεχόντων ($n=40$), αρνήθηκε να αυτοτοποθετηθεί πολιτικά. Το 52.5% ήταν στους Αμφισβητίες ($n=21$), το 32.5% στους Απομαγεμένους ($n=13$) και το 15% στους Συστημικούς ($n=6$).

Πίνακας 7.3

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις κοινωνικοπολιτικής αυτοτοποθέτησης (Έρευνα 1, $N=278$).

	Συστημικοί Υποστηρικτές	Απομαγεμένοι	Αμφισβητίες
Κοινωνικό στάτους	6.18 (1.38) _a	5.59 (1.39) _b	5.66 (1.41) _b
Πολιτική αυτοτοποθέτηση	5.78 (1.70) _a	5.12 (1.72) _a	3.80 (1.50) _b

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Χαμηλό στάτους/Αριστερά, 10=Υψηλό στάτους/Δεξιά.

Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p<.05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Διαφέρουν οι τρεις ομαδοποιήσεις σε σχέση με την πίστη τους σε συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις; Για να διαπιστώσουμε τις διαφορές μεταξύ των τριών ομάδων σε συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις προχωρήσαμε σε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) με τους δύο παράγοντες της GrCBS, τις Γενικές ΘΣ και τις Συγκρουσιακές ΘΣ. Τα αποτελέσματα (μ.ο. και τυπικές αποκλίσεις) βρίσκονται στον Πίνακα 7.4. Οι Απομαγεμένοι πιστεύουν περισσότερο από όλες τις ομάδες σε Γενικές και Συγκρουσιακές ΘΣ. Οι Συστημικοί και οι Αμφισβητίες

πιστεύουν το ίδιο στις Γενικές και Συγκρουσιακές ΘΣ και ο βαθμός πεποίθησής τους είναι χαμηλός.

Πίνακας 7.4

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις παραγόντων ΘΣ (Έρευνα 1, N=278).			
	Συστημικοί Υποστηρικτές	Απομαγεμένοι	Αμφισβητίες
Γενικές ΘΣ	2.77 (1.24) _a	3.95 (1.55) _b	2.68 (1.36) _a
Συγκρουσιακές ΘΣ	4.42 (1.42) _a	5.45 (1.28) _b	4.69 (1.51) _a

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα. Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p<.05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Υπάρχουν διαφορές στην ταύτιση των τριών ομάδων; Για να δούμε διαφορές μεταξύ των μ.ο. των ομάδων σε σχέση με ταυτίσεις προχωρήσαμε σε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) με πέντε διαφορετικές ταυτότητες (Πίνακας 7.5).

Πίνακας 7.5

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις ταυτίσεων (Έρευνα 1, N=278).			
Είδος ταύτισης	Συστημικοί Υποστηρικτές	Απομαγεμένοι	Αμφισβητίες
Εθνική	5.16 (1.28) _a	5.74 (1.26) _b	4.24 (1.65) _c
Ταξική	4.52 (1.31) _{ab}	5.02 (1.54) _a	4.08 (1.45) _b
Ευρωπαϊκή	4.60 (1.20) _a	4.00 (1.53) _b	3.75 (1.40) _b
Πανανθρώπινη	4.51 (1.43) _{ab}	4.11 (1.43) _a	4.93 (1.47) _b
Γενιάς	4.83 (1.31) _a	4.98 (1.60) _a	4.30 (1.44) _b

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα. Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p<.05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Οι Απομαγεμένοι ταυτίζονται περισσότερο από τους Συστημικούς με το έθνος. Λιγότερο από όλους με το έθνος ταυτίζονται οι Αμφισβητίες. Οι Απομαγεμένοι ταυτίζονται περισσότερο από τους Αμφισβητίες με την τάξη και οι Συστημικοί είναι μεταξύ των δύο, αλλά όχι με στατιστικά σημαντικό τρόπο. Οι Συστημικοί ταυτίζονται με την Ευρώπη περισσότερο από τις άλλες δύο ομάδες, οι οποίες δεν διαφέρουν μεταξύ τους. Οι Απομαγεμένοι ταυτίζονται λιγότερο από τους Αμφισβητίες με την ανθρωπότητα και οι Συστημικοί είναι μεταξύ των δύο αλλά με μη στατιστικά σημαντικό τρόπο. Τέλος, οι Απομαγεμένοι και οι Συστημικοί ταυτίζονται περισσότερο με τη γενιά από του Αμφισβητίες.

7.5.3. Συζήτηση

Στην πρώτη έρευνα θέλαμε να δούμε αν και σε ποιες πεποιθήσεις περί της κοινωνικής τάξης πραγμάτων στην Ελλάδα της κρίσης, μπορεί να επικεντρώνουν οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις. Προτείναμε ότι θα υπάρχουν ομάδες διακριτές ως προς την αντίληψη της τάξης πραγμάτων και αυτό θα επιδρά στο βαθμό υιοθέτησης ΘΣ. Η ανάλυση συστάδων μέσων όρων (k-Means clustering) έδωσε τρεις διακριτές ομάδες, τους Συστημικούς Υποστηρικτές, τους Αμφισβητίες του συστήματος και τους Απομαγεμένους από το σύστημα. Οι Απομαγεμένοι είναι η ομάδα, η οποία πιστεύει περισσότερο από όλες τόσο σε Γενικές, όσο και σε Συγκρουσιακές ΘΣ. Επίσης οι Απομαγεμένοι ταυτίζονται περισσότερο με το έθνος και την τάξη σε σχέση με τους Αμφισβητίες και τους Συστημικούς.

7.6. Έρευνα 2

7.6.1. Μέθοδος

Διαδικασία και συμμετέχοντες. Χορηγήθηκε (Δεκέμβρης 2020, ΔΕΙΓΜΑ Γ) σε ευκαιριακό δείγμα ($N=582$) ερωτηματολόγιο κλειστών απαντήσεων, μέσω της πλατφόρμας Qualtrics. Ως προς το φύλο 311 ήταν γυναίκες, 268 άνδρες, και τρεις απάντησαν ‘άλλο’. Η ηλικία τους ήταν μεταξύ 18 και 90 ετών ($M=39.24$, $SD=16.89$). Το 52.2% είχε πτυχίο ΑΕΙ ή παραπάνω, το 31.6% ήταν απόφοιτοι λυκείου, το 13.2% είχαν κάποια μετα-λυκειακή μόρφωση και το 3% είχε απολυτήριο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το 58.9% ζούσε σε μεγάλη πόλη (Αθήνα – Θεσσαλονίκη), το 30.3% σε

μικρή ή μεσαία πόλη και το 10.7% σε αγροτική περιοχή ή χωρίο. Το μέσο ετήσιο εισόδημα ήταν 5 με 10.000 ευρώ για το 19.4%, 10 με 20.000 ευρώ για το 30.6% και 20 με 30.000 ευρώ για το 20.9%. Αναλυτικά τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος στο Παράρτημα Α, Πίνακας Α.7.

Εργαλεία μέτρησης. Όλες οι απαντήσεις, εκτός και αν δηλωθεί διαφορετικά, μετρήθηκαν σε μια 7βάθμια κλίμακα τύπου Likert (1=Διαφωνώ απόλυτα, 7=Συμφωνώ απόλυτα). Το πλήρες ερωτηματολόγιο στο Παράρτημα Α, Ερωτηματολόγιο Α.3.

Κλίμακα πεποιθήσεων περί κοινωνικής κινητικότητας. Χορηγήθηκε η ίδια κλίμακα με την πρώτη έρευνα (Chryssochoou, 2018). Δύο δηλώσεις μετρούν την πεποίθηση για ανοιχτά διομαδικά όρια ('Στην κοινωνία μας, όποιος προσπαθεί σκληρά πετυχαίνει στο τέλος', 'Στην κοινωνία μας, όποιος έχει τα προσόντα θα επιτύχει στην επαγγελματική ανέλιξη'· $r=.66, p<.001$), μία για την επιλεκτική ανέλιξη (tokenism· 'Μόνο μερικοί από αυτούς που έχουν τα προσόντα θα επιτύχουν στην επαγγελματική ανέλιξη'), και μία για τα κλειστά διομαδικά όρια ('Ακόμη κι αν κάποιος έχει τα προσόντα, αν δεν προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις, δεν θα επιτύχει').

Κλίμακα ανομίας. Η κλίμακα της ανομίας, η οποία προσαρμόστηκε από προηγούμενη έρευνα (Chryssochoou, 2018), σχεδιάστηκε για τη μέτρηση αντιλήψεων περί της αποσύνθεσης της κοινωνικής τάξης. Η κλίμακα αποτελείται από επτά δηλώσεις (πχ. 'Η διαφθορά είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα') και υπολογίστηκε ο μ.ο. των απαντήσεων για κάθε συμμετέχοντα, μετά τον έλεγχο της εσωτερικής αξιοπιστίας ($\alpha=.77$).

Κλίμακα αναπαραστάσεων της κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Για την κατασκευή της κλίμακας αυτή βασιστήκαμε στο μοντέλο του των κοινωνικών αναπαραστάσεων του Staerklé (2009· βλ. επίσης Κεφ. 3). Το μοντέλο αυτό εντοπίζει στο αναπαραστασιακό πεδίο της κοινωνικής τάξης πραγμάτων τέσσερις ευρετικές κατηγορίες. Οι ευρετικές αυτές αφορούν σε όψεις κανονιστικής ατομικής συμπερίληψης/αποκλεισμού με βάση της ηγεμονικές αξίες και αρχές, οι οποίες διέπουν τις σύγχρονες δυτικού τύπου φιλελεύθερες κοινωνίες σε συμβολικό (ηθική τάξη) και υλικό επίπεδο (ελεύθερη αγορά). Επίσης αφορούν σε όψεις κατηγορικής κοινωνικής συμπερίληψης/αποκλεισμού σε συμβολικό επίπεδο, με όρους κοινωνικής ταυτότητας (πολιτισμική ποικιλομορφία) και σε υλικό επίπεδο με όρους κοινωνικής ιεραρχίας (δομική ανισότητα). Οι δηλώσεις της κλίμακας κατασκευάστηκαν με τέτοιο

τρόπο ώστε να είναι κατανοητές, αποτυπώνοντας με ρεαλιστικό τρόπο πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση στην ελληνική πραγματικότητα. Με βάση το μοντέλο του Staerklé η κλίμακα αποτελείται από 16 δηλώσεις και τέσσερις παράγοντες, όπως έχει επιβεβαιωθεί από προηγούμενες έρευνες που έχουν γίνει εκτός Ελλάδας (πχ. Staerklé et al., 2012· Staerklé et al., 2010). Οπότε, καταρχήν προσαρμόσαμε τις δηλώσεις της κλίμακας που φτιάξαμε στους παράγοντες, τους οποίους προτείνει το μοντέλο του Staerklé και εξετάσαμε την εσωτερική αξιοπιστία κάθε παράγοντα. Ο πρώτος παράγοντας της Ηθικής Τάξης ($\alpha=.67$) αποτελείται από τέσσερις δηλώσεις ('[Παρατηρώντας την Ελλάδα σήμερα θα λέγαμε ότι τα πράγματα θα πήγαιναν καλύτερα] ... Αν βαδίζαμε με γνώμονα τις ηθικές αρχές', 'Αν δεν υπήρχαν παραβάτες των κοινωνικών κανόνων', 'Αν όλοι προσπαθούσαν να προσαρμοστούν στις αξίες της κοινωνίας', 'Αν επιβραβεύονταν τα ηθικά κοινωνικά στοιχεία'). Ο δεύτερος παράγοντας της Ελεύθερης Αγοράς ($\alpha=.63$), αποτελείται από τέσσερις δηλώσεις ('Αν ο καθένας προσπαθούσε από μόνος του να βελτιώσει τη θέση του', 'Αν ο καθένας άρπαζε τις ευκαιρίες που δίνει η κοινωνία για να επιτύχει', 'Αν ανταμείβονταν παραπάνω όσοι συνεισφέρουν περισσότερο', 'Αν εκείνοι που πάλεψαν για να πετύχουν αποτελούσαν παράδειγμα προς μίμηση'). Ο τρίτος παράγοντας της Μη-νόμιμης δομικής ανισότητας ($\alpha=.53$), αποτελείται από τέσσερις δηλώσεις ('Αν δεν υπήρχε τόσο μεγάλη ανισότητα μεταξύ πλουσίων και φτωχών', 'Αν οι ανώτερες τάξεις βρίσκονταν στα ηνία της κοινωνίας', 'Αν δεν υπήρχαν οικονομικές ελίτ που εκμεταλλεύονται άλλους για να βρίσκονται εκείνοι σε πλεονεκτική θέση', 'Αν αυτοί που ανήκουν στις χαμηλές κοινωνικές τάξεις αποδέχονταν τη θέση τους'). Ο τέταρτος παράγοντας της Θετικής Πολιτισμικής Ποικιλομορφίας ($\alpha=.63$) αποτελείται από τέσσερις δηλώσεις ('Αν όλες οι κοινότητες ανθρώπων είχαν τα ίδια δικαιώματα', 'Αν η ελληνική ταυτότητα και παράδοση δεν κινδύνευαν από την ύπαρξη ξένων στη χώρα', 'Αν η παγκοσμιοποίηση δεν αλλοίωνε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των λαών', 'Αν η διαφορετικότητα σε κάθε τομέα (έμφυλη, φυλετική, εθνοτική, θρησκευτική) γινόταν σεβαστή).

Παραγοντική δομή κλίμακας κοινωνικών αναπαραστάσεων της κοινωνικής τάξης. Επειδή η αξιοπιστία του παράγοντα της Μη-νόμιμης δομικής ανισότητας ήταν μη αποδεκτή ($\alpha=.53$), προχωρήσαμε σε διερευνητική παραγοντική ανάλυση (ανάλυση κύριων συνιστωσών) με τη χρήση του IBM SPSS 29 (περιστροφή oblimin), ώστε να εξετάσουμε την παραγοντική δομή των 16 δηλώσεων. Με βάση τις ιδιοτιμές προκύπτουν τέσσερις παράγοντες (55.28% της διακύμανσης, KMO=.78 και Bartlett's

Test of Sphericity, $\chi^2(120)=2116.254, p<.001$), οι οποίοι στη συνέχεια υπολογίστηκαν από τους μ.ο. των απαντήσεων του κάθε συμμετέχοντα. Δηλώσεις που φορτώνουν σε δύο παράγοντες αποδόθηκαν σε εκείνον με τη μεγαλύτερη φόρτιση. Μία δήλωση (‘Αν η διαφορετικότητα σε κάθε τομέα - έμφυλη, φυλετική, εθνοτική, θρησκευτική - γινόταν σεβαστή’), η οποία φόρτωνε το ίδιο σε δύο παράγοντες, αφαιρέθηκε.

Ο πρώτος παράγοντας (22.83% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=3.65), αποτελείται από οκτώ δηλώσεις ($\alpha=.77, M=5.42, SD=.83$), αφορά σε πεποιθήσεις περί ηθικής τάξης και φιλελεύθερου ανταγωνισμού μεταξύ ατόμων και ονομάστηκε *Ηθική Τάξη και Ελεύθερη Αγορά*. Ο δεύτερος παράγοντας (15.41% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=2.47) αποτελείται από τρεις δηλώσεις ($\alpha=.72, M=5.74, SD=1.02$), ονομάστηκε *Μη Νόμιμη Δομική Ανισότητα*, και αφορά σε πεποιθήσεις περί μη νόμιμης κοινωνικοοικονομικής ανισότητας μεταξύ ομάδων. Ο τρίτος παράγοντας (9.06% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=1.45) αποτελείται από δύο δηλώσεις ($r=.54, p<.001, M=4.24, SD=1.65$), αφορά πεποιθήσεις που πριμοδοτούν την ομοιογένεια της κοινωνίας σε βάρος της πολιτισμικής ποικιλομορφίας και ονομάστηκε *Αρνητική Πολιτισμική Ποικιλομορφία*. Ο τέταρτος παράγοντας (8% της διακύμανσης, ιδιοτιμή=1.28) αποτελείται από δύο δηλώσεις ($r=.35, p<.001, M=2.83, SD=1.33$) και ονομάστηκε *Νόμιμη Δομική Ανισότητα* γιατί, σε αντιδιαστολή με το δεύτερο παράγοντα, περιγράφει την κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση στην Ελλάδα ως νόμιμη. Οι τέσσερις παράγοντες σχετίζονται ικανοποιητικά μεταξύ τους με μία εξαίρεση. Ο πρώτος παράγοντας (Ηθική τάξη και ελεύθερη αγορά) σχετίζεται επαρκώς και θετικά με τον δεύτερο (Μη νόμιμη ανισότητα: $r=.17, p<.001$) και τον τέταρτο (Νόμιμη ανισότητα: $r=.14, p=.001$) και μέτρια και θετικά με τον δεύτερο (Αρνητική ποικιλομορφία: $r=.42, p<.001$). Ο δεύτερος παράγοντας (Μη νόμιμη ανισότητα) σχετίζεται επαρκώς και αρνητικά με τον τέταρτο (Νόμιμη ανισότητα) ($r=-.17, p<.001$), ενώ δεν σχετίζεται με στατιστικά σημαντικό τρόπο με τον τρίτο παράγοντα. Τέλος ο τρίτος παράγοντας (Αρνητική ποικιλομορφία) σχετίζεται μέτρια και θετικά με τον τέταρτο νομιμοποιημένη ανισότητα ($r=.30, p<.001$). Σε σχέση με την αρχική δομή της κλίμακας, όπως προτείνεται από τον Staerklé, παρατηρούμε ορισμένες σημαντικές διαφορές. Καταρχήν, ο πρώτος παράγοντας συγκεντρώνει όλες τις δηλώσεις, οι οποίες αποτελούν τον κανονιστικό πόλο της ηθικής τάξης και της ελεύθερης αγοράς. Επίσης, σε αντίθεση με τον ενιαίο παράγοντα απόρριψης της δομικής ανισότητας, εδώ η δομική ανισότητα χωρίζεται σε δύο παράγοντες, έναν, όπου η κοινωνιοδομική ιεραρχία αναπαρίσταται θετικά και έναν, όπου αναπαρίσταται

αρνητικά. Τέλος, είναι ενδιαφέρον ότι ενώ η πολιτισμική ποικιλομορφία αναπαρίσταται θετικά στην αρχική κλίμακα, εδώ αναπαρίσταται αρνητικά. Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα αναλυτικά στο Παράρτημα Γ, Πίνακας Γ.2.

Κλίμακα εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση. χρησιμοποιήσαμε τέσσερις δηλώσεις από την κλίμακα των van Prooijen & Acker, (2015), οι οποίες μετρούν το βαθμό εμπιστοσύνης στους κυβερνώντες (πχ. ‘Οι κυβερνώντες δεν ενδιαφέρονται πραγματικά για το τι θα μας συμβεί’). Υπολογίστηκε ο μ.ο. από τις απαντήσεις του κάθε συμμετέχοντα ($\alpha=.80$).

Κλίμακα εμπιστοσύνης στους επιστήμονες. Αντλώντας από την κλίμακα των Nadelson και συν. (2014), χρησιμοποιήσαμε 11 δηλώσεις, οι οποίες εστιάζουν στην εμπιστοσύνη στους επιστήμονες (πχ. ‘Οι επιστήμονες δεν λαμβάνουν υπόψη τα στοιχεία που αντικρούουν το δικό τους ερευνητικό έργο’). Για κάθε συμμετέχοντα υπολογίστηκε ο μ.ο. των απαντήσεων ($\alpha=.89$).

Κλίμακα προσλαμβανόμενης κοινωνικοοικονομικής θέσης. Για τη μέτρηση της αντιληπτής κοινωνικοοικονομικής θέσης (status) χρησιμοποιήσαμε την κλίμακα McArthur (Adler et al., 2000). Η κλίμακα αυτή αποτυπώνει με τη μορφή μια σκάλας με δέκα σκαλοπάτια την αντιληπτή ατομική κοινωνική θέση (1=χαμηλότερη, 10=υψηλότερη) με όρους υλικού και συμβολικού κύρους και ζητείται από τους συμμετέχοντες να τοποθετηθούν σε αυτή.

Κλίμακα πολιτικής αυτοτοποθέτησης. Η πολιτική αυτοτοποθέτηση των συμμετεχόντων μετρήθηκε σε μια κλίμακα τύπου Likert όπου 1=άκρα αριστερά και 10=άκρα δεξιά, ενώ δόθηκε και η εναλλακτική να απαντήσουν ότι η κλίμακα πολιτικής αυτοτοποθέτησης δεν τους εκφράζει.

Ελληνική κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (GrCBS). Η κλίμακα αυτή, αποτελούμενη από δύο παράγοντες (17 δηλώσεις), χορηγήθηκε στους συμμετέχοντες, όπως στην πρώτη έρευνα. Για κάθε συμμετέχοντα υπολογίστηκε ο μ.ο. των απαντήσεων για τον παράγοντα των Γενικών ΘΣ ($\alpha=.90$) και τον παράγοντα των Συγκρουσιακών ΘΣ ($\alpha=.89$).

Κλίμακα συμπεριφορών σε σχέση με την COVID-19. Για να δούμε ποιες συμπεριφορές μπορεί να υιοθετήσουν οι άνθρωποι σε σχέση με τα μέτρα που πάρθηκαν κατά τη διάρκεια των lockdown, χρησιμοποιήσαμε την κλίμακα συμπεριφορών που παρουσιάστηκε στο κεφάλαιο στάθμισης της GrCBS (βλ. Κεφ. 6). Η κλίμακα αποτελείται από 20 δηλώσεις (πχ. ‘Όταν βγαίνω έξω φοράω μάσκα, ‘Θα κάνω το εμβόλιο κατά του ιού όταν αυτό κυκλοφορήσει’, ‘Για οικονομικούς λόγους

έχω αναγκαστεί να παραβώ τα μέτρα’), οι οποίοι φτιάχνουν τρεις παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας, *Αντιεμβολιαστικός Ακτιβισμός*, περιγράφει αντιεμβολιαστικές στάσεις καθώς και μη συμμόρφωση σε απαγορεύσεις για παρελάσεις, θρησκευτικές τελετές κλπ. ($\alpha=.80$, $M=2.23$, $SD=1.00$). Ο δεύτερος παράγοντας, *Προστασία Εαυτού-Άλλων*, αφορά σε συμμόρφωση σε μέτρα πρόληψης και προστασίας εαυτού και ευάλωτων ομάδων ($\alpha=.74$, $M=5.18$, $SD=.91$). Ο τρίτος παράγοντας, *Γενικών Αντικυβερνητικών Στάσεων* σχετίζεται με τη μη-συμμόρφωση σε απαγορεύσεις για συλλογική δράση ενάντια σε διάφορες πολιτικές, καθώς και με την παραβίαση του lockdown για οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους ($\alpha=.77$, $M=2.48$, $SD=1.23$).

Δημογραφικά. Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να δώσουν πληροφορίες για την ηλικία, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα, τον τόπο κατοικίας και την πολιτειότητά τους.

7.6.2. Αποτελέσματα

Προφίλ με βάση τις αναπαραστάσεις περί της κοινωνικής οργάνωσης στην Ελλάδα. Για να δούμε τα προφίλ προχωρήσαμε σε ανάλυση συστάδων με προκαθορισμένο αριθμό ομάδων (K-Means clustering), όπου ζητήθηκαν τρεις ομάδες. Οι μεταβλητές, οι οποίες εισήχθησαν για τη διαμόρφωση των ομάδων είναι οι πεποιθήσεις για κινητικότητα (ανοιχτά-κλειστά όρια και επιλεκτική ανέλιξη), η εμπιστοσύνη σε κυβέρνηση και η εμπιστοσύνη σε επιστήμονες, η ανομία, η ηθική τάξη και ελεύθερη αγορά, η μη-νόμιμη δομική ανισότητα, η νόμιμη δομική ανισότητα και η αρνητική πολιτισμική ποικιλομορφία. Στη συνέχεια έγινε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) ώστε να δούμε τις διαφορές στους μέσους όρους μεταξύ των ομάδων (συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας στον πίνακα 7.6 και μ.ο. και τυπικές αποκλίσεις των τριών ομάδων στον Πίνακα 7.7).

Πίνακας 7.6

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών 2^{ης} έρευνας (N=582).

	<i>M (SD)</i>	1	2	3	4	5	6
1.Ανοιχτά όρια	4.41 (1.44)						
2.Επιλεκτική κοινωνική ανέλιξη	4.83 (1.51)	-.08					
3.Κλειστά όρια	3.74 (1.56)	-.33***	.13**				
4.Εμπιστοσύνη κυβέρνηση	2.94 (1.21)	.26***	.01	-.27***			
5.Εμπιστοσύνη επιστήμονες	4.37 (1.05)	-.03	.03	-.25***	.35***		
6. Ανομία	5.72 (.79)	-.09*	.03	.15***	-.55***	-.27***	
7.Ηθική τάξη και ελεύθερη αγορά	5.42 (.83)	.30***	.01	-.09*	.01	-.13**	.31***
8. Μη νόμιμη δομική ανισότητα	5.74 (1.02)	-.14**	.08 [†]	.26***	-.38***	-.14**	.39***
9. Αρνητική πολιτισμική ποικιλομορφία	4.24 (1.65)	.16***	-.10*	-.004	-.003	-.40***	.12**
10. Νόμιμη δομική ανισότητα	2.83 (1.33)	.21***	-.13**	-.03	.19***	-.16***	-.14**
11. Πολιτική τοποθέτηση	5.05 (2.27)	.19***	-.06	-.18***	.35***	.02	-.19***
12. Κοινωνικό στάτους	5.81 (1.47)	.15***	-.05	-.12**	.20***	.19***	-.03
13. Γενικές ΘΣ	3.17 (1.44)	.13**	-.03	.16***	-.17***	-.66***	.21***
14. Συγκρ. ΘΣ	4.63 (1.34)	.02	-.01	.24***	-.44***	-.67***	.44***
15. Αντιεμβολ. ακτιβισμός	2.23 (1.00)	-.01	-.06	.19***	-.14**	-.50***	.02
16. Προστ. εαυτού- άλλων	5.18 (.91)	.004	.02	-.01	.08 [†]	.19***	.000
17. Αντικυβ. στάσεις	2.48 (1.23)	-.11*	-.08*	.15***	-.16***	-.20***	-.01

Σημείωση. [†] $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Πίνακας 7.6 (Συνέχεια)

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών 2^{ης} έρευνας (N=582).

	<i>M (SD)</i>	7	8	9	10	11	12
1.Ανοιχτά όρια	4.41 (1.44)						
2.Επιλεκτική κοινωνική ανέλιξη	4.83 (1.51)						
3.Κλειστά όρια	3.74 (1.56)						
4.Εμπιστοσύνη κυβέρνηση	2.94 (1.21)						
5.Εμπιστοσύνη επιστήμονες	4.37 (1.05)						
6. Ανομία	5.72 (.79)						
7.Ηθική τάξη και ελεύθερη αγορά	5.42 (.83)						
8. Μη νόμιμη δομική ανισότητα	5.74 (1.02)	.17***					
9. Αρνητική πολιτισμική ποικιλομορφία	4.24 (1.65)	.42***	-.003				
10. Νόμιμη δομική ανισότητα	2.83 (1.33)	.135**	-.17***	.30***			
11. Πολιτική τοποθέτηση	5.05 (2.27)	.26***	-.40***	.39***	.31***		
12. Κοινωνικό στάτους	5.81 (1.47)	.12**	-.09*	-.02	-.01	.22***	
13. Γενικές ΘΣ	3.17 (1.44)	.30***	.000	.62***	.29***	.23***	-.16***
14. Συγκρ. ΘΣ	4.63 (1.34)	.27***	.26***	.47***	.13**	-.057	-.21***
15. Αντιεμβολ. ακτιβισμός	2.23 (1.00)	.08†	.02	.30***	.21***	.05	-.08*
16. Προστ. εαυτού- άλλων	5.18 (.91)	.01	.07	-.09*	-.07	-.01	.11
17. Αντικυβ. στάσεις	2.48 (1.23)	-.18***	.08†	-.06	.10*	-.25***	-.15***

Σημείωση. † $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Πίνακας 7.6 (Συνέχεια)

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών 2 ^{ης} έρευνας (N=582).					
	<i>M (SD)</i>	13	14	15	16
1. Ανοιχτά όρια	4.41 (1.44)				
2. Επιλεκτική κοινωνική ανέλιξη	4.83 (1.51)				
3. Κλειστά όρια	3.74 (1.56)				
4. Εμπιστοσύνη κυβέρνηση	2.94 (1.21)				
5. Εμπιστοσύνη επιστήμονες	4.37 (1.05)				
6. Ανομία	5.72 (.79)				
7. Ηθική τάξη και ελεύθερη αγορά	5.42 (.83)				
8. Μη νόμιμη δομική ανισότητα	5.74 (1.02)				
9. Αρνητική πολιτισμική ποικιλομορφία	4.24 (1.65)				
10. Νόμιμη δομική ανισότητα	2.83 (1.33)				
11. Πολιτική τοποθέτηση	5.05 (2.27)				
12. Κοινωνικό στάτους	5.81 (1.47)				
13. Γενικές ΘΣ	3.17 (1.44)				
14. Συγκρουσιακές ΘΣ	4.63 (1.34)	.75***			
15. Αντιεμβολ. ακτιβισμός	2.23 (1.00)	.60***	.44***		
16. Προστ. εαυτού-άλλων	5.18 (.91)	-.18***	-.10*	-.29***	
17. Αντικυβ. στάσεις	2.48 (1.23)	.12**	.15***	.55***	-.41***

Σημείωση. † $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Πίνακας 7.7

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των τριών ομάδων στις πεποιθήσεις κοινωνικής οργάνωσης (Έρευνα 2, $N=582$).

	Συστημικοί Υποστηρικτές ($n=189$)	Απομαγεμένοι ($n=223$)	Αμφισβητίες ($n=163$)
Ανοιχτά όρια	5.01 (1.06) _a	4.83 (1.25) _a	3.19 (1.30) _b
Επιλεκτική κοινωνική ανέλιξη	4.78 (1.44) _a	4.51 (1.56) _a	5.32 (1.51) _b
Κλειστά όρια	2.61 (1.02) _a	3.94 (1.50) _b	4.78 (1.32) _c
Εμπιστοσύνη σε κυβέρνηση	3.75 (1.04) _a	2.87 (1.15) _b	2.11 (.84) _c
Εμπιστοσύνη σε επιστήμονες	5.05 (.77) _a	3.79 (.91) _b	4.36 (1.04) _b
Ανομία	5.31 (.77) _a	5.83 (.75) _b	6.01 (.66) _b
Ηθική τάξη και ελεύθερη αγορά	5.34 (.72) _a	5.76 (.69) _b	5.05 (.73) _c
Μη νόμιμη δομική ανισότητα	5.13 (1.12) _a	5.83 (.85) _b	6.31 (.73) _c
Αρνητική πολιτισμική ποικιλομορφία	3.42 (1.25) _a	5.71 (.88) _b	3.18 (1.37) _a
Νόμιμη δομική ανισότητα	2.80 (1.03) _a	3.50 (1.42) _b	2.00 (.99) _c

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα. Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p<.05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Περιγραφή ομάδων. Η πρώτη ομάδα ($n=189$) πιστεύει το ίδιο με τη δεύτερη ($n=223$) και περισσότερο από την τρίτη ($n=163$) ότι τα διομαδικά όρια είναι ανοιχτά, πιστεύει το ίδιο με τη δεύτερη και λιγότερο από την τρίτη ότι μόνο λίγοι μπορεί να τα ανελιχθούν ατομικά και πιστεύει λιγότερο από τις άλλες ομάδες ότι τα διομαδικά όρια είναι κλειστά. Η ομάδα αυτή εμπιστεύεται κυβέρνηση και επιστήμονες περισσότερο και διακατέχεται από μια αίσθηση λιγότερης ανομίας από τις άλλες δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα πιστεύει στους κανόνες της ηθικής τάξης και ελεύθερης αγοράς λιγότερο από τη δεύτερη και περισσότερο από την τρίτη ομάδα. Επίσης πιστεύει λιγότερο από τις άλλες ομάδες ότι υπάρχει μη νόμιμη δομική ανισότητα και λιγότερο από τη δεύτερη ομάδα αλλά περισσότερο από την πρώτη ότι υπάρχει νόμιμη δομική ανισότητα. Τέλος, όπως και η τρίτη ομάδα αναπαριστά την πολιτισμική ποικιλομορφία με λιγότερο αρνητικό τρόπο σε σχέση με τη δεύτερη ομάδα. Το

προφίλ αυτό περιγράφει, όπως και στην πρώτη έρευνα, όσους στηρίζουν το σύστημα, δηλαδή τους *Συστημικούς Υποστηρικτές*.

Η δεύτερη ομάδα, όπως και η πρώτη, πιστεύει περισσότερο στα ανοιχτά όρια από την τρίτη ομάδα. Επίσης πιστεύει λιγότερο από την τρίτη ομάδα και το ίδιο με την πρώτη ότι μόνο λίγοι ανελίσσονται κοινωνικά. Ακόμη η δεύτερη ομάδα πιστεύει περισσότερο από την πρώτη και λιγότερο από την τρίτη ότι τα κοινωνικά όρια είναι κλειστά. Η ομάδα αυτή εμπιστεύεται την κυβέρνηση λιγότερο από την πρώτη ομάδα αλλά περισσότερο από την τρίτη και τους επιστήμονες λιγότερο από τις άλλες δύο ομάδες, ενώ μαζί με την τρίτη ομάδα διατρέχεται από μια αίσθηση ανομίας περισσότερο από όσο η πρώτη ομάδα. Η δεύτερη ομάδα πιστεύει στο κανονιστικό πρότυπο της ηθικής τάξης και της ελεύθερης αγοράς περισσότερο από τις άλλες. Πιστεύει περισσότερο από τους πρώτους και λιγότερο από τους τρίτους ότι υπάρχει μη νόμιμη δομική ανισότητα, ενώ νομιμοποιεί περισσότερο την υπάρχουσα δομική ανισότητα σε σχέση με τις άλλες ομάδες. Τέλος, πριμοδοτεί μια αρνητική πολιτισμική ποικιλομορφία σημαντικά περισσότερο από τις άλλες ομάδες. Βάσει του παραπάνω προφίλ, η ομάδα αυτή φαίνεται να είναι εκείνη που έχει απομαγευτεί από τις υποσχέσεις του συστήματος, δηλαδή είναι οι *Απομαγεμένοι*.

Η τρίτη ομάδα πιστεύει λιγότερο από τις άλλες δύο στα ανοιχτά διομαδικά όρια. Επίσης πιστεύει περισσότερο από τις άλλες δύο στην επιλεκτική ανέλιξη και στο ότι τα διομαδικά όρια είναι κλειστά. Η τρίτη ομάδα εμπιστεύεται λιγότερο από τις άλλες την κυβέρνηση, εμπιστεύεται του επιστήμονες λιγότερο από την πρώτη αλλά περισσότερο από τη δεύτερη ομάδα, ενώ διακατέχονται από αίσθηση ανομίας το ίδιο με τη δεύτερη ομάδα και περισσότερο από την πρώτη. Η τρίτη ομάδα πιστεύει λιγότερο στο κανονιστικό πρότυπο της ηθικής τάξης και ελεύθερης αγοράς και πιστεύει περισσότερο ότι υπάρχει μη νόμιμη δομική ανισότητα από τις άλλες δύο ομάδες. Επίσης πιστεύει λιγότερο από τις άλλες δύο ομάδες ότι η πολιτισμική ποικιλομορφία είναι κάτι το αρνητικό και ότι η υπάρχουσα δομική ανισότητα είναι νόμιμη. Η ομάδα αυτή, όπως και στην πρώτη έρευνα διαφοροποιείται περισσότερο από τις άλλες δύο. Δεν πιστεύει στην κοινωνική κινητικότητα και αναπαριστά το σύστημα με τρόπο αντίθετο από τις άλλες δύο ομάδες. Με βάση αυτό η ομάδα αυτή είναι οι *Αμφισβητίες*.

Ποιοι είναι οι Συστημικοί Υποστηρικτές, οι Απομαγεμένοι και οι Αμφισβητίες και ποια η κοινωνική και πολιτική τους αυτοτοποθέτηση;
Προχωρήσαμε σε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) για να δούμε τις

διαφορές μεταξύ των ομάδων ως προς τα δημογραφικά τους στοιχεία. Οι τρεις ομάδες δεν διέφεραν στο φύλο, τον τόπο κατοικίας και την πολιτειότητα. Υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με το μορφωτικό επίπεδο, το εισόδημα και την ηλικία (post-hoc Games-Howell $p < 0.05$). Πιο συγκεκριμένα οι Απομαγεμένοι έχουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο ($M=3.91$, $SD=1.23$) από τους Συστημικούς ($M=4.47$, $SD=1.22$) και τους Αμφισβητίες ($M=4.45$, $SD=1.23$). Επίσης είναι ηλικιακά μεγαλύτεροι ($M=44.79$, $SD=16.58$) από τις άλλες δύο ομάδες ($M=35.71$, $SD=16.01$ και $M=35.26$, $SD=15.43$ αντίστοιχα). Τέλος, οι Απομαγεμένοι έχουν χαμηλότερο εισόδημα από τους Συστημικούς ($M=2.82$, $SD=1.34$ και $M=3.38$, $SD=1.45$ αντίστοιχα), ενώ η διαφορά τους με τους Αμφισβητίες είναι οριακά μη στατιστικά σημαντική ($M=3.16$, $SD=1.44$, $p=.051$). Οι Αμφισβητίες δεν διαφέρουν από τους Συστημικούς στα δημογραφικά χαρακτηριστικά με στατιστικά σημαντικό τρόπο.

Πραγματοποιήσαμε μια σειρά αναλύσεων διακύμανσης (ANOVAs) ώστε να διαπιστώσουμε τις διαφορές μεταξύ των τριών ομάδων σε σχέση με την κοινωνική και πολιτική τους αυτοτοποθέτηση (Πίνακας 7.8).

Πίνακας 7.8

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις κοινωνικοπολιτική τοποθέτηση των τριών ομάδων (Έρευνα 2, $N=582$).

	Συστημικοί Υποστηρικτές	Απομαγεμένοι	Αμφισβητίες
Κοινωνικό στάτους	6.22 (1.26) _a	5.74 (1.47) _b	5.46 (1.60) _b
Πολιτική αυτοτοποθέτηση	5.59 (2.14) _a	5.80 (2.27) _a	3.63 (1.71) _b

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα. Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p < .05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Οι Συστημικοί αυτοτοποθετούνται υψηλότερα στην κοινωνική κλίμακα από ότι οι Απομαγεμένοι και οι Αμφισβητίες, οι οποίοι δεν διαφέρουν μεταξύ τους. Όσον αφορά την πολιτική αυτοτοποθέτηση, οι Συστημικοί και οι Απομαγεμένοι δεν διαφέρουν μεταξύ τους και είναι στα δεξιά του πολιτικού φάσματος, ενώ οι Αμφισβητίες στα αριστερά. Σημαντικό να αναφερθεί ότι στην κλίμακα της πολιτικής αυτοτοποθέτησης δεν απάντησαν 147 άτομα (25.3%). Σχεδόν οι μισοί είναι στην ομάδα

των Απομαγεμένων ($n=71$, 48.3%), με του υπόλοιπους να μοιράζονται μεταξύ Συστημικών ($n=43$, 29,3%) και Αμφισβητιών ($n=33$, 22.4%).

Διαφέρουν οι τρεις ομαδοποιήσεις σε σχέση με την πίστη τους σε συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις; Στη συνέχεια έγινε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA), ώστε να δούμε κατά πόσο οι τρεις ομάδες υιοθετούν συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις (Πίνακας 7.9).

Πίνακας 7.9

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις παραγόντων κλίμακας ΘΣ (Έρευνα 2, $N=582$).

	Συστημικοί Υποστηρικτές	Απομαγεμένοι	Αμφισβητίες
Γενικές ΘΣ	2.48 (.99) _a	4.13 (1.28) _b	2.67 (1.37) _a
Συγκρουσιακές ΘΣ	3.73 (1.14) _a	5.31 (1.03) _b	4.75 (1.34) _c

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα. Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p<.05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Οι Απομαγεμένοι είναι η ομάδα που πιστεύει και στις Γενικές και στις Συγκρουσιακές ΘΣ, περισσότερο από τις άλλες δύο ομάδες. Οι Αμφισβητίες υιοθετούν Συγκρουσιακές ΘΣ σε μικρότερο βαθμό από τους Απομαγεμένους και σε μεγαλύτερο από τους Συστημικούς. Οι τελευταίοι υιοθετούν Γενικές ΘΣ το ίδιο λίγο με τους Αμφισβητίες.

Σε τι συμπεριφορές απέναντι στην πανδημία Covid-19 μπορεί να προχωρήσουν οι Συστημικοί, οι Απομαγεμένοι και οι Αμφισβητίες;

Προχωρήσαμε σε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) για να δούμε τις διαφορές μεταξύ των ομάδων σχετικά με συμπεριφορές που αφορούν στα μέτρα καταπολέμησης της πανδημίας (Πίνακας 7.10).

Πίνακας 7.10

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις στάσεων σε σχέση με την πανδημία (Έρευνα 2, N=582).

	Συστημικοί Υποστηρικτές	Απομαγεμένοι	Αμφισβητίες
Αντιεμβολιαστικός ακτιβισμός	1.90 (.77) _a	2.63 (1.12) _b	2.10 (.90) _a
Προστασία εαυτού-άλλων	5.26 (.70) _a	5.04 (1.07) _a	5.29 (.87) _a
Γενικές αντικυβερνητικές στάσεις	2.21 (.99) _a	2.55 (1.34) _b	2.71(1.27) _b

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα. Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p < .05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Όσον αφορά τον παράγοντα προστασίας εαυτού και άλλων δεν σημειώνονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των ομάδων. Ε ότι αφορά συμπεριφορές εναντίωσης στα μέτρα που αφορούν στον περιορισμό της πανδημίας φάνηκε ότι οι Απομαγεμένοι υιοθετούν τον αντιεμβολιαστικό ακτιβισμό περισσότερο σε σχέση με τις άλλες ομάδες. Επίσης οι Απομαγεμένοι και οι Αμφισβητίες δηλώνουν μεγαλύτερη συμφωνία με συμπεριφορές σχετικές με τη συμμετοχή σε δράσεις ενάντια σε γενικότερες κυβερνητικές πολιτικές ή σπάσιμο των περιοριστικών μέτρων για οικονομικούς λόγους σε σχέση με τους Συστημικούς.

7.6.3. Συζήτηση

Στην δεύτερη έρευνα επιβεβαιώνεται ότι υπάρχουν τρεις ομάδες οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς την αναπαράσταση της κοινωνικής οργάνωσης υπό συνθήκες κρίσης στην Ελλάδα. Αναπαράχθηκαν τα αποτελέσματα που έδωσαν τους Συστημικούς Υποστηρικτές, τους Αμφισβητίες και τους Απομαγεμένους. Οι τελευταίοι και εδώ υιοθετούσαν περισσότερο από τις άλλες ομάδες πίστη τόσο σε Γενικές όσο και σε Συγκρουσιακές ΘΣ. Επίσης στα αποτελέσματα των πιθανών

συμπεριφορών έναντι των πολιτικών για την πανδημία, οι Απομαγεμένοι δεν συμμορφώνονταν με κοινωνικά μέτρα για την αποφυγή εξάπλωσης της COVID-19 και επένδυναν σε αντιεμβολιαστικές δράσεις, περισσότερο από τους άλλους.

7.7. Γενική συζήτηση

Στη μελέτη αυτή παρουσιάστηκαν δύο έρευνες. Βασικό ερώτημα ήταν αν οι πεποιθήσεις περί της κοινωνικής οργάνωσης και η απομάγευση από το σύστημα, εξαιτίας της ματαίωσης των υποσχέσεων περί κοινωνικής ανέλιξης, αποτελούν κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις των ΘΣ. Προηγούμενη έρευνα, προσανατολισμένη στα υποκείμενα, έχει εντοπίσει τρεις διαφορετικές ομαδοποιήσεις στην Ελλάδα της κρίσης σε σχέση με την αναπαράσταση της κοινωνικής οργάνωσης (Chryssochoou, 2018). Ακολουθώντας την ίδια προσέγγιση ζητήθηκαν τρεις ομάδες, ώστε να διαπιστωθούν οι μεταξύ τους διαφορές, ως προς τις κοινές συστάδες πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και λειτουργία του συστήματος και πως αυτές οι διαφορές επιδρούν στην πίστη σε ΘΣ.

Η πρώτη έρευνα έδειξε ότι οι τρεις ομάδες υποκειμένων που σχηματίστηκαν στη βάση κοινών πεποιθήσεων, έχουν διαφορές ως προς την αντίληψη για την κοινωνική οργάνωση. Οι Συστημικοί Υποστηρικτές δεν αμφισβητούν την κοινωνική τάξη σε σχέση με τις άλλες ομάδες. Οι Αμφισβητίες δεν αποδέχονται τις ηγεμονικές αναπαραστάσεις περί κοινωνικής οργάνωσης όσο οι άλλες ομάδες. Οι Απομαγεμένοι δεν βάζουν ούτε αυτοί υπό κρίση τις βασικές αρχές του συστήματος, αλλά προσλαμβάνουν την κοινωνική οργάνωση ως κλωνισμένη. Βλέπουν την ανομία, τη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού και την απουσία κινητικότητας. Οι Απομαγεμένοι ήταν οι περισσότερο ευάλωτοι σε Γενικές ΘΣ, περί απειλής του ελληνικού έθνους (λαού) και σε Συγκρουσιακές ΘΣ, περί απειλής της ενδοομάδας από έναν υπέρτερο και καθορισμένο αντίπαλο (ελίτ), σε σχέση με τους Συστημικούς Υποστηρικτές και τους Αμφισβητίες.

Στη δεύτερη έρευνα επαληθεύτηκε α) η διαφοροποίηση μεταξύ ομάδων στη βάση των πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και την αίσθηση απομάγευσης στην Ελλάδα της κρίσης και β) ότι οι διαφορές αυτές σχετίζονται με την υιοθέτηση ΘΣ. Οι Απομαγεμένοι ήταν και εδώ οι πιο ευάλωτοι τόσο σε Γενικές όσο και σε Συγκρουσιακές ΘΣ. Με αυτή την έννοια οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις

μπορεί να επικεντρώνουν σε αναπαραστάσεις περί κοινωνικής οργάνωσης και στην απομάγευση από το σύστημα.

Συνοψίζοντας, οι Απομαγεμένοι, αν και δεν αμφισβητούν το σύστημα, έχουν χάσει την εμπιστοσύνη τους σε αυτό, ενώ βλέπουν ότι και οι αξίες τους, ειδικά περί κοινωνικής κινητικότητας και ανταμοιβής, δεν έχουν αντίκρισμα για του ίδιους. Με την έννοια αυτή οι Απομαγεμένοι διακατέχονται από μια κλονισμένη αίσθηση τάξης και προσλαμβάνουν τη θέση της εντός του συστήματος ως επισφαλή. Επίσης, σύμφωνα με τα ευρήματα, οι Απομαγεμένοι φαίνεται να έχουν, περισσότερο συντηρητικές απόψεις, δηλώνουν ότι είναι φτωχότεροι, ενώ είναι και οι μεγαλύτεροι σε ηλικία. Ενδιαφέρον είναι επίσης το ότι σχεδόν οι μισοί από τους Απομαγεμένους δεν αυτοτοποθετούνται στο παραδοσιακό πολιτικό τόξο μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς. Αυτό αν το σκεφτούμε σε συνδυασμό με την έλλειψη εμπιστοσύνης στην πολιτική ελίτ, δείχνει ότι αισθάνονται προδομένοι από το σύστημα και τους πολιτικούς. Οι Απομαγεμένοι, υιοθετούν και τα δύο είδη ΘΣ περισσότερο από τις άλλες ομάδες και αυτό φαίνεται να σχετίζεται με την αυξημένη αβεβαιότητα που βιώνουν με βάση τα παραπάνω συμπεράσματα.

Σε σχέση με τις άλλες δύο ομάδες, οι Απομαγεμένοι είναι ίσως η ομάδα, η οποία θα έχει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τις συμπεριφορές, τις οποίες μπορεί να εκδηλώσει ως αποτέλεσμα των πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και λειτουργία του συστήματος και για το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι στην Ελλάδα. Επίσης, από τη στιγμή που οι Απομαγεμένοι πιστεύουν πιο πολύ σε ΘΣ, έχει σημασία να διερευνήσουμε με ποιον τρόπο η πίστη σε ΘΣ μπορεί να διαμορφώνει την παραπάνω σχέση.

Η αυξημένη αβεβαιότητα έχει φανεί ότι μπορεί να στρέψει ομάδες σε αυταρχικότερα προτάγματα και σε αυστηρότερη οργάνωση, πριμοδοτώντας την ομοιογένεια (Hogg, 2021). Αν υποθέσουμε ότι οι Απομαγεμένοι είναι μια ομάδα, η οποία επιθυμεί την αναπλήρωση της τάξης που έχει χαθεί και την προστασία ή ανάκτηση της υλικής της θέσης, το αίτημα για μια αυστηρότερη εφαρμογή των κανόνων του συστήματος στο οποίο πιστεύει, ίσως είναι ελκυστικό. Από την άλλη, η πίστη των Απομαγεμένων σε ΘΣ δείχνει ότι υιοθετούν μια συνωμοσιολογική αναπαράσταση των αντιληπτών κοινωνικών συγκρούσεων. Δηλαδή εντοπίζουν αντιπάλους στους οποίους αποδίδουν ευθύνες για τη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού και την απειλή της κοινωνικής οργάνωσης, με όρους προσχεδιασμένης και εμπρόθετης δράσης (Mosocvici, 2006/2020). Με βάση τα παραπάνω, οι ΘΣ ίσως

παίζουν ρόλο στην υιοθέτηση πρακτικών, οι οποίες νομιμοποιούν συμπεριφορές αποκλεισμού και τιμωρίας του αντιληπτού αντιπάλου, με στόχο την αποκατάσταση της τάξης.

Κεφάλαιο 8

Ο ρόλος των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στην υιοθέτηση ακραίων στάσεων και συμπεριφορών.

8.1. Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη παρουσιάζει μια έρευνα με στόχο να διερευνηθεί αν οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις περί κοινωνικών συγκρούσεων διαμεσολαβούν τη σχέση μεταξύ ομάδων, διαφορετικών ως προς την πρόσληψη της κοινωνικής οργάνωσης στην Ελλάδα, και ακραίων στάσεων και συμπεριφορών, είτε υποστηρικτικών μιας πιο ακραίας εκδοχής της υπάρχουσας κοινωνικής οργάνωσης, είτε όχι.

8.2. Το κοινωνιοψυχολογικό προφίλ των πιστών σε θεωρίες συνωμοσίας

Σε προηγούμενες έρευνες (βλ. Κεφ. 7) εξετάστηκαν η αντίληψη της κοινωνικής οργάνωσης και η απομάγευση από το σύστημα, συνέπεια της διάψευσης των υποσχέσεων περί ανέλιξης, ως επικεντρώσεις για συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις. Βρέθηκε ότι αυτές οι δύο διαστάσεις επικέντρωσης μπορεί να διαφοροποιούν τους μετέχοντες της ελληνικής κοινωνικής οργάνωσης, οργανώνοντάς τους σε Συστημικούς Υποστηρικτές, Αμφισβητίες και Απομαγεμένους. Οι τελευταίοι φαίνεται να είναι οι πιο ευάλωτοι σε ΘΣ. Είναι η ομάδα η οποία, ενώ δεν αμφισβητεί το σύστημα, προσλαμβάνει την κοινωνική τάξη ως κλονισμένη και πιθανόν επιζήτá επίλυση της αβεβαιότητας που βιώνει στα πλαίσια του συστήματος. Επίσης είναι η ομάδα, η οποία έχει εσωτερικεύσει την ηγεμονική αξία της κοινωνικής κινητικότητας, την οποία βλέπει να ακυρώνεται (Chryssochoou, 2022). Η ομάδα αυτή, συμμορφούμενη στο πρόταγμα της ηθικής τάξης και του ατομικού ανταγωνισμού, δεν μπορεί πιθανόν να εξηγήσει γιατί της συμβαίνουν πράγματα που δεν τα αξίζει. Για αυτό και οι ΘΣ, ως περιγραφές και ερμηνείες συγκρούσεων που την πλήττουν, μπορούν να αναπληρώνουν μια αίσθηση κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας. Η μελέτη αυτή επικεντρώνεται στους Απομαγεμένους γιατί είναι οι περισσότερο ευάλωτοι σε ΘΣ έναντι των άλλων ομάδων (βλ. Κεφ. 7).

8.3. Ο ρόλος των θεωριών συνωμοσίας σε ακραίες συμπεριφορές

Προτείνεται ότι στο βαθμό που υιοθετούνται ΘΣ, ως αποτέλεσμα απομάγευσης και ανάγκης αναπλήρωσης μιας αίσθησης τάξης σε συνθήκες κρίσης, θα νομιμοποιούνται επιθετικές στάσεις και συμπεριφορές έναντι του αντιληπτού αντιπάλου. Αυτό θα ισχύει πιθανώς γιατί οι ΘΣ αποτελούν περιγραφές κοινωνικών συγκρούσεων, οι οποίες αντιπαραθέτουν τους αντιπάλους με ασυμβίβαστο τρόπο (Moscovici, 2006/2020· 1987).

Γενικότερα έχει φανεί ότι οι ΘΣ σχετίζονται με ενίσχυση ακραίων συμπεριφορών και μορφών δράσης (πχ. Frischlich, 2022· Jolley et al., 2019· Douglas & Sutton, 2015). Ειδικά σε συνθήκες αντιληπτής αποσταθεροποίησης της κοινωνικής τάξης και καταστάσεις έλλειψης ελέγχου, η ανάδυση συνωμοσιολογικών αντιλήψεων, μπορεί να οδηγήσει σε διομαδικές συγκρούσεις, δικαιολογώντας ακόμα και τις πιο βίαιες πρακτικές (Rottweiler, et al., 2022· Winiewski et al., 2015· Uscinski et al., 2020). Οι βίαιες κοινωνικές αλλαγές έτσι κι αλλιώς μπορεί να οδηγήσουν τους ανθρώπους να εκφράσουν ακραίες πολιτικές απόψεις και βίαιες συμπεριφορές, οι οποίες στοχεύουν σε αντιληπτές εξωομάδες (Önnerfors & Krouwel, 2021· van Prooijen et al., 2022). Όμως η συνωμοσιολογική σκέψη, εντείνοντας μια διχοτομική αντίληψη του κόσμου, θα μπορούσε να έχει ρόλο καταλύτη σε αυτή τη διαδικασία, ενισχύοντας ακόμα περισσότερο ακραίες στάσεις και συμπεριφορές.

Επίσης, οι πεποιθήσεις υποστήριξης της υπάρχουσας κοινωνικής οργάνωσης έχουν συνθεθεί με πολιτικές δικαιολόγησης του συστήματος και αποκλεισμού μειονοτήτων από δικαιώματα και παροχές (Staerklé et al., 2012· Staerklé et al., 2010). Έτσι για αυτούς που αισθάνονται ότι η κοινωνική οργάνωση απειλείται, δηλαδή για τους Απομαγεμένους, η πίστη σε ΘΣ μπορεί να προετοιμάσει την υιοθέτηση αυταρχικών συμπεριφορών (Chryssochoou, 2018) και τη δικαιολόγηση συμπεριφορών διάκρισης και μορφών βίας έναντι αντιληπτών αντιπάλων (Imhoff et al., 2020· Kofta & Sedek, 2005).

8.4. Εξτρεμισμός και ριζοσπαστισμός

Στην εργογραφία η έννοια των ακραίων στάσεων και συμπεριφορών καλύπτει ένα ευρύ και συχνά θολό φάσμα. Σε επίπεδο κοινωνικοπολιτικών πεποιθήσεων οι στάσεις και οι συμπεριφορές και των δύο πολιτικών άκρων έχουν χαρακτηριστεί ως

εξτρεμιστικές (Imhoff et al., 2022· van Prooijen et al., 2015). Επιπλέον, ο εξτρεμισμός χρησιμοποιείται σε εναλλαγή με έννοιες όπως η ριζοσπαστικοποίηση (van Prooijen & Krouwel, 2019) ή η πολιτική βία (Jasko et al., 2020). Επίσης οτιδήποτε μπορεί να αποτελεί εναλλακτική ερμηνεία της κοινωνικής οργάνωσης, ενδέχεται να χαρακτηριστεί ως εξτρεμιστικό (Jungkunz, 2022) ή ως απειλή για τη δημοκρατία (Carroccia, 2000· De Lange & Mudde, 2000). Τέλος, ο εξτρεμισμός μπορεί να περιγράφεται ως επίταση ενός αυταρχικού λαϊκισμού (Stankov, 2021), στη βάση μιας διάκρισης μεταξύ ελίτ και λαού (Mudde & Kaltwasser, 2013).

Μας ενδιαφέρει να γίνει μια αποσαφήνιση του τρόπου που χρησιμοποιούμε την έννοια 'ακραίος', 'εξτρεμισμός' και 'ριζοσπαστισμός' σε σχέση με το ερώτημα της συγκεκριμένης μελέτης. Με τις έννοιες αυτές θέλουμε να περιγράψουμε πιθανές στάσεις και συμπεριφορές των ομάδων, οι οποίες υιοθετούν ορισμένες πεποιθήσεις για τη λειτουργία του συστήματος και ορισμένες ΘΣ, σε συνθήκες κρίσης και αντιληπτής διάλυσης του κοινωνικού ιστού. Οι έννοιες αυτές δεν ερμηνεύονται ως μια ευθεία πολιτική τοποθέτηση στο πολιτικό φάσμα. Στην παρούσα έρευνα βασιστήκαμε στην προσέγγιση της Bötticher (2017) η οποία επιχειρεί έναν αναλυτικό διαχωρισμό μεταξύ εξτρεισμού και ριζοσπαστισμού. Ο εξτρεμισμός, σύμφωνα με την Bötticher, αναφέρεται σε παραδόσεις και πρακτικές υποστήριξης αυταρχικών πολιτικών και στην προάσπιση ασύμμετρων σχέσεων εξουσίας. Ο ριζοσπαστισμός αναφέρεται σε παραδόσεις και πρακτικές αμφισβήτησης του κοινωνικού σχηματισμού.

Με βάση τα παραπάνω στην παρούσα έρευνα μιλάμε για στάσεις και συμπεριφορές υπέρ μιας αυστηρότερης μορφής κοινωνικής οργάνωσης ως εξτρεμιστικές. Αντίστοιχα, στάσεις οι οποίες προσανατολίζονται σε μια κατεύθυνση κοινωνικής αλλαγής αναφέρονται ως ριζοσπαστικές. Η κλίμακα εξτρεισμού, η οποία κατασκευάστηκε για τους σκοπούς της έρευνας επιχειρεί να υιοθετήσει την διάκριση αυτή.

8.5. Επισκόπηση παρούσας έρευνας

Στόχος μας είναι να εξετάσουμε αν η πίστη σε ΘΣ επηρεάζει τη σχέση μεταξύ ομάδων με διαφορετικές αντιλήψεις περί της κοινωνικής οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος στην Ελλάδα, και ακραίων στάσεων και συμπεριφορών. Αυτό το κάνουμε γιατί θέλουμε να δούμε το ρόλο των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων

στην αποδοχή ακραίων συμπεριφορών. Επίσης η διερεύνηση της σχέσης αυτής θα μας επιτρέψει να δούμε καλύτερα το ρόλο των ΘΣ στην νοσηματοδότηση του πολιτικού γίνεσθαι και την αντίληψη περί δημοκρατίας στην Ελλάδα σήμερα. Σε συνέχεια του προηγούμενου κεφαλαίου προσανατολιζόμαστε στα υποκείμενα έναντι των μεταβλητών. Αυτό θα μας επιτρέψει να δούμε ποιες διαφορές μεταξύ ομάδων μπορεί να οδηγήσουν σε συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις, και στη συνέχεια να δούμε το ρόλο που παίζουν οι ΘΣ στην υιοθέτηση στάσεων και συμπεριφορών. Οι πιο ευάλωτοι σε Γενικές και Συγκρουσιακές ΘΣ, στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο σε συνθήκες κρίσης, έχει φανεί ότι είναι οι Απομαγεμένοι (βλ. Κεφ. 7) ή αλλιώς οι Προδομένοι Πιστοί του συστήματος (Chryssochoou, 2018). Εδώ θέλουμε να δούμε:

- i. Αν σε μια ομαδοποίηση στη βάση κοινών πεποιθήσεων θα επαναλαμβάνεται το ίδιο μοτίβο με τις προηγούμενες έρευνες (βλ. Κεφ. 7).
- ii. Πως σχετίζονται οι διαφορετικές διαστάσεις των ΘΣ (Γενικές και Συγκρουσιακές) με τις εξτρεμιστικές και ριζοσπαστικές στάσεις και τις βίαιες συμπεριφορές.
- iii. Ποιες ακραίες στάσεις και συμπεριφορές θα υιοθετεί η ομάδα των Απομαγεμένων σε σχέση με τις άλλες δύο, ως αποτέλεσμα της πίστης σε ΘΣ. Με άλλα λόγια κάνουμε την υπόθεση ότι οι ΘΣ θα διαμεσολαβούν τη σχέση Απομαγεμένων με τις ακραίες στάσεις και συμπεριφορές.

8.5.1. Μέθοδος

Διαδικασία και συμμετέχοντες. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε μεταξύ Δεκεμβρίου 2022 και Γενάρη 2023 (ΔΕΙΓΜΑ Δ) και οι συμμετέχοντες ($N=282$) συμπλήρωσαν έναν κλειστό ερωτηματολόγιο μέσω της πλατφόρμας Qualtrics. Από τους συμμετέχοντες 157 ήταν γυναίκες, 112 άνδρες και δύο απάντησαν ‘άλλο’ και ήταν μεταξύ 18 και 82 ετών ($M=37.87$, $SD=15.73$). Το 44.3% ήταν απόφοιτοι Πανεπιστημίου, 25% ήταν φοιτητές, 12.8% είχαν λάβει κάποιας μορφής μεταλκειακή εκπαίδευση και 14% ήταν απόφοιτοι λυκείου. Το 47.9% ζούσε σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, 30.1% σε μεγάλη πόλη, και 18.4% σε μικρή πόλη ή αγροτική περιοχή. Το 23% είχε εισόδημα έως 10.000 ευρώ, το 30% 10-20.000, το 17.4% 20-30.000, το 13.5% 30-40.000 και το 8.5% από 40.000 και άνω. Αναλυτικά τα δημογραφικά στοιχεία στο Παράρτημα Α, Πίνακας Α.8.

Εργαλεία μέτρησης. Όλες οι απαντήσεις μετρήθηκαν σε μια 7βάθμια κλίμακα τύπου Likert (1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα). Αναλυτικά το ερωτηματολόγιο στο Παράρτημα Α, Ερωτηματολόγιο Α.4.

Ελληνική κλίμακα συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (GrCBS). Για τη μέτρηση των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων χορηγήθηκε η GrCBS (βλ Κεφ. 6), η οποία αποτελείται από δύο παράγοντες. Οι Γενικές ΘΣ αφορούν σε συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις περί αφηρημένων συγκρούσεων και αόριστων εχθρών της ενδοομάδας ($\alpha=.92$). Οι Συγκρουσιακές ΘΣ αναπαριστούν με όρους συνωμοσίας συγκρούσεις μεταξύ συγκεκριμένων αντιπάλων ($\alpha=.90$).

Κλίμακα εξτρεμιστικών πεποιθήσεων. Για να μετρήσουμε την ύπαρξη εξτρεμιστικών στάσεων χορηγήσαμε την κλίμακα εξτρεμισμού (για λεπτομέρειες σχετικά με την παραγοντική ανάλυση βλ. Κεφ. 6 και Παράρτημα Β, Πίνακα Β.3). Η κλίμακα αποτελείται από 17 δηλώσεις για γεγονότα, ζητήματα, στάσεις και πολιτικές, τα οποία βρίσκονται στο επίκεντρο της δημόσιας ζωής στην Ελλάδα σήμερα (πχ. ‘Οι επαναπροωθήσεις μεταναστών αποτελούν ασφαλιστική δικλείδα της εθνικής ασφάλειας’, ‘Ότι δεν μπορεί να διορθωθεί με το νόμο, αλλάζει με τη σύγκρουση και τους συλλογικούς αγώνες’) και έχει τρεις παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας, *Συντηρητικού Εξτρεμισμού*, αναφέρεται σε συντηρητικές εξτρεμιστικές στάσεις σχετικά με πολιτικές για μειονότητες, θέματα κρατικής ασφάλειας, δικαιώματα και ελευθερίες ($\alpha=.84$). Ο δεύτερος παράγοντας, *Φιλελεύθερων Στάσεων*, σχετίζεται με απόψεις οι οποίες υποστηρίζουν ηγεμονικές ιδέες των φιλελεύθερων δυτικών

κοινωνιών, αλλά δε χρησιμοποιήθηκε λόγω μη αποδεκτής αξιοπιστίας ($\alpha=.59$). Ο τρίτος παράγοντας, *Ριζοσπαστικής Αλλαγής* ($\alpha=.74$) αφορά σε στάσεις και συμπεριφορές στην κατεύθυνση μιας θετικής κοινωνικής αλλαγής.

Κλίμακα υποστήριξης βίας. Η υποστήριξη σε βίαιες συμπεριφορές και δράσεις μετρήθηκε με την κλίμακα βίας (για λεπτομέρειες σχετικά με την παραγοντική ανάλυση βλ. Κεφ. 6 και Παράρτημα Β, Πίνακας Β.4· Chryssochoou, 2018). Η κλίμακα αποτελείται από 24 δηλώσεις (π.χ. ‘Απέναντι σε έναν ισχυρό αντίπαλο, η βία είναι η μόνη λύση’, ‘Η καταστροφή τραπεζών από διαδηλωτές είναι δικαιολογημένη’) και τρεις παράγοντες. Ο πρώτος ($\alpha=.91$), αναφέρεται σε βίαιες στάσεις ως μέσω πάλης και αντίστασης στην αντιληπτή εξουσία και ονομάζεται *Ακτιβιστική Βία*. Ο δεύτερος ($\alpha=.79$), σχετίζεται με βίαιες πρακτικές κρατικής, εξουσιαστικής και αυταρχικής φύσης και ονομάζεται *Αυταρχική Βία*. Ο τρίτος ($\alpha=.64$) βλέπει τη βία ως δικαιολογημένη άμυνα όταν οι υλικοί και συμβολικοί πόροι της ομάδας απειλούνται και ονομάζεται *Αμυντική Βία*.

Κλίμακα πεποιθήσεων περί κοινωνικής κινητικότητας. Η κλίμακα αυτή (Chryssochoou, 2018), μετρά τρεις διαστάσεις: τα ανοιχτά διομαδικά όρια με δύο δηλώσεις (‘Στην κοινωνία μας, όποιος προσπαθεί σκληρά πετυχαίνει στο τέλος’, ‘Στην κοινωνία μας, όποιος έχει τα προσόντα θα επιτύχει στην επαγγελματική ανέλιξη’· $r=.69$, $p<.001$), τα κλειστά διομαδικά όρια με μία δήλωση (‘Ακόμη κι αν κάποιος έχει τα προσόντα, αν δεν προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις, δεν θα επιτύχει’), και την επιλεκτική ανέλιξη με μία δήλωση (tokenism· ‘Μόνο μερικοί από αυτούς που έχουν τα προσόντα θα επιτύχουν στην επαγγελματική ανέλιξη’). Εδώ χρησιμοποιήσαμε τις δύο περισσότερο ακραίες διαστάσεις, την πεποίθηση ότι τα κοινωνικά όρια είναι ανοιχτά για όλους και την πεποίθηση ότι είναι κλειστά.

Κλίμακα ανομίας. Η κλίμακα της ανομίας, η οποία προσαρμόστηκε από προηγούμενη έρευνα (Chryssochoou, 2018), σχεδιάστηκε για τη μέτρηση αντιλήψεων περί της αποσύνθεσης της κοινωνικής τάξης. Η κλίμακα αποτελείται από επτά δηλώσεις (πχ. «Η διαφθορά είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα»). Και εδώ υπολογίστηκε ο μ.ο. των απαντήσεων για κάθε συμμετέχοντα, μετά τον έλεγχο της εσωτερικής αξιοπιστίας ($\alpha = .79$).

Κλίμακες ταυτίσεων. Μετρήθηκαν επίσης, με τρεις δηλώσεις για κάθε κατηγορία ταύτισης (προσαρμογή από Chryssochoou, 2018), η εθνική ταύτιση (πχ. ‘Ταυτίζομαι με τους Έλληνες/ίδες’· $\alpha=.73$), η ταύτιση με την κοινωνική τάξη (πχ.

‘Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους της κοινωνικής μου τάξης’· $\alpha=.77$). Για κάθε παράγοντα υπολογίστηκε ο μ.ο. των απαντήσεων του κάθε συμμετέχοντα.

Κλίμακα δημοκρατίας. Με στόχο να δούμε αν το πολίτευμα στην Ελλάδα σήμερα αναπαρίσταται με θετικό τρόπο, χρησιμοποιήσαμε μια κλίμακα 15 δηλώσεων (Chryssochoou, 2018) για το κατά πόσο έχουμε δημοκρατία (πχ. ‘Το πολίτευμα μας δεν είναι πραγματικά δημοκρατικό γιατί οι πολίτες χειραγωγούνται από τα ΜΜΕ’, ‘Το πολίτευμα μας είναι δημοκρατικό γιατί όλοι οι πολίτες έχουν δικαίωμα ψήφου’). Στη συνέχεια υπολογίστηκε ο μ.ο. των απαντήσεων του κάθε συμμετέχοντα, μετά τον έλεγχο της εσωτερικής αξιοπιστίας ($\alpha=.88$).

Κλίμακα προσλαμβανόμενης κοινωνικοοικονομικής θέσης. Για τη μέτρηση της αντιληπτής κοινωνικοοικονομικής θέσης (status) χρησιμοποιήσαμε την κλίμακα McArthur (Adler et al., 2000). Η κλίμακα αυτή αποτυπώνει με τη μορφή μια σκάλας με δέκα σκαλοπάτια την αντιληπτή ατομική κοινωνική θέση (1=χαμηλότερη, 10=υψηλότερη) με όρους υλικού και συμβολικού κύρους και ζητείται από τους συμμετέχοντες να τοποθετηθούν σε αυτή.

Κλίμακα πολιτικής αυτοτοποθέτησης. Η πολιτική αυτοτοποθέτηση των συμμετεχόντων μετρήθηκε σε μια κλίμακα τύπου Likert όπου 1=άκρα αριστερά και 10=άκρα δεξιά, ενώ δόθηκε και η εναλλακτική να απαντήσουν ότι η κλίμακα πολιτικής αυτοτοποθέτησης δεν τους εκφράζει.

Δημογραφικά. Στους συμμετέχοντες ζητήθηκε να αναφέρουν το φύλο, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα και τον τόπο κατοικίας τους.

8.5.2. Αποτελέσματα

Οι συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας στον Πίνακα 8.1.

Πίνακας 8.1

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών ($N=282$).

	M (SD)	1	2	3	4	5	6	7
1. Ανοιχτά Όρια	4.16 (1.41)							
2. Κλειστά Όρια	3.79 (1.56)	-.37***						
3. Δημοκρατία	3.89 (1.02)	.34***	-.23***					
4. Ανομία	5.84 (.77)	-.14*	.23***	-.22***				
5. Εθνική Ταύτιση	4.26 (1.16)	.29***	-.08	.18**	-.18**			
7. Ταξική Ταύτιση	4.49 (1.12)	-.13*	.21***	-.13*	.07	.19**		
8. Πολιτική Αυτοτοποθέτηση	6.66 (3.38)	.21***	-.20**	.05	-.10	.14*	-.17**	
9. Κοινωνικό Στάτους	5.83 (1.46)	.22***	-.24***	.16**	-.12*	.02	-.10 [†]	-.004
10. Γενικές ΘΣ	2.71 (1.20)	.19**	.07	-.11 [†]	.06	.32***	-.03	.29***
11. Συγκρουσ. ΘΣ	4.34 (1.32)	-.02	.23***	-.27***	.31***	.10	.05	.02
13. Συντηρητ. εξτρεμισμός	3.07 (1.15)	.44***	-.14*	.25***	-.19**	.48***	-.04	.42***
14. Ριζοσπαστ. αλλαγή	4.73 (1.00)	-.21***	.36***	-.29***	.29***	-.16**	.26***	-.29***
15. Ακτιβιστική Βία	2.96 (1.14)	-.28***	.41***	-.31***	.05	-.18**	.23***	-.16**
16. Αυταρχική Βία	2.05 (1.00)	.23***	.09	.13*	-.24***	.28***	-.02	.23***
17. Αμυντική Βία	3.70 (.99)	.09	.18**	-.08	.01	.02	.17**	.03

Σημείωση. [†] $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Πίνακας 8.1 (Συνέχεια)

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταβλητών ($N=282$).

	M (SD)	8	9	10	11	12	13	14
1. Ανοιχτά Όρια	4.16 (1.41)							
2. Κλειστά Όρια	3.79 (1.56)							
3. Δημοκρατία	3.89 (1.02)							
4. Ανομία	5.84 (.77)							
5. Εθνική Ταύτιση	4.26 (1.16)							
7. Ταξική Ταύτιση	4.49 (1.12)							
8. Πολιτική Αυτοτοποθέτηση	6.66 (3.38)							
9. Κοινωνικό Στάτους	5.83 (1.46)							
10. Γενικές ΘΣ	2.71 (1.20)	-.06						
11. Συγκρουσ. ΘΣ	4.34 (1.32)	-.13*	.67***					
13. Συντηρητ. εξτρεμισμός	3.07 (1.15)	.03	.56***	.25***				
14. Ριζοσπαστ. αλλαγή	4.73 (1.00)	-.21***	.02	.31***	-.32***			
15. Ακτιβιστική Βία	2.96 (1.14)	-.14*	.13*	.21**	-.12*	.45***		
16. Αυταρχική Βία	2.05 (1.00)	-.06	.46***	.19**	.60***	-.11 [†]	.28***	
17. Αμυντική Βία	3.70 (.99)	-.06	.25***	.29***	.22***	.26***	.55***	.33***

Σημείωση. [†] $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Ομαδοποιήσεις με βάση αναπαραστάσεις περί της λειτουργίας του συστήματος οργάνωσης και της κοινωνικής αποσύνθεσης στην Ελλάδα. Για να δούμε τις διαφορετικές αναπαραστάσεις για το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι στην Ελλάδα προχωρήσαμε σε ανάλυση συστάδων (k-Means clustering) με τρεις

ομαδοποιήσεις, με τρόπο παρόμοιο με το Κεφάλαιο 7. Οι μεταβλητές που εισήχθησαν για την ανάλυση συστάδων είναι οι πεποιθήσεις για την ατομική κινητικότητα (ανοιχτά-κλειστά διομαδικά όρια), οι πεποιθήσεις για τη δημοκρατία στην Ελλάδα και η ανομία. Στη συνέχεια έγινε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA), ώστε να δούμε τις διαφορές μεταξύ των ομάδων. Οι μ.ο. και τυπικές αποκλίσεις βρίσκονται στον Πίνακα 8.2.

Πίνακας 8.2

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις τριών ομάδων κοινών πεποιθήσεων (N=282).			
	Συστημικοί Υποστηρικτές (n=110)	Απομαγεμένοι (n=91)	Αμφισβητίες (n=78)
Ανοιχτά όρια	4.66 (1.19) _a	4.81 (.84) _a	2.60 (.91) _b
Κλειστά όρια	2.21 (.72) _a	4.62 (.83) _b	5.10 (1.05) _c
Δημοκρατία	4.10 (.92) _a	4.17 (.91) _a	3.25 (1.01) _b
Ανομία	5.64 (.83) _a	5.77 (.76) _a	6.18 (.55) _b

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα. Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p<.05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Περιγραφή ομάδων. Η πρώτη ομάδα (n=110) πιστεύει στα ανοιχτά διομαδικά όρια το ίδιο με τη δεύτερη ομάδα (n=91) και περισσότερο από την τρίτη (n=78) και σε αντίθεση με τις άλλες δύο ομάδες δεν θεωρεί ότι τα όρια αυτά είναι κλειστά. Επίσης η πρώτη ομάδα πιστεύει το ίδιο με τη δεύτερη ότι στην Ελλάδα έχουμε δημοκρατία, ενώ θεωρεί λιγότερο από την τρίτη ομάδα και το ίδιο με τη δεύτερη ότι ο κοινωνικός ιστός έχει διαρραγεί (ανομία). Η ομάδα αυτή, η οποία πιστεύει στο κοινωνικό σύστημα στην Ελλάδα, είναι οι *Συστημικοί Υποστηρικτές*.

Η δεύτερη ομάδα αναπαριστά την κοινωνική οργάνωση, τη δημοκρατία και αισθάνεται το μέγεθος της ανομίας ακριβώς με τον ίδιο τρόπο με την πρώτη ομάδα, αλλά λιγότερο από την τρίτη. Η μόνη διαφορά είναι ότι πιστεύει ότι τα διομαδικά όρια είναι κλειστά πολύ περισσότερο από την πρώτη ομάδα, αλλά λιγότερο από την τρίτη. Η ομάδα αυτή, η οποία πιστεύει ότι δεν τηρείται η υπόσχεση της κοινωνικής ανέλιξης αλλά εξακολουθεί να πιστεύει στο σύστημα είναι οι *Απομαγεμένοι*.

Τέλος, η τρίτη ομάδα, σε αντίθεση με τις άλλες δύο, δεν πιστεύει στα ανοιχτά διομαδικά όρια και πιστεύει ότι τα όρια αυτά είναι κλειστά περισσότερο από τη δεύτερη ομάδα και πολύ περισσότερο από την πρώτη. Θεωρεί λιγότερο από τους άλλους ότι στην Ελλάδα σήμερα έχουμε δημοκρατία και αισθάνεται ότι η ανομία είναι μεγαλύτερη. Η τρίτη ομάδα διαφέρει συνολικά από τις άλλες δύο και είναι οι *Αμφισβητίες* του συστήματος.

Ποιοι είναι οι Συστημικοί Υποστηρικτές, οι Απομαγεμένοι και οι Αμφισβητίες, ποιες ταυτίσεις υιοθετούν και πως αυτοτοποθετούνται κοινωνικοπολιτικά; Στη συνέχεια έγινε ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) ώστε να διαπιστώσουμε τις διαφορές μεταξύ των τριών ομάδων ως προς την εθνική και την ταξική ταύτιση, την αντίληψη των μελών τους για το κοινωνικό τους στάτους την πολιτική τους αυτοτοποθέτηση και τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά (Πίνακας 8.3).

Πίνακας 8.3

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις ταυτίσεων και κοινωνικοπολιτικής αυτοτοποθέτησης (N=282).

	Συστημικοί Υποστηρικτές	Απομαγεμένοι	Αμφισβητίες
Εθνική ταύτιση	4.30 (1.03) _a	4.56 (1.14) _a	3.83 (1.23) _b
Ταξική ταύτιση	4.32 (1.15) _a	4.45 (.94) _{a, b}	4.78 (1.20) _b
Πολιτική αυτοτοποθέτηση	7.13 (3.39) _a	7.08 (3.56) _a	5.52 (4.03) _b
Κοινωνικό στάτους	6.24 (1.30) _a	5.69 (1.39) _b	5.35 (1.57) _b

Σημειώσεις: Κλίμακες 1=Διαφωνώ Απόλυτα, 7=Συμφωνώ Απόλυτα για ταυτίσεις και 1=Χαμηλό στάτους/Αριστερά, 10=Υψηλό στάτους/Δεξιά για κοινωνικό στάτους και πολιτική αυτοτοποθέτηση αντίστοιχα. Τα γράμματα αντιστοιχούν σε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p<.05$) μεταξύ των μέσων όρων (post-hoc Games-Howell).

Οι Απομαγεμένοι και οι Συστημικοί ταυτίζονται περισσότερο με το έθνος σε σχέση με τους Αμφισβητίες. Οι Αμφισβητίες ταυτίζονται περισσότερο από όλους με

την τάξη, οι Συστημικοί λιγότερο και οι Απομαγεμένοι είναι μεταξύ των δύο, χωρίς να διαφέρουν με στατιστικά σημαντικό τρόπο. Οι Απομαγεμένοι και οι Συστημικοί είναι δεξιότερα των Αμφισβητιών, οι οποίοι αυτοτοποθετούνται στο κέντρο. Οι Συστημικοί θεωρούν ότι έχουν υψηλότερη κοινωνική θέση από Απομαγεμένους και Αμφισβητίες, οι οποίοι αυτοτοποθετούνται στο ίδιο επίπεδο.

Οι τρεις ομάδες δεν διαφέρουν δημογραφικά σε ηλικία, μορφωτικό επίπεδο και εισόδημα. Διαφέρουν στο φύλο, όπου οι Αμφισβητίες περιλαμβάνουν περισσότερες γυναίκες ($M=1.75$, $SD=.49$) από Συστημικών ($M=1.52$, $SD=.50$) και Απομαγεμένους ($M=1.55$, $SD=.50$).

Σημειώνεται ότι το 35.9% ($n=97$) αρνήθηκε να αυτοτοποθετηθεί πολιτικά στην κλίμακα Αριστερά-Δεξιά. Το 24.7% ($n=24$) από αυτούς είναι Αμφισβητίες, το 33% ($n=32$) είναι Απομαγεμένοι και το 42.2% ($n=41$) Συστημικοί. Οπότε σημαντικό μέρος των συμμετεχόντων δεν φαίνεται να εκφράζεται από το παραδοσιακό πολιτικό φάσμα.

Ο διαμεσολαβητικός ρόλος των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ της διαφοράς Απομαγεμένων με Αμφισβητίες και Συστημικούς Υποστηρικτές και ακραίων στάσεις και βίαιων συμπεριφορών. Για να εξετάσουμε τον διαμεσολαβητικό ρόλο των ΘΣ στη σχέση μεταξύ των διαφορών των ομάδων και την υιοθέτηση ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών, προχωρήσαμε σε πολυκατηγορική (multicategorical) παράλληλη διαμεσολάβηση με τη χρήση του Process macro 4.1 για SPSS (Μοντέλο 4, bias-corrected bootstrapping για 5.000 επαναδειγματοληψίες και 95% διαστήματα εμπιστοσύνης: Hayes, 2017). Προβλεπτικός παράγοντας είναι η διαφορά μεταξύ σύγκρισης Απομαγεμένων με Αμφισβητίες και Απομαγεμένων με Συστημικούς. Οι στατιστικά σημαντικές τιμές των συντελεστών επίδρασης υποδηλώνουν τη διαφορά των μέσων όρων του δεύτερου από τον πρώτο. Αν ο συντελεστής είναι αρνητικός τότε οι Απομαγεμένοι πριμοδοτούν τη σχέση που προκύπτει σχέση με την ομάδα σύγκρισης. Αν είναι θετικός υστερούν ως προς την ομάδα σύγκρισης. Μεταβλητή αποτελέσματος είναι οι παράγοντες του συντηρητικού εξτρεμισμού, της ριζοσπαστικής αλλαγής, της αυταρχικής βίας, της ακτιβιστικής βίας και της αμυντικής βίας. Διαμεσολαβητές είναι οι δύο παράγοντες συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων, οι Γενικές και οι Συγκρουσιακές ΘΣ.

Αποτελέσματα διαμεσολάβησης

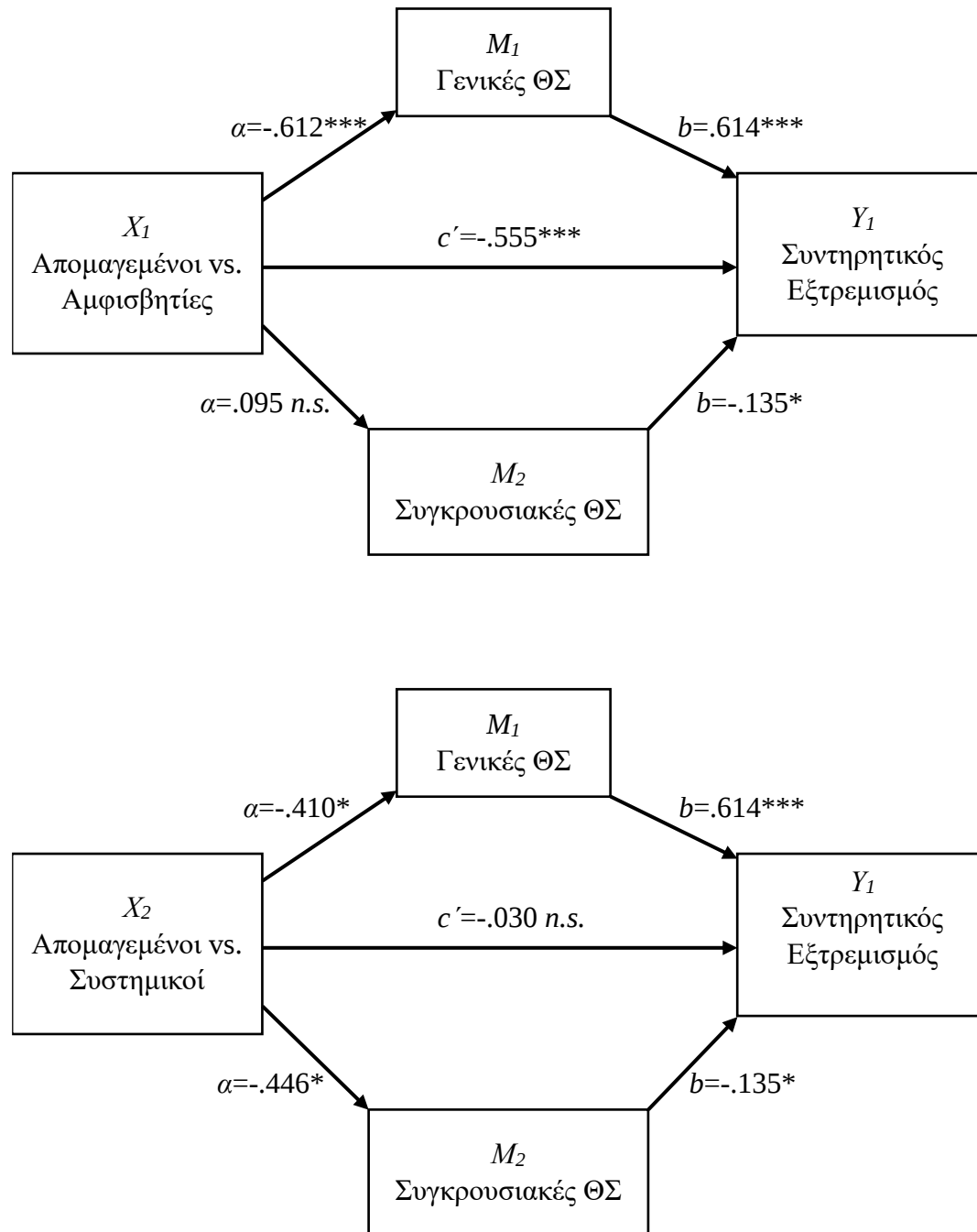
Πρόβλεψη συντηρητικού εξτρεμισμού. Τα αποτελέσματα έδειξαν καταρχήν ότι οι Απομαγεμένοι υιοθετούν το Συντηρητικό Εξτρεμισμό περισσότερο από ότι οι Αμφισβητίες ($c' = -.555, p < .001$). Επίσης, φάνηκε ότι αυτή η συγκριτικά μεγαλύτερη ροπή των Απομαγεμένων έναντι των Αμφισβητιών διαμεσολαβείται από τις Γενικές ΘΣ, $IE = -.376, BootSE = .118, 95\% CI [-.605, -.149]$. Οι Απομαγεμένοι υιοθετούν περισσότερο Γενικές ΘΣ από τους Αμφισβητίες ($a = -.612$), και η πίστη σε Γενικές ΘΣ οδηγεί σε αυξημένο Συντηρητικό Εξτρεμισμό ($b = .614$). Δεν έχουμε έμμεση επίδραση των Απομαγεμένων έναντι των Αμφισβητιών στην υιοθέτηση Συντηρητικού Εξτρεμισμού μέσω των Συγκρουσιακών ΘΣ, $IE = -.013, BootSE = .031, 95\% CI [-.084, .043]$.

Επίσης φαίνεται ότι οι Απομαγεμένοι δεν έχουν μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση Συντηρητικού Εξτρεμισμού από τους Συστημικούς. Όμως οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν περισσότερο το Συντηρητικό Εξτρεμισμό συγκριτικά με τους Συστημικούς, επειδή η σχέση αυτή διαμεσολαβείται από τις Γενικές ΘΣ, $IE = -.252, BootSE = .104, 95\% CI [-.459, -.059]$. Οι Απομαγεμένοι υιοθετούν περισσότερο Γενικές ΘΣ από τους Συστημικούς ($a = -.410$), και η πίστη σε Γενικές ΘΣ οδηγεί σε αυξημένο Εξτρεμιστικό Συντηρητισμό ($b = .614$). Φάνηκε επίσης στα αποτελέσματα ότι οι Απομαγεμένοι υιοθετούν το Συντηρητικό Εξτρεμισμό λιγότερο από τους Συστημικούς, επειδή η σχέση αυτή διαμεσολαβείται από τις Συγκρουσιακές ΘΣ, $IE = .060, BootSE = .038, 95\% CI [.003, .151]$. Οι Απομαγεμένοι υιοθετούν περισσότερο τις Συγκρουσιακές ΘΣ από τους Συστημικούς ($a = -.446$), και η αυξημένη πίστη σε Συγκρουσιακές ΘΣ οδηγεί σε μειωμένο Συντηρητικό Εξτρεμισμό ($b = -.135$). Εδώ βλέπουμε ότι επειδή οι Απομαγεμένοι πιστεύουν σε Συγκρουσιακές ΘΣ πιο πολύ από τους Συστημικούς, ο Συντηρητικός Εξτρεμισμός μπορεί να μειώνεται. Με τους Αμφισβητίες δεν είχαμε μια τέτοια έμμεση επίδραση. Αναλυτικά το μοντέλο διαμεσολάβησης για τον Συντηρητικό Εξτρεμισμό στο Σχήμα 8.1 και τον Πίνακα 8.4.

Σχήμα 8.1

Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και συντηρητικού εξτρεμισμού.

† $p < .1$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Πίνακας 8.4

Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και εξτρεμιστικού συντηρητισμού ($N=282$).

	Μεταβλητή αποτέλεσμα											
		M_1 (Γενικές ΘΣ)			M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)			Y_1 (Συντηρητικός Εξτρεμ.)				
Προβλεπτική μεταβλητή		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
X_1 (Απομαγεμένοι – Αμφισβητίες)	a_1	-.612	.182	<.001	a_3	.095	.201	.636	c_1	-.555	.145	<.001
X_2 (Απομαγεμένοι – Συστημικοί)	a_2	-.410	.167	.015	a_4	-.446	.185	.017	c_2	-.030	.129	.819
M_1 (Γενικές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_1	.614	.064	<.001
M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_2	-.135	.058	.020
Σταθερά	i_1	3.040	.123	<.001	i_2	4.482	.137	<.001	i_3	2.148	.209	<.001
		$R^2=.042$				$R^2=.034$				$R^2=.396$		
		$F(2,276)=6.067, p=.003$				$F(2,276)=4.811, p=.009$				$F(4,274)=44.904, p<.001$		

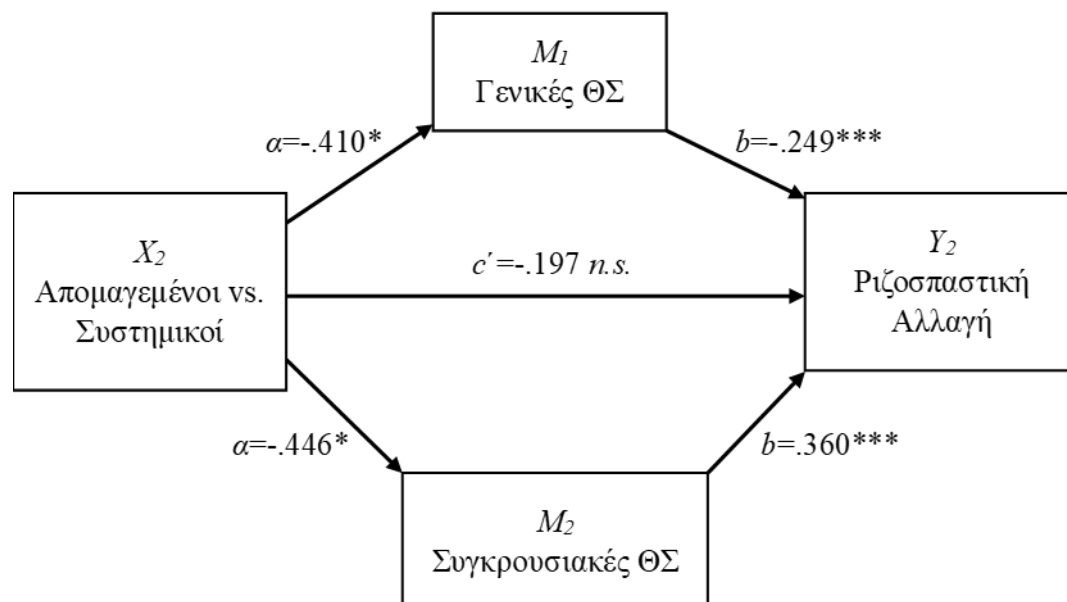
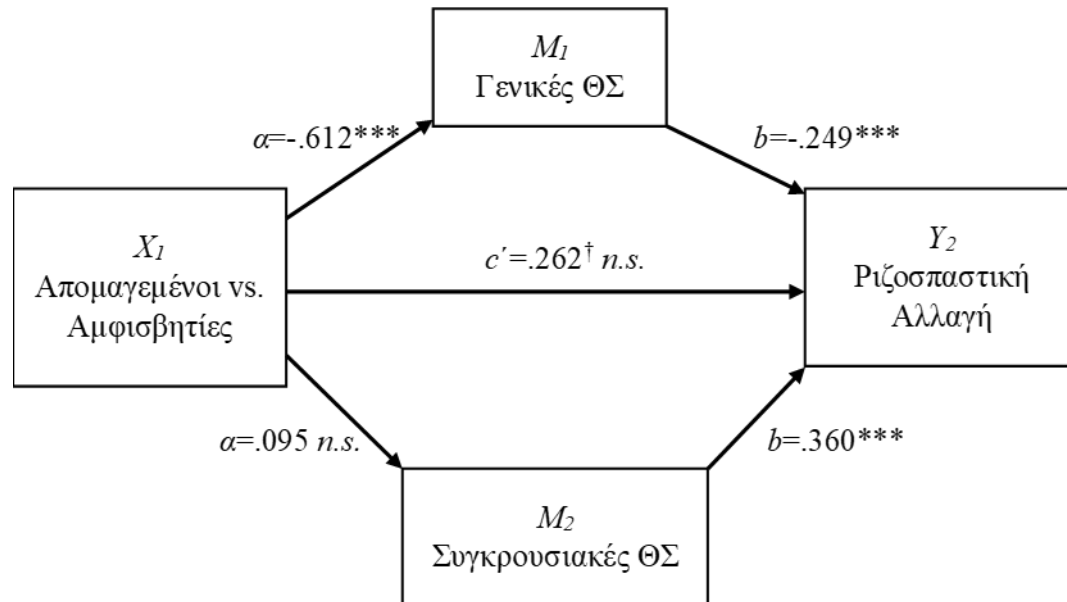
Πρόβλεψη ριζοσπαστικής αλλαγής. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι Απομαγεμένοι δεν έχουν μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση στάσεων Ριζοσπαστικής Αλλαγής από τους Αμφισβητίες. Έδειξαν όμως ότι οι Απομαγεμένοι υιοθετούν λιγότερο στάσεις Ριζοσπαστικής Αλλαγής συγκριτικά με τους Αμφισβητίες, επειδή η σχέση αυτή διαμεσολαβείται από τις Γενικές ΘΣ, , $IE = .153$, $BootSE = .056$, 95% CI [.054, .269]. Οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν περισσότερες Γενικές ΘΣ από τους Αμφισβητίες ($a = -.612$) και αυτό θα οδηγή σε μειωμένη υιοθέτηση στάσεων Ριζοσπαστικής Αλλαγής ($b = -.249$). Επίσης, δεν έχουμε διαφορά στο βαθμό υιοθέτησης στάσεων Ριζοσπαστικής Αλλαγής μεταξύ Απομαγεμένων και Αμφισβητιών, ως αποτέλεσμα διαμεσολάβησης της σχέσης αυτής από τις Συγκρουσιακές ΘΣ, $IE = .034$, $BootSE = .077$, 95% CI [-.110, .189].

Ακόμη, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι Απομαγεμένοι δεν έχουν μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση στάσεων Ριζοσπαστικής Αλλαγής από τους Συστημικούς. Φάνηκε όμως ότι οι Απομαγεμένοι έχουν συγκριτικά μικρότερη τάση έναντι των Συστημικών στην αποδοχή στάσεων Ριζοσπαστικής Αλλαγής, επειδή η σχέση αυτή διαμεσολαβείται από Γενικές ΘΣ, $IE = .102$, $BootSE = .048$, 95% CI [.018, .206]. Οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν περισσότερες Γενικές ΘΣ έναντι των Συστημικών ($a = -.410$) και αυτό θα οδηγή σε μειωμένη αποδοχή στάσεων Ριζοσπαστικής Αλλαγής ($b = -.249$). Επίσης, στα αποτελέσματα φάνηκε ότι οι Απομαγεμένοι θα έχουν συγκριτικά μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση στάσεων Ριζοσπαστικής Αλλαγής έναντι των Συστημικών μέσω Συγκρουσιακών ΘΣ, $IE = -.160$, $BootSE = .075$, 95% CI [-.319, -.026]. Οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν περισσότερο Συγκρουσιακές ΘΣ από τους Συστημικούς ($a = -.446$), κάτι που οδηγεί σε αυξημένη αποδοχή στάσεων Ριζοσπαστικής Αλλαγής ($b = .360$). Φαίνεται ότι οι Γενικές ΘΣ λειτουργούν με το ίδιο τρόπο για τους Απομαγεμένους, στη σύγκριση με τους Αμφισβητίες και τους Συστημικούς. Αντίθετα οι Συγκρουσιακές ΘΣ λειτουργούν μόνο για τη σύγκριση μεταξύ Απομαγεμένων και Συστημικών. Αναλυτικά το μοντέλο διαμεσολάβησης για τη Ριζοσπαστική Αλλαγή στο Σχήμα 8.2 και στον Πίνακα 8.5.

Σχήμα 8.2

Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και ριζοσπαστικής αλλαγής.

† $p < .1$, * $p < .0$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Πίνακας 8.5

Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και ριζοσπαστικής αλλαγής ($N=282$).

	Μεταβλητή αποτελέσματος													
	M_1 (Γενικές ΘΣ)			M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)			Y_2 (Ριζοσπαστική Αλλαγή)							
Προβλεπτική μεταβλητή		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		
X_1 (Απομαγεμένοι – Αμφισβητίες)	a_1	-.612	.182	<.001	a_3	.095	.201	.636	c_1	.262	.141	.065		
X_2 (Απομαγεμένοι – Συστημικοί)	a_2	-.410	.167	.015	a_4	-.446	.185	.017	c_2	-.197	.125	.117		
M_1 (Γενικές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_1	-.249	.062	<.001		
M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_2	.360	.056	<.001		
Σταθερά	i_1	3.040	.123	<.001	i_2	4.482	.137	<.001	i_3	3.856	.203	<.001		
		$R^2=.042$					$R^2=.034$					$R^2=.206$		
		$F(2,276)=6.067, p=.003$					$F(2,276)=4.811, p=.009$					$F(4,274)=17.793, p<.001$		

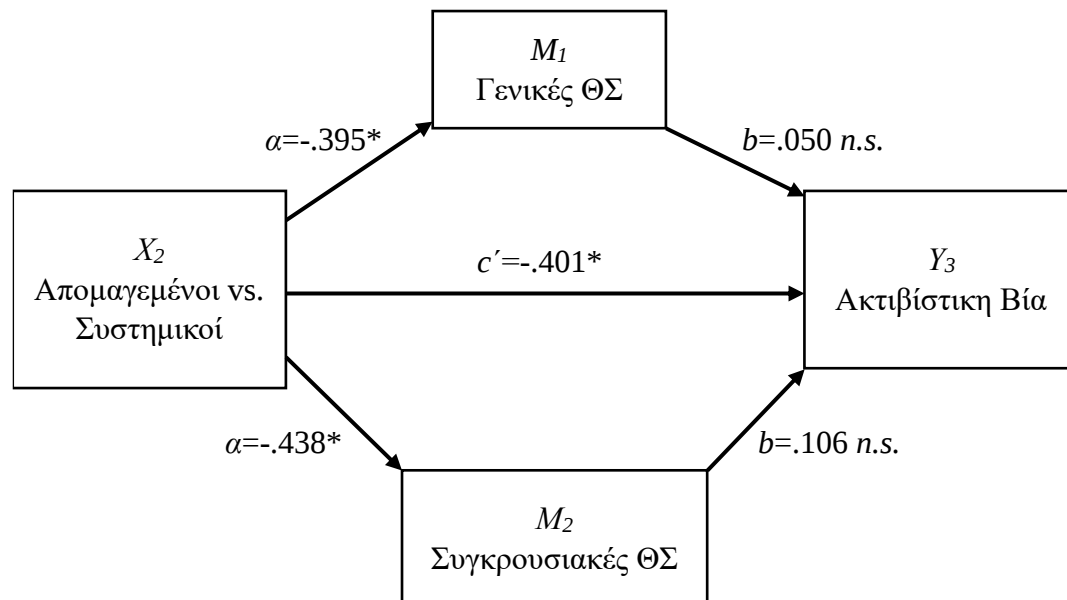
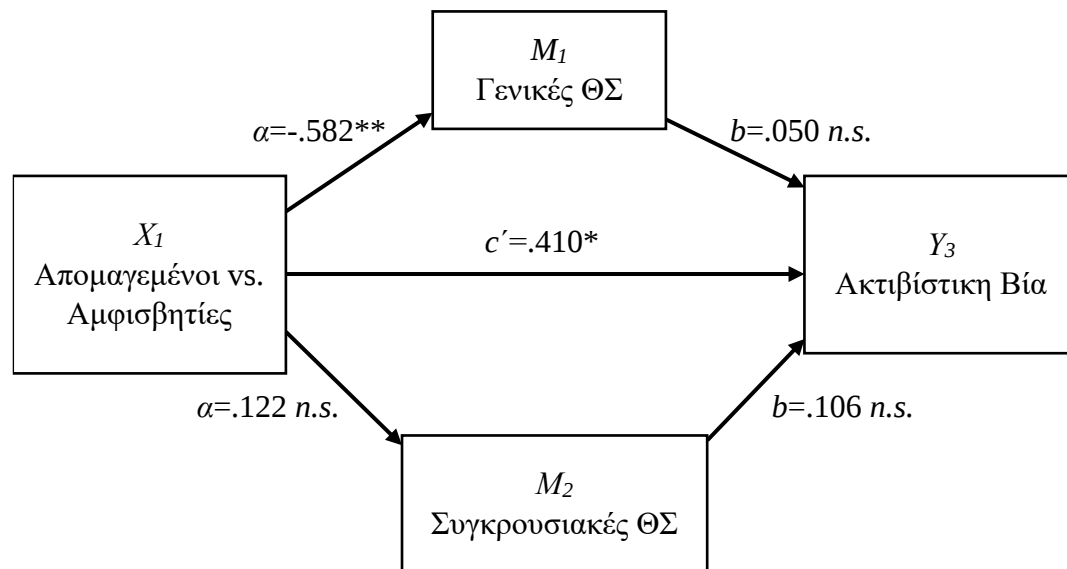
Πρόβλεψη ακτιβιστικής βίας. Τα αποτελέσματα έδειξαν καταρχήν ότι οι Απομαγεμένοι έχουν μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση Ακτιβιστικής Βίας συγκριτικά με τους Αμφισβητίες ($c' = .410, p = .021$). Η διαφορά μεταξύ των Απομαγεμένων έναντι των Αμφισβητιών στην υιοθέτηση Ακτιβιστικής Βίας δεν διαμεσολαβείται από τις Γενικές ΘΣ, $IE = -.029, BootSE = .058, 95\% CI [-.161, .079]$. Επιπλέον, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν έχουμε συγκριτική διαφορά μεταξύ Απομαγεμένων και Αμφισβητιών στην υιοθέτηση Ακτιβιστικής Βίας, με τη διαμεσολάβηση Συγκρουσιακών ΘΣ, $IE = .013, BootSE = .032, 95\% CI [-.037, .093]$.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι Απομαγεμένοι έχουν μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση Ακτιβιστικής Βίας έναντι των Συστημικών ($c' = -.401, p = .012$). Η διαφορά αυτή όμως παύει να υπάρχει με τη διαμεσολάβηση των Γενικών ΘΣ, $IE = -.020, BootSE = .041, 95\% CI [-.115, .053]$. Επιπλέον, δεν υπάρχει διαφορά στη σύγκριση μεταξύ των Απομαγεμένων και των Συστημικών στην υποστήριξη Ακτιβιστικής Βίας, ως αποτέλεσμα διαμεσολάβησης της σχέσης αυτής από Συγκρουσιακές ΘΣ, $IE = -.046, BootSE = .046, 95\% CI [-.155, .031]$. Εδώ παρατηρούμε ότι η σχέση μεταξύ των ομάδων και της ακτιβιστικής βίας δεν διαμεσολαβείται καθόλου από ΘΣ. Αναλυτικά το μοντέλο διαμεσολάβησης για την Ακτιβιστική Βία στο Σχήμα 8.3 και στον Πίνακα 8.6.

Σχήμα 8.3

Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και ακτιβιστικής βίας.

† $p < .1$, * $p < .0$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Πίνακας 8.6

Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και ακτιβιστικής βίας ($N=282$).

	Μεταβλητή αποτέλεσμα											
	M_1 (Γενικές ΘΣ)			M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)			Y_3 (Ακτιβιστική Βία)					
Προβλεπτική μεταβλητή		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
X_1 (Απομαγεμένοι – Αμφισβητίες)	a_1	-.582	.187	.002	a_3	.122	.205	.554	c_1	.410	.177	.021
X_2 (Απομαγεμένοι – Συστημικοί)	a_2	-.395	.173	.023	a_4	-.438	.189	.022	c_2	-.401	.158	.012
M_1 (Γενικές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_1	.050	.078	.517
M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_2	.106	.071	.137
Σταθερά	i_1	3.020	.128	<.001	i_2	4.435	.140	<.001	i_3	2.417	.253	<.001
	$R^2=.038$					$R^2=.035$				$R^2=.122$		
	$F(2,265)=5.167, p=.006$					$F(2,265)=4.750, p=.009$				$F(4,263)=9.152, p<.001$		

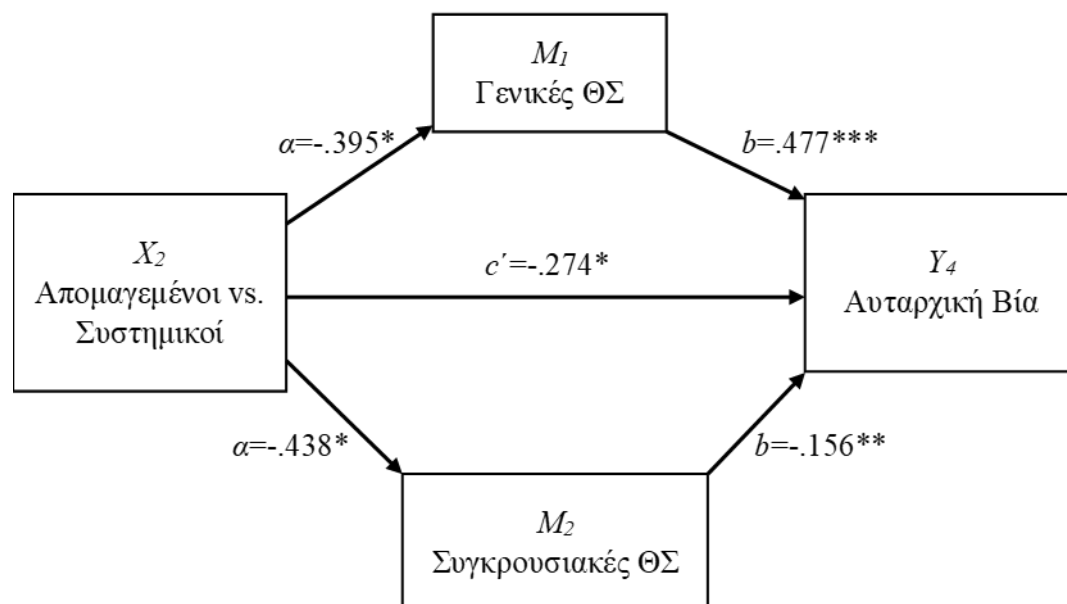
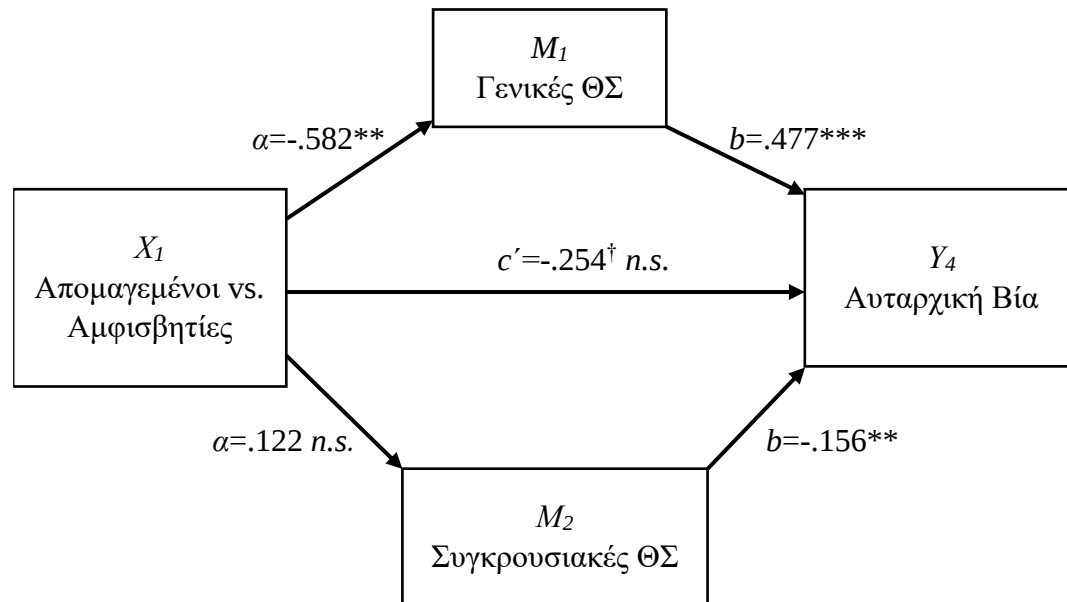
Πρόβλεψη αυταρχικής βίας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι Απομαγεμένοι δεν έχουν συγκριτικά μεγαλύτερη ροπή έναντι των Αμφισβητιών στο βαθμό υιοθέτησης Αυταρχικής Βίας. Η σχέση αυτή όμως αλλάζει και οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν συγκριτικά περισσότερο την Αυταρχική Βία από τους Αμφισβητίες, επειδή θα διαμεσολαβείται από τις Γενικές ΘΣ, $IE = -.278$, $BootSE = .100$, 95% $CI [-.482, -.091]$. Οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν περισσότερο Γενικές ΘΣ σε σχέση με τους Αμφισβητίες ($a = -.582$) και αυτό θα οδηγεί σε αυξημένη αποδοχή της Αυταρχικής Βίας ($b = .477$). Επιπλέον τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχει συγκριτική διαφορά μεταξύ των Απομαγεμένων και των Αμφισβητιών στο βαθμό υιοθέτησης της Αυταρχικής Βίας, ως αποτέλεσμα διαμεσολάβησης της σχέσης αυτής από τις Συγκρουσιακές ΘΣ, $IE = -.019$, $BootSE = .036$, 95% $CI [-.100, .045]$.

Στα αποτελέσματα βλέπουμε επίσης ότι οι Απομαγεμένοι έχουν συγκριτικά μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση Αυταρχικής Βίας έναντι των Συστημικών ($c' = -.274$, $p = .035$). Επίσης, φάνηκε ότι αυτή η συγκριτικά μεγαλύτερη ροπή των Απομαγεμένων έναντι των Συστημικών διαμεσολαβείται από τις Γενικές ΘΣ, $IE = -.188$, $BootSE = .085$, 95% $CI [-.360, -.023]$. Οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν περισσότερο Γενικές ΘΣ από τους Συστημικούς ($a = -.395$) και αυτό θα οδηγεί σε αυξημένη αποδοχή της Αυταρχικής Βίας ($b = .477$). Επιπλέον παρατηρήθηκε ότι οι Απομαγεμένοι έχουν συγκριτικά μικρότερη ροπή στην υιοθέτηση Αυταρχικής Βίας από τους Συστημικούς, επειδή η σχέση αυτή διαμεσολαβείται από Συγκρουσιακές ΘΣ, $IE = .069$, $BootSE = .037$, 95% $CI [.007, .153]$. Οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν περισσότερο Συγκρουσιακές ΘΣ από τους Συστημικούς ($a = -.438$), κάτι που με τη σειρά του θα οδηγεί σε μειωμένη υποστήριξη Αυταρχικής Βίας ($b = -.156$). Εδώ παρατηρούμε ότι το μοντέλο πρόβλεψης της αυταρχικής βίας, με τη διαμεσολάβηση των ΘΣ, είναι το ίδιο με το μοντέλο πρόβλεψης του συντηρητικού εξτρεμισμού. Αναλυτικά το μοντέλο διαμεσολάβησης για την Αυταρχική Βία στο Σχήμα 8.4 και στον Πίνακα 8.7.

Σχήμα 8.4

Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και αυταρχικής βίας.

† $p < .1$, * $p < .0$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Πίνακας 8.7

Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και αυταρχικής βίας ($N=282$).

	Μεταβλητή αποτέλεσμα											
	M_1 (Γενικές ΘΣ)			M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)			Y_4 (Αυταρχική Βία)					
Προβλεπτική μεταβλητή		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
X_1 (Απομαγεμένοι – Αμφισβητίες)	a_1	-.582	.187	.002	a_3	.122	.205	.554	c_1	-.254	.144	.079
X_2 (Απομαγεμένοι – Συστημικοί)	a_2	-.395	.173	.023	a_4	-.438	.189	.022	c_2	-.274	.129	.035
M_1 (Γενικές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_1	.477	.063	<.001
M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_2	-.156	.058	.007
Σταθερά	i_1	3.020	.128	<.001	i_2	4.435	.140	<.001	i_3	1.620	.206	<.001
		$R^2=.038$				$R^2=.035$				$R^2=.250$		
		$F(2,265)=5.167, p=.006$				$F(2,265)=4.750, p=.009$				$F(4,263)=21.864, p<.001$		

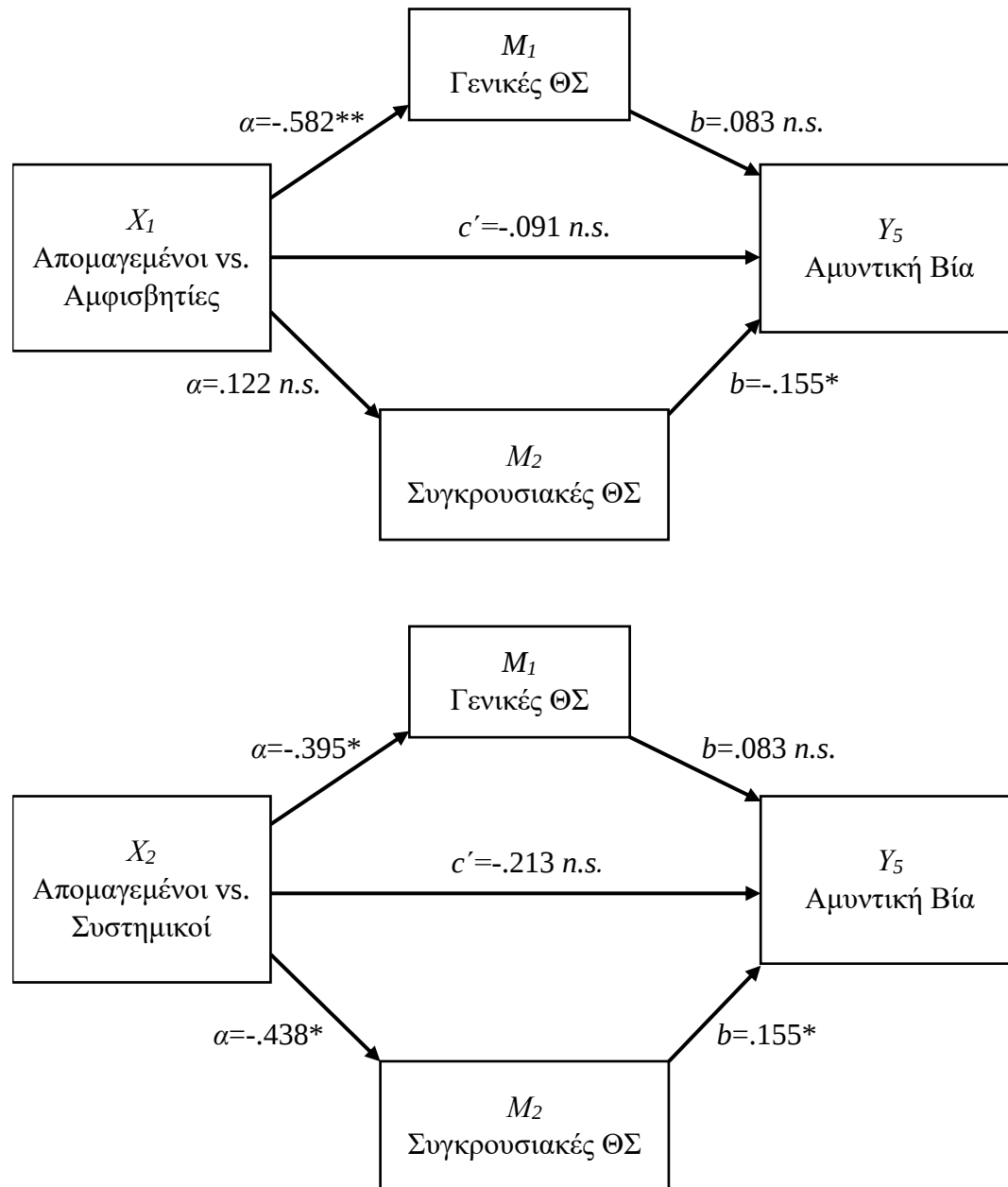
Πρόβλεψη αμυντικής βίας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι Απομαγεμένοι δεν έχουν συγκριτικά μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση Αμυντικής Βίας έναντι των Αμφισβητιών ($c' = -.091$, $p = .557$). Επιπλέον τόσο οι Γενικές ΘΣ, $IE = -.048$, $BootSE = .045$, 95% $CI [-.146, .034]$, όσο και οι Συγκρουσιακές ΘΣ $IE = .019$, $BootSE = .034$, 95% $CI [-.052, .092]$, δεν διαμεσολαβούσαν τη σχέση μεταξύ των Απομαγεμένων σε σύγκριση με τους Αμφισβητίες στην υιοθέτηση Αμυντικής Βίας.

Επίσης, παρατηρούμε ότι οι Απομαγεμένοι δεν έχουν συγκριτικά μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση Αμυντικής βίας έναντι των Συστημικών ($c' = -.213$, $p = .123$). Η σχέση μεταξύ Απομαγεμένων σε σύγκριση με τους Συστημικούς και υιοθέτησης Αμυντικής Βίας δεν διαμεσολαβείται από τις Γενικές ΘΣ, $IE = -.033$, $BootSE = .033$, 95% $CI [-.108, .023]$. Ωστόσο παρατηρείται ότι οι Απομαγεμένοι έχουν συγκριτικά μεγαλύτερη ροπή στην υποστήριξη Αμυντικής Βίας από τους Συστημικούς, εξαιτίας της διαμεσολάβησης των Συγκρουσιακών ΘΣ, $IE = -.068$, $BootSE = .044$, 95% $CI [-.174, -.004]$. Οι Απομαγεμένοι θα πιστεύουν περισσότερο σε Συγκρουσιακές ΘΣ έναντι των Συστημικών ($a = -.438$) και αυτό με τη σειρά του θα οδηγεί σε αυξημένη υποστήριξη σε Αμυντική Βία ($b = .155$). Εδώ παρατηρούμε ότι η αμυντική βία προβλέπεται μεγαλύτερη για τους Απομαγεμένους μόνο σε σχέση με τους Συστημικούς, και αυτό μόνο όταν η σχέση αυτή διαμεσολαβείται από συγκρουσιακές ΘΣ. Αναλυτικά το μοντέλο διαμεσολάβησης για την Αμυντική Βία στο Σχήμα 8.5 και στον Πίνακα 8.8.

Σχήμα 8.5

Πολυκατηγορική παράλληλη διαμεσολάβηση: Θεωρίες συνωμοσίας ως διαμεσολαβητές στη σχέση μεταξύ ομάδων σύγκρισης και αμυντικής βίας.

† $p < .1$, * $p < .0$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Πίνακας 8.8

Συντελεστές παλινδρόμησης και σύνοψη μοντέλου πολυκατηγορικής παράλληλης διαμεσολάβησης των παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων στη σχέση μεταξύ κατηγοριών σύγκρισης και αμυντικής βίας ($N=282$).

	Μεταβλητή αποτέλεσμα												
	M_1 (Γενικές ΘΣ)				M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)				Y_5 (Αμυντική Βία)				
Προβλεπτική μεταβλητή		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>		<i>Coeff.</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	
X_1 (Απομαγεμένοι – Αμφισβητίες)	a_1	-.582	.187	.002	a_3	.122	.205	.554	c_1	-.091	.154	.557	
X_2 (Απομαγεμένοι – Συστημικοί)	a_2	-.395	.173	.023	a_4	-.438	.189	.022	c_2	-.213	.138	.123	
M_1 (Γενικές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_1	.083	.068	.223	
M_2 (Συγκρουσιακές ΘΣ)		-	-	-		-	-	-	b_2	.155	.062	.013	
Σταθερά	i_1	3.020	.128	<.001	i_2	4.435	.140	<.001	i_3	2.905	.220	<.001	
		$R^2=.038$					$R^2=.035$					$R^2=.100$	
		$F(2,265)=5.167, p=.006$					$F(2,265)=4.750, p=.009$					$F(4,263)=7.309, p<.001$	

8.5.3. Συζήτηση

Στη μελέτη αυτή παρουσιάσαμε μια έρευνα με την οποία καταρχήν θέλαμε να διαπιστώσουμε αν επαναλαμβάνεται το μοτίβο των τριών ομαδοποιήσεων στη βάση πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση στην Ελλάδα. Αυτό θα μας επέτρεπε να εξετάσουμε το κεντρικό ερώτημα για το ρόλο των ΘΣ στη σχέση μεταξύ πεποιθήσεων περί κοινωνικής οργάνωσης και ακραίων στάσεων και συμπεριφορών. Επίσης θα μας επέτρεπε να δούμε την ειδική σχέση των δύο παραγόντων των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων με στάσεις και συμπεριφορές.

Η ανάλυση συστάδων έδωσε τρεις ομάδες με προφίλ παρόμοια με αυτά που παρουσιάστηκαν στο Κεφάλαιο 7. Οι ομάδες αυτές είναι οι Συστημικοί Υποστηρικτές, οι Απομαγεμένοι από το σύστημα και οι Αμφισβητίες του συστήματος.

Με βάση τη σύγκριση μεταξύ ομάδων, είδαμε ότι οι Γενικές ΘΣ διαμεσολαβούν τη σχέση μεταξύ Απομαγεμένων και στάσεων συντηρητικού εξτρεμισμού και συμπεριφορών αυταρχικών μορφών βίας. Οι Απομαγεμένοι προβλέπεται να υιοθετούν περισσότερες Γενικές ΘΣ από τις άλλες δύο ομάδες και για αυτό θα έχουν πιο εξτρεμιστικές στάσεις και πιο αυταρχικές βίαιες συμπεριφορές. Επίσης, οι Γενικές ΘΣ διαμεσολαβούν τη σχέση μεταξύ Απομαγεμένων και στάσεων ριζοσπαστικής αλλαγής. Οι Απομαγεμένοι φάνηκε ότι θα πιστεύουν περισσότερο σε Γενικές ΘΣ από τους Αμφισβητίες και τους Συστημικούς και αυτό θα τους κάνει να υιοθετούν λιγότερο στάσεις Ριζοσπαστικής Αλλαγής. Οι Γενικές ΘΣ δεν έπαιξαν κανένα ρόλο στην υιοθέτηση ακτιβιστικών και αμυντικών μορφών βίας για καμία από τις ομάδες.

Οι Συγκρουσιακές ΘΣ από την άλλη διαμεσολαβούν τη σχέση μεταξύ Απομαγεμένων και συντηρητικού εξτρεμισμού και αυταρχικής βίας. Οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν περισσότερο τις Συγκρουσιακές ΘΣ από τους Συστημικούς και αυτό θα τους οδηγεί σε μειωμένη αποδοχή του συντηρητικού εξτρεμισμού και της αυταρχικής βίας. Από την άλλη οι Απομαγεμένοι θα υιοθετούν περισσότερο τις Συγκρουσιακές ΘΣ σε σχέση με τους Συστημικούς, και αυτό προβλέπει ριζοσπαστικότερες στάσεις και υιοθέτηση μορφών αμυντικής βίας. Οι Συγκρουσιακές ΘΣ δεν έπαιξαν ρόλο στη σχέση μεταξύ Απομαγεμένων και Αμφισβητιών ως προς καμία από τις στάσεις και τις συμπεριφορές.

Τέλος, παρατηρούμε ένα μοτίβο στη σχέση μεταξύ ΘΣ και ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών. Οι Γενικές ΘΣ προβλέπουν θετικά τόσο τον συντηρητικό εξτρεισμό όσο και την αυταρχική βία, και αρνητικά τη ριζοσπαστική αλλαγή, ενώ δε σχετίζονται με την αμυντική βία. Η εικόνα για τις Συγκρουσιακές ΘΣ είναι αντίθετη, δηλαδή προβλέπουν αρνητικά τόσο το συντηρητικό εξτρεισμό όσο και την αυταρχική βία και θετικά τη ριζοσπαστική αλλαγή. Επίσης, προβλέπουν θετικά την αμυντική βία. Ακόμη αξίζει να αναφέρουμε ότι κανένας από του δύο παράγοντες συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων δεν σχετίστηκε με την ακτιβιστική βία, η οποία γενικά δεν φαίνεται να προβλέπεται μέσω συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων περί κοινωνικών συγκρούσεων. Από τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνεται η σημασία των διαφορετικών παραγόντων των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων.

Συνοψίζοντας, φάνηκε και σε αυτή την έρευνα ότι περισσότερο επιρρεπείς στην υιοθέτηση ΘΣ είναι οι Απομαγεμένοι. Επίσης φάνηκε ότι οι Απομαγεμένοι είναι πιο πιθανό να προχωρήσουν σε εξτρεμιστικές και βίαιες συμπεριφορές για τον αποκλεισμό και τη διάκριση σε βάρος αντιληπτών εξωομάδων, πριμοδοτώντας μια αυταρχική οπτική για τα πράγματα. Το συμπέρασμα αυτό συμφωνεί με προηγούμενες έρευνες, οι οποίες προτείνουν ότι εκείνοι που βιώνουν βίαιες κοινωνικές αλλαγές (Uscinski et al., 2020) και αναζητούν την αναπλήρωση μιας αίσθησης τάξης δίχως να αμφισβητούν το σύστημα (Chrysoschoou, 2018), ίσως στραφούν σε αυταρχικότερες μορφές οργάνωσης και σε βίαιη δράση σε βάρος μειονοτήτων, εξαιτίας ενίσχυσης συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων (Hogg, 2021· Imhoff et al., 2020· Winiewski et al., 2015).

Επίσης, εδώ φάνηκε ότι οι ΘΣ μπορούν να παίξουν ρόλο στη διαμεσολάβηση μεταξύ συστάδων πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και λειτουργία του συστήματος στην Ελλάδα και στην υιοθέτηση ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών. Τέλος, οι δύο διαστάσεις των ΘΣ, όπως αυτές έχουν αναδειχθεί (βλ. Κεφ. 6), φαίνεται εδώ ότι επιτελούν σημαντικές και διαφορετικές λειτουργίες ως προς την πριμοδότηση πεποιθήσεων περί συντηρητισμού, ριζοσπαστισμού και αποδοχής μορφών βίας.

Γενική συζήτηση Β μέρους

Το κοινό των θεωριών συνωμοσίας

Στο δεύτερο μέρος των εμπειρικών μελετών το κεντρικό ερώτημα ήταν γύρω από ποιες κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις (Doise, 1990) θα αναπτύσσονται οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις περί κοινωνικών συγκρούσεων. Δηλαδή το πως οι ΘΣ θα έρχονται, ως κοινά ερμηνευτικά σχήματα, να εξηγήσουν τη νέα κατάσταση με έναν οικείο και γνώσιμο τρόπο. Αυτό που θέλαμε να δούμε ήταν η σχέση μεταξύ των αναπαραστάσεων για την κοινωνική οργάνωση και λειτουργία του συστήματος στην Ελλάδα και της πίστης σε ΘΣ. Προτάθηκε ότι η ευαλωτότητα σε ΘΣ θα αφορά όσους αισθάνονται την ανάγκη αναπλήρωσης μιας κλονισμένης τάξης πραγμάτων και όσους έχουν απομαγευτεί, δηλαδή ματαιωθεί και προδοθεί (Chryssochoou, 2018), από το φιλελεύθερο πρόταγμα της ατομικής ανέλιξης. Επίσης είδαμε διαφορετικές ταυτίσεις σε σχέση με τις ομάδες, οι οποίες δημιουργήθηκαν στη βάση κοινών πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση, καθώς και πιθανές συμπεριφορές που μπορεί να υιοθετήσουν.

Για να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα ακολουθήθηκε μια προσέγγιση η οποία προσανατολίζεται στα υποκείμενα έναντι των μεταβλητών. Η προσέγγιση αυτή δεν είναι τόσο συνηθισμένη στην κοινωνιοψυχολογική έρευνα, ωστόσο μας επιτρέπει να εξετάσουμε το ερώτημα των επικεντρώσεων και να διαπιστώσουμε διαφορές μεταξύ συστάδων πεποιθήσεων. Οι διαφορές αυτές αντιστοιχούν σε ομαδοποιήσεις υποκειμένων με διαφορετική αναπαράσταση περί της κοινωνικής οργάνωσης και τάξης (Staerklé, 2015) και της κοινωνικοπολιτικής συνθήκης στην Ελλάδα της κρίσης. Οι σχέσεις με τις ταυτίσεις, με τις συμπεριφορές σε σχέση με την πανδημία της COVID-19, με την υιοθέτηση ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών, με το κοινωνικό στάτους και την πολιτική αυτοτοποθέτηση, και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των υποκειμένων, οι οποίες εξετάστηκαν στις δύο μελέτες του Β μέρους, είχαν να κάνουν με τις ομάδες αυτές και τις διαφορές μεταξύ τους.

Συμπεράσματα Β μέρους

Στην πρώτη μελέτη του Β μέρους ζητήθηκε, βάση προηγούμενης έρευνας στην Ελλάδα (Chryssochoou, 2018), η δημιουργία τριών ομάδων με κοινές πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση (Κεφ. 7). Τα αποτελέσματα έδειξαν

ουσιαστικές διαφοροποιήσεις μεταξύ ομάδων. Μία ομάδα ξεχώρισε, δίνοντας το προφίλ μιας κλονισμένης τάξης πραγμάτων και αισθημάτων ματαιώσης και απομάγευσης, και ονομάστηκαν Απομαγεμένοι. Επίσης είχαμε τους Συστημικούς, που υποστηρίζουν την υπάρχουσα κοινωνική ρύθμιση και τους Αμφισβητίες που δεν την αποδέχονται. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώθηκαν και στις δύο έρευνες της πρώτης μελέτης και στη δεύτερη μελέτη του Β μέρους.

Στη δεύτερη και την τρίτη μελέτη οι Απομαγεμένοι ήταν που πίστευαν περισσότερο σε Γενικές και Συγκρουσιακές ΘΣ σε σχέση με τις άλλες ομάδες. Οι Απομαγεμένοι αποδέχονται το κανονιστικό πλαίσιο των κοινωνικών ρυθμίσεων, και δεν αμφισβητούν το σύστημα. Η ομάδα αυτή συμμορφώνεται με τις ηθικές αξίες και τις κανονιστικές αρχές του δυτικού φιλελευθερισμού. Δηλαδή πιστεύει στην ηθική της εργασίας και τον ατομικό ανταγωνισμό ως μέσο προόδου και ανάδειξης της αξίας των ατόμων. Επίσης είναι η ομάδα που έχει πιστέψει ότι το σύστημα μπορεί και θα έπρεπε να διατηρήσει ζωντανή την υπόσχεση της ανταμοιβής, όσων συμμορφώνονται στις παραπάνω αρχές, μέσω της ατομικής κοινωνικής ανέλιξης. Ακόμη, οι Απομαγεμένοι ήταν η ομάδα που υιοθετούσε την αρνητική πολιτισμική ποικιλομορφία (μια διάκριση του τύπου 'Εμείς-Άλλοι', με πολιτισμικά κριτήρια), σε αντίθεση με τους Συστημικούς και τους Αμφισβητίες.

Επίσης, αν αναλογιστεί κανείς τα μεγέθη των επιμέρους δειγμάτων των τριών ερευνών που διερευνούν τα προφίλ, το ιδεολογικό πλέγμα των Απομαγεμένων φαίνεται να αφορά σε ένα σημαντικό μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Ο κόσμος αυτός βρέθηκε αντιμέτωπος με τις καταστροφικές συνέπειες της κρίσης (Παναγιωτόπουλος, 2021), δεν απέρριψε όμως το σύστημα και αναζητά μια εναλλακτική εντός του (Αφουξενίδης και συν., 2021). Μία τέτοια εναλλακτική μπορεί να έχει περισσότερο αυταρχικά χαρακτηριστικά και να είναι ελκυστική, εφόσον προσανατολίζεται στην αποκατάσταση μιας αίσθησης τάξης. Αυτό δε σημαίνει ότι οι Απομαγεμένοι είναι a priori αυταρχικοί ή ακροδεξιόι. Εκείνο που ενδιαφέρει πρώτιστα φαίνεται να είναι η προστασία ή η ανάκτηση της κοινωνικής τους θέσης μέσα σε ένα ρευστό κοινωνικό περιβάλλον.

Υπό την έννοια της ακατανόητης και επιβληθείσας κρίσης, οι ΘΣ μπορούν να εξηγήσουν και να δικαιολογήσουν τη θέση της ομάδας. Ταυτόχρονα φάνηκε ότι οι ΘΣ επιτρέπουν στους Απομαγεμένους την υπεράσπιση ενός κοινωνικού σχήματος, το οποίο τους πρόδωσε, γιατί δεν εκπλήρωσε ποτέ όσα υποσχόταν ως προς την ανταμοιβή και την ατομική κοινωνική άνοδο. Τους επιτρέπει να το υπερασπιστούν

γιατί οι αποδόσεις γίνονται σε αντιπάλους που επιβουλεύονται το σύστημα και το έθνος (βλ. Κεφ. 6). Δηλαδή, η απομάγευση από το σύστημα ενσωματώνει τις διεργασίες συνωμοσιολογικής αναπαράστασης του συστήματος στην Ελλάδα υπό όρους απειλής, ώστε να επιτρέπει την ενίσχυση της πίστης σε αυτό.

Ένα πρώτο συμπέρασμα είναι ότι οι ΘΣ, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις περί κοινωνικών συγκρούσεων, μπορούν να επικεντρώνουν α) σε πεποιθήσεις περί μιας κοινωνικής οργάνωσης, η οποία δεν αμφισβητεί το σύστημα και β) σε πεποιθήσεις περί αθέτησης της προοπτικής περί αέναης ατομικής κοινωνικής ανόδου, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα την απομάγευση από το πρόταγμα της ατομικής κοινωνικής ανέλιξης.

Όσον αφορά τις ταυτίσεις η εικόνα στις έρευνες που έγιναν έδειξε ότι η εθνική ταύτιση ήταν αυτή στην οποία διέφεραν οι τρεις ομάδες μεταξύ τους με συστηματικό τρόπο. Οι Απομαγεμένοι φαίνεται να έχουν υψηλότερη εθνική ταύτιση από τους άλλους. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί αν λάβει κανείς υπόψη οι Απομαγεμένοι ήταν η ομάδα, η οποία υποστήριζε περισσότερο την αρνητική πολιτισμική ποικιλομορφία, κάτι το οποίο ίσως καθιστά την εθνική ταύτιση κατάλληλη, ώστε να τεθούν σαφή διομαδικά όρια με πολιτισμικούς όρους. Επιπλέον, η εθνική ταύτιση ως ιστορικά κυρίαρχη μορφή κοινωνικής οργάνωσης στις σύγχρονες κοινωνίες, θεωρείται τόσο αυτονόητη που επιτρέπει την ουσιοποίηση περισσότερο από κάθε άλλη ταύτιση (Reicher & Hopkins, 2001). Οπότε για τους Απομαγεμένους φαίνεται ότι ο ‘εθνικισμός αναζωογονεί μια αίσθηση ισχυρής συλλογικής ταυτότητας, δίχως να διαταράσσει τις αρχές ενός ατομικισμού’ (Reicher & Hopkins, 2001, p. 4).

Στις συμπεριφορές που εκδήλωσαν οι ομάδες σε σχέση με τα μέτρα για την πανδημία, οι Απομαγεμένοι είναι η ομάδα που συμμορφώνεται λιγότερο με τους κοινωνικούς περιορισμούς για την εξάπλωση της πανδημίας, ιδιαίτερα για τα θρησκευτικά και εθνικά έθιμα, και με τον εμβολιασμό. Την ίδια στιγμή εφαρμόζει ατομικά μέτρα προστασίας, όπως όλοι. Μπορεί εδώ να δόθηκε μια κοινωνικά επιθυμητή απάντηση, ωστόσο δεν αμφιβάλει κανείς ότι η επιθυμία προστασίας του εαυτού και των δικών τους ανθρώπων είναι πραγματική.

Η σχέση μεταξύ προφίλ και συμπεριφορών εξετάστηκαν και στη δεύτερη μελέτη. Εδώ αρχικά επιβεβαιώθηκε ο διαμεσολαβητικός ρόλος των ΘΣ στη σχέση αυτή. Επιπλέον, ο διαμεσολαβητικός ρόλος των ΘΣ δεν ήταν ο ίδιος για όλες τις στάσεις και συμπεριφορές. Βρέθηκε ότι οι Απομαγεμένοι είναι η ομάδα, η οποία προχωρά περισσότερο από τις άλλες δύο ομάδες σε συντηρητικές εξτρεμιστικές

συμπεριφορές και υποστηρίζει αυταρχικές μορφές βίας, ως αποτέλεσμα τις αυξημένης πίστης σε Γενικές ΘΣ.

Οι Απομαγεμένοι ήταν επίσης η ομάδα, η οποία δικαιολογούσε τη βία ως άμυνα έναντι ρεαλιστικών και συμβολικών απειλών, μέσω της πίστης σε Συγκρουσιακές ΘΣ. Δηλαδή, μέσω των ΘΣ, οι Απομαγεμένοι μπορεί να νομιμοποιούν πρακτικές αποκλεισμού του Άλλου, οι οποίες δεν θα ήταν αποδεκτές δίχως τις λειτουργίες του ριζοσπαστικού δυισμού και της αποανθρωποποίησης των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων (Bar-Tal & Hammack, 2012· Moscovici, 1987).

Ακόμη, οι Απομαγεμένοι έδειξαν μεγαλύτερη ροπή στην υιοθέτηση ριζοσπαστικών στάσεων, εξαιτίας της πίστης σε συγκρουσιακές ΘΣ, αλλά η σχέση αυτή ήταν σημαντική μόνο όταν συγκρίθηκαν με τους Συστημικούς. Αντίστοιχα υιοθετούσαν λιγότερο συντηρητικές στάσεις και αυταρχικές συμπεριφορές, εξαιτίας συγκρουσιακών ΘΣ, και πάλι μόνο σε σχέση με τους Συστημικούς.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα του Β ερευνητικού μέρους έχει να κάνει με την διαμεσολαβητική αξία των ΘΣ στη σχέση μεταξύ διαφορετικών κοινωνιοψυχολογικών προφίλ για την κοινωνική οργάνωση και την αίσθηση απομάγευσης από το σύστημα και ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών.

Επίσης, αναδύθηκε ένα μοτίβο της σχέσης μεταξύ ΘΣ και συμπεριφορών. Οι γενικές ΘΣ προβλέπουν αυξημένο συντηρητικό εξτρεμισμό και βίαιο αυταρχισμό και μειωμένο ριζοσπαστισμό. Οι συγκρουσιακές προβλέπουν αυξημένο ριζοσπαστισμό και μειωμένο συντηρητικό εξτρεμισμό και βίαιο αυταρχισμό. Το εύρημα αυτό, σε συνδυασμό με την προβλεπτική ισχύ μόνο των συγκρουσιακών ΘΣ για την αμυντική βία και τη μη πρόβλεψη της ακτιβιστικής βίας από ΘΣ, δείχνει τη διαφορική αξία των δύο παραγόντων των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων των κοινωνικών συγκρούσεων.

Ένα τρίτο συμπέρασμα έχει να κάνει με τη διαφορική προβλεπτική αξία των δύο παραγόντων συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων των κοινωνικών συγκρούσεων, σε σχέση με τις ακραίες στάσεις και βίαιες συμπεριφορές.

ΜΕΡΟΣ Γ

Κεφάλαιο 9

Γενική Συζήτηση

Στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής εξετάζεται συνοπτικά η μελέτη των ΘΣ από τις κοινωνικές επιστήμες. Οι ΘΣ προσεγγίζονται ως ιστορικά και κοινωνικά φαινόμενα (Bronner, 2019· Byford, 2011· Pipes, 1997· Taguieff, 2016), τα οποία επανέρχονται δυναμικά στο προσκήνιο σε κάθε βαθιά κρίση, επιχειρώντας να νοηματοδοτήσουν κοινωνικά ορόσημα για εκείνους που πλήττονται (Simonsen, 2020· Traverso, 2013). Σημαντικό σημείο της ανασκόπησης αυτής είναι η συζήτηση, η οποία αναπτύσσεται γύρω από τη δυνατότητα ορισμού των ΘΣ (McKenzie-McHarg, 2020).

Παρουσιάζονται οι διαστάσεις ορισμού των ΘΣ, οι οποίες έχουν δοθεί κατά καιρούς από τις κοινωνικές επιστήμες. Με αυτόν τον τρόπο τίθεται το περιεχόμενο ενός ορισμού με αναλυτική αξία και αξία χρήσης (Σεφεριάδης, 2021) για τη μελέτη των ΘΣ. Υπό το πρίσμα μιας δυναμικής διαδικασίας ερμηνείας του κόσμου σε μια δυτικού τύπου κοινωνία υπό κρίση, όπως η Ελλάδα, οι ΘΣ ορίζονται ως κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία περιγράφουν συγκρούσεις (Bronner, 2019), ως αντι-αφηγήσεις σε μια κυρίαρχη εκδοχή (Clark, 2023), ως κοινωνική δραστηριότητα (Byford, 2014) και ως σύνολα ιδεών και πεποιθήσεων για τις κοινωνικές σχέσεις (Nefes & Romero-Reche, 2020).

Ο πολυδιάστατος ορισμός των ΘΣ σχετίζεται με την ποικιλομορφία και προσαρμοστικότητα που επιδεικνύουν οι ΘΣ, αναλόγως της εποχής και της πραγματικότητας εντός της οποίας αναδύονται (Barkun, 2016). Επίσης σχετίζεται με την προσέγγισή τους ως μια μορφής στιγματισμένη κοινωνική γνώση, κάτι που έχει συμβάλλει κατά πολύ στην χρήση των ΘΣ ως ρητορικού όπλου αποκλεισμού (Hofstadter, 1966/2012· Popper, 1950/2011). Στη συνέχεια παρουσιάζεται η πορεία εξέλιξης των ΘΣ στη προ-νεωτερική και τη νεωτερική εποχή. Η περιγραφή των διαφορετικών συνωμοσιολογικών αφηγήσεων και των συνθηκών εντός των οποίων διαμορφώνονται καλύπτει συνοπτικά την περίοδο από το Μεσαίωνα μέχρι τον 21^ο αιώνα με βάση έναν κοινό διαχωρισμό με ορόσημο το τέλος του 18^{ου} αιώνα (Cohn, 1967· Hobsbawm, 2015· Taguieff, 2013· Traverso, 2013). Τέλος, παρουσιάζεται μια

ταξινόμηση των ΘΣ ως προς τις κοινωνικές και πολιτικές τους λειτουργίες και χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα σε συνθήκες κοινωνικών αλλαγών και η διάκρισή τους από πραγματικές πολιτικές συνωμοσίες (Bale, 2007· Graumann, 1987· Taguieff, 2016).

Στο δεύτερο κεφάλαιο πραγματοποιείται μια ανασκόπηση της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας σχετικά με τις ΘΣ και στην πρόβλεψη τους, σε σχέση κυρίως με ατομικούς παράγοντες και χαρακτηριστικά (Pilch et al., 2023· van Prooijen, 2018). Οι κοινωνιοψυχολογικές αρχές των ΘΣ συστηματοποιούνται ως προς το ότι έχουν συνέπειες για φορείς και στόχους, αποτελούν κοινωνικά φαινόμενα και εμπλέκουν τους φορείς τους συναισθηματικά. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η κοινωνικό-εξελικτική υπόθεση των ΘΣ (van Prooijen & van Vugt, 2018), ως τρόπος σκέψης που αναδύεται στις αρχαίες κοινωνίες και φτάνει ως σήμερα. Αυτό μας φέρνει στη συζήτηση για τις ΘΣ ως ένα κλειστό σύστημα πεποιθήσεων (Goertzel, 1994). Το κλειστό αυτό σύστημα ακολουθεί το συνωμοσιολογικό μοτίβο σκέψης ή ιδεασμό, όπως έχει ονομαστεί (Bruder et al., 2013· Lewandowski et al., 2013· Swami et al., 2011). Η σκέψη αυτή συνδέεται με τις γνωστικές, υπαρξιακές και κοινωνικές λειτουργίες, τις οποίες επιτελούν οι ΘΣ (Douglas et al., 2017). Μετά από μια κριτική αποτίμηση των λειτουργιών αυτών, παρουσιάζονται οι έρευνες και μεταβλητές με τις οποίες οι ΘΣ έχουν σχετιστεί.

Με αφετηρία το ερώτημα ‘Γιατί κανείς να πιστέψει σε μία ή περισσότερες ΘΣ’, συζητάμε την ανοχή των ΘΣ στην αντιφατικότητα (Douglas & Sutton, 2011· Swami & Furnham, 2014), ως αποτέλεσμα ενός ευρύτερου ατομικού προφίλ. Το τελευταίο έχει φανεί ότι έχει να κάνει με χαρακτηριστικά προσωπικότητας, με το γνωστικό στυλ (πχ. Alper et al., 2021· Douglas & Sutton, 2018· Golec de Zavala & Federico, 2018· Lantian et al., 2021· Swami & Furnham, 2014), την ατομική ψυχοπαθολογία (πχ. Furnham & Grover, 2021· Kuhn et al., 2022), και το μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο (Mao et al., 2020· van Prooijen, 2017).

Η κοινωνική ψυχολογία έχει επίσης συσχετίσει τις ΘΣ με κοσμοθεωρίες και ατομικές μεταβλητές ιδεολογικού προσανατολισμού (Lantian et al., 2020). Η πίστη σε έναν επικίνδυνο κόσμο, η ανταγωνιστική ζούγκλα (Wilson & Rose, 2014), το RWA (Altemeyer, 1981) και το SDO (Pratto et al., 1994), σχετίζονται θετικά με ΘΣ και πριμοδοτούν έναν μοραλιστικό δυισμό και μια διχοτομική αντίληψη για τις κοινωνικές ρυθμίσεις (πχ. Duckitt et al., 2002· Green & Douglas, 2018· Oliver & Wood, 2014). Την ανασκόπηση της ατομοκεντρικής προσέγγισης ακολουθούν α) μια συζήτηση γύρω από τις συνέπειες των ΘΣ για την κοινωνική συνοχή και λειτουργία

του συστήματος (Alper, 2023· Bruder & Kunert, 2022· Jolley et al., 2018· Mari et al., 2022) και β) μια κριτική ματιά στη μελέτη των ΘΣ σε σχέση με ατομικούς παράγοντες.

Ως συμπέρασμα του κεφαλαίου προκύπτει ότι η ατομική ευαλωτότητα, αν και έχει εξεταστεί ενδελεχώς, χρειάζεται να συνδεθεί με το κοινωνικό περιβάλλον. Το τελευταίο αποτελεί παραδοχή των ερευνητών, αλλά δεν έχει επενδυθεί ερευνητικά όσο χρειάζεται (Douglas et al., 2019· van Prooijen & Douglas, 2017). Η κατασκευή ατομικών προφίλ είναι ανεπαρκής, ώστε να εξηγηθούν η ελκυστικότητα και η επιρροή των ΘΣ σε περιόδους κρίσης και χρειάζεται μια αντίστοιχη προσέγγιση, αλλά σε συλλογικό επίπεδο πάνω σε δύο άξονες. Ο πρώτος είναι ότι οι πεποιθήσεις, οι οποίες ωθούν σε ΘΣ, θα είναι αποτέλεσμα κοινωνικοδομικών παραγόντων και μιας διαδικασίας εσωτερίκευσης κοινωνικών ρυθμίσεων. Ο δεύτερος άξονας είναι ότι ο συνωμοσιολογικός τρόπος σκέψης διαμορφώνεται από κοινού, ως συνωμοσιολογική κουλτούρα, από όσους είναι αντιμέτωποι με κρίσεις (Moscovici, 1987). Δηλαδή η συνωμοσιολογική σκέψη είναι μέρος ενός κοινού προφίλ.

Στο τρίτο κεφάλαιο τίθεται το θεωρητικό πλαίσιο προσέγγισης των ΘΣ. Σε αντίθεση με το ατομοκεντρικό παράδειγμα προκρίνεται η μελέτη των ΘΣ, ως γνώση η οποία παράγεται στη δημόσια αρένα, με στόχο την ερμηνεία κοινωνικών γεγονότων. Η θεωρητική βάση για την προσέγγιση αυτή είναι η Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων (Moscovici 1976/2008· 1988). Βασικό στοιχείο της θεωρίας αυτής είναι ότι όταν χρειάζεται να νοηματοδοτηθούν πρωτόγνωρα γεγονότα και καταστάσεις, η γνώση για αυτά παράγεται μεταξύ όσων μετέχουν του κοινωνικού σχήματος εντός του οποίου συμβαίνουν τα γεγονότα με έναν ισότιμο και 'δημοκρατικό' τρόπο (Moscovici, 1988). Δηλαδή γίνεται διάκριση μεταξύ της γνώσης των ειδικών για το πώς λειτουργεί ο κόσμος και της γνώσης των κοινών ανθρώπων για το τι είναι ο κόσμος αυτός, πράγμα που τους ωθεί να δράσουν μέσα στον κόσμο αυτόν (Chryssochoou, 2022). Η κοινή γνώση ακολουθεί τις διαδικασίες της αντικειμενοποίησης, δηλαδή της εμπραγμάτωσης των σχέσεων που αντανακλούν τα νέα φαινόμενα, και της επικέντρωσης, δηλαδή της ενσωμάτωσης της νέας γνώσης σε προϋπάρχουσες πεποιθήσεις για τον κόσμο (Doise et al., 1992· Moscovici, 1984). Οι δύο αυτές διαδικασίες, σύμφωνα με τη Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων καθιστούν το άγνωστο οικείο.

Στη συνέχεια επιχειρείται μια σύνδεση μεταξύ των ΘΣ και των αναπαραστάσεων της κοινωνικής οργάνωσης, ως πεποιθήσεων, οι οποίες

κατασκευάζουν διχοτομικά κοινωνικά σχήματα (Moscovici, 2006/2020· 1987· Staerklé et al., 2012· Staerklé, 2013a). Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι οι αναπαραστάσεις μιας κοινωνικής οργάνωσης υπό κρίση και αμφισβήτηση μπορεί να αποτελέσουν προνομιακό πεδίο επικέντρωσης μιας συνωμοσιολογικής ερμηνείας της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι ΘΣ, περιγράφοντας τις κοινωνικές συγκρούσεις με τρόπο που νοηματοδοτείται από και αντανάκλα τις αναγνωρισμένες κοινωνικές ρυθμίσεις, θα σχετίζονται με ένα ευρύτερο σύστημα πεποιθήσεων.

Με βάση την ΘΚΑ και τις αναπαραστάσεις περί της κοινωνικής οργάνωσης και τη διχοτομική κοσμοαντίληψη, οι ΘΣ προσεγγίζονται ως κοινωνικές αναπαραστάσεις με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, οι οποίες έρχονται να νοηματοδοτήσουν αβέβαια και ασταθή κοινωνικά περιβάλλοντα (Moscovici 2006/2020). Τέλος, γίνεται αναφορά στη διαδικασία της επικοινωνίας, και ειδικά στο διαδίκτυο, το οποίο, όπως επισημαίνει ο Bronner (2020), παίζει καθοριστικό ρόλο, τόσο στην ποσότητα όσο και στην ταχύτητα διάδοσης της πληροφορίας. Επιπλέον, σύμφωνα πάντα με τον Bronner, το διαδίκτυο επιτρέπει τη δημιουργία εκείνου του δημόσιου χώρου, όπου η πληροφορία και η ανταλλαγή της διεξάγονται ανεμπόδια και με πιο ισότιμο τρόπο (βλ. επίσης Franks et al., 2017).

Στο τέταρτο κεφάλαιο διατυπώθηκε η προβληματική της παρούσας διατριβής πάνω σε τρεις άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορούσε στον ορισμό των ΘΣ, τον οποίο αντλούμε από το πρώτο κεφάλαιο. Οι ΘΣ ορίστηκαν ως αφηγήσεις περί συγκλονιστικών κοινωνικών γεγονότων σε συνθήκες κοινωνικής κρίσης. Ο δεύτερος άξονας διαμορφώνεται από το δεύτερο κεφάλαιο, από το οποίο πήραμε την πρόταση ότι στη θέση των ατομικών κοινωνιοψυχολογικών προφίλ χρειάζεται μια σύνδεση των ΘΣ με παράγοντες, οι οποίοι εξηγούν την πίστη των ατόμων σε αυτές όχι στη βάση ατομικών αλλά διομαδικών και ιδεολογικών διαφορών. Ο τρίτος άξονας προκύπτει από το τρίτο κεφάλαιο, από το οποίο πήραμε την πρόταση ότι οι ΘΣ είναι κοινές θεωρίες περί κοινωνικών συγκρούσεων που υιοθετούνται σε συνθήκες αβεβαιότητας, δηλαδή είναι κοινωνικές αναπαραστάσεις.

Ως τέτοιες θα ακολουθούν διαδικασίες αντικειμενοποίησης και επικέντρωσης. Υποθέσαμε ότι οι διαδικασίες αυτές θα έχουν να κάνουν με προϋπάρχουσες πεποιθήσεις για τις κοινωνικές ρυθμίσεις. Τα τρία αυτά στοιχεία εγείρουν το ερώτημα του πως οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις σχετίζονται με τις πεποιθήσεις για την κοινωνική οργάνωση σε ένα κοινωνικό πλαίσιο υπό κρίση. Το σχετικό πλαίσιο διερεύνησης είναι το ελληνικό, καθώς η Ελλάδα

κρίνεται ως μια περίπτωση όπου η κρίση μπορεί να έχει κινητοποιήσει τμήματα της κοινωνίας, ώστε να πιστέψουν σε ΘΣ, για να κατανοήσουν τη νέα πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί.

Υπό το πρίσμα των κοινωνικών αναπαραστάσεων, οι ΘΣ θα έχουν μια εικόνα και ένα κοινό. Προκειμένου να μελετήσουμε την εικόνα, επιχειρήσαμε να χαρτογραφήσουμε τις ΘΣ με δύο διαφορετικούς τρόπους, έναν ποιοτικό και έναν ποσοτικό, ώστε να δούμε τη δομή του αναπαραστασιακού τους πεδίου (Doise et al., 1992). Προκειμένου να μελετήσουμε το κοινό, επιχειρήσαμε να δούμε σε ποιες προηγούμενες κοινές πεποιθήσεις περί της κοινωνικής τάξης (Staerklé et al., 2012) και άλλες πεποιθήσεις για τη λειτουργία του συστήματος στην Ελλάδα, μπορεί οι ΘΣ να επικεντρώνουν. Για να απαντηθεί το ερώτημα του δεύτερου σκέλους η μεθοδολογική μας προσέγγιση προσανατολίστηκε στα υποκείμενα και όχι στις μεταβλητές, δηλαδή στραφήκαμε στη διερεύνηση των διαφορετικών προφίλ για την αναπαράσταση της κοινωνικής οργάνωσης. Θέλαμε με αυτόν τον τρόπο να δούμε ποιες ομαδοποιήσεις πεποιθήσεων μπορεί να είναι πιο ευάλωτες σε μια συνωμοσιολογική αναπαράσταση του κόσμου, ποιες συμπεριφορές μπορεί να εκδηλώσουν οι υποστηρικτές τους σε σχέση με πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις και, τέλος, το ρόλο των ΘΣ στη σχέση αυτή. Για αυτό το σκοπό πραγματοποιήθηκαν τέσσερις μελέτες.

9.1. Ποιοτική μελέτη της εικόνας των ΘΣ που διακινούνται στην Ελλάδα

Στην πρώτη μελέτη θέλαμε να χαρτογραφήσουμε τις ΘΣ, οι οποίες κυκλοφορούν στο ελληνικό διαδίκτυο. Οι ΘΣ που καταγράψαμε ξεκινάνε από το 2010, έτος υπογραφής του πρώτου μνημονίου, και φτάνουν ως τα μέσα του 2020, τέλος του πρώτου lockdown της πανδημίας της COVID-19. Στόχος της παρούσας μελέτης ήταν η διερεύνηση του περιεχομένου των ΘΣ ώστε να δούμε α) τι είδους κατηγοριοποιήσεις σχηματίζουν, β) ποιοι είναι οι αντίπαλοι που κατασκευάζονται στις εκάστοτε κατηγορίες, και γ) πως δομείται το αναπαραστασιακό πεδίο των ΘΣ στην Ελλάδα.

Στα αποτελέσματα η λεξικομετρική ανάλυση του ποιοτικού υλικού έδωσε τέσσερις τάξεις ΘΣ. Στη συνέχεια η σημασιολογική παρουσίαση των τμημάτων κειμένων κάθε τάξης, έδωσε το περιεχόμενο και το νόημα τους. Οι πρώτες δύο τάξεις ‘Συνωμοσίες κυβερνωσών εθνικών ελίτ ενάντια στο ελληνικό έθνος’ και ‘Παγκόσμια

Νέα Τάξη εναντίον λαού', περιγράφουν συγκρούσεις σε εθνικά και διεθνή πλαίσια. Τα απειλούμενα έθνη αντιπαραβάλλονται σε προδοτικές συνωμοτικές ελίτ, οι οποίες επιδιώκουν να κυριαρχήσουν. Οι δύο επόμενες τάξεις 'Επιστήμη εναντίον Ανθρωπότητας, άρνηση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής' και 'Επίθεση στην ουσία των ατόμων, σώμα και ταυτότητα', περιγράφουν μια αντίθεση μεταξύ των ειδικών και του κόσμου στα πλαίσια μιας δυστοπικής βιοπολιτικής, με στόχο τον έλεγχο της ζωής των δεύτερων.

Η ανάλυση αντιστοιχιών έδειξε ότι οι τέσσερις τάξεις, ως αναπαραστάσεις περί κοινωνικών συγκρούσεων, δομούν το αναπαραστασιακό πεδίο στην Ελλάδα σε δύο διαστάσεις. Η πρώτη διάσταση διαχωρίζει μεταξύ των ΘΣ που περιγράφουν την κυριαρχία επί του κοινωνικού συνόλου και εκείνων οι οποίες περιγράφουν τον έλεγχο του ατόμου και της ζωής. Η δεύτερη διάσταση αφορά στις διομαδικές συγκρούσεις, τις οποίες περιγράφουν οι ΘΣ, διαχωρίζοντας τες σε εθνικές ή διεθνείς. Βασικό εύρημα της πρώτης μελέτης ήταν ότι το αναπαραστασιακό πεδίο αποτελείται από δύο διαστάσεις αναπαράστασης των κοινωνικών συγκρούσεων με όρους συνωμοσίας, την κυριαρχία και τον έλεγχο.

9.2. Κατασκευή της ελληνικής κλίμακας συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων

Ο δεύτερος τρόπος για να δούμε πως αντικειμενοποιούνται οι ΘΣ στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο ήταν η κατασκευή και στάθμιση ενός εργαλείου μέτρησης των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων. Δηλαδή φτιάξαμε μια κλίμακα, η οποία μετρά διαστάσεις αναπαράστασης του περιεχόμενου των ΘΣ στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο υπό συνθήκες κρίσης. Η προσέγγιση των ΘΣ ως αναπαραστάσεων περί κοινωνικών συγκρούσεων (Moscovici 2006/2020· 1987) διαφοροποιεί το εργαλείο αυτό από κλίμακες ψυχομετρικής φύσης. Στη μελέτη αυτή μέσα από τέσσερις διαφορετικές έρευνες ελέγχθηκε η εσωτερική αξιοπιστία, και η συγκλίνουσα, αποκλίνουσα και διακρίνουσα αξιοπιστία, καθώς και η παραγοντική δομή της κλίμακας. Ελέγχθηκε επίσης η εγκυρότητα εξέτασης-επανεξέτασης και η μακροχρόνια και οικολογική εγκυρότητα της κλίμακας. Τέλος, διαπιστώθηκε η διακρίνουσα εγκυρότητα μεταξύ των παραγόντων, οι οποίοι προέκυψαν μέσα από την εξέταση της προβλεπτικής τους ισχύος.

Στα αποτελέσματα φάνηκε ότι η GrCBS, είναι μια κλίμακα με υψηλή εσωτερική αξιοπιστία. Επίσης είναι αξιόπιστη σε βραχυπρόθεσμο και σε

μακροπρόθεσμο επίπεδο, και διακρίνεται από συγκριτική, συγκλίνουσα και διακρίνουσα εγκυρότητα. Για την κατασκευή της κλίμακας αντλήσαμε από τις διαστάσεις της διομαδικής κυριαρχίας και του ελέγχου στις ΘΣ στην Ελλάδα, εύρημα της ποιοτικής μελέτης, ώστε οι διαστάσεις αυτές να περιλαμβάνονται στις συνωμοσιολογικές περιγραφές των δηλώσεων. Η πρώτη ($N=169$), η δεύτερη ($N=278$) και τρίτη ($N=582$) μελέτη παρουσιάζουν τη στάθμιση και επιβεβαίωση της παραγοντικής δομής της GrCBS. Βρέθηκε και επιβεβαιώθηκε ότι η κλίμακα αποτελείται από δύο παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας αφορά σε αναπαραστάσεις περί αφηρημένων αντιπάλων, οι οποίοι εχθρεύονται το έθνος και ονομάστηκε «Γενικές ΘΣ». Ο δεύτερος παράγοντας αφορά σε αναπαραστάσεις περί συγκεκριμένων συγκρούσεων, όπου οι ελίτ εχθρεύονται το λαό κι ονομάστηκε «Συγκρουσιακές ΘΣ». Η τρίτη και η τέταρτη ($N=272$) μελέτη δείχνουν την μακροπρόθεσμη αξιοπιστία της GrCBS, καθώς και τη διαφορική προβλεπτική ισχύ των δύο παραγόντων, των Γενικών και Συγκρουσιακών ΘΣ. Βρέθηκε ότι οι Συγκρουσιακές, έναντι των Γενικών ΘΣ, προβλέπουν διαφορετικές συλλογικές δράσεις και ατομικές συμπεριφορές σε σχέση με την πανδημία. Επίσης οι Συγκρουσιακές σε σχέση με τις Γενικές ΘΣ προβλέπουν μειωμένο βίαιο αυταρχισμό και συντηρητικό εξτρεμισμό και αυξημένο βίαιο ακτιβισμό και ριζοσπαστισμό, ενώ οι Γενικές έναντι των Συγκρουσιακών ΘΣ προβλέπουν το αντίστροφο.

Αν και το δείγμα μας ήταν ευκαιριακό σε όλες τις μελέτες, η συνοχή που παρουσιάζουν τα αποτελέσματα δείχνουν οικολογική εγκυρότητα. Ως βασικό εύρημα κρατάμε ότι βρέθηκαν δύο διακριτές διαστάσεις συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, οι οποίες συμβάλλουν στην ερμηνεία του πως μπορεί οι άνθρωποι να προσλαμβάνουν και να κατανοούν τις αντίληπτες κοινωνικές συγκρούσεις. Αυτές είναι οι Γενικές και οι Συγκρουσιακές ΘΣ. Επίσης φάνηκε ότι οι συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις, δεν αποτελούν μια μονοδιάστατη κατασκευή.

9.3. Κοινωνιοψυχολογικά προφίλ περί της κοινωνικής οργάνωσης και η σχέση τους με τις θεωρίες συνωμοσίας

Στην τρίτη μελέτη θέλαμε να μελετήσουμε τις πεποιθήσεις οι οποίες μπορεί να καθιστούν ορισμένους ανθρώπους έναντι άλλων περισσότερο ευάλωτους σε ΘΣ. Για να το επιτύχουμε αυτό χρησιμοποιήσαμε μεθόδους, οι οποίες προσανατολίζονται στα υποκείμενα. Οι μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν δεν είχαν να κάνουν με

ατομικές διαφορές, αλλά προσεγγίστηκαν μέσα από τη δημιουργία συστάδων πεποιθήσεων, οι οποίες αντανακλούν διαφορετικές ομάδες ανθρώπων. Οι δύο έρευνες, οι οποίες αποτελούν τη μελέτη αυτή, είχαν ως βασικό ερώτημα το αν οι πεποιθήσεις περί της κοινωνικής οργάνωσης και η απομάγευση από τις υποσχέσεις του συστήματος, αποτελούν κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις των ΘΣ. Με άλλα λόγια επιδιώξαμε να δούμε ποιο είναι το κοινό των ΘΣ στην Ελλάδα της κρίσης.

Οι βασικές μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν, ώστε να μετρήσουμε τις πεποιθήσεις γύρω από την κοινωνική οργάνωση, αντλούν από το μοντέλο των κοινωνικών αναπαραστάσεων της κοινωνικής τάξης (Staerklé et al., 2012). Μετρήθηκε η (ηθική και οικονομική) κανονιστική συμμόρφωση και η κατηγορική (πολιτισμική και κοινωνιοδομική) διάκριση, ως διαστάσεις οργάνωσης των κοινωνικών ρυθμίσεων, οι οποίες νομιμοποιούν την τάξη πραγμάτων στις δυτικούς τύπου φιλελεύθερες κοινωνίες (Staerklé, 2013a). Επίσης μετρήσαμε τη δικαιολόγηση του συστήματος (Kay & Jost, 2003) και την εμπιστοσύνη στους ειδικούς και τους θεσμούς. Για να μετρήσουμε την αίσθηση απομάγευσης και ματαιώσης σε συνθήκες κλονισμού της κοινωνικής οργάνωσης μετρήσαμε τις πεποιθήσεις γύρω από την ατομική κοινωνική κινητικότητα, ως θεμελιώδη αρχή του φιλελεύθερου καπιταλισμού (Παναγιωτόπουλος, 2021· Chryssochoou, 2022) και την αίσθηση ανομίας, ως το βαθμό διάρρηξης του κοινωνικού ιστού (Chryssochoou, 2018). Επίσης είδαμε ορισμένες ταυτίσεις και συμπεριφορές σε σχέση με τα προφίλ που σχηματίστηκαν. Προηγούμενη έρευνα έχει αναδείξει τρεις διαφορετικές ομαδοποιήσεις σε σχέση με την αναπαράσταση της κοινωνικής οργάνωσης (Chryssochoou, 2018). Στη βάση αυτή ζητήθηκαν και εδώ τρεις ομάδες.

Η πρώτη έρευνα έδειξε ότι οι τρεις ομάδες υποκειμένων που σχηματίστηκαν στη βάση κοινών πεποιθήσεων, έχουν διαφορές ως προς την αντίληψη για την κοινωνική οργάνωση. Οι Συστημικοί Υποστηρικτές δεν αμφισβητούν την κοινωνική οργάνωση. Συμμορφώνονται με τα κανονιστικά πρότυπα και αποδέχονται την κοινωνική ιεραρχία. Οι Αμφισβητίες από την άλλη είναι η ομάδα που διαφοροποιείται από την ηγεμονική αναπαράσταση της κοινωνικής οργάνωσης περισσότερο από όλες τις ομάδες. Η κοινωνικές ρυθμίσεις αξιολογούνται αρνητικά, με αποτέλεσμα να υιοθετούνται εναλλακτικά κανονιστικά και κατηγορικά πρότυπα. Οι Απομαγεμένοι δεν βάζουν υπό κρίση τις βασικές αρχές του συστήματος και σε αυτό δεν διαφέρουν σε τίποτα με τους Συστημικούς Υποστηρικτές. Όμως την ίδια ώρα προσλαμβάνουν την κοινωνική οργάνωση ως κλονισμένη και έχουν απομαγευτεί

από τις υποσχέσεις περί αέναης ατομικής προόδου. Βλέπουν την ανομία και την απουσία κινητικότητας και η αναζήτηση μιας αίσθησης τάξης φαίνεται να είναι για αυτούς το βασικό ζητούμενο. Οι Αμφισβητίες μοιράζονται με τους Απομαγεμένους την πεποίθηση περί απύσας κοινωνικής κινητικότητας. Όμως για τους Αμφισβητίες δεν υπάρχει η προσδοκία ότι θα τα καταφέρουν ατομικά, αλλά εμποδίζονται σε συνθήκες συστημικής κρίσης. Το τελευταίο ισχύει για τους Απομαγεμένους. Ως προς τη σχέση πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και την απομάγευση με τις ΘΣ, οι Απομαγεμένοι ήταν οι περισσότερο ευάλωτοι σε Γενικές ΘΣ. Ήταν επίσης οι περισσότερο ευάλωτοι σε Συγκρουσιακές ΘΣ.

Στη δεύτερη έρευνα επαληθεύτηκε α) η διαφοροποίηση μεταξύ ομάδων στη βάση των πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και την αίσθηση απομάγευσης στην Ελλάδα της κρίσης και β) ότι οι διαφορές αυτές επιδρούν στην υιοθέτηση ΘΣ. Οι Απομαγεμένοι ήταν και εδώ οι πιο ευάλωτοι τόσο σε Γενικές όσο και σε Συγκρουσιακές ΘΣ. Με αυτή την έννοια οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις φαίνεται ότι πράγματι επικεντρώνουν σε κοινές πεποιθήσεις περί κοινωνικής οργάνωσης και σε αυξημένη απομάγευση από το σύστημα.

Ένα ενδιαφέρον σημείο είναι η ομοιότητα μεταξύ των Αμφισβητιών και των Συστημικών ως προς την αποδοχή της πολιτισμικής ποικιλομορφίας (Staerklé et al., 2012). Είναι ενδιαφέρον γιατί μπορεί το περιεχόμενο της αναπαράστασης να μην είναι το ίδιο για τις δύο αυτές ομάδες. Μπορεί να αφορά πράγματι στην αποδοχή του πολιτισμικά Άλλου ως μετέχοντα της κοινωνικής οργάνωσης. Από την άλλη ίσως σχετίζεται με την υποστήριξη μιας φιλελεύθερης έμπνευσης διαφορετικότητας, υποδηλώνοντας μια συγκαλυμμένη δικαιολόγηση των ανισοτήτων (βλ. Diamanti et al., 2023· Iatridis, 2019).

Σε σχέση με τις ταυτίσεις φάνηκε ότι όσοι διακατέχονται από μια κλονισμένη αίσθηση τάξης και αισθάνονται ματαιωμένοι, δηλαδή οι Απομαγεμένοι, ταυτίζονται με το έθνος περισσότερο από τις άλλες ομάδες. Η αυξημένη αβεβαιότητα και η ανάγκη για καθαρότερη διομαδική οριοθέτηση και κοινωνική σταθερότητα, μπορεί να οδηγήσουν σε υψηλό εθνοκεντρισμό και αιτήματα για αυστηρότερη κοινωνική οργάνωση (Hogg, 2021· 2007) . Όμως η εθνική ταύτιση δεν προμοδοτείται μόνο για αυτό. Η εθνική ταύτιση είναι ιστορικά η ισχυρότερη μορφή κοινωνική οργάνωσης και επιπλέον μπορεί να ενισχύει την ουσιοποίηση του αντιληπτού αντιπάλου, παγιώνοντας διαφορές (Reicher & Hopkins, 2001). Οι Απομαγεμένοι, φάνηκε ότι σε αντίθεση με τους Αμφισβητίες και τους Συστημικούς υιοθετούν σημαντικά

περισσότερο την αρνητική πολιτισμική ποικιλομορφία. Έτσι μπορούμε να καταλάβουμε γιατί πριμοδοτούν μια ταύτιση με έντονα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, όπως η εθνική (Reicher & Hopkins, 2001).

Σε σχέση με τις συμπεριφορές και τις στάσεις που αφορούσαν στα μέτρα κατά την περίοδο της πανδημίας είχαμε επίσης ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Οι Απομαγεμένοι φάνηκε να είναι αυτοί, οι οποίοι θα συμμετείχαν ή θα στήριζαν ευκολότερα κινητοποιήσεις σχετικά με την άρνηση του εμβολίου και ενάντια στα μέτρα για τον περιορισμό της εξάπλωσης της COVID-19. Επίσης φάνηκε ότι είναι πιθανότερο να υποστηρίξουν ενέργειες, οι οποίες σχετίζονται με απαγορεύσεις εθνικών και θρησκευτικών εορτασμών, από ότι οι Συστημικοί Υποστηρικτές και οι Αμφισβητίες.

Τα συμπεράσματα από τη μελέτη αυτή μας λένε ότι οι Απομαγεμένοι είναι η ομάδα, η οποία αισθάνεται περισσότερο από όλες ότι είναι «στον αέρα» και η πιο ευάλωτη σε ΘΣ. Η αβεβαιότητα αυτή ίσως τους κάνει να στραφούν σε αυταρχικότερα προτάγματα και σε ομάδες με αυστηρότερη οργάνωση και αυξημένη ομοιογένεια (Hogg, 2021). Η ανάγκη αναπλήρωσης μιας αίσθησης τάξης μπορεί να ικανοποιηθεί μέσα από αιτήματα για αυστηρότερη εφαρμογή των κανόνων του συστήματος και την αποδοχή πρακτικών που να νομιμοποιούνται από το σκοπό αυτό.

9.4. Σχέση μεταξύ προφίλ και συμπεριφορών και ο ρόλος των θεωριών συνωμοσίας

Η τέταρτη και τελευταία μελέτη, πάνω στο ερώτημα της αναπαραστασιακής φύσης των ΘΣ και της σχέσης τους με την κοινωνική οργάνωση, αφορά σε μία έρευνα για το ρόλο των ΘΣ στη σχέση μεταξύ ομάδων με διαφορετικό προφίλ πεποιθήσεων για την κοινωνική τάξη και συμπεριφοράς. Ειδικότερα, η αναπαραγωγή των κοινωνιοψυχολογικών προφίλ στη μελέτη αυτή μας επέτρεψε να δούμε κατά πόσο οι δύο παράγοντες των ΘΣ επιδρούν στην αποδοχή ακραίων στάσεων και συμπεριφορών. Η έμφαση δόθηκε εδώ σε μεταβλητές που αποτυπώνουν με θετικό ή αρνητικό τρόπο αναπαραστάσεις για το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι και τη δημοκρατία στην Ελλάδα. Επίσης χρησιμοποιήθηκαν δύο μεταβλητές που μετρούν τις δύο αντίθετες πεποιθήσεις περί ατομικής κινητικότητας, είτε δηλαδή ότι τα διομαδικά όρια είναι ανοιχτά, είτε κλειστά. Επίσης μεθοδολογικά συγκρίναμε τις

διαφορές μεταξύ των ομάδων, ως προς τις στάσεις και συμπεριφορές, με έμφαση στους Απομαγεμένους, γιατί ήταν η ομάδα με αυξημένη πίστη σε όλες τις ΘΣ.

Στα αποτελέσματα είδαμε ότι οι τρεις ομάδες έχουν παρόμοια προφίλ με την προηγούμενη μελέτη. Οι Συστημικοί Υποστηρικτές και οι Απομαγεμένοι δεν διαφέρουν ως προς την πίστη τους στην υπάρχουσα κοινωνικοπολιτική διεύθυνση. Όμως οι Απομαγεμένοι σε σχέση με τους Συστημικούς πιστεύουν ότι δεν υπάρχει ατομική κινητικότητα. Από την άλλη οι Αμφισβητίες διέφεραν από Συστημικούς και Απομαγεμένους σε όλα. Πιστεύαν λιγότερο ότι το πολίτευμα στην Ελλάδα είναι δημοκρατικό και περισσότερο ότι υπάρχει ανομία. Επίσης πιστεύαν ακόμα περισσότερο από τους Απομαγεμένους ότι τα διομαδικά όρια είναι κλειστά.

Στη συνέχεια απαντήσαμε στο βασικό ερώτημα του κατά πόσο οι ΘΣ διαμεσολαβούν τη σχέση μεταξύ των διαφορετικών προφίλ και των ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών, και ποιο μπορεί να είναι το μοτίβο της σχέσης των ΘΣ με τις συμπεριφορές αυτές. Στα αποτελέσματα είδαμε ότι οι Γενικές ΘΣ διαμεσολαβούν τη σχέση μεταξύ Απομαγεμένων και στάσεων συντηρητικού εξτρεμισμού και συμπεριφορών αυταρχικών μορφών βίας. Οι Απομαγεμένοι επειδή πιστεύουν περισσότερο σε Γενικές ΘΣ σε σχέση με τις άλλες δύο ομάδες, υιοθετούσαν εξτρεμιστικές στάσεις και αυταρχικές βίαιες συμπεριφορές. Επίσης, οι Γενικές ΘΣ διαμεσολάβησαν τη σχέση μεταξύ σύγκρισης Απομαγεμένων και Αμφισβητιών, και τη σχέση μεταξύ σύγκρισης Απομαγεμένων και Συστημικών και στάσεων ριζοσπαστικής αλλαγής. Οι Απομαγεμένοι πίστευαν περισσότερο σε Γενικές ΘΣ από τους Αμφισβητίες και τους Συστημικούς, κάτι που προέβλεπε μειωμένη υποστήριξη για ριζοσπαστικές αλλαγές.

Ένα ενδιαφέρον σημείο είναι ότι οι Γενικές ΘΣ δεν έπαιζαν ρόλο στην υιοθέτηση ακτιβιστικών και αμυντικών μορφών βίας για καμία από τις ομάδες. Δηλαδή η αφηρημένη συνωμοσιολογική αναπαράσταση περί υπέρτερων εχθρών του έθνους δεν φάνηκε να σχετίζεται με συλλογικές δράσεις αντίστασης στην αντιληπτή εξουσία (ακτιβισμός) ή δράσεις προάσπισης των υλικών και συμβολικών πόρων της αντιληπτής ενδοομάδας (άμυνα).

Από την άλλη οι Συγκρουσιακές ΘΣ διαμεσολαβούσαν τη σχέση στη σύγκριση μεταξύ Απομαγεμένων και Συστημικών και συντηρητικού εξτρεμισμού και αυταρχικής βίας. Οι Απομαγεμένοι πίστευαν περισσότερο σε Συγκρουσιακές ΘΣ από τους Συστημικούς και αυτό οδηγούσε σε μειωμένη υποστήριξη του συντηρητικού εξτρεμισμού και της αυταρχικής βίας. Επιπλέον οι Συγκρουσιακές ΘΣ

διαμεσολαβούσαν τη σχέση μεταξύ Απομαγεμένων και ριζοσπαστικής αλλαγής. Οι Απομαγεμένοι υιοθετούσαν περισσότερο τις Συγκρουσιακές ΘΣ σε σχέση με τους Συστημικούς, κάτι που προέβλεπε αυξημένες ριζοσπαστικές στάσεις και υιοθέτηση αμυντικής βίας. Οι Συγκρουσιακές ΘΣ δεν διαμεσολαβούσαν τη σχέση μεταξύ της συνθήκης σύγκρισης Απομαγεμένων και Αμφισβητιών και των στάσεων και συμπεριφορών.

Επίσης, παρατηρήθηκε ένα μοτίβο στη σχέση μεταξύ ΘΣ και ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών. Οι Γενικές ΘΣ προέβλεπαν θετικά τον συντηρητικό εξτρεμισμό και την αυταρχική βία, και αρνητικά τη ριζοσπαστική αλλαγή, ενώ δε σχετίστηκαν με την αμυντική βία. Η εικόνα για τις Συγκρουσιακές ΘΣ ήταν αντίθετη, καθώς προέβλεπαν αρνητικά το συντηρητικό εξτρεμισμό και την αυταρχική βία και θετικά τη ριζοσπαστική αλλαγή. Επίσης προέβλεπαν θετικά την αμυντική βία. Επίσης να αναφέρουμε ότι κανένας από του δύο παράγοντες συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων δεν σχετίστηκε με την ακτιβιστική βία.

Τρία είναι τα βασικά συμπεράσματα της τέταρτης μελέτης. Πρώτον, οι Απομαγεμένοι είναι οι πιο ευάλωτοι σε ΘΣ, επιβεβαιώνοντας τα προηγούμενα αποτελέσματα. Δεύτερον, οι Απομαγεμένοι είναι πιο πιθανό να προχωρήσουν σε εξτρεμιστικές και βίαιες συμπεριφορές για τον αποκλεισμό και τη διάκριση σε βάρος αντιληπτών εξωομάδων, πριμοδοτώντας μια αυταρχική οπτική για τα πράγματα. Τρίτο συμπέρασμα είναι ότι αναδύεται ένα συγκεκριμένο μοτίβο της σχέσης μεταξύ ΘΣ και ακραίων στάσεων και βίαιων συμπεριφορών. Οι Γενικές ΘΣ πριμοδοτούν τον συντηρητισμό και τον αυταρχισμό και μειώνουν τις ριζοσπαστικές στάσεις. Αντίθετα οι Συγκρουσιακές ΘΣ ενισχύουν τις ριζοσπαστικές στάσεις και μειώνουν τη ροπή προς τον συντηρητισμό και τον αυταρχισμό.

Συνολικά, στις μελέτες αυτές εξετάστηκε η εικόνα και το κοινό των θεωριών συνωμοσίας στην Ελλάδα της κρίσης και η σχέση τους με διαστάσεις πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση. Σε σχέση με την εικόνα εδώ τονίζουμε δύο πράγματα: το πρώτο είναι το πως δομείται το ελληνικό αναπαραστασιακό πεδίο. Οι διαστάσεις κυριαρχία vs. έλεγχος αντιδιαστέλουν τις αντικειμενοποιήσεις των θυμάτων, τα οποία στην πρώτη περίπτωση είναι τα έθνη ή οι λαοί και στη δεύτερη είναι τα άτομα, ως υλικό και συμβολικό υποκείμενο. Επίσης αντιδιαστέλουν τις αντικειμενοποιήσεις των εχθρών, οι οποίοι συνωμοτούν. Στη διάσταση της κυριαρχίας συνωμοτούν οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ και οι συνεργοί τους. Στη διάσταση του ελέγχου συνωμοτούν οι επιστημονικές ελίτ και οι συνεργοί τους.

Το δεύτερο είναι ότι οι συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις νοηματοδοτούν τις κοινωνικές συγκρούσεις πάνω σε δύο διαφορετικές διστάσεις. Οι γενικές ή αφηρημένες ΘΣ, εστιάζουν σε συγκρούσεις, οι οποίες θέτουν αντιμέτωπο το έθνος σε υπέρτερους και αδιόρατους αντιπάλους, οι οποίοι δρουν ως υπαρξιακή και συμβολική απειλή για την ενδοομάδα. Οι συγκρουσιακές ή συγκεκριμένες ΘΣ εστιάζουν σε συγκρούσεις, οι οποίες θέτουν αντιμέτωπο το λαό σε υπαρκτές ελίτ, περιγράφοντας πολλές φορές πραγματικούς κοινωνικούς ανταγωνισμούς υπό ένα συνωμοσιολογικό πρίσμα. Οι δύο αυτές διαστάσεις φάνηκε ότι έχουν διαφορετική σχέση με συμπεριφορές και στάσεις. Οι μεν γενικές ΘΣ ενισχύουν αυταρχικές συμπεριφορές και συντηρητικές στάσεις, ενώ οι συγκρουσιακές ΘΣ ενισχύουν ριζοσπαστικές στάσεις. Τέλος, η διακριτή αξία των δύο συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων των κοινωνικών συγκρούσεων παίζει ένα διαφορετικό διαμεσολαβητικό ρόλο μεταξύ των προφίλ που αναδείχθηκαν και των στάσεων και συμπεριφορών.

Σε σχέση με το κοινό επίσης τονίζουμε δύο πράγματα: το πρώτο είναι ότι εντοπίσαμε τρεις διαφορετικές ομαδοποιήσεις στη βάση των κοινών πεποιθήσεων για την κοινωνική οργάνωση και το βαθμό απομάγευσης από το πρόταγμα της ατομικής κινητικότητας. Ένα ερώτημα που μας απασχολεί είναι το τι κάνει κάποιον να παραμένει Συστημικός και να μην απομαγεύεται. Τα δημογραφικά στοιχεία έδειξαν ότι οι Συστημικοί σε υλικό και συμβολικό επίπεδο σε καλύτερη θέση από τους Απομαγεμένους. Ίσως δηλαδή η απομάγευση να είναι αποτέλεσμα πραγματικής κοινωνικής έκπτωσης, και σε μια επόμενη ένταση της κρίσης οι δύο αυτές ομάδες να συνομιλούν με διαφορετικό τρόπο. Αυτό είναι ένα ερώτημα προς διερεύνηση. Επίσης οι Αμφισβητίες με τους Απομαγεμένους ενώ είχαν μια παρόμοια δημογραφική εικόνα, είχαν μια εντελώς διαφορετική, έως και αντίθετη, πρόσληψη για την κοινωνική οργάνωση. Οπότε ένα δεύτερο ερώτημα προς διερεύνηση είναι τι διαφοροποιεί τελικά αυτές τις δύο ομάδες.

Το δεύτερο στοιχείο που πρέπει να τονίσουμε είναι ότι φάνηκε πως οι δύο κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις (Doise, 1990) της κοινωνικής οργάνωσης και της απομάγευσης, οι οποίες αφορούν στον τρόπο πρόσληψης των κοινωνικών ρυθμίσεων από τα κοινωνικά υποκείμενα, επιδρούν σε συμπεριφορές. Στην εργασία αυτή επίσης υποστηρίχτηκε ότι οι ΘΣ είναι κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι οποίες αναδύονται σε αβέβαια κοινωνικά περιβάλλοντα για να νοηματοδοτήσουν συγκρούσεις, απειλές και βίαιες κοινωνικές αλλαγές (Κεφ. 3). Εφόσον είδαμε ότι οι κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις επιδρούν σε συμπεριφορές και εφόσον

διαπιστώσαμε ερευνητικά ότι η σχέση αυτή διαμεσολαβείται από την πίστη σε ΘΣ, τότε έχουμε βάσιμο λόγο να πιστεύουμε ότι η εργασία μας δείχνει ότι οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις έχουν άμεση σχέση με τη συμπεριφορά.

Τέλος, κατά τη γνώμη μας, ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα είναι η ομάδα των Απομαγεμένων καθαυτή, την οποία μέσα από τις μελέτες του δεύτερου μέρους του ερευνητικού τμήματος της διατριβής, μπορέσαμε να εντοπίσουμε και να περιγράψουμε. Η ομάδα αυτή δεν αμφισβητεί το σύστημα και τάσσεται υπέρ των ηγεμονικών ιδεών και δοξασιών που το νομιμοποιούν. Δηλαδή οι Απομαγεμένοι ακολουθούν όλο το κανονιστικό πλαίσιο, όπως αυτό τίθεται στη νεωτερική εποχή στις δυτικού τύπου κοινωνίες (Staerklé, 2015). Πριμοδοτούν ένα πλαίσιο ηθικής τάξης και ηθικής της εργασίας, όπου η ταπεινότητα και η αφοσίωση οδηγούν στην ανταμοιβή (Weber, 2006). Επίσης συμμορφώνονται με όλο το αφήγημα του ατομικισμού της φιλελεύθερης οικονομίας, καθώς και της ελευθερίας να πράξει κανείς, και σύμφωνα με τις πράξεις του να κριθεί ως επιτυχημένος και υπεύθυνος για τη μοίρα του ή ως αποτυχημένος και επίσης υπεύθυνος για τη μοίρα του (Staerklé, 2013b).

Οι Απομαγεμένοι πίστεψαν στην ατομική κινητικότητα και αυτή τους η πίστη είναι που τώρα κλονίζεται μέσω της κρίσης. Η ατομική κοινωνική κινητικότητα υπήρξε ο διάυλος προόδου για σημαντικά στρώματα στις σύγχρονες κοινωνίες σε περιόδους κοινωνική ειρήνης και ισχυρών κοινωνικών συμβολαίων στον 20^ο αιώνα και στις αρχές του 21^{ου}. Ειδικά δε στην Ελλάδα, η περίοδος αυτή είχε πολύ μικρότερη διάρκεια από την υπόλοιπη Ευρώπη και τις άλλες δυτικού τύπου κοινωνίες (Παναγιωτόπουλος, 2021). Με αυτή την έννοια οι Απομαγεμένοι ίσως είναι οι ίδιοι μια καινοτομία στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο, η οποία μάλιστα φαίνεται ότι αποτελεί μια ισχυρή μειονότητα εντός μιας ανομοιομόρφης κοινωνικής πλειοψηφίας.

9.5. Προσανατολισμός σε ομάδες έναντι ατόμων και κοινωνικό πλαίσιο

Ένας προβληματισμός που αναδύθηκε μέσα από τα δύο πρώτα κεφάλαια, είχε να κάνει με την προσέγγιση των ΘΣ ως κοινωνικών φαινομένων, τα οποία περιγράφουν εξηγήσεις για συγκλονιστικές κοινωνικές αλλαγές. Οι ΘΣ, όπως έγινε σαφές από το πρώτο κεφάλαιο δεν αποτελούν α-ιστορικές ή α-κοινωνικές κατασκευές. Επίσης ο προβληματισμός αυτός είχε να κάνει με το γεγονός ότι το συντριπτικό μέρος της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας των πιστών σε ΘΣ, αφορά στην

εστίαση σε ατομικές μεταβλητές, χαρακτηριστικά προσωπικότητας, γνωστικά στυλ, ιδεολογικές μεταβλητές κ.α. (Goreis & Voracek, 2019· Pilch et al., 2023· van Prooijen, 2018). Στόχος των ερευνών αυτών, όπως καταγράφηκε στο δεύτερο κεφάλαιο της διατριβής, είναι ο εντοπισμός ατομικών διαφορών και η περιγραφή ενός ατομικού προφίλ, το οποίο προβλέπει πίστη σε ΘΣ.

Το ερώτημα που μας απασχόλησε ήταν ότι εφόσον τα άτομα δεν είναι εκτός του κοινωνικού τους περιβάλλοντος, γιατί οι ΘΣ να εξετάζονται με έμφαση στις ατομικές διαφορές, αν και περιγράφουν κοινωνικές σχέσεις και συγκρούσεις, υπό συγκεκριμένες κάθε φορά συνθήκες; Με αυτή την έννοια ο προσανατολισμός σε μεταβλητές και ατομικές διαφορές α) άφηνε σε δεύτερο πλάνο τη σχέση των ανθρώπων με το πλαίσιο και β) δεν επικέντρωνε στη μελέτη των ΘΣ ως αποτέλεσμα συλλογικής επεξεργασίας μεταξύ των ανθρώπων, με στόχο την ερμηνεία του κόσμου τους.

Για να απαντήσουμε στα παραπάνω η προσέγγιση μας προσανατολίστηκε στα κοινωνικά υποκείμενα έναντι των μεταβλητών. Δηλαδή η απόφαση για δημιουργία προφίλ διακρίνεται από την απόδοση χαρακτηριστικών μεταβλητών, οι οποίες προβλέπουν μικρότερη ή μεγαλύτερη ευαλωτότητα συνωμοσιολογικής σκέψης, σε άτομα. Τα προφίλ περιέγραψαν ομάδες, οι οποίες διακρίνονται εντός μιας κοινωνικής πλειονότητας. Υποθέσαμε ότι σε συνθήκες κρίσης και διάρρηξης του κοινωνικού ιστού, οι ομάδες αυτές θα έχουν διαφορές ως προς την πρόσληψη της κοινωνικής οργάνωσης και της θέσης τους εντός της οργάνωσης αυτής, οι οποίες θα επιδρούν στην αποδοχή συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων. Δηλαδή ο πληθυσμός δεν θα είναι ομοιογενής ως προς την πίστη σε ΘΣ, ανάλογα με το πώς προσλαμβάνει την κοινωνική οργάνωση και τάξη και τι πιστεύει για αυτή.

Επιπλέον το ότι οι έρευνες αφορούν σε ομάδες με βάση τις πεποιθήσεις τους και όχι σε άτομα συντάσσονται με την προσέγγιση των ΘΣ ως κοινωνικών αναπαραστάσεων, καθώς μπορούμε να μιλάμε για ερμηνείες που προκύπτουν σε ένα πλαίσιο ισότιμης επικοινωνίας υπό συνθήκες κρίσης. Οι ομάδες εξετάζονται ως αποτέλεσμα κοινών πεποιθήσεων, και οι πεποιθήσεις αυτές εξετάζονται ως επικεντρώσεις για τις συνωμοσιολογικές αναπαραστάσεις.

Τέλος, η προσέγγιση αυτή δίνει έμφαση και στο κοινωνικό πλαίσιο, το οποίο μπορεί να διαμορφώνει και να διαμορφώνεται από τις σχετικές πεποιθήσεις. Τα συλλογικά προφίλ περιέγραψαν και το πλαίσιο, όπως αυτό γινόταν αντιληπτό από τις ομάδες. Δόθηκε έτσι μια εικόνα για το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι στην Ελλάδα και

τις διαφορετικές του διαστάσεις. Οι περισσότερες κοινωνιοψυχολογικές μελέτες αφήνουν συνήθως στο περιθώριο το κοινωνικό περιβάλλον, εντός του οποίου τα υποκείμενα καλούνται να δράσουν.

9.6. Γενικά σχόλια και θεωρητικοί προβληματισμοί

Η μελέτη των ΘΣ, ως κοινωνικών αναπαραστάσεων σε συνθήκες μιας κοινωνικής οργάνωσης υπό κρίση και αμφισβήτηση, είναι κάτι που είχε διερευνηθεί ελάχιστα μέχρι σήμερα. Η εργασία των Carl F. Graumann και Serge Moscovici (1987), *Changing Conceptions of Conspiracy*, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες συμβολές σε μια τέτοια προσέγγιση. Μέσα από τα κεφάλαια του τόμου αυτού δόθηκαν περιγραφές και παραδείγματα για κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες, τα οποία εξηγούν την δυναμική ανάπτυξη των συνωμοσιολογικών αφηγήσεων, ως ερμηνευτικών των κοινωνικών αλλαγών και της απειλής της κοινωνικής τάξης. Η παρούσα εργασία, εμπνεύστηκε σε μεγάλο βαθμό από την εργασία των Graumann και Moscovici.

Με τη μελέτη της περίπτωσης της ελληνικής κοινωνίας, μέσα από ένα αναπαραστασιακό πρίσμα των ΘΣ, πιστεύουμε ότι φωτίζουμε έστω και λίγο το γιατί μπορεί ο κοινός άνθρωπος να υιοθετήσει τέτοιες πεποιθήσεις, όταν νιώθει ότι «χάνει τη γη κάτω από τα πόδια του». Δηλαδή δεν υπάρχουν προκαθορισμένες κατηγορίες ανθρώπων που πιστεύουν σε ΘΣ, αλλά οι ομάδες διαμορφώνονται δυναμικά, σε σχέση με το πλαίσιο και την από κοινού διαμόρφωση των πεποιθήσεων για το σύστημα. Οι ΘΣ, ως εναλλακτικές κοινωνικές αναπαραστάσεις, επιτρέπουν τη γνωστική ασυμφωνία, και φάνηκε ότι μπορούν να συνυπάρχουν με ευρύτερες πεποιθήσεις για την κοινωνική διεύθυνση σε καιρούς κρίσης. Το ποιος μπορεί να διεκδικεί το κοινό των ΘΣ είναι ένα ερώτημα προς διερεύνηση σε επόμενες κοινωνιοψυχολογικές έρευνες.

Επίσης, η παρούσα μελέτη εντοπίζοντας τις αναπαραστασιακές διαστάσεις και τις κοινωνιοψυχολογικές επικεντρώσεις των ΘΣ, πιστεύουμε συμβάλλει στην κατανόηση του πώς αυτές αναδύονται, εξελίσσονται και παραμένουν ελκυστικές, παρά τις προσδοκίες ορθολογισμού του σύγχρονου κόσμου. Ίσως η νεωτερική εποχή αθέτησε την υπόσχεση της αέναης κοινωνικής προόδου μια κοινωνίας ατόμων και της ατομικής κινητικότητας ως λειτουργίας αυτής της προόδου, γιατί ουδέποτε δεν ήταν σε θέση να την εκπληρώνει στο διηνεκές. Με κάποιες εξαιρέσεις, οι τελευταίοι

δυσόμηση αιώνες δεν φαίνεται να είναι μια περίοδος γραμμικής εξέλιξης, μιας ιδανικής συνθήκης για τους πιστούς του συστήματος, παρά τις προσδοκίες που ο 19^{ος} αιώνας γέννησε και που ο 20^{ος}, σε ένα παράθυρο κοινωνικής ειρήνης και πλούτου στη Δύση, ενίσχυσε (Παναγιωτόπουλος, 2021· Baumann, 2017).

Αντίθετα οι συγκρούσεις και το ζητούμενο επίτευξης νέων ισορροπιών σε περιβάλλοντα που βιώνονται ως ασταθή, απονομιμοποιημένα και σε κατάσταση ρήξης με το κοινωνικό συμβόλαιο, είναι πολύ πιο συνηθισμένο φαινόμενο στη νεότερη ιστορία (Hobsbawm, 2012)· θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι οι κρίσεις είναι περισσότερο η κανονικότητα παρά η εξαίρεση της καπιταλιστικής κοινωνικής εξέλιξης. Σε αυτή την *απρόβλεπτη κανονικότητα* οι ΘΣ επιχειρούν να περιγράψουν ουσιοποιημένες κοινωνικές σχέσεις και θέσεις (Moscovici, 1987), ώστε ο επικίνδυνος κόσμος να παραμείνει σκοτεινός αλλά να είναι πια προβλέψιμος (Douglas et al., 2019). Αυτό θα μπορούσε να επαναφέρει την αίσθηση μιας νομοτελειακής εξέλιξης των πραγμάτων στη θέση ενός νεωτερικού χάους, το οποίο αφήνει άτομα και ομάδες σε αναζήτηση σημείων αναφοράς, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει ένας διαρκής επανακαθορισμός των σημείων αυτών (Baumann, 2017).

Οι κοινωνικές συγκρούσεις, έτσι όπως αναπαρίστανται μέσω των ΘΣ, επενδύονται με έναν αέρα αντίστασης στις κακόβουλες προθέσεις για κυριαρχία και έλεγχο και σε μια παντοδύναμη και δυστοπική κίνηση της ιστορίας προς τα μπρος. Δηλαδή, οι ΘΣ δεν αναπαριστούν μόνο τις ομάδες σε ασυμβίβαστο ανταγωνισμό σε ένα παιχνίδι μηδενικού αποτελέσματος (βλ. ριζοσπαστικός δυϊσμός και τελική σύγκρουση, Cohn, 1975· Moscovici 1987). Κατασκευάζουν συνολικά την κοινωνική και ιστορική σκηνή, αναποδογυρίζοντάς την, με το να προσβλέπουν σε ένα παρελθόν σταθερότητας και ασφάλειας για εκείνους, οι οποίοι αναπαρίστανται ως αδικημένοι. Οι τελευταίοι γίνεται καθαρό ότι κινδυνεύουν με έκπτωση, έναντι ενός μέλλοντος το οποίο από φορέας ελπίδας έφτασε να κρύβει μόνο κινδύνους και τη βεβαιότητα της αβεβαιότητας (Baumann, 2022).

Η υπόσχεση που δίνουν οι ΘΣ, φαίνεται να αφορά στην επιστροφή σε μια πρότερη ‘ιδανική’ κατάσταση, ως συνέχεια μιας εναλλακτικής ιστορικής πορείας, η οποία αποκαθίσταται (Moscovici, 2006/2020· 1987). Έρχονται να αποκαταστήσουν την αίσθηση τάξης και την προδομένη προοπτική του φιλελεύθερου ατομικισμού (Chryssochoou, 2022· 2018). Η συνωμοσιολογική αναπαράσταση του κόσμου, αν και σκοτεινή, ίσως αποτελεί μια αφήγηση ελπίδας. Όμως η ελπίδα αυτή εστιάζει στο παρελθόν, αντανακλώντας, όπως έχει υποστηριχτεί από τον Baumann (2022), ένα από

τα θεμελιώδη προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών, το διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ μιας εξουσίας και της δύναμης να την ελέγξει κανείς. Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, υπό αυτό το πρίσμα οι ΘΣ μπορεί να αποτελούν κοινές θεωρίες για την εξουσία.

Εδώ μπορεί να υπάρξει ένα νήμα μεταξύ της Θεωρίας των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων και της Θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας (Hogg, 2016· Tajfel & Turner, 1986· Tajfel, et al., 1979) και ειδικότερα της πολιτικοποίησης της ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001/2013). Η κατασκευή στρατοπέδων σε ανταγωνισμό, η αίσθηση μιας κοινής μοίρας, τα κοινά αιτήματα και η προσπάθεια να αναγνωριστεί η μειονότητα ενέχει στοιχεία πολιτικοποίησης μιας συλλογικής ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001/2013). Η πολιτικοποίηση της ταυτότητας αφορά σε διαδικασίες επιρροής από μια μειονότητα προς έναν πληθυσμό, ώστε ο τελευταίος να αποδεσμευτεί από την ηγεμονική αφήγηση και να στηρίξει μια προσπάθεια κοινωνικής αλλαγής. Στο βαθμό που η ηγεμονία αρνηθεί να ακούσει τότε η κοινωνική σύγκρουση κλιμακώνεται με στόχο την εξουσία (για μια αναλυτική μελέτη σε σχέση με αυτό βλ. Chryssochoou & Volpato, 2004/2013).

Ο Moscovici (2006/2020) περιγράφει μια διχοτόμηση μεταξύ μιας μειονότητας που γνωρίζει και μιας μυστικής ελίτ που χειραγωγεί. Εμπλέκει όμως και μια πλειονότητα, η οποία αγνοεί. Με αυτή την έννοια οι ΘΣ, ως εναλλακτικές κοινωνικές αναπαραστάσεις για κοινωνικά ζητήματα και γεγονότα, μπορεί να επιδιώκουν την κινητοποίηση μιας πλειοψηφίας, η οποία κατασκευάζεται υπό όρους κοινών αιτημάτων και μια αίσθηση κοινής μοίρας και κοινού αντιπάλου. Οι διαστάσεις αναπαράστασης των κοινωνικών συγκρούσεων και οι συμπεριφορές που εκδηλώνονται εξαιτίας της πίστης σε ΘΣ, στα αποτελέσματα των μελετών, έδειξαν ότι πράγματι ο αντίπαλος εντοπίζεται και ότι μπορεί να αναληφθεί συλλογική δράση εναντίον του.

Ειδικότερα οι Απομαγεμένοι ήταν η ομάδα που φάνηκε ότι μπορεί να υποστηρίξει κάποια μορφή συλλογικής δράσης, σε σχέση με τις άλλες ομάδες, ως αποτέλεσμα συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων. Με την έννοια αυτή, όσοι αισθάνονται ότι είναι 'στον αέρα', υπό συνθήκες πριμοδότησης μιας κοινωνικής οργάνωσης που απειλείται, μπορεί να διαμορφώσουν ένα ταυτοτικό πρόταγμα σε μια κατεύθυνση πολιτικοποιημένης συλλογικής ταυτότητας (Reicher, 2004/2013· Simon & Klandermans, 2001/2013).

Εφόσον όμως η πολιτικοποίηση αντανakλά μια αίσθηση διαρκούς πολιορκίας από παντοδύναμους εχθρούς, μπορεί να οδηγήσει σε μη-στοχευμένη βία, απέναντι σε όποιον κάθε φορά κρίνεται ως απειλή (Butter, 2020). Αυτό ίσως επέτρεπε σε πλαίσια υπαρκτών συγκρούσεων, όπως της ελληνικής κοινωνίας, α) να αποφεύγεται η απόδοση ευθύνης στην πραγματική πηγή, β) να κατασκευάζονται πολλαπλοί αποδιοπομπαίοι τράγοι, γ) να συρρικνώνονται οι πιθανότητες αναγνώρισης και επιτυχίας εγχειρημάτων περί ουσιαστικής κοινωνικής αλλαγής (Chryssochoou, 2018). Δηλαδή αν και τα αιτήματα εδράζονται σε υπαρκτά προβλήματα, είναι ένα ζήτημα του ποιος μπορεί να είναι ο στόχος μιας συνωμοσιολογικά πολιτικοποιημένης ταυτότητας. Αν ο εχθρός αντικειμενοποιείται σε αντιληπτά ανταγωνιστικές μειονότητες, οι οποίες αναπαρίστανται ως παραβατικές της κανονιστικής και αξιακής σφαίρας και της ηθικής τάξης (Chryssochoou, 2018· Moscovici, 1987· Staerklé, 2009), ίσως πυροδοτηθεί ένα σπινάλ αποδοχής ολοένα και αυταρχικότερων μορφών κοινωνικής οργάνωσης. Όμως, η συζήτηση αυτή μόλις που ανοίγει εδώ.

Στην Ελλάδα της κρίσης είδαμε απουσία διαφορών στην αναπαράσταση της κοινωνικής οργάνωσης μεταξύ Συστημικών και Απομαγεμένων, εκτός της πίστης στην ατομική κινητικότητα και τη διαφορά στην αποδοχή της πολιτισμικής ποικιλομορφίας. Αυτό ίσως θα σήμαινε ότι σε επόμενη φάση, εφόσον το πολιτικό κατεστημένο αποτύχει εκ νέου να επιλύσει δομικά συστημικά προβλήματα, μπορεί να ενισχυθεί μια τάση για αυταρχικότερη κοινωνική οργάνωση με νέα στρώματα Απομαγεμένων (Linden & Klandermans, 2007). Η ταύτιση μεταξύ Συστημικών και Απομαγεμένων στην πολιτική αυτοτοποθέτηση, αν και προβληματική ως μοναδικός δείκτης, ενισχύει την υπόθεση αυτή.

Η αναπαράσταση ενός έθνους ή λαού που απειλείται από τις ελίτ και τους συνεργούς τους, οι οποίοι συνωμοτούν εναντίον του δεν είναι κάτι νέο (Bergmann, 2018· Mudde & Kaltwasser, 2017). Κατασκευάζεται από εναλλακτικά ακροδεξιά προτάγματα στο δυτικό κόσμο, ενσωματώνοντας και ριζοσπαστικά αιτήματα (Αφουξενίδης και συν., 2021· Taguieff, 2013). Η πίστη των Απομαγεμένων σε Συγκρουσιακές ΘΣ και σε στάσεις υπέρ ριζοσπαστικών αλλαγών, μπορεί να εξηγείται υπό αυτό το πρίσμα, καθώς ο αυταρχισμός και η ρήξη ενδεχομένως δεν θα αντιφάσκουν υπό μια συμπεριληπτική συλλογική ταυτότητα. Εδώ θα μπορούσε να διερευνηθεί το περιεχόμενο των συνωμοσιολογικών αιτημάτων και η αναπαράσταση των φορέων, οι οποίοι ως επιτηδευματίες ταυτότητας (Reicher, 2004/2013), αποδίδουν περιεχόμενο στο κενό σημαίνον της έννοιας ‘λαός’ (Laclau, 2005/2018).

Πολλές σύγχρονες κινητοποιήσεις καταδεικνύουν την ισχύ της πίστης σε ΘΣ. Οι συμμετέχοντες σε αυτές μπορεί να εναγκαλίζονται ΘΣ με τρόπο όχι ευκαιριακό, αλλά συνεκτικό και οργανωμένο. Επίσης δεν είναι σπάνιο ισχυροί ηγέτες να μην διαψεύδουν ή να ενθαρρύνουν τέτοιες αφηγήσεις, όταν η εξουσία τους αμφισβητείται³² (Popp, 2022). Τέτοιες αφηγήσεις, οι οποίες αναπαριστούν ηγεσίες, αντιληπτές ως ηθικές, κόντρα σε ένα διεφθαρμένο και αναξιόπιστο σύστημα, έχει φανεί ότι ενισχύουν τη συνωμοσιολογική σκέψη (van Prooijen & Jostmann, 2013). Η τελευταία με τη σειρά της μπορεί να δικαιολογήσει ακραίες δράσεις με ηθικό προπέτασμα (Hogg, 2021· Rottweiler & Gill, 2022).

Το βασικό μας ερώτημα, με το οποίο προσεγγίσαμε τις μελέτες εδώ ήταν η αναπαραστασιακή φύση των ΘΣ και η σχέση τους με την κοινωνική οργάνωση. Η συνωμοσιολογική συγκρουσιακή διχοτόμηση επικεντρώθηκε σε μια αναπαράσταση μιας κοινωνικής οργάνωσης σε κρίση, η οποία επίσης πριμοδοτεί διχοτομικά πρότυπα. Οι Απομαγεμένοι, πιστοί στην ηθική τάξη και την ελεύθερη αγορά, διαχωρίζουν μεταξύ Καλών και Κακών και μεταξύ Νικητών και Ηττημένων του συστήματος, και αισθάνονται ότι δικαιούνται να είναι στην πλευρά των Καλών και των Νικητών. Οι Απομαγεμένοι πιστεύουν ότι κανείς πρέπει να αρπάζει τις ευκαιρίες που του εμφανίζονται για να ανέλθει κοινωνικά. Από την πλευρά τους λοιπόν τήρησαν το κοινωνικό συμβόλαιο. Το προφίλ των Απομαγεμένων δείχνει ότι οι πιστοί σε ΘΣ δεν είναι εξωτικά πουλιά, αλλά ένα κοινό με σημαντική παρουσία εντός των δειγμάτων. Είναι οι λιγότερο μορφωμένοι, οι πιο φτωχοποιημένοι και οι μεγαλύτεροι σε ηλικία σε σχέση με τις άλλες ομάδες. Ίσως βλέπουν ότι μπορεί να μην έχουν ξανά την ευκαιρία να ανέλθουν. Αυτό δε χρειάζεται μόνο να εξηγηθεί, αλλά και να επιλυθεί με κάποιον τρόπο. Έρευνες με πραγματικά αντιπροσωπευτικά δείγματα θα έριχναν περισσότερο φως στις σχέσεις, τις οποίες είδαμε να διαμορφώνονται εδώ εντός της ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας.

Ένα τελευταίο σημείο σημαντικό να τονιστεί, είναι ότι η κοινωνιοψυχολογική έρευνα, η οποία δείχνει μια σύμπλευση μεταξύ των δύο πολιτικών άκρων και των συνωμοσιολογικών πεποιθήσεων, στο βαθμό που αγνοεί το πλαίσιο, δεν μπορεί να εξηγήσει τη μαζική απήχηση του φαινομένου και ίσως δεν αποφεύγει να

³² Παράδειγμα είναι τα γεγονότα στο Καπιτώλιο στις 6 Γενάρη 2021, μετά την ήττα του Trump. Οι ΘΣ, είχαν κεντρικό ρόλο στη δράση και αντίληψη των πρωταγωνιστών. Η πορεία διαμόρφωσής τους από ιδέα σε υλική δύναμη δεν ήταν ξαφνική αλλά μακρόχρονη. Ρόλο σε αυτό έπαιξε τόσο η πολιτική επιρροή του ίδιου του Trump όσο και η διάχυση της τεχνολογίας και της δυνατότητας για ανταλλαγή πληροφοριών και απόψεων (Kapferer & Kapferer, 2021).

παθολογικοποιεί τη συνωμοσιολογική σκέψη, ως περιθωριακή ή στιγματισμένη (βλ. Imhoff et al., 2022b· van Prooijen et al., 2015). Οι ΘΣ, ως κοινωνικές αναπαραστάσεις αναγνωρίζονται όταν υπάρχει ευρύτερη κοινωνική μετακίνηση, εξαιτίας δομικών αδυναμιών να διατηρηθεί η σταθερότητα και η βεβαιότητα για τα πράγματα. Μάλιστα φάνηκε ότι αναγνωρίζονται πολύ περισσότερο από ένα κοινωνιοψυχολογικό προφίλ, το οποίο δεν αμφισβητεί το σύστημα. Από την άλλη οι Αμφισβητίες, φάνηκε ότι υιοθετούν συγκρουσιακές ΘΣ, όμως αυτές δεν είχαν καμία επίδραση για καμία από τις στάσεις και τις συμπεριφορές της ομάδας αυτής. Φαίνεται δηλαδή ότι όσοι αμφισβητούν το σύστημα δεν εξαρτούν τη δράση τους από την πίστη σε ΘΣ.

Με βάση τα παραπάνω, οι ΘΣ δεν φαίνεται να είναι κοινές ή συνηθέστερες και στα δύο άκρα ενός παραδοσιακού πολιτικού φάσματος. Διατηρούν πολύ περισσότερους δεσμούς και κοινά στοιχεία με μια ακραία συντηρητική κοσμοθεωρία, την οποία μπορεί να υιοθετούν όσοι είναι διατεθειμένοι να κάνουν τα πάντα για να μην αλλάξει τίποτα. Αυτό πιστεύουμε ότι είδαμε με τη μελέτη αυτή και καθιστά πολύτιμη τη μελέτη των ΘΣ ως μιας γνώσης ‘από τα κάτω’. Η προσέγγιση υπό ένα αναπαραστασιακό πρίσμα μπορεί να συνεισφέρει και σε άλλα κοινωνιοψυχολογικά πεδία, με στόχο την κατανόηση του πώς διαμορφώνεται ο κόσμος και τι είδους σχέσεις τον διέπουν, σε μια περίοδο που οι κρίσεις πολλαπλασιάζονται και βαθαίνουν. Και υπό αυτή την έννοια, ναι, όλα συνδέονται!

Πηγές – Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αφουξενίδης, Α., Πετρίδης, Π., Πέτρου, Μ., & Καβουλάκος, Κ. (2021). *Ακροδεξιά κοινωνικά δίκτυα. Διερεύνηση του πολιτικού και πολιτισμικού ακτιβισμού*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κουσουρή, Δ. (2014). Ο φασισμός στην Ελλάδα: Συνέχειες και ασυνέχειες κατά τον ευρωπαϊκό 20ο αιώνα. Στο Δ. Χριστόπουλος (Επ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η ακροδεξιά* (σ. 33-81). Νήσος.
- Παναγιωτόπουλος, Π. (2021). *Περιπέτειες της μεσαίας τάξης. Κοινωνιολογικές καταγραφές στην Ελλάδα της ύστερης μεταπολίτευσης*. Επίκεντρο.
- Πεπόνης, Δ. Β. (2023). *Το τέλος της μεγάλης παρέκκλισης. Από την Ουκρανία και την πανδημία στη Νέα Πλανητική Τάξη*. Τόπος.
- Σεφεριάδης, Σ. (2021). *Λαϊκισμός, Δημοκρατία, Αριστερά. Η πρόκληση της μεθόδου*. Αθήνα: Τόπος.
- Χριστόπουλος, Δ. (2014) Η πολιτική διακύβευση της χαρτογράφησης του ακροδεξιού εξτρεμισμού στο ελληνικό κράτος. Στο Δ. Χριστόπουλος (Επ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η ακροδεξιά* (σ. 17-32). Νήσος.
- Χρυσόχοου, Ξ. (2011). *Πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Οι κοινωνιοψυχολογικοί ορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας*. Πεδίο.
- Baumann, Z., (2022). *Ρετροτοπία*. Νησίδες.
- Baumann, Z., (2017). *Ρευστοί καιροί. Η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας*. Μεταίχμιο.
- Deconchy, J. P., & Dru, V. (2011). *Αυταρχισμός*. Αθήνα: Πεδίο.
- Chryssochoou X., & Volpato, C., (2004/2013). Η κοινωνική επιρροή και η ισχύς των μειονοτήτων: μια ανάλυση του Κομμουνιστικού Μανιφέστου. Στο Ξ. Χρυσόχοου & Τ. Ιατρίδης (Επ.), *Όψεις της ηγεμονίας στις φιλελεύθερες κοινωνίες* (σελ. 616-669). Πεδίο.
- Hobsbawm, J. E. (2015). *Η εποχή των επαναστάσεων, 1789-1848*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Hobsbawm, J. E. (2012). *Η εποχή του κεφαλαίου, 1848-1875*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Lacorne, D. (2021). *Τα όρια της ανεκτικότητας. Οι αξίες του Διαφωτισμού και ο φανατισμός*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

- Le Bon, G. (1895/2004). *Η ψυχολογία των μαζών*. Ζήτρος.
- Marx, K., & Engels, F. (1848/2018). *Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος*. ΚΨΜ.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2017). *Λαϊκισμός: Μια σύντομη εισαγωγή*.
Επίκεντρο.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013). *Λαϊκισμός στην Ευρώπη και την Αμερική*.
Απειλή ή διόρθωση για τη δημοκρατία; Επίκεντρο.
- Neumann, F. (2011). *Άγχος και Πολιτική*. Έρασμος.
- Reicher, S. & Haslam A. S. (2006). Επανεξετάζοντας την ψυχολογία της τυραννίας: η μελέτη φυλακής του BBC. Στο Ξ. Χρυσόχου & Τ. Ιατρίδης (Επ.), *Όψεις της ηγεμονίας στις φιλελεύθερες κοινωνίες* (σελ. 670-751). Πεδίο.
- Reicher, S. (2004/2013). Το κοινωνικό πλαίσιο της κοινωνικής ταυτότητας: Κυριαρχία, αντίσταση και αλλαγή. Στο Ξ. Χρυσόχου & Τ. Ιατρίδης (Επ.), *Όψεις της ηγεμονίας στις φιλελεύθερες κοινωνίες* (σελ. 467-510). Πεδίο.
- Simon, B., & Klandermans, B. (2001/2013). Πολιτικοποιημένη συλλογική ταυτότητα: μια κοινωνιοψυχολογική ανάλυση. Στο Ξ. Χρυσόχου & Τ. Ιατρίδης (Επ.), *Όψεις της ηγεμονίας στις φιλελεύθερες κοινωνίες* (σελ. 570-615). Πεδίο.
- Taguieff, P. A. (2016). *Σύντομη πραγματεία περί συνωμοσιολογίας*. Πατάκης.
- Taguieff, P. A. (2015). *Συνωμοσιολογική σκέψη και «θεωρίες συνωμοσίας»*.
Επίκεντρο.
- Taguieff, P. A. (2015). *Τι είναι αντισημιτισμός*; Εστία.
- Taguieff, P. A. (2006). *Ο μύθος των σοφών της Σιών*. Πόλις.
- Traverso, E. (2013). *Οι ρίζες της ναζιστικής βίας. Μια ευρωπαϊκή γενεαλογία*.
Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Weber, M. (2006). *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*.
Gutenberg.

Ξενόγλωσση

- Aarnio, K., & Lindeman, M. (2005). Paranormal beliefs, education, and thinking styles. *Personality and individual differences*, 39(7), 1227-1236.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.04.009>
- Abalakina-Paap, M., Stephan, W. G., Craig, T., & Gregory, W. L. (1999). Beliefs in conspiracies. *Political Psychology*, 20(3), 637-647.
<https://doi.org/10.1111/0162-895X.00160>
- Adler, N. E., Epel, E. S., Castellazzo, G., & Ickovics, J. R. (2000). Relationship of subjective and objective social status with psychological and physiological functioning: Preliminary data in healthy, White women. *Health Psychology*, 19(6), 586–592. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.19.6.586>
- Adorno, T. Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N., (1967). *The authoritarian personality*. Wiley.
- Alper, S. (2023). There are higher levels of conspiracy beliefs in more corrupt countries. *European Journal of Social Psychology*, 53(3), 503-517.
<https://doi.org/10.1002/ejsp.2919>
- Alper, S., Bayrak, F., and Yilmaz, O. (2021). Psychological correlates of COVID-19 conspiracy beliefs and preventive measures: Evidence from Turkey. *Current Psychology*, 40, 5708–5717. 10.1007/s12144-020-00903-0
- Altemeyer, B. (2002). Dogmatic behavior among students: Testing a new measure of dogmatism. *The Journal of social psychology*, 142(6), 713-721.
<https://doi.org/10.1080/00224540209603931>
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. University of Manitoba Press.
- Arens, R. (1953). Conspiracy Revisited. *Buffalo Law Review*, 3, 242.
- Bale, J. M. (2007). Political paranoia v. political realism: on distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. *Patterns of Prejudice*, 41(1), 45-60. <https://doi.org/10.1080/00313220601118751>
- Bar-Tal, D., & Hammack, P. L. (2012). Conflict, delegitimization, and violence. In L. R. Tropp (Ed.), *The Oxford handbook of intergroup conflict* (pp. 29–52). Oxford University Press.
- Barkun, M. (2016). Conspiracy Theories as Stigmatized Knowledge. *Diogenes* 62(3–4), 114-120. 10.1177/0392192116669288

- Barkun, M. (2003). *Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*. University of California Press.
- Barron, D., Furnham, A., Weis, L., Morgan, K. D., Towell, T., & Swami, V. (2018). The relationship between schizotypal facets and conspiracist beliefs via cognitive processes. *Psychiatry research*, 259, 15-20.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.10.001>
- Bartlett, J., & Miller, C. (2010). *The power of unreason: Conspiracy theories, extremism and counter-terrorism*. Demos.
- Barth, B. (2014). Stab-in-the-back Myth. In U. Daniel, P. Gatrell, O. Janz, H. Jones, J. Keene, A. Kramer, & B. Nasson (Eds.). *1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War*. Freie Universität Berlin. 10.15463/ie1418.10040
- Bauer, M. W., & Gaskell, G. (2002). *Biotechnology-the making of a global controversy*. Cambridge University Press.
- Bauer, M. W., & Gaskell, G. (1999). Towards a paradigm for research on social representations. *Journal for the theory of social behaviour*, 29(2), 163-186.
<https://doi.org/10.1111/1468-5914.00096>
- Bell, D. (2000). *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties: with "The resumption of history in the new century"*. Harvard University Press.
- Bergmann, E., & Butter, M. (2020). Conspiracy theory and populism. In M. Butter and P. Knight (Eds.), *The Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 330-343). Routledge.
- Bergmann, E. (2021). The Eurabia conspiracy theory. In A. Önnarfors, & A. Krouwel (Eds.) *Europe: Continent of conspiracies: Conspiracy theories in and about Europe*, 36-53. Routledge.
- Bergmann, E. (2018). *Conspiracy & populism: The politics of misinformation*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-90359-0>
- Biddlestone, M., Cichocka, A., Žeželj, I., & Bilewicz, M. (2020). Conspiracy theories and intergroup relations. In M. Butter and P. Knight (Eds.), *The Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 219-230). Routledge.
- Bilewicz, M., Winiewski, M., Kofta, M., & Wójcik, A. (2013). Harmful ideas. The structure and consequences of anti-Semitic beliefs in Poland. *Political Psychology*, 34, 821-839. 10.1111/pops.12024

- Billig, M. (1987). Anti-Semitic themes and the British far Left: some social-psychological observations on indirect aspects of the conspiracy tradition. In C. F. Graumann and S. Moscovici (Eds.), *Changing conceptions of conspiracy* (pp. 115-136). Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4618-3_7
- Bird, S. T., & Bogart, L. M. (2005). Conspiracy beliefs about HIV/AIDS and birth control among African Americans: implications for the prevention of HIV, other STIs, and unintended pregnancy. *Journal of Social Issues*, 61(1), 109-126.
- Blanuša, N., & Hristov, T. (2020). Psychoanalysis, critical theory and conspiracy theory. In M. Butter and P. Knight (Eds.), *Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 67-80). Routledge.
- Bleakley, P. (2021). Panic, pizza and mainstreaming the alt-right: A social media analysis of Pizzagate and the rise of the QAnon conspiracy. *Current Sociology*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00113921211034896>
- Bogart, L. M., & Thorburn, S. (2006). Relationship of African Americans' sociodemographic characteristics to belief in conspiracies about HIV/AIDS and birth control. *Journal of the National Medical Association*, 98(7), 1144.
- Bogart, L. M., and Thorburn, S. (2005). Are HIV/AIDS conspiracy beliefs a barrier to HIV prevention among African Americans? *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes*, 38, 213–218.
- Bötticher, A. (2017). Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism. *Perspectives on Terrorism*, 11(4), 73–77. <http://www.jstor.org/stable/26297896>
- Bronner, G. (2020). Why are conspiracy theories doing so well? The case of Charlie Hebdo. *Diogenes*, 0392192120924532.
- Bronner, S. E. (2019). *A rumor about the Jews: Conspiracy, anti-Semitism, and the protocols of Zion*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-95396-0>
- Brotherton, R., & French, C. C. (2014). Belief in conspiracy theories and susceptibility to the conjunction fallacy. *Applied Cognitive Psychology*, 28(2), 238-248. <https://doi.org/10.1002/acp.2995>
- Brotherton, R., French, C. C., & Pickering, A. D. (2013). Measuring belief in conspiracy theories: the generic conspiracist beliefs scale. *Frontiers in Psychology*, 4, 1-15. 10.3389/fpsyg.2013.00279

- Bruder, M., & Kunert, L. (2022). The conspiracy hoax? Testing key hypotheses about the correlates of generic beliefs in conspiracy theories during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Psychology*, 57(1), 43-48.
<https://doi.org/10.1002/ijop.12769>
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. (2013). Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 4, 1-15.
10.3389/fpsyg.2013.00225
- Butter, M., & Knight, P. (Eds.). (2020). *Routledge handbook of conspiracy theories*. Routledge.
- Butter, M. (2020). Conspiracy Theories in Films and Television Shows. In: M. Butter & P. Knight (Eds.) *Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 457-468). Routledge.
- Butter, M. (2014). *Plots, Designs, and Schemes: American Conspiracy Theories from the Puritans to the Present*. De Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783110346930>
- Byford, J. (2014). Beyond belief: The social psychology of conspiracy theories and the study of ideology. In C. Antaki & S. Condor (Eds.), *Rhetoric, ideology and social psychology: Essays in Honour of Michael Billig*. (pp. 97-107). Routledge/Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203386088>
- Byford, J., (2011). *Conspiracy Theories. A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan.
10.1057/9780230349216
- Byrne, B. M. (2001). Structural equation modeling with AMOS, EQS, and LISREL: Comparative approaches to testing for the factorial validity of a measuring instrument. *International journal of testing*, 1(1), 55-86.
https://doi.org/10.1207/S15327574IJT0101_4
- Camargo, B. V., & Justo, A. M. (2013). Iramuteq: Tutorial para uso do software de análise textual IRAMUTEQ. *Santa Catarina: Laboratório de Psicologia Social da Comunicação e Cognição–LACCOS/Universidade Federal de Santa Catarina*. Recuperado de: <http://www.iramuteq.org/documentation/fichiers/tutoriel-en-portugais>.
- Capoccia, G. (2000). *Defending democracy: strategies of reaction to political extremism in inter-war Europe*. European University Institute.

- Casara, B. G. S., Suitner, C., & Jetten, J. (2022). The impact of economic inequality on conspiracy beliefs. *Journal of Experimental Social Psychology*, 92, 104245. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2021.104245>
- Clarke, S. (2023). Is There a New Conspiracism?. *Social Epistemology*, 37(1), 127-140. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2057369>
- Clarke, S. (2007). Conspiracy Theories and the Internet: Controlled Demolition and Arrested Development. *Episteme*, 4(2), 167-180. 10.3366/epi.2007.4.2.167
- Clarke, S. (2002). Conspiracy theories and conspiracy theorizing. *Philosophy of the Social Sciences*, 32(2), 131-150. <https://doi.org/10.1177/004931032002001>
- Cichocka, A., Marchlewska, M., & de Zavala, A. G. (2016). Does self-love or self-hate predict conspiracy beliefs? Narcissism, self-esteem, and the endorsement of conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 7(2), 157-166. <https://doi.org/10.1177/1948550615616170>
- Chryssochoou, X. (2022). Who fears Social Representations? The struggle for the development of a democratic knowledge. In Pires-Valentim, J. (Ed.) *Representações Sociais. Para Conhecer o senso comum* (pp. 150-163). Silabo
- Chryssochoou, X. (2018). ‘Betrayed Believers’: The Target of Influence of Extreme Right-Wing Minorities. *International Review of Social Psychology*, 31(1). <http://doi.org/10.5334/irsp.38>
- Cohn, N. (1975/2001). *Europe's inner demons: An enquiry inspired by the great witch-hunt*. University of Chicago Press.
- Cohn, N. (1967). *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World Conspiracy and the Protocol of the Elders of Zion*. Harper and Row.
- Coleman, M., & Grove, K. (2009). Biopolitics, biopower, and the return of sovereignty. *Environment and Planning D: Society and Space*, 27(3), 489-507. <https://doi.org/10.1068%2Fd3508>
- Crocker, J., Luhtanen, R., Broadnax, S., & Blaine, B. E. (1999). Belief in US government conspiracies against Blacks among Black and White college students: Powerlessness or system blame?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(8), 941-953. doi.org/10.1177/01461672992511003
- Danto, E. A. 2012. Have You No Shame – American Redbaiting of Europe’s Psychoanalysts. In J. Damousi & M. B. Plotkin (Eds.), *Freedom and Politics: Histories of Psychoanalysis under Conditions of Restricted Political Freedom* (pp. 244–263). Oxford University Press.

- Davis, D. B. (1970). *The slave power conspiracy and the paranoid style*. Louisiana State University Press.
- De Lange, S., & Mudde, C. (2005). Political extremism in Europe. *European Political Science*, 4, 476–488. <https://doi.org/10.1057/palgrave.eps.2210056>
- Debrix, F., & Barder, A. D. (2009). Nothing to fear but fear: Governmentality and the biopolitical production of terror. *International Political Sociology*, 3(4), 398–413. <https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2009.00083.x>
- Del Vicario, M., Bessi, A., Zollo, F., Petroni, F., Scala, A., Caldarelli, G., Stanley, H. E., & Quattrociocchi, W. (2016). The spreading of misinformation online. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(3), 554–559. <https://doi.org/10.1073/pnas.1517441113>
- Diamanti, S., Iatridis, T., & Kadianaki, I. (2023). Lay representations of diversity: Questioning assumptions about categorical differences and social inequality. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 33(3), 521–535. <https://doi.org/10.1002/casp.2654>
- Dimock, M. E. (1937). *Modern politics and administration: a study of the creative state*. New York: American Book Company.
- Doise, W., & Staerklé, C. (2002). From social to political psychology: The societal approach. In K. Monroe (Ed.), *Political psychology* (pp. 151–172). Lawrence Erlbaum.
- Doise, W., Spini, D., & Clémence, A. (1999). Human rights studied as social representations in a cross-national context. *European journal of social psychology*, 29(1), 1–29. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(199902\)29:1<1::AID-EJSP909>3.0.CO;2-%23](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992(199902)29:1<1::AID-EJSP909>3.0.CO;2-%23)
- Doise, W., Clémence, A., Lorenzi-Cioldi, F., & Bourdieu, P. (1992). *Représentations sociales et analyses de données*. Presses Universitaires de Grenoble.
- Doise, W. & Mapstone, E. T., (1986). *Levels of explanation in social psychology*. Cambridge University Press.
- Doise, W. (1990). Les Représentations sociales. In R. Guiglione, C. Bonnet, & J. F. Richard (Eds.), *Traité de Psychologie Cognitive*. Dunod.
- Doise, W. (1980). Doise, W. (1980). Levels of explanation in the European Journal of Social Psychology. *European Journal of Social Psychology*, 10(3), 213–231.

- Douglas, K. M., Cichocka, A., & Sutton, R. M. (2020). Motivations, emotions and belief in conspiracy theories. In M. Butter and P. Knight (Eds.), *Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 181-191). Routledge.
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political Psychology*, 40, 3-35. <https://doi.org/10.1111/pops.12568>
- Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2018). Why conspiracy theories matter: A social psychological analysis. *European Review of Social Psychology*, 29(1), 256-298. <https://doi.org/10.1080/10463283.2018.1537428>
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., & Cichocka, A. (2017). The psychology of conspiracy theories. *Current directions in psychological science*, 26(6), 538-542. doi.org/10.1177/0963721417718261
- Douglas, K. M., & Leite, A. C. (2017). Suspicion in the workplace: Organizational conspiracy theories and work-related outcomes. *British Journal of Psychology*, 108(3), 486-506. doi.org/10.1111/bjop.12212
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., Callan, M. J., Dawtry, R. J., & Harvey, A. J. (2016). Someone is pulling the strings: Hypersensitive agency detection and belief in conspiracy theories. *Thinking & Reasoning*, 22(1), 57-77. <https://doi.org/10.1080/13546783.2015.1051586>
- Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2015). Climate change: Why the conspiracy theories are dangerous. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 71(2), 98–106. <https://doi.org/10.1177/0096340215571908>
- Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2011). Does it take one to know one? Endorsement of conspiracy theories is influenced by personal willingness to conspire. *British Journal of Social Psychology*, 50(3), 544-552. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2010.02018.x>
- Duckitt, J., Wagner, C., du Plessis, I., & Birum, I. (2002). The psychological bases of ideology and prejudice: Testing a dual process model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(1), 75–93. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.1.75>
- Durkheim, E. (1898/1996). Représentations individuelles et représentations collectives. *Revue de Métaphysique et de Morale*, 6(3), 273–302. Presses Universitaires de France.

- Einstein, K. L., & Glick, D. M. (2015). Cynicism, Conspiracies, and Contemporaneous Conditions Moderating Experimental Treatment Effects. *Manuscript, Boston University, Department of Political Science.*
- Elchereth, G., Doise, W., & Reicher, S. (2011). On the knowledge of politics and the politics of knowledge: How a social representations approach helps us rethink the subject of political psychology. *Political Psychology*, 32(5), 729-758. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2011.00834.x>
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (2002). Self and social identity. *Annual review of psychology*, 53(1), 161-186. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135228>
- Franks, B., Bangerter, A., Bauer, M. W., Hall, M., & Noort, M. C. (2017). Beyond “monologicality”? Exploring conspiracist worldviews. *Frontiers in psychology*, 8, 861. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00861>.
- Franks, B., Bangerter, A., & Bauer, M. W. (2013). Conspiracy theories as quasi-religious mentality: an integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory. *Frontiers in psychology*, 4, 424. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00424>
- Federico, C. M., Williams, A. L., & Vitriol, J. A. (2018). The role of system identity threat in conspiracy theory endorsement. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 927-938. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2495>
- Frischlich, L. (2022). “Resistance!”: Collective Action Cues in Conspiracy Theory-Endorsing Facebook Groups. *Media and communication*, 10(2), 130-143. <https://doi.org/10.17645/mac.v10i2.5182>
- Furnham, A., & Grover, S. (2021). Do you have to be mad to believe in conspiracy theories? Personality disorders and conspiracy theories. *International Journal of Social Psychiatry* 68, 1454–1461. [10.1177/00207640211031614](https://doi.org/10.1177/00207640211031614)
- Gabriel, Y. (2016). Narrative ecologies and the role of counter-narratives: The case of nostalgic stories and conspiracy theories. In S. Frandsen, T. Kuhn, & M.W. Lundholt (Eds.), *Counter-narratives and organization* (pp. 208-226). Routledge.
- Gervais, W. M., & Norenzayan, A. (2012). Analytic thinking promotes religious disbelief. *Science*, 336(6080), 493-496. [10.1126/science.1215647](https://doi.org/10.1126/science.1215647)
- Giry, J. (2017). A Specific Social Function of Rumors and Conspiracy Theories: Strengthening Community’s Ties in Trouble Times. A Multilevel Analysis.

- Slovenský národopis*, 65(2), 187-202. <https://hal.science/hal-01687422/document>
- Goertzel, T. (2010). Conspiracy theories in science: Conspiracy theories that target specific research can have serious consequences for public health and environmental policies. *EMBO reports*, 11(7), 493-499. 10.1038/embor.2010.84
- Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 731-742. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0147905>
- Golec de Zavala, A., & Federico, C. M. (2018). Collective narcissism and the growth of conspiracy thinking over the course of the 2016 United States presidential election: A longitudinal analysis. *European Journal of Social Psychology*, 48, 1011–1018. 10.1002/ejsp.2496
- Goreis, A., & Voracek, M. (2019). A systematic review and meta-analysis of psychological research on conspiracy beliefs: Field characteristics, measurement instruments, and associations with personality traits. *Front. Psychol.* 10:205. 10.3389/fpsyg.2019.00205
- Gosling, S. D., Rentfrow, P. J., & Swann Jr, W. B. (2003). A very brief measure of the Big-Five personality domains. *Journal of Research in personality*, 37(6), 504-528. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(03\)00046-1](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(03)00046-1)
- Graeupner, D., & Coman, A. (2017). The dark side of meaning-making: How social exclusion leads to superstitious thinking. *Journal of Experimental Social Psychology*, 69, 218-222. 10.1016/j.jesp.2016.10.003
- Graumann, C. F. (1987). Conspiracy: History and social psychology—A synopsis. In C. F. Graumann and S. Moscovici (Eds.), *Changing conceptions of conspiracy* (pp. 245-251). Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4618-3_15
- Green, R., & Douglas, K. M. (2018). Anxious attachment and belief in conspiracy theories. *Personality and Individual Differences*, 125, 30-37. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.12.023>
- Grzesiak-Feldman, M. (2015). Are the high authoritarians more prone to adopt conspiracy theories? The role of right-wing authoritarianism in conspiratorial thinking. In M. Bilewicz, A. Cichocka & W. Soral (Eds.), *The Psychology of Conspiracy* (pp. 117-139). Routledge.

- Grießinger, A. (1987). Social Conflict and Conspiracy in Nuremberg 1789–1797. In C. F. Graumann and S. Moscovici (Eds.), *Changing Conceptions of Conspiracy* (pp. 137-149). Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4618-3_8
- Groh, D. (1987). The temptation of conspiracy theory, or: Why do bad things happen to good people? Part I: Preliminary draft of a theory of conspiracy theories. In C. F. Graumann and S. Moscovici (Eds.), *Changing conceptions of conspiracy* (pp. 1-13). Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4618-3_1
- Hamsher, J. H., Geller, J. D., & Rotter, J. B. (1968). Interpersonal trust, internal-external control, and the Warren Commission report. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9(3), 210–215. <https://doi.org/10.1037/h0025900>
- Harambam, J., & Aupers, S. (2015). Contesting epistemic authority: Conspiracy theories on the boundaries of science. *Public understanding of science*, 24(4), 466-480. <https://doi.org/10.1177/0963662514559891>
- Haselton, M. G., & Buss, D. M. (2000). Error management theory: A new perspective on biases in cross-sex mind reading. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 81–91. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.1.81>
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. Wiley.
- Heil, J. (2012). Thomas of Monmouth and the Protocols of the Sages of Narbonne. In R. Landes & S.T. Katz (Eds.), *The Paranoid Apocalypse: a hundred-year retrospective on 'The Protocols of the Elders of Zion'* (pp. 56-76). New York University Press.
- Hofstadter, R. (1966/2012). *The paranoid style in American politics*. New York: Vintage.
- Hogg, M. A. (2021). Uncertain self in a changing world: A foundation for radicalisation, populism, and autocratic leadership. *European Review of Social Psychology*, 32(2), 235-268. <https://doi.org/10.1080/10463283.2020.1827628>
- Hogg, M.A. (2016). Social Identity Theory. In McKeown, S., Haji, R., & Ferguson, N. (Eds.), *Understanding Peace and Conflict through Social Identity Theory* (pp. 3-17). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-29869-6_1

- Hogg, M. A. (2014). From Uncertainty to Extremism: Social Categorization and Identity Processes. *Current Directions in Psychological Science*, 23(5), 338–342. <https://doi.org/10.1177/0963721414540168>
- Hogg, M. A. (2012). Self-uncertainty, social identity, and the solace of extremism. In M. A. Hogg & D. L. Blaylock (Eds.), *Extremism and the psychology of uncertainty* (pp. 19–35). Wiley-Blackwell.
- Hogg, M. A. (2007). Uncertainty–identity theory. *Advances in experimental social psychology*, 39, 69-126. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(06\)39002-8](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(06)39002-8)
- Hogg, M. A. (2000). Social identity and social comparison. In J. Suls and L. Wheeler (Eds.), *Handbook of social comparison: Theory and research* (pp. 401–421). New York: Kluwer/Plenum.
- Hollander, B. A. (2018). Partisanship, individual differences, and news media exposure as predictors of conspiracy beliefs. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 95(3), 691-713. <https://doi.org/10.1177/1077699017728919>
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic journal of business research methods*, 6(1), 53-60. <https://academic-publishing.org/index.php/ejbrm/article/view/1224>
- Hornsey, M. J., Pearson, S., Kang, J., Sassenberg, K., Jetten, J., van Lange, P. A., Medina, L. G., Amiot, C. E., Ausmees, L., Baguma P., Barry, O., Becker, M., Bilewicz, M., Castelain, T., Costantini, J., Dindins, G., Espinosa, A., Finchilescu, G., Friese, M., González, R., Goto, N., Gómez, A., Halama, P., Ilustrisimo, R., Jiga-Boy, G. M., Karl, J., Kuppens, P., Loughnan, S., Markovikj, M., Mastor, K. A., McLatchie, N., Novak, L. M., Onyekachi, B. N., Peker, M., Rizwan, M., Schaller, M., Suh., E. M., Talaifar, S., Tong, E. M. W., Torres, A., Turner, R. N., Vauclair, C-M., Vinogradov, A., Wang, Z., Yeung, V. W. L., & Bastian, B. (2023). Multinational data show that conspiracy beliefs are associated with the perception (and reality) of poor national economic performance. *European Journal of Social Psychology*, 53(1), 78-89. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2888>
- Husting, G., & Orr, M. (2007). Dangerous machinery: “Conspiracy theorist” as a transpersonal strategy of exclusion. *Symbolic interaction*, 30(2), 127-150. <https://doi.org/10.1525/si.2007.30.2.127>

- Iatridis, T. (2019). The Janus of diversity: May the ideology of individual diversity rationalize social inequalities?. *Political Psychology*, 40(1), 183-201.
<https://doi.org/10.1111/pops.12502>
- Imhoff, R., Bertlich, T., and Frenken, M. (2022a). Tearing apart the “evil” twins: A general conspiracy mentality is not the same as specific conspiracy beliefs. *Current Opinion in Psychology*, 46:101349. 10.1016/j.copsyc.2022.101349
- Imhoff, R., Zimmer, F., Klein, O., António, J. H., Babinska, M., Bangerter, A., Bilewicz, M., Blanuša, N., Bovan, K., Bužarovska, R., Cichocka, A., Delouvée, S., Douglas, K. M., Dyrendal, A., Etienne, T., Gjoneska, B., Graf, S., Gualda, E., Hirschberger, G., Kende, A., Kutiyiski, Y., Krekó, P., Krouwel, A., Mari, S., Milošević Đorđević, J., Panasiti, M. S., Pantazi, M., Petkovski, L., Porciello, G., Rabelo, A., Radu, R. N., Sava, F. A., Schepisi, M., Sutton, R. M., Swami, V., Thórisdóttir, H., Turjačanin, V., Wagner-Egger, P., Žeželj, I., & van Prooijen, J-W. (2022b). Conspiracy mentality and political orientation across 26 countries. *Nature human behaviour*, 6(3), 392-403.
<https://doi.org/10.1038/s41562-021-01258-7>
- Imhoff, R., & Lamberty, P. (2020). Conspiracy beliefs as psycho-political reactions to perceived power. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 192-205). Routledge.
- Imhoff, R., & Lamberty, P. (2018). How paranoid are conspiracy believers? Toward a more fine-grained understanding of the connect and disconnect between paranoia and belief in conspiracy theories. *European journal of social psychology*, 48(7), 909-926. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2494>
- Imhoff, R., Lamberty, P., & Klein, O. (2018). Using Power as a Negative Cue: How Conspiracy Mentality Affects Epistemic Trust in Sources of Historical Knowledge. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 44(9), 1364–1379.
<https://doi.org/10.1177/0146167218768779>
- Imhoff, R., & Bruder, M. (2014). Speaking (un-) truth to power: Conspiracy mentality as a generalized political attitude. *European Journal of Personality*, 28(1), 25-43. <https://doi.org/10.1002/per.1930>
- Jacob, M., & Crow, M. (2014). Freemasonry and the Enlightenment. In H. Bogdan & J. A. M. Snoek (Eds.) *Handbook of Freemasonry* (pp. 100-116). Brill.

- Jacques-Chaquin, N. (1987). Demoniac conspiracy. In C. F. Graumann and S. Moscovici (Eds.), *Changing Conceptions of Conspiracy* (pp. 71-85). Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4618-3_4
- Jasko K., Kruglanski, A. W., & Webber, D. (2020). Political extremism and Social Psychology. In P.A.M. van Lange, E.T. Higgins & A.W. Kruglanski (Eds.). *Social psychology: Handbook of basic principles, 3rd edition*. Guilford.
- Jenkins, R. (2000). Disenchantment, enchantment and re-enchantment: Max Weber at the millennium. *Max Weber Studies*, 11-32.
<https://www.jstor.org/stable/24579711>
- Jetten, J., Peters, K., & Casara, B. G. S. (2022). Economic inequality and conspiracy theories. *Current Opinion in Psychology*, 101358.
<https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101358>
- Joffe, H. and Staerkle, C. (2007). The centrality of the self-control ethos in western aspersions regarding outgroups: A social representational approach to stereotype content. *Culture & Psychology*, 13, 395-418.
- Jolley, D., Mari, S. & Douglas, K. M. (2020). Consequences of Conspiracy Theories. In M. Butler & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. Consequences of Conspiracy Theories (pp. 231-241). Routledge.
- Jolley, D., Meleady, R., & Douglas, K. M. (2020). Exposure to intergroup conspiracy theories promotes prejudice which spreads across groups. *British Journal of Psychology*, 111(1), 17-35. <https://doi.org/10.1111/bjop.12385>
- Jolley, D., & Paterson, J. L. (2020). Pylons ablaze: Examining the role of 5G COVID-19 conspiracy beliefs and support for violence. *British journal of social psychology*, 59(3), 628-640. <https://doi.org/10.1111/bjso.12394>
- Jolley, D., Douglas, K. M., Leite, A. C., & Schrader, T. (2019). Belief in conspiracy theories and intentions to engage in everyday crime. *British Journal of Social Psychology*, 58(3), 534-549. <https://doi.org/10.1111/bjso.12311>
- Jolley, D., Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2018). Blaming a few bad apples to save a threatened barrel: The system-justifying function of conspiracy theories. *Political Psychology*, 39(2), 465-478. <https://doi.org/10.1111/pops.12404>
- Jolley, D., & Douglas, K. M. (2017). Prevention is better than cure: Addressing anti-vaccine conspiracy theories. *Journal of Applied Social Psychology*, 47(8), 459-469. <https://doi.org/10.1111/jasp.12453>

- Jolley, D., & Douglas, K. M. (2014a). The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. *British Journal of Psychology*, 105(1), 35-56. <https://doi.org/10.1111/bjop.12018>
- Jolley, D., & Douglas, K.M. (2014b). The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions. *PLoS ONE* 9(2): e89177. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0089177>
- Jones, L., (Ed.) (2004). *Encyclopedia of Religion*. Macmillan Reference.
- Jost, J. T., Ledgerwood, A., & Hardin, C. D. (2008). Shared reality, system justification, and the relational basis of ideological beliefs. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), 171-186. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00056.x>
- Jost, J. T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58(2), 263-314. <https://doi.org/10.1111/bjso.12297>
- Jovchelovitch, S. & Priego-Hernandez, J. (2015). Cognitive Polyphasia, knowledge encounters and public spheres. In: G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell and J. Valsiner (Eds.), *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 163-178). Cambridge University Press.
- Jungkunz, S. (2022). *The Nature and Origins of Political Extremism In Germany and Beyond*, New Perspectives in German Political Studies. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-83336-7_2
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Macmillan.
- Kapferer, B., & Kapferer, R. (2021). The events at the Capitol and the Trump mediation: America's uncivil war and new authoritarian totalitarian possibilities 1. In: J. D. Eller (Ed.) *The Anthropology of Donald Trump* (pp. 219-232). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003152743>
- Karyotakis, M. A. (2022). Framing the Macedonian name dispute in Greece: nationalistic journalism and the existential threat. *The Communication Review*, 1-29. <https://doi.org/10.1080/10714421.2022.2129125>
- Kay, A. C., & Jost, J. T. (2003). Complementary justice: effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of personality and social psychology*, 85(5), 823. 10.1037/0022-3514.85.5.823

- Keeley, B. L. (1999). Of conspiracy theories. *The Journal of Philosophy*, 96(3), 109-126. [10.2307/2564659](https://doi.org/10.2307/2564659)
- Klein, O., & Nera, K. (2020). Social psychology of conspiracy theories. In: M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 121-134). Routledge.
- Kofta, M., & Sedek, G. (2005). Conspiracy stereotypes of Jews during systemic transformation in Poland. *International Journal of Sociology*, 35(1), 40-64. <https://doi.org/10.1080/00207659.2005.11043142>
- Koselleck, R. (2002). *The practice of conceptual history. Timing history, spacing concepts*. Stanford University Press.
- Krouwel, A., Kutiyski, Y., van Prooijen, J.-W., Martinsson, J., & Markstedt, E. (2017). Does extreme political ideology predict conspiracy beliefs, economic evaluations and political trust? Evidence from Sweden. *Journal of Social and Political Psychology*, 5(2), 435-462. <https://doi.org/10.5964/jspp.v5i2.745>
- Kruglanski, A. W., & Webster, D. M. (1996). Motivated closing of the mind: "Seizing" and "freezing." *Psychological Review*, 103(2), 263–283. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.103.2.263>
- Kuhn, S., Lieb, R., Freeman, D., Andreou, C., & Zander-Schellenberg, T. (2022). Coronavirus conspiracy beliefs in the German-speaking general population: Endorsement rates and links to reasoning biases and paranoia. *Psychological Medicine*, 52(16), 4162-4176. [10.1017/S0033291721001124](https://doi.org/10.1017/S0033291721001124)
- Laclau, E. (2005/2018). *On populist reason*. Verso.
- Lamberty, P., & Imhoff, R. (2018). Powerful pharma and its marginalized alternatives? Effects of individual differences in conspiracy mentality on attitudes toward medical approaches. *Social Psychology*, 49(5), 255. <https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000347>
- Lantian, A., Bagneux, V., Delouvée, S., and Gauvrit, N. (2021). Maybe a free thinker but not a critical one: High conspiracy belief is associated with low critical thinking ability. *Applied Cognitive Psychology*, 35, 674–684. <https://doi.org/10.1002/acp.3790>
- Lantian, A., Wood, M., & Gjoneska, B. (2020). Personality traits, cognitive styles and worldviews associated with beliefs in conspiracy theories. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 155-167). Routledge.

- Lantian, A., Muller, D., Nurra, C., Klein, O., Berjot, S., & Pantazi, M. (2018). Stigmatized beliefs: Conspiracy theories, anticipated negative evaluation of the self, and fear of social exclusion. *European journal of social psychology*, 48(7), 939-954. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2498>
- Lantian, A., Muller, D., Nurra, C., & Douglas, K. M. (2016). Measuring belief in conspiracy theories: Validation of a French and English single-item scale. *International Review of Social Psychology*, 29(1), 1-14. <https://doi.org/10.5334/irsp.8>
- Leiser, D., Duani, N., & Wagner-Egger, P. (2017). The conspiratorial style in lay economic thinking. *PloS one*, 12(3), e0171238. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0171238>
- Leman, P. J., & Cinnirella, M. (2013). Beliefs in conspiracy theories and the need for cognitive closure. *Frontiers in psychology*, 4, 378. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00378>
- Leman, P. J., & Cinnirella, M. (2007). A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. *Social Psychological Review*, 9(2), 18-28. 10.53841/bpsspr.2007.9.2.18
- Leone, M., Madisson, M.-L., & Ventsel, A. (2020). Semiotic approaches to conspiracy theories. In M. Butler & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories. Consequences of Conspiracy Theories* (pp. 43-55). Routledge.
- Lewandowsky, S., Gignac, G. E., & Oberauer, K. (2013). The role of conspiracist ideation and worldviews in predicting rejection of science. *PLoS one*, 8(10), e75637. 10.1371/journal.pone.0075637
- Linden, A., & Klandermans, B. (2007). Revolutionaries, wanderers, converts, and compliants: Life histories of extreme right activists. *Journal of contemporary ethnography*, 36(2), 184-201. 10.1177/0891241606298824
- Lobato, E., Mendoza, J., Sims, V., & Chin, M. (2014). Examining the relationship between conspiracy theories, paranormal beliefs, and pseudoscience acceptance among a university population. *Applied Cognitive Psychology*, 28(5), 617-625. <https://doi.org/10.1002/acp.3042>
- Lorenzi-Cioldi, F. & Clemence, A. (2001). Group Processes and the construction of Social Representations. In M.A. Hogg & S. Tindalle (Eds.), *Blackwell Handbook of Social Psychology: Group Processes* (pp.311-333). Blackwell.

- Lynn, M., & Snyder, C. R. (2002). Uniqueness seeking. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp.395-410). Oxford University Press.
- Mao, J. Y., van Prooijen, J. W., Yang, S. L., & Guo, Y. Y. (2021). System threat during a pandemic: How conspiracy theories help to justify the system. *Journal of Pacific Rim Psychology*, 15, 18344909211057001. <https://doi.org/10.1177/0963721417718261>
- Mao, J. Y., Yang, S. L., & Guo, Y. Y. (2020). Are individuals from lower social classes more susceptible to conspiracy theories? An explanation from the compensatory control theory. *Asian Journal of Social Psychology*, 23(4), 372-383. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12417>
- Marchlewska, M., Cichocka, A., & Kossowska, M. (2017). Addicted to answers: Need for cognitive closure and the endorsement of conspiracy beliefs. *European journal of social psychology*, 48(2), 109-117. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2308>
- Markantonatou, M. (2022). A decade of austerity politics and neoliberal reform: Overview of the Greek financial crisis (2010–2020). In R. Manzanera-Ruiz, C. Lizárraga & F. López-Castellano (Eds.), *Neoliberalism and Unequal Development* (pp. 157-172). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003153306>
- Mari, S., Gil de Zúñiga, H., Suerdem, A., Hanke, K., Brown, G., Vilar, R., Boer, D., & Bilewicz, M. (2022). Conspiracy theories and institutional trust: examining the role of uncertainty avoidance and active social media use. *Political Psychology*, 43(2), 277-296. <https://doi.org/10.1111/pops.12754>
- Mari, S., Volpato, C., Papastamou, S., Chrysoschoou, X., Prodromitis, G., & Pavlopoulos, V. (2017). How political orientation and vulnerability shape representations of the economic crisis in Greece and Italy. *International Review of Social Psychology*, 30(1). <http://doi.org/10.5334/irsp.95>
- Marie, A., & Petersen, M. B. (2022). Political conspiracy theories as tools for mobilization and signaling. *Current Opinion in Psychology*, 101440. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101440>
- Matsaganis, M., & Leventi, C. (2014). Poverty and Inequality during the Great Recession in Greece. *Political Studies Review*, 12(2), 209–223. <https://doi.org/10.1111/1478-9302.12050>

- McHoskey, J. W. (1995). Case closed? On the John F. Kennedy assassination: biased assimilation of evidence and attitude polarization. *Basic and Applied Social Psychology*, 17, 395–409. https://doi.org/10.1207/s15324834basp1703_7
- McKenzie-McHarg, A., & Oberhauser, C. (2020). Conspiracy Theorizing and the History of Media in the Eighteenth Century. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 401-414). Routledge.
- McKenzie-McHarg, A. (2020). Conceptual history and conspiracy theory. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 16-27). Routledge.
- Mead, W. R. (1991). The Bush administration and the new world order. *World Policy Journal*, 8(3), 375-420. <https://www.jstor.org/stable/40209215>
- Melley, T. (2022). The Conspiracy Imaginary. *Social Research: An International Quarterly*, 89(3), 757-785. 10.1353/sor.2022.0053
- Melley, T. (2002). Agency panic and the culture of conspiracy. In P. Knight (Ed.), *Conspiracy nation: The politics of paranoia in postwar America* (pp.57-81). New York University Press.
- Meuer, M., Oeberst, A., & Imhoff, R. (2023). How do conspiratorial explanations differ from non-conspiratorial explanations? A content analysis of real-world online articles. *European Journal of Social Psychology*, 53(2), 288-306. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2903>
- Miller, E. A., & Yetiv, S. A. (2001). The new world order in theory and practice: the Bush administration's worldview in transition. *Presidential Studies Quarterly*, 31(1), 56-68. <https://doi.org/10.1111/j.0360-4918.2001.00156.x>
- Miller, J. M., Saunders, K. L., & Farhart, C. E. (2016). Conspiracy endorsement as motivated reasoning: The moderating roles of political knowledge and trust. *American Journal of Political Science*, 60(4), 824-844. <https://doi.org/10.1111/ajps.12234>
- Miller, S. (2002). Conspiracy theories: public arguments as coded social critiques: a rhetorical analysis of the TWA flight 800 conspiracy theories. *Argumentation and Advocacy*, 39(1), 40-56. <https://doi.org/10.1080/00028533.2002.11821576>
- Milošević Đorđević, J., Žeželj, I., and Đurić, Ž (2021b). Beyond general political attitudes: Conspiracy mentality as a global belief system predicts endorsement of international and local conspiracy theories. *Journal of Social and Political Psychology*, 9, 144–158. 10.5964/jspp.5609

- Monter, E. W. (2003). *Frontiers of heresy: The Spanish inquisition from the Basque lands to Sicily*. Cambridge University Press.
- Morgan, G. S., & Wisneski, D. C. (2017). The structure of political ideology varies between and within people: Implications for theories about ideology's causes. *Social Cognition*, 35(4), 395. 101521soco2017354395
- Moscovici, S. (2006/2020). Reflections on the Popularity of ‘Conspiracy Mentalities’. *International Review of Social Psychology*, 33(1), 9.
<http://doi.org/10.5334/irsp.432>
- Moscovici, S. (1976/2008). *Psychoanalysis, its image and its public*. Polity.
- Moscovici, S. (2001). Why a theory of social representations? In K. Deaux & G. Philogene (Eds.), *The representations of the social* (pp. 8-35). Blackwell
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European journal of social psychology*, 18(3), 211-250.
<https://doi.org/10.1002/ejsp.2420180303>
- Moscovici, S. (1987). The conspiracy mentality. In C.F. Graumann and S. Moscovici (Eds.), *Changing conceptions of conspiracy* (pp. 151-169). Springer-Verlag.
https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4618-3_9
- Moscovici, S. (1984) The Phenomenon of Social Representations. In R. Farr & S. Moscovici (Eds.), *Social Representations*. (pp. 3-69). Maison des Sciences de l'Homme and Cambridge University Press
- Moulding, R., Nix-Carnell, S., Schnabel, A., Nedeljkovic, M., Burnside, E. E., Lentini, A. F., & Mehzabin, N. (2016). Better the devil you know than a world you don't? Intolerance of uncertainty and worldview explanations for belief in conspiracy theories. *Personality and Individual Differences*, 98, 345–354.
10.1016/j.paid.2016.04.060
- Nefes, T. S., & Romero-Reche, A. (2020). Sociology, social theory and conspiracy theory. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 94-107). Routledge.
- Neuberg S. L., Kenrick D. T., Schaller M. (2011). Human threat management systems: Self-protection and disease avoidance. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 35, 1042–1051.
- Nimetz, M. (2020). The Macedonian “name” dispute: the Macedonian Question—resolved?. *Nationalities Papers*, 48(2), 205-214.
<https://doi.org/10.1017/nps.2020.10>

- Oberhauser, C. (2020). Freemasons, Illuminati and Jews: Conspiracy theories and the French Revolution. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 555-568). Routledge.
- Oleksy, T., Wnuk, A., Maison, D., & Łyś, A. (2021). Content matters. Different predictors and social consequences of general and government-related conspiracy theories on COVID-19. *Personality and individual differences*, 168, 110289. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110289>
- Oliver, J. E., & Wood, T. (2014). Conspiracy Theories and the paranoid style(s) of mass opinion. *American journal of political science*, 58(4), 952-966. <https://doi.org/10.1111/ajps.12084>
- Önnerfors, A., & Krouwel, A. (Eds.) (2021). *Europe: Continent of Conspiracies: Conspiracy Theories in and about Europe*. Routledge.
- Önnerfors, A. (2017). Between Breivik and PEGIDA: the absence of ideologues and leaders on the contemporary European far right. *Patterns of Prejudice*, 51(2), 159-175. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2017.1302642>
- Oswald, S., & Herman, T. (2016). Argumentation, conspiracy and the moon: A rhetorical-pragmatic analysis. In S. Greco, & M. Danesi (Eds.), *Case studies in discourse analysis* (pp. 295–330). Lincom.
- Pettigrew, T. F. (2009). Secondary transfer effect of contact: Do intergroup contact effects spread to noncontacted outgroups?. *Social Psychology*, 40(2), 55. <https://doi.org/10.1027/1864-9335.40.2.55>
- Pilch, I., Turska-Kawa, A., Wardawy, P., Olszanecka-Marmola, A., & Smółkowska-Jędo, W. (2023). Contemporary trends in psychological research on conspiracy beliefs. A systematic review. *Frontiers in psychology*, 14. [10.3389/fpsyg.2023.1075779](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1075779)
- Pipes, D. (1997). *Conspiracy: How the paranoid style flourishes and where it comes from*. Simon & Schusters.
- Popp, B. A. (2022). *The Truth is Everywhere: Reconceptualizing Far-Right Conspiracy Theories in the Information Age* (No. THESIS). University of Chicago. <https://knowledge.uchicago.edu/record/3561>
- Popper, K. R. (1950/2011). *The Open Society and Its Enemies*. Routledge.
- Popper, K. R. (1949). Prediction and prophesy and their significance for social theory. In E. W. Beth, H. J. Pos, & J. H. A. Hollack (Eds.), *Proceedings of the Tenth*

- International Congress of Philosophy* (pp. 82–91). North Holland Publishing Company. 10.5840/wcp101949110
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of personality and social psychology*, 67(4), 741.
<http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Pummerer, L., & Sassenberg, K. (2020). Conspiracy theories in times of crisis and their societal effects: Case “corona” [Preprint]. *PsyArXiv*.
<https://psyarxiv.com/y5grn/>
- Pummerer, L. (2022). Belief in conspiracy theories and non-normative behavior. *Current Opinion in Psychology*, 101394.
<https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101394>
- Raab, M., Carbon, C.-C. & Muth, C., 2017. *Am Anfang war die Verschwörungstheorie*. Springer-Verlag.
- Ratinaud, P. (2018). The Brilliant friend(s) of Elena Ferrante: A lexicometrical comparison between Elena Ferrante’s books and 39 contemporary Italian writers. In: A. Tuzzi & M.A. Cortelazzo (Eds.). *Drawing Elena Ferrante's profile: Workshop proceedings, Padova, 7 September 2017* (pp. 97-110). Padova University Press.
- Ratinaud, P. (2009). *IRaMuTeQ: Interface de R pour les Analyses Multidimensionnelles de Textes et de Questionnaires*. <http://www.iramuteq.org>.
- Reicher, S., & Hopkins N. (2001). *Self and nation*. Sage.
- Reinert, M. (1986). Un logiciel d’analyse lexicale: Alceste [Lexical analysis software: Alceste]. *Les Cahiers d’Analyse des Données*, 11(4), 471–481.
http://www.numdam.org/item/CAD_1986__11_4_471_0/
- Riek, B. M., Mania, E. W., & Gaertner, S. L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and social psychology review*, 10(4), 336-353. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1004_4
- Rizzoli, V., Castro, P., Tuzzi, A., & Contarello, A. (2019). Probing the history of social psychology, exploring diversity and views of the social: Publication trends in the European Journal of Social Psychology from 1971 to 2016. *European Journal of Social Psychology*, 49(4), 671-687.
<https://doi.org/10.1002/ejsp.2528>

- Robertson, C. E., Pretus, C., Rathje, S., Harris, E., & van Bavel, J. J. (2022). How social identity shapes conspiratorial belief. *Current Opinion in Psychology*, 101423. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101423>
- Robinson, J. (1797/2014). *Proofs of a Conspiracy against all the Religions and Governments of Europe, carried on in the secret meetings of Freemasons, Illuminati and Reading Societies*. Wermod and Wermod Publishing Group.
- Rokeach, M. (1960). *The open and closed mind*. Basic Books.
- Rokeach, M. (1954). The nature and meaning of dogmatism. *Psychological Review*, 61(3), 194–204. <https://doi.org/10.1037/h0060752>
- Rottweiler, B., & Gill, P. (2022). Conspiracy beliefs and violent extremist intentions: The contingent effects of self-efficacy, self-control and law-related morality. *Terrorism and Political Violence*, 34(7), 1485-1504. <https://doi.org/10.1080/09546553.2020.1803288>
- Safford, T., Hamilton, L. C., & Whitmore, E. (2017). The Zika virus threat: How concerns about scientists may undermine efforts to combat the pandemic. *Regional Issue Brief*, 49. Retrieved from the Carsey School of Public Policy, University of New Hampshire. <https://dx.doi.org/10.34051/p/2020.288>
- Sammut, G., Andreouli, E., Gaskell, G., & Valsiner, J. (2015). Social representations: a revolutionary paradigm? In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell & J. Valsiner (Eds.), *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 3-11). Cambridge University Press.
- Sapountzis, A., & Condor, S. (2013). Conspiracy accounts as intergroup theories: challenging dominant understandings of social power and political legitimacy. *Political Psychology*, 34(5), 731-752. <https://doi.org/10.1111/pops.12015>
- Sherif, M., & Sherif, C. W. (1969). Ingroup and intergroup relations: Experimental analysis. *Social psychology*, 221-266.
- Simonsen, K. B. (2020). Antisemitism and Conspiracism. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 357-370). Routledge.
- Skoulariki, A. (2020). Political Polarisation in Greece: The Prespa Agreement, left/right antagonism and the nationalism/populism nexus. *South European Society and Politics*, 25(3-4), 411-439. <https://doi.org/10.1080/13608746.2020.1932020>

- Spark, A. (2000). Conjuring Order: The New World Order and Conspiracy Theories of Globalization. *The Sociological Review*, 48(2_suppl), 46–62.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2000.tb03520.x>
- Staerklé, C., Falomir-Pichastor, J. M., Pereira, A., Berent, J., & Butera, F. (2015). Global value perceptions: The legitimising functions of western representations of democracy. *European Journal of Social Psychology*, 45(7), 896-906. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2159>
- Staerklé, C., Likki, T. & Scheidegger (2012). A normative approach to welfare attitudes. In Stefan Svallfors (Ed.), *Contested Welfare States: Welfare Attitudes in Europe and Beyond* (pp. 81-118). Stanford University Press.
- Staerklé, C., Sidanius, J., Green, E. G., & Molina, L. E. (2010). Ethnic minority-majority asymmetry in national attitudes around the world: A multilevel analysis. *Political Psychology*, 31(4), 491-519.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00766.x>
- Staerklé, C. (2015). Social order and political legitimacy. In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell and J. Valsiner (Eds.), *The Cambridge handbook of social representations* (pp. 280-294). Cambridge University Press.
- Staerklé, C. (2013a). Political lay thinking as representations of social order. In T. Magioglou (Ed.), *Culture and Political Psychology: A Societal Perspective. Advances in Cultural Psychology: Vol.7, Constructing Human Development* (pp. 49-74). Information Age Publishing.
- Staerklé, C. (2013b). The true citizen: Social order and intergroup antagonisms in political lay thinking. *Papers on Social Representations*, 22(1), 1-1.
- Staerklé, C. (2009). Policy attitudes, ideological values and social representations. *Social and Personality Psychology Compass*, 3, 1096-1112.
<https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00237.x>
- Ståhl, T., & van Prooijen, J. W. (2018). Epistemic rationality: Skepticism toward unfounded beliefs requires sufficient cognitive ability and motivation to be rational. *Personality and Individual Differences*, 122, 155-163.
- Stankov, L. (2021). From social conservatism and authoritarian populism to militant right-wing extremism. *Personality and individual differences*, 175, 110733.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110733>

- Stojanov, A., & Halberstadt, J. (2020). Does lack of control lead to conspiracy beliefs? A meta-analysis. *European Journal of Social Psychology*, 50(5), 955-968. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2690>
- Sullivan, D., Landau, M. J., Rothschild, Z. K., & Keefer, L. A. (2014). Searching for the root of all evil: an existential-sociological perspective on political enemyship and scapegoating. In J.-W. van Prooijen and PAM van Lange (Eds.), *Power, politics, and paranoia: Why people are suspicious of their leaders* (pp. 292-311). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of Political Philosophy*, 17(2), 202-227. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2008.00325.x>
- Sutton, R. M., & Douglas, K. M. (2014). Examining the monological nature of conspiracy theories. In J.-W. van Prooijen and P.A.M. van Lange (Eds.), *Power, politics, and paranoia: Why people are suspicious of their leaders* (pp.254-272). Cambridge University Press.
- Swami, V., Furnham, A., Smyth, N., Weis, L., Lay, A., & Clow, A. (2016). Putting the stress on conspiracy theories: Examining associations between psychological stress, anxiety, and belief in conspiracy theories. *Personality and Individual Differences*, 99, 72-76. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.04.084>
- Swami, V., & Furnham, A. (2014). Political paranoia and conspiracy theories. In J.-W. van Prooijen and P.A.M. van Lange (Eds.), *Power, politics, and paranoia: Why people are suspicious of their leaders* (pp. 218-236). Cambridge University Press.
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133(3), 572-585. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2014.08.006>
- Swami, V., Coles, R., Stieger, S., Pietschnig, J., Furnham, A., Rehim, S., & Voracek, M. (2011). Conspiracist ideation in Britain and Austria: Evidence of a monological belief system and associations between individual psychological differences and real-world and fictitious conspiracy theories. *British Journal of Psychology*, 102(3), 443-463. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.2010.02004.x>

- Swami, V., & Coles, R. (2010). The truth is out there: Belief in conspiracy theories. *The Psychologist*, 23(7), 560-563.
- Swami, V. (2012). Social psychological origins of conspiracy theories: The case of the Jewish conspiracy theory in Malaysia. *Frontiers in Psychology*, 3, 280. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00280>
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worschel & W.G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Nelson Hall.
- Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *Organizational identity: A reader*, 56-65.
- Taïeb, E. (2010). Logiques politiques du conspirationnisme. *Sociologie et sociétés*, 42(2), 265-289. <https://doi.org/10.7202/045364ar>
- Taylor, M. (2014). British Conservatism, the Illuminati, and the Conspiracy Theory of the French Revolution, 1797–1802. *Eighteenth-Century Studies*, 293-312. <https://www.jstor.org/stable/24690289>
- Tetlock, P. E. (2002). Social functionalist frameworks for judgment and choice: intuitive politicians, theologians, and prosecutors. *Psychological review*, 109(3), 451. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.109.3.451>
- Thomsen, C. W. (1987). “Man-Eating” and the Myths of the “New world”—Anthropological, Pictorial, and Literary Variants. In C.F. Graumann and S. Moscovici (Eds.), *Changing conceptions of conspiracy* (pp. 39-69). Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4618-3_3
- Thórisdóttir, H., Mari, S., & Krouwel, A. (2020). Conspiracy theories, political ideology and political behaviour. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge handbook of conspiracy theories* (pp. 304-316). Routledge.
- Uscinski, J. E., Enders, A. M., Klostad, C., Seelig, M., Funchion, J., Everett, C., Wuchty, S., Premaratne, K., & Murthi, M. (2020). Why do people believe COVID-19 conspiracy theories?. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1(3). <https://doi.org/10.37016/mr-2020-015>
- Uscinski, J. E., Douglas, K., & Lewandowsky, S. (2017). Climate change conspiracy theories. In *Oxford research encyclopedia of climate science*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.328>
- Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford: University Press.

- Uscinski, J. E. (2018). The study of conspiracy theories. *Argumenta*, 3(2), 233-245.
- van Mulukom, V., Pummerer, L. J., Alper, S., Bai, H., Čavojová, V., Farias, J., Kay, C. S., Lazarevic, L. B., Lobato, E. J. C., Marinthe, G., Banai, I. P., Šrol, J., & Žeželj, I. (2022). Antecedents and consequences of COVID-19 conspiracy beliefs: A systematic review. *Social Science & Medicine*, 114912. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114912>
- van Prooijen, J.-W., Spadaro, G., & Wang, H. (2022). Suspicion of institutions: How distrust and conspiracy theories deteriorate social relationships. *Current opinion in psychology*, 43, 65-69. [10.1016/j.copsyc.2021.06.013](https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.06.013)
- van Prooijen, J.-W., Klein, O., & Milošević Đorđević, J. (2020). Social-cognitive processes underlying belief in conspiracy theories. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 168-180). Routledge.
- van Prooijen, J.-W., & Krouwel, A. P. M. (2019). Psychological Features of Extreme Political Ideologies. *Current Directions in Psychological Science*, 28(2), 159–163. <https://doi.org/10.1177/0963721418817755>
- van Prooijen, J.-W., & Douglas, K. M. (2018). Belief in conspiracy theories: Basic principles of an emerging research domain. *European journal of social psychology*, 48(7), 897-908. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2530>
- van Prooijen, J.-W., Douglas, K. M., & De Inocencio, C. (2018). Connecting the dots: Illusory pattern perception predicts belief in conspiracies and the supernatural. *European journal of social psychology*, 48(3), 320-335. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2331>
- van Prooijen, J.-W., & Van Vugt, M. (2018). Conspiracy theories: Evolved functions and psychological mechanisms. *Perspectives on psychological science*, 13(6), 770-788. <https://doi.org/10.1177/1745691618774270>
- van Prooijen, J.-W., & Douglas, K. M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies*, 10(3), 323–333. <https://doi.org/10.1177/1750698017701615>
- van Prooijen, J.-W., & Acker, M. (2015). The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions. *Applied Cognitive Psychology*, 29(5), 753-761. <https://doi.org/10.1002/acp.3161>

- van Prooijen, J.-W., Krouwel, A. P., & Pollet, T. V. (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6(5), 570-578. <https://doi.org/10.1177/1948550614567356>
- van Prooijen, J.-W., & van Lange, P. A. (2014). The social dimension of belief in conspiracy theories. In J.-W. van Prooijen and PAM van Lange (Eds.) *Power, politics, and paranoia: Why people are suspicious of their leaders* (pp. 237-253). Cambridge University Press.
- van Prooijen, J.-W., & Jostmann, N. B. (2013). Belief in conspiracy theories: The influence of uncertainty and perceived morality. *European Journal of Social Psychology*, 43(1), 109-115. 10.1002/ejsp.1922
- van Prooijen, J.-W. (2022). Injustice Without Evidence: The Unique Role of Conspiracy Theories in Social Justice Research. *Social justice research*, 35(1), 88-106. <https://doi.org/10.1007/s11211-021-00376-x>
- van Prooijen, J.-W. (2018). *The psychology of conspiracy theories*. Routledge.
- van Prooijen, J.-W. (2017). Why education predicts decreased belief in conspiracy theories. *Applied cognitive psychology*, 31(1), 50-58. <https://doi.org/10.1002/acp.3301>
- van Prooijen, J. W. (2016). Sometimes inclusion breeds suspicion: Self-uncertainty and belongingness predict belief in conspiracy theories. *European Journal of Social Psychology*, 46(3), 267-279. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2157>
- van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2013). The social psychology of protest. *Current Sociology*, 61, 886–905. 10.1177/0011392113479314
- Vose, R. (2013). Beyond Spain: Inquisition history in a global context. *History Compass*, 11(4), 316-329.
- Wagner-Egger, P. & Bangerter, A. (2007). The Truth Lies Elsewhere: Correlates of Belief in Conspiracy Theories. *Revue internationale de psychologie sociale*, 20, 31-61. <https://www.cairn-int.info/journal--2007-4-page-31.htm>.
- Wagner, W. (2020). Social representation theory: An historical outline. *Oxford Research Encyclopedia*. doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.606>
- Wilson, M. S., & Rose, C. (2014). The role of paranoia in a dual-process motivational model of conspiracy belief. In J. W. van Prooijen & P. A. M. van Lange (Eds.), *Power, politics, and paranoia: Why people are suspicious of their leaders*. (pp. 273–291). Cambridge University Press.

- Winiewski, M., Soral, W., & Bilewicz, M. (2015). Conspiracy theories on the map of stereotype content: Survey and historical evidence. In M. Bilewicz, A. Cichocka, W. Soral (Eds.), *The psychology of conspiracy* (pp. 23-41). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315746838>
- Wood, G. S. (1982). Conspiracy and the paranoid style: causality and deceit in the eighteenth century. *The William and Mary Quarterly: A Magazine of Early American History and Culture*, 402-441. <https://doi.org/10.2307/1919580>
- Wood, M. J., & Gray, D. (2019). Right-wing authoritarianism as a predictor of pro-establishment versus anti-establishment conspiracy theories. *Personality and Individual Differences*, 138, 163-166. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.09.036>
- Wood, M. J., & Douglas, K. M. (2013). “What about building 7?” A social psychological study of online discussion of 9/11 conspiracy theories. *Frontiers in Psychology*, 4(409). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00409>
- Wood, M. J., Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3(6), 767-773. <https://doi.org/10.1177/1948550611434786>
- Wright, T. L., & Arbutnot, J. (1974). Interpersonal Trust, Political Preference, and Perceptions of the Watergate Affair. *Proceedings of the Division of Personality and Society Psychology*, 1(1), 168–170. <https://doi.org/10.1177/014616727400100158>
- Zonis, M., & Joseph, C. M. (1994). Conspiracy thinking in the Middle East. *Political Psychology*, 443-459. [10.2307/3791566](https://doi.org/10.2307/3791566)
- Zukier, H. (1987). The conspiratorial imperative: medieval Jewry in Western Europe. In C.F. Graumann and S. Moscovici (Eds.), *Changing conceptions of conspiracy* (pp. 87-103). New York: Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4618-3_5

TMHMA B

Παραρτήματα

Πίνακας περιεχομένων παραρτημάτων

Παράρτημα Α – Ερωτηματολόγια και πίνακες δειγμάτων ποσοτικών ερευνών	261
Α.1. Ερωτηματολόγιο 1 ^{ης} ποσοτικής έρευνας, Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2019.	261
Α.2. Ερωτηματολόγιο 2 ^{ης} ποσοτικής έρευνας, Δεκέμβριος 2019 – Ιανουάριος 2020.	270
Α.3. Ερωτηματολόγιο 3 ^{ης} ποσοτικής έρευνας, Δεκέμβριος 2020.	289
Α.4. Ερωτηματολόγιο 4 ^{ης} ποσοτικής έρευνας, Δεκέμβριος 2022 – Ιανουάριος 2023.	319
Α.5. Πίνακας δημογραφικών δειγμάτων 1 ^{ης} έρευνας (N=169).	353
Α.6. Πίνακας δημογραφικών δειγμάτων 2 ^{ης} έρευνας (N=278).	354
Α.7. Πίνακας δημογραφικών δειγμάτων 3 ^{ης} έρευνας (N=582).	355
Α.8. Πίνακας δημογραφικών δειγμάτων 4 ^{ης} έρευνας (N=282).	356
Παράρτημα Β – Κεφάλαιο 6	357
Πίνακας Β.1. Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας στάσεων για την COVID-19 (Έρευνα 3, N=582).	358
Πίνακας Β.2. Πολλαπλή παλινδρόμηση των παραγόντων της GrCBS στους παράγοντες στάσεων σχετικών με την COVID-19 (Έρευνα 3, N=582).	359
Πίνακας Β.3. Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας εξτρεμιστικών πεποιθήσεων (Έρευνα 4, N=282).	360
Πίνακας Β.4. Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας βίας (Έρευνα 4, N=282).	362
Πίνακας Β.5. Πολλαπλή παλινδρόμηση των παραγόντων της GrCBS στους παράγοντες εξτρεμισμού και βίας (Έρευνα 4, N=282).	364
Παράρτημα Γ – Κεφάλαιο 7	365
Πίνακας Γ.1. Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας Εμπιστοσύνης στους Θεσμούς στην 1 ^η έρευνα (N=278).	365
Πίνακας Γ.2. Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας αναπαραστάσεων της κοινωνικής τάξης στην Ελλάδα (Έρευνα 2, N=582).	366

Παράρτημα Α – Ερωτηματολόγια και πίνακες δειγμάτων ποσοτικών ερευνών

A.1. Ερωτηματολόγιο 1^{ης} ποσοτικής έρευνας, Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2019, N=169.

Κωδικός

--	--	--	--	--

Το ερωτηματολόγιο που κρατάτε στα χέρια σας αποτελεί μέρος μιας έρευνας που αφορά στάσεις και απόψεις της Ελληνικής Κοινωνίας που διεξάγεται στο Πάντειο Πανεπιστήμιο στα πλαίσια των εργαστηρίων Κοινωνικής Ψυχολογίας.

Παρακαλούμε να απαντήσετε στο ερωτηματολόγιο ατομικά καθώς μας ενδιαφέρει η προσωπική σας γνώμη. Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις. Δεν θα ζητήσουμε πουθενά το όνομά σας και οι απαντήσεις σας θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της έρευνας και δεν θα φτάσουν στα χέρια τρίτων. Θα σας ήμασταν υπόχρεοι αν αφιερώνατε χρόνο και απαντούσατε σε όλες τις ερωτήσεις για λόγους στατιστικής αξιοπιστίας. Εάν σε οποιοδήποτε σημείο των ερωτήσεων που συμπληρώνετε, ενοχληθείτε ή νιώσετε πως δεν επιθυμείτε να συνεχίσετε, μπορείτε ελεύθερα να σταματήσετε τις απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο και να το επιστρέψετε στην ερευνήτρια.

Σας ευχαριστούμε για τον χρόνο σας και την εθελοντική συμμετοχή σας στην έρευνα.

Σημειώστε με ένα X

Φύλο

Ανδρας

☐

Γυναίκα

☐

Άλλο

☐

Έτος γέννησης: _____

Έτος σπουδών: _____

Χρησιμοποιώντας την παρακάτω κλίμακα δηλώστε κατά πόσο συμφωνείτε με την παρακάτω πρόταση χρησιμοποιώντας μία κλίμακα 7 βαθμών και σημειώνοντας (με X ή ν) κάθε φορά τον αριθμό (μόνο έναν) που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

Διαφωνώ

Συμφωνώ

απόλυτα

απόλυτα

Πόσο συχνά πιστεύετε ότι η επίσημη εκδοχή των γεγονότων, που δίνεται από τις αρχές, μας κρύβει την αλήθεια;

1

2

3

4

5

6

7

Ακολουθεί μία σειρά από προτάσεις. Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις χρησιμοποιώντας μία κλίμακα 7 βαθμών και κυκλώστε κάθε φορά τον αριθμό (μόνο έναν) που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

Διαφωνώ

Συμφωνώ

απόλυτα

απόλυτα

1. Πιστεύω ότι στον κόσμο συμβαίνουν πολύ σημαντικά πράγματα για τα οποία το ευρύ κοινό δεν ενημερώνεται ποτέ.

1

2

3

4

5

6

7

2. Πιστεύω ότι οι πολιτικοί συχνά δε μας αποκαλύπτουν τα πραγματικά κίνητρα των αποφάσεών τους.

1

2

3

4

5

6

7

3. Πιστεύω ότι κρατικές υπηρεσίες (ΕΥΠ, Ασφάλεια) παρακολουθούν στενά όλους τους πολίτες.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

4. Πιστεύω ότι τα γεγονότα τα οποία εκ πρώτης όψεως στερούνται σύνδεσης συχνά οφείλονται σε συγκαλυμμένες ενέργειες.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

5. Πιστεύω ότι υπάρχουν μυστικές οργανώσεις που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις πολιτικές αποφάσεις.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

	Διαφωνώ απόλυτα					Συμφωνώ απόλυτα	
--	--------------------	--	--	--	--	--------------------	--

1. Κάποιες κυβερνήσεις συγκαλύπτουν τη συμμετοχή τους σε δολοφονίες αθώων πολιτών ή/και διάσημων δημοσίων προσώπων.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

2. Οι αρχηγοί των κρατών έχουν μικρότερη εξουσία από ορισμένες μικρές, άγνωστες, ομάδες οι οποίες ελέγχουν στην πραγματικότητα την παγκόσμια πολιτική	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

3. Μυστικές οργανώσεις έρχονται σε επαφή με εξωγήινους και το κρύβουν από τον κόσμο.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

4. Η εξάπλωση ορισμένων ιών ή/και ασθενειών οφείλεται στις σκόπιμες και συγκαλυμμένες προσπάθειες κάποιας οργάνωσης.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

5. Ομάδες επιστημόνων παραποιούν, κατασκευάζουν ή αποκρύπτουν αποδεικτικά στοιχεία με στόχο την εξαπάτηση του κοινού.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

6. Κάποιες κυβερνήσεις επιτρέπουν ή διαπράττουν τρομοκρατικές ενέργειες εντός	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

συνόρων, καμουφλάροντας τις ενέργειές τους.							
7. Μια μικρή, μυστική ομάδα ανθρώπων παίρνει όλες τις σημαντικές αποφάσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως για την κήρυξη πολέμων.	1	2	3	4	5	6	7
8. Τα στοιχεία που αποδεικνύουν την επαφή μας με εξωγήινες μορφές ζωής αποκρύπτονται από το κοινό.	1	2	3	4	5	6	7
9. Οι άνθρωποι χειραγωγούνται χωρίς να το γνωρίζουν με τεχνολογίες που ελέγχουν τη σκέψη.	1	2	3	4	5	6	7
10. Οι νέες, προηγμένες τεχνολογίες που θα μπορούσαν να βλάψουν τη σημερινή βιομηχανία αποκρύπτονται από το κοινό.	1	2	3	4	5	6	7
11. Κάποιες κυβερνήσεις συγκαλύπτουν την εμπλοκή τους σε εγκληματικές δραστηριότητες φορτώνοντας την ενοχή της σε ορισμένα άτομα.	1	2	3	4	5	6	7
12. Κάποια σημαντικά γεγονότα οφείλονται στη δράση μιας μικρής ομάδας που δρα παρασκηνιακά και επηρεάζει τις παγκόσμιες εξελίξεις.	1	2	3	4	5	6	7
13. Για να αποσπαστεί η προσοχή του κόσμου από την πραγματική επαφή με εξωγήινους, κυκλοφορούν φήμες ή σκηνοθετούνται περιστατικά εντοπισμού UFO.	1	2	3	4	5	6	7
14. Συχνά γίνονται πειράματα πάνω στον κόσμο για νέα φάρμακα ή νέες τεχνολογίες χωρίς ο κόσμος να το γνωρίζει ή να έχει συμφωνήσει σ' αυτό.	1	2	3	4	5	6	7
15. Πολλές σημαντικές πληροφορίες αποκρύπτονται σκόπιμα από τον κόσμο για	1	2	3	4	5	6	7

λόγους προσωπικών συμφερόντων.

	Διαφωνώ απόλυτα					Συμφωνώ απόλυτα	
1. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να ρυθμίζουν την κατάσταση του καιρού.	1	2	3	4	5	6	7
2. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να μην αντιστεκόμαστε στα μέτρα που μας επιβάλλουν.	1	2	3	4	5	6	7
3. Έχουν υπάρξει Εβραίοι πρωθυπουργοί της Ελλάδας	1	2	3	4	5	6	7
4. Οι μασόνοι έχουν σχέδιο να κατακτήσουν τον πλανήτη.	1	2	3	4	5	6	7
5. Το σύστημα, με την ομοφυλοφιλία και το φεμινισμό, στοχεύει στη μείωση του πληθυσμού της χώρας.	1	2	3	4	5	6	7
6. Πολλοί από αυτούς που βρίσκονται στην εξουσία είναι πράκτορες των Αμερικάνων	1	2	3	4	5	6	7
7. Η παγκοσμιοποιημένη διακυβέρνηση θέλει να εξαφανίσει τον ελληνισμό.	1	2	3	4	5	6	7
8. Κάποιοι επέβαλαν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα στα πλαίσια ενός πειράματος.	1	2	3	4	5	6	7
9. Τα εμβόλια περιέχουν στην πραγματικότητα νέες αρρώστιες	1	2	3	4	5	6	7
10. Έχουν ανακαλυφθεί φάρμακα για ανίατες αρρώστιες αλλά δεν τα βγάζουν στην αγορά λόγω συμφερόντων.	1	2	3	4	5	6	7
11. Τα προσωπικά μας δεδομένα παρακολουθούνται μέσα από το ίντερνετ, τα κοινωνικά δίκτυα και το κινητό με στόχο να μας ελέγξουν	1	2	3	4	5	6	7
12. Υπάρχει σχέδιο μουσουλμανικού	1	2	3	4	5	6	7

εποικισμού της Ελλάδας με στόχο οι Έλληνες να γίνουν μειοψηφία.							
13. Τα ΜΜΕ μεταδίδουν ψεύτικες ειδήσεις για την εξυπηρέτηση μυστικών συμφερόντων	1	2	3	4	5	6	7
14. Υπάρχει λύση να βγούμε από την κρίση αλλά οι κυβερνήσεις την κρατούν κρυφή για να κερδίζουν αυτοί που την προκάλεσαν.	1	2	3	4	5	6	7
15. Για την παγκόσμια πολιτική αποφασίζουν λίγες οικογένειες που ελέγχουν όλες τις πολυεθνικές και τις κυβερνήσεις	1	2	3	4	5	6	7
16. Οι διεθνείς τοκογλύφοι και οι οργανώσεις τους θέλουν τη διάλυση και το ξεπούλημα της χώρας που λέγεται Ελλάδα.	1	2	3	4	5	6	7
17. Οι ελληνικές κυβερνήσεις συμμετέχουν σε συμφωνίες με κάποιους που στοχεύουν στην υπονόμευση της ακεραιότητας της χώρας.	1	2	3	4	5	6	7
18. Η νέα τάξη πραγμάτων σχεδιάζει και προωθεί μια πανθηρσκειά που θα σημάνει το τέλος της ορθοδοξίας και του ελληνισμού.	1	2	3	4	5	6	7
19. Οι επιστήμονες και οι κυβερνήσεις μας αποκρύπτουν πληροφορίες σχετικά με την αλήθεια γύρω από αυτό που ονομάζουνε κλιματική αλλαγή.	1	2	3	4	5	6	7
20. Το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και οι ελίτ που το ελέγχουν προκαλούν διαχρονικά τις οικονομικές κρίσεις για να κάνουν τους φτωχούς φτωχότερους και τους πλούσιους πλουσιότερους	1	2	3	4	5	6	7

Ακολουθούν ορισμένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας που ενδέχεται να ισχύουν για εσάς.

Επιλέξτε τον αριθμό που εκφράζει τον βαθμό συμφωνίας σας με την κάθε πρόταση. Θα πρέπει να

βαθμολογήσετε την κάθε πρόταση (το κάθε ζεύγος χαρακτηριστικών) ανάλογα με το πόσο ισχύει για εσάς, ακόμη κι αν το ένα από τα δύο χαρακτηριστικά ισχύει περισσότερο από το άλλο.

Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις χρησιμοποιώντας μία κλίμακα 7 βαθμών και κυκλώνοντας κάθε φορά τον αριθμό (μόνο έναν) που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

Πιστεύω ότι σαν άνθρωπος είμαι...	Διαφωνώ απόλυτα					Συμφωνώ απόλυτα	
	1	2	3	4	5	6	7
1. Εξωστρεφής, ενθουσιώδης.	1	2	3	4	5	6	7
2. Επικριτικός/ή, εριστικός/ή.	1	2	3	4	5	6	7
3. Αξιοπιστος/η, αυτό-πειθαρχημένος	1	2	3	4	5	6	7
4. Αγχώδης, αναστατώνομαι εύκολα.	1	2	3	4	5	6	7
5. Δεκτικός/ή σε νέες εμπειρίες, πολυσύνθετος.	1	2	3	4	5	6	7
6. Συγκρατημένος /ή, χαμηλών τόνων	1	2	3	4	5	6	7
7. Με κατανόηση, ζεστός άνθρωπος	1	2	3	4	5	6	7
8. Ανοργάνωτος/η, απρόσεκτος/η.	1	2	3	4	5	6	7
9. Ήρεμος/η, σταθερός/ή συναισθηματικά.	1	2	3	4	5	6	7
10. Συμβατικός/ή, χωρίς δημιουργικότητα.	1	2	3	4	5	6	7

Ακολουθεί μία σειρά από προτάσεις. Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις χρησιμοποιώντας μία κλίμακα 7 βαθμών και κυκλώνοντας κάθε φορά τον αριθμό (μόνο έναν) που αντιστοιχεί στην απάντησή σας

Σε καθημερινές μου συναναστροφές...

	Διαφωνώ απόλυτα					Συμφωνώ απόλυτα	
	1	2	3	4	5	6	7
1. Ξέρω να κάνω τους άλλους να με ακούν.	1	2	3	4	5	6	7
2. Οι επιθυμίες μου δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία	1	2	3	4	5	6	7
3. Καταφέρνω να κάνουν οι άλλοι αυτό που θέλω.	1	2	3	4	5	6	7

4. Ακόμη κι αν εκφράσω τις απόψεις μου, δε θα καταφέρω να ασκήσω επιρροή	1	2	3	4	5	6	7
5. Πιστεύω ότι έχω μεγάλη δύναμη.	1	2	3	4	5	6	7
6. Οι άλλοι συχνά αδιαφορούν για τις ιδέες και τις απόψεις μου.	1	2	3	4	5	6	7
7. Ακόμη κι όταν προσπαθώ, δεν καταφέρνω να επιβάλω τη θέλησή μου.	1	2	3	4	5	6	7
8. Αν το θελήσω, είμαι εγώ αυτός/ή που παίρνει τις αποφάσεις.	1	2	3	4	5	6	7

Ακολουθεί μία σειρά από προτάσεις. Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις χρησιμοποιώντας μία κλίμακα 7 βαθμών και κυκλώνοντας κάθε φορά τον αριθμό (μόνο έναν) που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

	Διαφωνώ απόλυτα					Συμφωνώ απόλυτα	
1. Όταν η κυβέρνηση παίρνει αποφάσεις είναι δυνατόν οι πολίτες να εκφράζουν την άποψη και τα συναισθήματά τους για αυτές.	1	2	3	4	5	6	7
2. Οι πολίτες μπορούν να επηρεάζουν τις κυβερνητικές αποφάσεις	1	2	3	4	5	6	7
3. Είναι δυνατό να αντιτίθεται κανείς απέναντι στις κυβερνητικές αποφάσεις	1	2	3	4	5	6	7

Ακολουθεί μία σειρά από προτάσεις. Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε

ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις χρησιμοποιώντας μία κλίμακα 7 βαθμών και κυκλώνοντας κάθε φορά τον αριθμό (μόνο έναν) που αντιστοιχεί στην απάντησή σας

	Διαφωνώ απόλυτα					Συμφωνώ απόλυτα	
1. Στην Ελλάδα σήμερα δρα ένα παρακράτος.	1	2	3	4	5	6	7
2. Η διαφθορά είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
3. Η ατιμωρησία των ισχυρών είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
4. Η έλλειψη συλλογικής συνείδησης είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
5. Η έλλειψη σεβασμού των νόμων είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
6. Το ότι ο καθένας κοιτάει την πάρτη του είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
7. Στη σημερινή Ελλάδα υπάρχει απόλυτος σεβασμός στο Σύνταγμα.	1	2	3	4	5	6	7
8. Με δεδομένη την κατάσταση στην Ελλάδα σήμερα είναι προτιμότερο να παίρνει ο κόσμος το νόμο στα δικά του χέρια, παρά να περιμένει να δράσουν οι κρατικοί φορείς.	1	2	3	4	5	6	7

A. 2. Ερωτηματολόγιο 2^{ης} ποσοτικής έρευνας, Δεκέμβριος 2019 – Ιανουάριος 2020, N = 278.

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί μέρος μιας έρευνας η οποία αφορά σε πεποιθήσεις και στάσεις της ελληνικής κοινωνίας πάνω σε ζητήματα που μπορεί να αφορούν την καθημερινή εμπειρία, θέματα επικαιρότητας και γενικότερες απόψεις για τον κόσμο.

Παρακαλούμε διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω οδηγίες σχετικά με τη συμμετοχή σας και τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Το ερωτηματολόγιο αυτό συμπληρώνεται ατομικά καθώς ενδιαφέρει η προσωπική σας άποψη. Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις, αλλά η απάντηση που εσείς θεωρείτε ότι κάθε φορά σας εκπροσωπεί καλύτερα. Σε κάθε απάντηση μπορείτε να αντιστοιχήσετε μόνο έναν αριθμό. Η έρευνα είναι ανώνυμη και όλες οι απαντήσεις θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους επιστημονικούς της σκοπούς.

Παρακαλούμε να αφιερώσετε τον απαιτούμενο χρόνο ώστε να απαντηθεί το σύνολο των ερωτημάτων. Οποιαδήποτε στιγμή κατά τη συμπλήρωση μπορείτε να αρνηθείτε να συνεχίσετε.

Η έρευνα αυτή διεξάγεται στο πλαίσιο του προγράμματος «Υποστήριξη ερευνητών με έμφαση στους νέους ερευνητές – Κύκλος Β'» και εκπονείται από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Σας ευχαριστούμε πολύ

Ποια είναι η ηλικία σας;

Ποιο είναι το φύλο σας;

Ποιο είναι το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης που έχετε ολοκληρώσει;

1. Δημοτικό
2. Γυμνάσιο
3. Λύκειο
4. Μεταλυκειακή εκπαίδευση (IEK, επαγγελματική σχολή κτλ.)
5. Πανεπιστημιακό πτυχίο ΑΕΙ/ΤΕΙ
6. Μεταπτυχιακό
7. Διδακτορικό
8. Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε):

Ποιο από τα παρακάτω περιγράφει καλύτερα αυτό που κάνετε τις τελευταίες δύο εβδομάδες;

- ☐ Έχω σταθερή δουλειά (μισθωτός/ή, αυτοαπαχολούμενος/η)
- ☐ Δουλεύω part-time
- ☐ Δουλεύω με μπλοκάκι
- ☐ Δουλεύω ανασφάλιστος/η
- ☐ Σπουδάζω και δουλεύω
- ☐ Είμαι άνεργος/η
- ☐ Είμαι συνταξιούχος
- ☐ Οικιακά
- ☐ Είμαι φοιτητής/ρια
- ☐ Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε)

Σε ποιον τομέα ανήκει η τωρινή σας εργασία;

- ☐ Στον ιδιωτικό τομέα
- ☐ Ελεύθερος επαγγελματίας
- ☐ Στο δημόσιο τομέα

Ποιο είναι το οικογενειακό σας εισόδημα;

1. κάτω από 5.000 €	5. 30.001 έως 40.000 €
2. 5.001 έως 10.000 €	6. 40.001 έως 50.000 €
3. 10.001 έως 20.000 €	7. πάνω από 50.001 €
4. 20.001 έως 30.000 €	

Πόσα άτομα ζουν από αυτό;

Που γεννηθήκατε;

- ☐ στην Ελλάδα
- ☐ σε άλλη χώρα

Είστε Έλληνας/Ελληνίδα πολίτης:

Υπήρξε ο πατέρας ή η μητέρα σας μετανάστης/ρια στην Ελλάδα;

1. Η μητέρα και ο πατέρας μου έχουν γεννηθεί εδώ
2. Η μητέρα μου ήταν μετανάστρια αλλά ο πατέρας μου γεννήθηκε εδώ
3. Ο πατέρας μου ήταν μετανάστης αλλά η μητέρα μου γεννήθηκε εδώ
4. Και η μητέρα και ο πατέρας μου ήταν μετανάστρια και μετανάστης
5. Η μητέρα και ο πατέρας μου δε ζουν εδώ

Πόσο καιρό ζείτε στην Ελλάδα;

1. λιγότερο από 1 χρόνο
2. 1 – 5 χρόνια
3. 6 – 10 χρόνια
4. 11-20 χρόνια
5. πάνω από 20 χρόνια
6. όλη μου τη ζωή

Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις κυκλώνοντας κάθε φορά τον αριθμό που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

	Διαφωνώ απόλυτα						Συμφωνώ απόλυτα
1. Κάποιες κυβερνήσεις συγκαλύπτουν τη συμμετοχή τους σε δολοφονίες αθώων πολιτών ή/και διάσημων δημοσίων προσώπων.	1	2	3	4	5	6	7
2. Οι αρχηγοί των κρατών έχουν μικρότερη εξουσία από ορισμένες μικρές, άγνωστες, ομάδες οι οποίες ελέγχουν στην πραγματικότητα την παγκόσμια πολιτική	1	2	3	4	5	6	7
3. Μυστικές οργανώσεις έρχονται σε επαφή με εξωγήινους και το κρύβουν από τον κόσμο.	1	2	3	4	5	6	7
4. Η εξάπλωση ορισμένων ιών ή/και ασθενειών οφείλεται στις σκόπιμες και συγκαλυμμένες προσπάθειες κάποιας οργάνωσης.	1	2	3	4	5	6	7
5. Ομάδες επιστημόνων παραποιούν, κατασκευάζουν ή αποκρύπτουν αποδεικτικά στοιχεία με στόχο την εξαπάτηση του κοινού.	1	2	3	4	5	6	7
6. Κάποιες κυβερνήσεις επιτρέπουν ή διαπράττουν τρομοκρατικές ενέργειες εντός συνόρων, καμουφλάροντας τις ενέργειές τους	1	2	3	4	5	6	7
7. Μια μικρή, μυστική ομάδα ανθρώπων παίρνει όλες τις σημαντικές αποφάσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως για την κήρυξη πολέμων.	1	2	3	4	5	6	7
8. Τα στοιχεία που αποδεικνύουν την επαφή μας με εξωγήινες μορφές ζωής αποκρύπτονται από το κοινό.	1	2	3	4	5	6	7
9. Οι άνθρωποι χειραγωγούνται χωρίς να το γνωρίζουν με τεχνολογίες που ελέγχουν τη σκέψη.	1	2	3	4	5	6	7
10. Οι νέες, προηγμένες τεχνολογίες που θα	1	2	3	4	5	6	7

μπορούσαν να βλάψουν τη σημερινή βιομηχανία
αποκρύπτονται από το κοινό.

11. Κάποιες κυβερνήσεις συγκαλύπτουν την εμπλοκή τους σε εγκληματικές δραστηριότητες φορτώνοντας την ενοχή της σε ορισμένα άτομα.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

12. Κάποια σημαντικά γεγονότα οφείλονται στη δράση μιας μικρής ομάδας που δρα παρασκηνιακά και επηρεάζει τις παγκόσμιες εξελίξεις.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

13. Για να αποσπαστεί η προσοχή του κόσμου από την πραγματική επαφή με εξωγήινους, κυκλοφορούν φήμες ή σκηνοθετούνται περιστατικά εντοπισμού UFO.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

14. Συχνά γίνονται πειράματα πάνω στον κόσμο για νέα φάρμακα ή νέες τεχνολογίες χωρίς ο κόσμος να το γνωρίζει ή να έχει συμφωνήσει σ' αυτό.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

15. Πολλές σημαντικές πληροφορίες αποκρύπτονται σκόπιμα από τον κόσμο για λόγους προσωπικών συμφερόντων.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

Παρακαλούμε κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στο βαθμό που διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω
προτάσεις.

Διαφωνώ
απόλυτα

Συμφωνώ
απόλυτα

1. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να ρυθμίζουν την κατάσταση του καιρού.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

2. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να μην αντιστεκόμαστε στα μέτρα που μας επιβάλλουν.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

3. Έχουν υπάρξει Εβραίοι πρωθυπουργοί της Ελλάδας.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

4. Οι μασόνοι έχουν σχέδιο να κατακτήσουν τον πλανήτη.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

5. Το σύστημα, με την ομοφυλοφιλία και το φεμινισμό, στοχεύει στη μείωση του πληθυσμού της χώρας.	1	2	3	4	5	6	7
6. Πολλοί από αυτούς που βρίσκονται στην εξουσία είναι πράκτορες των Αμερικάνων.	1	2	3	4	5	6	7
7. Η παγκοσμιοποιημένη διακυβέρνηση θέλει να εξαφανίσει τον ελληνισμό.	1	2	3	4	5	6	7
8. Κάποιοι επέβαλαν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα στα πλαίσια ενός πειράματος.	1	2	3	4	5	6	7
9. Τα εμβόλια περιέχουν στην πραγματικότητα νέες αρρώστιες.	1	2	3	4	5	6	7
10. Έχουν ανακαλυφθεί φάρμακα για ανίατες αρρώστιες αλλά δεν τα βγάζουν στην αγορά λόγω συμφερόντων.	1	2	3	4	5	6	7
11. Τα προσωπικά μας δεδομένα παρακολουθούνται μέσα από το ίντερνετ, τα κοινωνικά δίκτυα και το κινητό με στόχο να μας ελέγξουν	1	2	3	4	5	6	7
12. Υπάρχει σχέδιο μουσουλμανικού εποικισμού της Ελλάδας με στόχο οι Έλληνες να γίνουν μειοψηφία.	1	2	3	4	5	6	7
13. Τα ΜΜΕ μεταδίδουν ψεύτικες ειδήσεις για την εξυπηρέτηση μυστικών συμφερόντων	1	2	3	4	5	6	7
14. Υπάρχει λύση να βγούμε από την κρίση αλλά οι κυβερνήσεις την κρατούν κρυφή για να κερδίζουν αυτοί που την προκάλεσαν.	1	2	3	4	5	6	7
15. Για την παγκόσμια πολιτική αποφασίζουν λίγες οικογένειες που ελέγχουν όλες τις πολυεθνικές και τις κυβερνήσεις	1	2	3	4	5	6	7
16. Οι διεθνείς τοκογλύφοι και οι οργανώσεις τους θέλουν τη διάλυση και το ξεπούλημα της χώρας που λέγεται Ελλάδα.	1	2	3	4	5	6	7
17. Οι ελληνικές κυβερνήσεις συμμετέχουν σε	1	2	3	4	5	6	7

συμφωνίες με κάποιους που στοχεύουν στην
υπονόμευση της ακεραιότητας της χώρας.

18. Η νέα τάξη πραγμάτων σχεδιάζει και προωθεί
μια πανθηρσκειά που θα σημάνει το τέλος της
ορθοδοξίας και του ελληνισμού.

1 2 3 4 5 6 7

19. Οι επιστήμονες και οι κυβερνήσεις μας
αποκρύπτουν πληροφορίες σχετικά με την
αλήθεια γύρω από αυτό που ονομάζουνε
κλιματική αλλαγή.

1 2 3 4 5 6 7

20. Το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και οι ελίτ
που το ελέγχουν προκαλούν διαχρονικά τις
οικονομικές κρίσεις για να κάνουν τους
φτωχούς φτωχότερους και τους πλούσιους
πλουσιότερους

1 2 3 4 5 6 7

Ακολουθεί μία σειρά από προτάσεις. Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή
συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις κυκλώνοντας κάθε φορά τον αριθμό που αντιστοιχεί
στην απάντησή σας.

Διαφωνώ
απόλυτα

Συμφωνώ
απόλυτα

1. Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους της
κοινωνικής μου τάξης

1 2 3 4 5 6 7

2. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους ανθρώπους
της κοινωνικής μου τάξης

1 2 3 4 5 6 7

3. Η κοινωνική μου τάξη αποτελεί σημαντικό
κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου

1 2 3 4 5 6 7

4. Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους της γενιάς
μου

1 2 3 4 5 6 7

5. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους ανθρώπους
της γενιάς μου

1 2 3 4 5 6 7

6. Η γενιά μου αποτελεί σημαντικό κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου	1	2	3	4	5	6	7
7. Ταυτίζομαι με τους Έλληνες/τις Ελληνίδες	1	2	3	4	5	6	7
8. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους Έλληνες/τις Ελληνίδες	1	2	3	4	5	6	7
9. Η ελληνική μου ταυτότητα αποτελεί σημαντικό κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου	1	2	3	4	5	6	7
10. Ταυτίζομαι με τους Ευρωπαίους/τις Ευρωπαίες	1	2	3	4	5	6	7
11. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους Ευρωπαίους/τις Ευρωπαίες	1	2	3	4	5	6	7
12. Η ευρωπαϊκή μου ταυτότητα αποτελεί σημαντικό κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου	1	2	3	4	5	6	7
13. Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους σε όλο τον κόσμο	1	2	3	4	5	6	7
14. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους ανθρώπους σε όλο τον κόσμο	1	2	3	4	5	6	7
15. Το ότι είμαι μέλος της ανθρωπότητας αποτελεί σημαντικό κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου	1	2	3	4	5	6	7
16. Όταν σκέφτομαι την κοινωνική μου τάξη πάνω απ' όλα σκέφτομαι τους ανθρώπους που νιώθω οικεία μαζί τους	1	2	3	4	5	6	7
17. Όταν σκέφτομαι την κοινωνική μου τάξη πάνω απ' όλα σκέφτομαι τους ανθρώπους που έχουμε κοινά συμφέροντα	1	2	3	4	5	6	7

Παρακάτω παρουσιάζονται κάποιοι θεσμοί στην Ελλάδα. Μπορείτε να μας πείτε πόσο εμπιστεύεστε καθένα από αυτούς; Κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

Καθόλου

Πάρα
πολύ

Τις ένοπλες δυνάμεις	1	2	3	4	5	6	7
Την αστυνομία	1	2	3	4	5	6	7
Τα δικαστήρια	1	2	3	4	5	6	7
Το θεσμό της κυβέρνησης							
Τη Βουλή των Ελλήνων	1	2	3	4	5	6	7
Τις μεγάλες επιχειρήσεις	1	2	3	4	5	6	7
Τις τράπεζες και τους χρηματοοικονομικούς θεσμούς	1	2	3	4	5	6	7
Τα ΜΜΕ	1	2	3	4	5	6	7
Την επιστημονική κοινότητα	1	2	3	4	5	6	7
Την Εκκλησία	1	2	3	4	5	6	7
Τις ΜΚΟ	1	2	3	4	5	6	7
Τα πολιτικά κόμματα	1	2	3	4	5	6	7
Τον ΟΗΕ	1	2	3	4	5	6	7
Τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης	1	2	3	4	5	6	7

Παρακαλούμε απαντήστε στις παρακάτω προτάσεις που αφορούν τον τρόπο που βλέπετε αυτήν την περίοδο την Ελλάδα.

Διαφωνώ
απόλυτα

Συμφωνώ
απόλυτα

1. Σε γενικές γραμμές βρίσκω την κοινωνία δίκαιη	1	2	3	4	5	6	7
2. Σε γενικές γραμμές, το πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα λειτουργεί όπως πρέπει	1	2	3	4	5	6	7
3. Η κοινωνία χρειάζεται ριζική αναδιάρθρωση	1	2	3	4	5	6	7
4. Η Ελλάδα είναι η καλύτερη χώρα στον κόσμο για να ζεις	1	2	3	4	5	6	7
5. Οι περισσότερες από τις πολιτικές που ασκούνται υπηρετούν το γενικότερο καλό	1	2	3	4	5	6	7
6. Όλοι οι άνθρωποι έχουν ίσες ευκαιρίες στον πλούτο και την ευτυχία	1	2	3	4	5	6	7
7. Η κοινωνία μας γίνεται χειρότερη κάθε χρόνο	1	2	3	4	5	6	7
8. Η κοινωνία είναι έτσι φτιαγμένη ώστε οι	1	2	3	4	5	6	7

άνθρωποι να παίρνουν συνήθως αυτό που τους
αξιίζει

Κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στο βαθμό που διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις.

Διαφωνώ
απόλυτα

Συμφωνώ
απόλυτα

1. Στην κοινωνία μας, όποιος προσπαθεί σκληρά
πετυχαίνει στο τέλος

1 2 3 4 5 6 7

2. Στην κοινωνία μας, όποιος έχει τα προσόντα θα
επιτύχει στην επαγγελματική ανέλιξη

1 2 3 4 5 6 7

3. Μόνο μερικοί από αυτούς που έχουν τα
προσόντα θα επιτύχουν στην επαγγελματική
ανέλιξη

1 2 3 4 5 6 7

4. Ακόμη κι αν κάποιος έχει τα προσόντα, αν δεν
προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις, δεν θα
επιτύχει

1 2 3 4 5 6 7

Οι διαφορές στην εξουσία και το κοινωνικό κύρος μεταξύ ομάδων στην Ελλάδα είναι:

Διαφωνώ
απόλυτα

Συμφωνώ
απόλυτα

...άδικες

1 2 3 4 5 6 7

...δεν πρόκειται να αλλάξουν

1 2 3 4 5 6 7

Παρακαλούμε κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στο βαθμό που διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω
προτάσεις.

Διαφωνώ
απόλυτα

Συμφωνώ
απόλυτα

1. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας κάνει την

1 2 3 4 5 6 7

εργασία όλο και πιο ευέλικτη, εξατομικευμένη και εξειδικευμένη άρα και πιο αποτελεσματική.							
2. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας είναι αναπόφευκτη.	1	2	3	4	5	6	7
3. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας ενθαρρύνει την αύξηση της παραγωγικότητας, τον εκσυγχρονισμό και την αποτελεσματικότητα των αγορών.	1	2	3	4	5	6	7
4. Η κοινωνική πολιτική και αναδιανομή των πόρων εμποδίζονται από τις πιέσεις της παγκόσμιας αγοράς στα κράτη.	1	2	3	4	5	6	7
5. Οι δυνάμεις της παγκόσμιας αγοράς, όπως οι πολυεθνικές εταιρείες και οι θεσμοί που τις στηρίζουν, έχουν μεγάλη και ανεξέλεγκτη εξουσία.	1	2	3	4	5	6	7
6. Τα κράτη έχουν χάσει σημαντικό μέρος της πολιτικής τους εξουσίας από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και τους διεθνείς θεσμούς που τις στηρίζουν.	1	2	3	4	5	6	7

Αξιολογήστε κατά τον ίδιο τρόπο κατά πόσο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις σε σχέση με τον πολιτισμό.

Διαφωνώ
απόλυτα

Συμφωνώ
απόλυτα

1. Οι μεγαλύτερες συγκρούσεις σήμερα είναι συγκρούσεις μεταξύ πολιτισμών.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

2. Η μετανάστευση αυξάνει την συνείδηση των πολιτισμικών διαφορών και άρα την πιθανότητα σύγκρουσης.	1	2	3	4	5	6	7
3. Οι βασικές συγκρούσεις του μέλλοντος θα είναι ανάμεσα στη Δύση και τους υπόλοιπους πολιτισμούς.	1	2	3	4	5	6	7
4. Οι χώρες που συνεργάζονται οικονομικά είναι χώρες με κοινό πολιτισμό (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση).	1	2	3	4	5	6	7
5. Οι διαφορετικές πεποιθήσεις των πολιτισμών (π.χ. για τους ρόλους των φύλων) σημαίνει ότι οι πολιτισμοί αυτοί είναι πιθανό να συγκρουστούν.	1	2	3	4	5	6	7
6. Η σύγκρουση μεταξύ Δύσης και Ισλάμ υπάρχει εδώ και αιώνες, και θα συνεχιστεί στο μέλλον.	1	2	3	4	5	6	7
7. Η Δύση επικαλείται τον κοινό πολιτισμό για να βρει υποστηρικτές ανά τον κόσμο.	1	2	3	4	5	6	7
8. Η πολιτισμική ταυτότητα ενός ανθρώπου είναι βαθιά ριζωμένη και δεν αλλάζει.	1	2	3	4	5	6	7
9. Οι πολιτισμικές διαφορές των ανθρώπων είναι πιο θεμελιώδεις από τις οικονομικές ή ιδεολογικές.	1	2	3	4	5	6	7
10. Οι μεγαλύτερες συγκρούσεις στο μέλλον θα είναι μεταξύ πολιτισμών.	1	2	3	4	5	6	7
11. Ο πολιτισμός καταγωγής του καθενός θα είναι όλο και πιο σημαντικός για την ταυτότητά του.	1	2	3	4	5	6	7

Αξιολογήστε κατά τον ίδιο τρόπο κατά πόσο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις σε σχέση με την σημασία της οικονομίας.

	Διαφωνώ απόλυτα					Συμφωνώ απόλυτα	
1. Οι μεγαλύτερες συγκρούσεις σήμερα είναι συγκρούσεις για οικονομικά συμφέροντα.	1	2	3	4	5	6	7

2. Τα διαφορετικά οικονομικά συμφέροντα και ανισότητες μεταξύ ανθρώπων σημαίνει ότι είναι πιθανό να συγκρουστούν.	1	2	3	4	5	6	7
3. Οι οικονομικές διαφορές των ανθρώπων είναι πιο θεμελιώδεις από τις πολιτισμικές ή ιδεολογικές.	1	2	3	4	5	6	7
4. Η Δύση επικαλείται τα κοινά οικονομικά συμφέροντα για να βρει υποστηρικτές ανά τον κόσμο.	1	2	3	4	5	6	7
5. Η σύγκρουση μεταξύ φτωχών και πλούσιων κρατών υπάρχει εδώ και αιώνες και θα συνεχιστεί στο μέλλον.	1	2	3	4	5	6	7
6. Οι βασικές συγκρούσεις του μέλλοντος θα είναι ανάμεσα σε φτωχές και πλούσιες περιοχές.	1	2	3	4	5	6	7
7. Οι χώρες που συνεργάζονται οικονομικά είναι χώρες με κοινά οικονομικά συμφέροντα.	1	2	3	4	5	6	7
8. Οι μεγαλύτερες συγκρούσεις στο μέλλον θα είναι για οικονομικά συμφέροντα.	1	2	3	4	5	6	7
9. Οι οικονομικές ανισότητες και τα διαφορετικά οικονομικά συμφέροντα αυξάνουν την πιθανότητα συγκρούσεων.	1	2	3	4	5	6	7

Οι άνθρωποι έχουν διάφορες ιδέες σχετικά με το πώς θα ήταν μια «ιδανική κοινωνία». Σύμφωνα με τη δική σας άποψη, σε ποιον βαθμό πιστεύετε ότι οι παρακάτω ομάδες **αποτελούν πρόβλημα ή απειλή** για μια ιδανική κοινωνία;

Δεν
αποτελούν
πρόβλημα

Αποτελούν
πολύ μεγάλο
πρόβλημα

1. Οι άνθρωποι που δεν σέβονται	1	2	3	4	5	6	7
---------------------------------	---	---	---	---	---	---	---

αρκετά τους κανόνες της κοινωνίας							
2. Οι άνθρωποι από διαφορετικούς πολιτισμούς	1	2	3	4	5	6	7
3. Οι πολύ πλούσιοι	1	2	3	4	5	6	7
4. Οι άνθρωποι που δεν προσπαθούν αρκετά να πετύχουν	1	2	3	4	5	6	7
5. Οι άνθρωποι που δεν σέβονται τις πολιτισμικές διαφορές	1	2	3	4	5	6	7
6. Οι άνθρωποι που δεν έχουν τα μέσα να ζήσουν αξιοπρεπώς	1	2	3	4	5	6	7
7. Οι άνθρωποι που δεν έχουν κίνητρο στη ζωή τους	1	2	3	4	5	6	7
8. Οι άνθρωποι που δεν προσαρμόζονται στις αξίες της κοινωνίας	1	2	3	4	5	6	7
9. Οι άνθρωποι που προέρχονται από άλλες κοινωνίες	1	2	3	4	5	6	7
10. Οι πολύ φτωχοί	1	2	3	4	5	6	7
11. Οι οικονομικές ελίτ της κοινωνίας	1	2	3	4	5	6	7
12. Οι ρατσιστές	1	2	3	4	5	6	7

Φοβάμαι...	Καθόλου						Πάρα πολύ
...την ανεργία στην Ελλάδα	1	2	3	4	5	6	7
...μια νέα οικονομική κρίση στη χώρα μου	1	2	3	4	5	6	7
...ότι η Ελλάδα στο μέλλον θα εμπλακεί σε πολεμική σύρραξη	1	2	3	4	5	6	7
...ότι στην Ελλάδα θα γίνει εμφύλιος	1	2	3	4	5	6	7

...ότι η εθνική κυριαρχία της Ελλάδας κινδυνεύει	1	2	3	4	5	6	7
...ότι αυτά που τρώμε είναι επιβλαβή	1	2	3	4	5	6	7
...τη διάδοση ασθενειών που είχαν εξαλειφθεί	1	2	3	4	5	6	7
ότι στο μέλλον θα υπάρξουν σοβαρές ελλείψεις σε τρόφιμα και φάρμακα	1	2	3	4	5	6	7
...ότι θα γίνουμε φτωχότεροι	1	2	3	4	5	6	7
...την ανάδειξη ακροδεξιών κομμάτων	1	2	3	4	5	6	7
...θα καταργηθούν τα δικαιώματά μας ως Ευρωπαίοι πολίτες	1	2	3	4	5	6	7
...θα καταργηθούν τα δικαιώματά μας ως εργαζόμενοι	1	2	3	4	5	6	7
...ότι ανοίξει η ψαλίδα μεταξύ φτωχών και πλουσίων	1	2	3	4	5	6	7
...ότι θα επιβληθούν μέτρα που θα περιορίσουν την ελευθερία μας	1	2	3	4	5	6	7
...ότι θα κοπούν τα κοινωνικά επιδόματα	1	2	3	4	5	6	7
...τη διάλυση της ΕΕ	1	2	3	4	5	6	7
...ότι θα χαθεί το έθνος λόγω υπογεννητικότητας	1	2	3	4	5	6	7
...την αναγκαστική μετανάστευση λόγω της κρίσης	1	2	3	4	5	6	7
...ότι οι νεότερες γενιές θα ζήσουν σε χειρότερους καιρούς απ' ό,τι οι προηγούμενες	1	2	3	4	5	6	7
...την παραβίαση και την παρακολούθηση της ιδιωτικής μας ζωής	1	2	3	4	5	6	7
...ότι η ασφάλεια των κατοίκων στις πόλεις θα απειληθεί από την εγκληματικότητα	1	2	3	4	5	6	7
...τις παγκόσμιες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής	1	2	3	4	5	6	7
...τον κίνδυνο τρομοκρατικών επιθέσεων	1	2	3	4	5	6	7

..ότι η πολιτισμική ταυτότητα της χώρας απειλείται λόγω των ξενόφερτων προτύπων	1	2	3	4	5	6	7
...τα προσφυγικά ρεύματα τα οποία αποτελούν απειλή για την πολιτισμική ταυτότητα	1	2	3	4	5	6	7
...ότι θα χαθούν οι ευρωπαϊκές αξίες	1	2	3	4	5	6	7
...ότι υπάρχει κίνδυνος να χαθούν οι αξίες και οι παραδόσεις που μας κάνουν Έλληνες	1	2	3	4	5	6	7

Κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στο βαθμό που διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω
προτάσεις.

	Διαφωνώ απόλυτα						Συμφωνώ απόλυτα	
1. Ένας ικανός ηγέτης μπορεί να διορθώσει την κατάσταση της χώρας, πέρα από κάθε νόμο	1	2	3	4	5	6	7	
2. Μια προσβολή της τιμής μας δεν πρέπει ποτέ να μένει ατιμώρητη	1	2	3	4	5	6	7	
3. Είναι ενάντια στη φύση να μπαίνουν οι γυναίκες σε θέση εξουσίας	1	2	3	4	5	6	7	
4. Τα περισσότερα κοινωνικά μας προβλήματα θα είχαν λυθεί αν μπορούσαμε με κάποιο τρόπο να απαλλαγούμε από τους ανήθικους, δυστραμμένους και χαμηλού νοητικού επιπέδου ανθρώπους	1	2	3	4	5	6	7	
5. Οι άνθρωποι των επιχειρήσεων είναι πιο χρήσιμοι στην κοινωνία από τους ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών	1	2	3	4	5	6	7	
6. Τα μέλη μιας ομάδας οφείλουν να συμμορφώνονται πάντα στις επιταγές του ηγέτη	1	2	3	4	5	6	7	

7. Η στρατιωτική θητεία είναι σημαντική και πρέπει να είναι υποχρεωτική	1	2	3	4	5	6	7
8. Ο πολίτης πρέπει να υπακούει αναντίρρητα στους νόμους και να έχει πίστη στους θεσμούς	1	2	3	4	5	6	7
9. Οι αστυνομικές αρχές σε μια ευνομούμενη πολιτεία πρέπει να καταστέλλουν κάθε μορφή αντίστασης	1	2	3	4	5	6	7
10. Σε περιπτώσεις στυγερών εγκλημάτων (π.χ. ανθρωποκτονία) θα πρέπει να εφαρμόζεται η θανατική ποινή	1	2	3	4	5	6	7
11. Οι τσιγγάνοι πρέπει να αποδεχθούν τον τρόπο ζωής της πλειοψηφίας αλλιώς δεν πρέπει να περιμένουν καμιά κοινωνική βοήθεια	1	2	3	4	5	6	7
12. Η φροντίδα των ατόμων με ειδικές ανάγκες επιβαρύνει υπερβολικά το κοινωνικό σύνολο	1	2	3	4	5	6	7
13. Η Ελλάδα δεν μπορεί να θρέψει όλους τους ξένους που φτάνουν εδώ	1	2	3	4	5	6	7
14. Τα παιδιά των μεταναστών δεν πρέπει να σηκώνουν την ελληνική σημαία στις παρελάσεις	1	2	3	4	5	6	7

Αξιολογήστε κατά τον ίδιο τρόπο κατά πόσο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις σε σχέση με τον πολιτισμό.

Διαφωνώ
απόλυτα

Συμφωνώ
απόλυτα

1. Είναι λογικό να θεωρεί κανείς ότι η πατρίδα του είναι καλύτερη από τις άλλες	1	2	3	4	5	6	7
2. Είναι λογικό να θεωρεί κανείς ότι η θρησκεία	1	2	3	4	5	6	7

του είναι καλύτερη από τις άλλες							
3. Όταν στην Ελλάδα υπήρχε πολιτισμός στις άλλες χώρες κυριαρχούσε η βαρβαρότητα	1	2	3	4	5	6	7
4. Ο μόνος πολιτισμός που έλαμψε ήταν ο αρχαίος Ελληνικός του οποίου είμαστε απόγονοι	1	2	3	4	5	6	7
5. Οι πραγματικοί Έλληνες είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι.	1	2	3	4	5	6	7
6. Ο πραγματικός εχθρός του λαού είναι το καπιταλιστικό σύστημα που έχει στόχο να τον υποδουλώσει	1	2	3	4	5	6	7
7. Το καπιταλιστικό σύστημα και οι άνθρωποι που το υπηρετούν είναι υπαίτιοι των κακών συνθηκών διαβίωσης των λαών	1	2	3	4	5	6	7
8. Πρέπει να τιμωρηθούν με κάθε τρόπο όσοι επωφελήθηκαν από το σύστημα εις βάρος του φτωχού λαού	1	2	3	4	5	6	7
9. Δεν μπορεί κανείς να είναι φίλος με άτομα που ανήκουν σε μια άλλη κοινωνική τάξη που τον αντιμάχεται	1	2	3	4	5	6	7
10. Οι μετανάστες φταίνε για την υποβάθμιση της ζωής των κατοίκων των πόλεων	1	2	3	4	5	6	7
11. Οι μετανάστες φταίνε για την ανεργία αφού παίρνουν τις δουλειές των Ελλήνων	1	2	3	4	5	6	7

Σκεφτείτε ότι αυτή η σκάλα αναπαριστά την κοινωνική θέση των ανθρώπων στην Ελλάδα. Στην κορυφή αυτής της σκάλας βρίσκονται οι άνθρωποι που βρίσκονται σε καλύτερη θέση - αυτοί που έχουν πιο πολλά λεφτά, ανώτερη εκπαίδευση και τα πιο αξιοσέβαστα επαγγέλματα. Στη βάση της σκάλας βρίσκονται οι άνθρωποι που είναι σε χειρότερη θέση - έχουν τα λιγότερα λεφτά, την κατώτερη εκπαίδευση, τα λιγότερο αξιοσέβαστα ή καθόλου επαγγέλματα. Όσο πιο ψηλά βρίσκεσαι σε αυτή τη σκάλα τόσο πιο κοντά

βρίσκεσαι στους ανθρώπους στην κορυφή. Όσο πιο χαμηλά βρίσκεσαι στη σκάλα τόσο πιο κοντά βρίσκεσαι στους ανθρώπους στη βάση.

Παρακαλώ επιλέξτε τον αριθμό που αντιστοιχεί στο σκαλοπάτι που θεωρείτε ότι στέκεστε αυτήν την περίοδο της ζωής σας σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους στην Ελλάδα.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Ποιο σημείο της παρακάτω κλίμακας εκφράζει την πολιτική σας τοποθέτηση;

Αριστερά	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Δεξιά
----------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	-------

Η κλίμακα αυτή δεν εκφράζει τις πολιτικές μου πεποιθήσεις

☐

A.3. Ερωτηματολόγιο 3^{ης} ποσοτικής έρευνας, Δεκέμβριος 2020, N=582.

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί μέρος μιας έρευνας η οποία αφορά σε πεποιθήσεις και στάσεις της ελληνικής κοινωνίας πάνω σε ζητήματα που σχετίζονται με την καθημερινή εμπειρία, θέματα και γεγονότα επικαιρότητας και γενικότερες απόψεις για τον κόσμο.

Παρακαλούμε διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω οδηγίες σχετικά με τη συμμετοχή σας και τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Το ερωτηματολόγιο αυτό συμπληρώνεται ατομικά καθώς μας ενδιαφέρει η προσωπική σας άποψη. Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις. Παρακαλούμε δώστε την απάντηση που εσείς θεωρείτε ότι κάθε φορά σας εκπροσωπεί καλύτερα. Η έρευνα είναι ανώνυμη και όλες οι απαντήσεις θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους επιστημονικούς της σκοπούς.

Παρακαλούμε να αφιερώσετε τον απαιτούμενο χρόνο ώστε να απαντηθεί το σύνολο των ερωτημάτων. Οποιαδήποτε στιγμή κατά τη συμπλήρωση μπορείτε να αρνηθείτε να συνεχίσετε.

Η έρευνα αυτή εκπονείται από το Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Σας ευχαριστούμε πολύ

Παρακαλούμε σημειώστε παρακάτω εάν επιθυμείτε ή όχι να συμμετέχετε στην παρούσα έρευνα:

Ναι, επιθυμώ να συμμετάσχω στην έρευνα

Όχι, δεν επιθυμώ να συμμετάσχω στην έρευνα

Παρακάτω ακολουθούν μια σειρά από προτάσεις σχετικά με διάφορα κοινωνικά ζητήματα, απόψεις για την κοινωνία μας και για τους τρόπους που μπορεί κανείς να σκεφτεί γύρω από τον εαυτό του και τους άλλους. Να θυμάστε ότι δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις. Είναι σημαντικό να υποδείξετε την απάντηση που σας εκπροσωπεί καλύτερα.

Παρακαλούμε σημειώστε πως αισθάνεστε αυτή την περίοδο όταν σκέφτεστε τα παρακάτω:

	Ούτε βέβαιος/η						
	Εντελώς βέβαιος/η	Βέβαιος/η	Μάλλον βέβαιος/η	ούτε αβέβαιος/η	Μάλλον αβέβαιος/η	Αβέβαιος/ η	Εντελώς αβέβαιος/η
1.Την προσωπική σας υγεία	1	2	3	4	5	6	7
2.Τα προσωπικά σας σχέδια	1	2	3	4	5	6	7
3.Την υγεία των αγαπημένων σας προσώπων	1	2	3	4	5	6	7
4.Την υγεία των Ελλήνων γενικότερα	1	2	3	4	5	6	7
5.Την προσωπική σας οικονομική κατάσταση	1	2	3	4	5	6	7
6.Την οικονομία της χώρας	1	2	3	4	5	6	7
7.Την καθημερινή ζωή στην κοινότητά σας	1	2	3	4	5	6	7
8.Την τήρηση του νόμου και της τάξης στην Ελλάδα	1	2	3	4	5	6	7
9.Τα δικαιώματα και τις ελευθερίες	1	2	3	4	5	6	7

των πολιτών στην
Ελλάδα

10.Τη Δημοκρατία
στην Ελλάδα

1 2 3 4 5 6 7

Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις:

Ούτε
διαφωνώ
ούτε
συμφωνώ

Διαφωνώ
απόλυτα

Διαφωνώ
λίγο

Συμφωνώ
λίγο

Συμφωνώ
απόλυτα

1.Προτιμώ να στηρίζομαι
στις διαισθητικές μου
εντυπώσεις.

1 2 3 4 5 6 7

2.Συνήθως ακολουθώ το
ένστικτό μου όταν
αποφασίζω μια πορεία
δράσης

1 2 3 4 5 6 7

3.Δε νομίζω ότι είναι
καλή ιδέα να στηρίζεται
κανείς στη διαίσθησή του
για σημαντικές
αποφάσεις

1 2 3 4 5 6 7

4.Εμπιστεύομαι την
πρώτη μου αίσθηση για
τους ανθρώπους

1 2 3 4 5 6 7

5.Έχω την τάση να
χρησιμοποιώ την καρδιά
μου σαν οδηγό για τις
πράξεις μου

1 2 3 4 5 6 7

6.Μ' αρέσει να μαθαίνω

1 2 3 4 5 6 7

κάτι στην πράξη, αντί να
ψάχνω πρώτα να
καταλάβω πως
λειτουργεί

7. Συνήθως καταλαβαίνω πως αισθάνονται οι άλλοι, χωρίς να χρειαστεί να πουν τίποτα	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

8. Γενικά δε στηρίζομαι στα συναισθήματά μου για να πάρω αποφάσεις	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

9. Για μένα, οι περιγραφές των πραγματικών εμπειριών των ανθρώπων είναι πιο πειστικές από συζητήσεις για «αντικειμενικά γεγονότα»	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

10. Δεν είμαι πολύ αυθόρμητος άνθρωπος	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

Τώρα θα θέλαμε να υποδείξετε το βαθμό διαφωνίας ή συμφωνίας με τις προτάσεις που ακολουθούν:

	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ						
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ λίγο	ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ λίγο	Συμφωνώ απόλυτα		

1. Οι πολιτικοί που εκλέγονται είναι μαριονέτες των επιχειρηματιών και των μεγάλων επιχειρήσεων	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

2. Τα πολιτικά	1	2	3	4	5	6	7
----------------	---	---	---	---	---	---	---

συμφέροντα επηρεάζουν
τους δικαστές στην λήψη
αποφάσεων

3.Οι βουλευτές χάνουν
σχετικά γρήγορα την
επαφή με το λαό

1

2

3

4

5

6

7

4.Οι απλοί άνθρωποι
συχνά έχουν μεγαλύτερη
σοφία από τους ειδικούς

1

2

3

4

5

6

7

5.Θα προτιμούσα να με
εκπροσωπεί ένας απλός
άνθρωπος παρά ένας
επαγγελματίας πολιτικός

1

2

3

4

5

6

7

6.Παρόλο που οι
Έλληνες είναι πολύ
διαφορετικοί ο ένας από
τον άλλον, στο βάθος
όλοι τα ίδια πράγματα
πιστεύουν

1

2

3

4

5

6

7

7.Οι περισσότεροι
Έλληνες έχουν τα ίδια
προβλήματα

1

2

3

4

5

6

7

8.Οι διαφορές που
υπάρχουν ανάμεσα στο
λαό και την εκάστοτε
ελίτ
είναι πολύ μεγαλύτερες
και πιο ουσιαστικές από
τις διαφορές που
υπάρχουν ανάμεσα στους
ανθρώπους που
αποτελούν τον λαό

1

2

3

4

5

6

7

Σας παρακαλούμε να υποδείξετε τον αριθμό που αντιστοιχεί στο βαθμό που διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις:

	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ Συμφωνώ λίγο Συμφωνώ απόλυτα						
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	λίγο	ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ λίγο	Συμφωνώ	απόλυτα
1.Στην κοινωνία μας, όποιος προσπαθεί σκληρά πετυχαίνει στο τέλος	1	2	3	4	5	6	7
2.Στην κοινωνία μας, όποιος έχει τα προσόντα θα επιτύχει στην επαγγελματική ανέλιξη	1	2	3	4	5	6	7
3.Μόνο μερικοί από αυτούς που έχουν τα προσόντα θα επιτύχουν στην επαγγελματική ανέλιξη	1	2	3	4	5	6	7
4.Ακόμη κι αν κάποιος έχει τα προσόντα, αν δεν προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις, δεν θα επιτύχει	1	2	3	4	5	6	7

Παρακαλούμε να απαντήσετε σε ποιο βαθμό διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις ακόλουθες προτάσεις:

	Διαφωνώ		Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ		Συμφωνώ		Συμφωνώ
	απόλυτα	Διαφωνώ	λίγο	συμφωνώ	λίγο	Συμφωνώ	απόλυτα
1.Μου αρέσουν τα προβλήματα που απαιτούν πολλή σκέψη	1	2	3	4	5	6	7
2.Δεν είμαι πολύ καλός/ή στη λύση προβλημάτων που απαιτούν προσεκτική λογική ανάλυση	1	2	3	4	5	6	7
3.Απολαμβάνω τις διανοητικές προκλήσεις	1	2	3	4	5	6	7
4.Προτιμώ τα πολύπλοκα παρά τα απλά προβλήματα	1	2	3	4	5	6	7
5.Δε μου αρέσει να πρέπει να σκέφτομαι πολύ	1	2	3	4	5	6	7
6.Η προσεκτική λογική ανάλυση διαφόρων θεμάτων δεν είναι το δυνατό μου σημείο	1	2	3	4	5	6	7
7.Δεν σκέφτομαι πολύ αναλυτικά	1	2	3	4	5	6	7
8.Προσπαθώ να αποφεύγω καταστάσεις που απαιτούν σε βάθος σκέψη για κάποιο θέμα	1	2	3	4	5	6	7
9.Είμαι πολύ καλύτερος/η από τους	1	2	3	4	5	6	7

περισσότερους
ανθρώπους στην
κατανόηση θεμάτων
βάσει λογικής

10.Πιστεύω ότι το μυαλό
μου λειτουργεί με βάση
τη λογική

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

11.Η χρήση της λογικής
με εξυπηρετεί πολύ στην
επίλυση προβλημάτων
στη ζωή μου

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

12.Είναι αρκετό για μένα
να ξέρω την απάντηση
χωρίς να καταλαβαίνω τη
λογική στην οποία
στηρίζεται

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

Ακολουθεί μία σειρά από προτάσεις. Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές:

	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ λίγο	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ λίγο	Συμφωνώ απόλυτα
Εμείς, οι πολίτες...					

...μπορούμε να κάνουμε
τους κυβερνώντες να
προσέξουν αυτά που
πιστεύουμε

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

...οι επιθυμίες μας δεν
μετράνε για τους
κυβερνώντες

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

...μπορούμε να πείσουμε

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

τους κυβερνώντες να κάνουν ό,τι εμείς θέλουμε							
...ακόμα κι αν τις εκφράσουμε, οι απόψεις μας έχουν ελάχιστη επιρροή στους κυβερνώντες	1	2	3	4	5	6	7
...πιστεύω ότι έχουμε μεγάλη δύναμη	1	2	3	4	5	6	7
...έχουμε ιδέες και απόψεις που συχνά δε λαμβάνονται υπόψη	1	2	3	4	5	6	7
...ακόμα και όταν προσπαθούμε, δεν μπορούμε να περάσουμε τις απόψεις μας	1	2	3	4	5	6	7
...αν το θέλουμε πραγματικά, μπορούμε να παίρνουμε εμείς τις αποφάσεις	1	2	3	4	5	6	7

Τώρα θα θέλαμε να υποδείξετε το βαθμό διαφωνίας ή συμφωνίας με τις παρακάτω προτάσεις:

Παρατηρώντας την Ελλάδα σήμερα θα λέγαμε ότι τα πράγματα θα πήγαιναν καλύτερα...	Διαφωνώ απόλυτα		Διαφωνώ λίγο	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ λίγο	Συμφωνώ απόλυτα
---	--------------------	--	-----------------	------------------------------------	-----------------	--------------------

...αν βαδίζαμε με γνώμονα τις ηθικές αρχές	1	2	3	4	5	6	7
...αν ο καθένας προσπαθούσε από μόνος του να βελτιώσει τη θέση του	1	2	3	4	5	6	7
...αν δεν υπήρχε τόσο μεγάλη ανισότητα μεταξύ πλουσίων και φτωχών	1	2	3	4	5	6	7
...αν όλες οι κοινότητες ανθρώπων είχαν τα ίδια δικαιώματα	1	2	3	4	5	6	7
...αν δεν υπήρχαν παραβάτες των κοινωνικών κανόνων	1	2	3	4	5	6	7
...αν ο καθένας άρπαζε τις ευκαιρίες που δίνει η κοινωνία για να επιτύχει	1	2	3	4	5	6	7
...αν οι ανώτερες τάξεις βρίσκονταν στα ηνία της κοινωνίας	1	2	3	4	5	6	7
...αν η ελληνική ταυτότητα και παράδοση δεν κινδύνευαν από την ύπαρξη ξένων στη χώρα	1	2	3	4	5	6	7
...αν όλοι προσπαθούσαν να προσαρμοστούν στις αξίες της κοινωνίας	1	2	3	4	5	6	7
...αν ανταμείβονταν παραπάνω όσοι συνεισφέρουν περισσότερο	1	2	3	4	5	6	7
...αν δεν υπήρχαν	1	2	3	4	5	6	7

οικονομικές ελίτ που
εκμεταλλεύονται άλλους
για να βρίσκονται εκείνοι
σε πλεονεκτική θέση

Παρακαλούμε σημειώστε το βαθμό που διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τα ακόλουθα:

	Διαφωνώ απόλυτα		Διαφωνώ λίγο	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ λίγο	Συμφωνώ απόλυτα	
1.Με τις σωστές πολιτικές τα περισσότερα προβλήματα στην κοινωνία λύνονται εύκολα	1	2	3	4	5	6	7
2.Είναι ξεκάθαρο το πώς προέκυψαν τα περισσότερα κοινωνικά προβλήματα	1	2	3	4	5	6	7
3.Τα περισσότερα κοινωνικά προβλήματα είναι πολύ περίπλοκα ώστε να γνωρίζουμε με βεβαιότητα ποια είναι η σωστή πολιτική	1	2	3	4	5	6	7

Παρακαλούμε υποδείξτε το βαθμό διαφωνίας ή συμφωνίας σας με τις ακόλουθες προτάσεις:

	Διαφωνώ απόλυτα		Διαφωνώ λίγο	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ λίγο	Συμφωνώ απόλυτα	
1.Οι βουλευτές που εκλέγονται συνήθως	1	2	3	4	5	6	7

προσπαθούν να κρατήσουν τις υποσχέσεις που έκαναν κατά την προεκλογική περίοδο							
2.Οι κυβερνώντες δεν ενδιαφέρονται πραγματικά για το τι θα μας συμβεί	1	2	3	4	5	6	7
3.Οι κυβερνώντες δεν έχουν επαφή με το κοινό αίσθημα των πολιτών στη χώρα	1	2	3	4	5	6	7
4.Μπορείς γενικά να εμπιστευέσαι τους ανθρώπους στην κυβέρνηση ότι θα κάνουν το σωστό	1	2	3	4	5	6	7

Τώρα θα θέλαμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις:

	Διαφωνώ απόλυτα		Διαφωνώ λίγο	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ λίγο	Συμφωνώ απόλυτα	
1.Στην Ελλάδα σήμερα δρα ένα παρακράτος	1	2	3	4	5	6	7

2.Η διαφθορά είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα	1	2	3	4	5	6	7
3.Η ατιμωρησία των ισχυρών είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα	1	2	3	4	5	6	7
4.Η έλλειψη συλλογικής συνείδησης είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα	1	2	3	4	5	6	7
5.Η έλλειψη σεβασμού των νόμων είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα	1	2	3	4	5	6	7
6.Το ότι ο καθένας κοιτάει την πάρτη του είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα	1	2	3	4	5	6	7
7.Στη σημερινή Ελλάδα υπάρχει απόλυτος σεβασμός στο Σύνταγμα	1	2	3	4	5	6	7

Σκεφτείτε ότι αυτή η σκάλα αναπαριστά την κοινωνική θέση των ανθρώπων στην Ελλάδα.

Στην κορυφή αυτής της σκάλας βρίσκονται οι άνθρωποι που βρίσκονται σε καλύτερη θέση - αυτοί που έχουν πιο πολλά λεφτά, ανώτερη εκπαίδευση και τα πιο αξιοσέβαστα επαγγέλματα. Στη βάση της σκάλας βρίσκονται οι άνθρωποι που είναι σε χειρότερη θέση - έχουν τα λιγότερα λεφτά, την κατώτερη εκπαίδευση, τα λιγότερο

αξιοσέβαστα ή καθόλου επαγγέλματα. Όσο πιο ψηλά βρίσκεσαι σε αυτή τη σκάλα τόσο πιο κοντά βρίσκεσαι στους ανθρώπους στην κορυφή. Όσο πιο χαμηλά βρίσκεσαι στη σκάλα τόσο πιο κοντά βρίσκεσαι στους ανθρώπους στη βάση.

Παρακαλώ επιλέξτε τον αριθμό που αντιστοιχεί στο σκαλοπάτι που εσείς θεωρείτε ότι στέκεστε αυτήν την περίοδο της ζωής σας σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους στην Ελλάδα.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Τώρα σας παρακαλούμε να δηλώστε το βαθμό στον οποίο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με κάθε μία από τις παρακάτω προτάσεις:

	Διαφωνώ		Ούτε διαφωνώ ούτε		Συμφωνώ		Συμφωνώ
	απόλυτα	Διαφωνώ	λίγο	συμφωνώ	λίγο	Συμφωνώ	απόλυτα
1.Δεν μου αρέσουν καταστάσεις που είναι αβέβαιες.	1	2	3	4	5	6	7
2.Απεχθάνομαι τις ερωτήσεις που μπορούν να απαντηθούν με πολλούς διαφορετικούς τρόπους.	1	2	3	4	5	6	7
3.Θεωρώ πως μια καλά τακτοποιημένη ζωή με κανονικά ωράρια ταιριάζει με την ιδιοσυγκρασία μου.	1	2	3	4	5	6	7
4.Νιώθω αμήχανα όταν δεν καταλαβαίνω τον λόγο για τον οποίον ένα γεγονός συνέβη στη ζωή μου.	1	2	3	4	5	6	7
5.Εκνευρίζομαι όταν ένα	1	2	3	4	5	6	7

άτομο διαφωνεί με αυτό
που πιστεύουν όλοι οι
υπόλοιποι σε μια ομάδα.

6.Δεν μου αρέσει να
βρίσκομαι σε μια
κατάσταση χωρίς να
γνωρίζω τι με περιμένει.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

7.Όταν παίρνω μια
απόφαση νιώθω
ανακουφισμένος.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

8.Όταν αντιμετωπίζω ένα
πρόβλημα, τρελαίνομαι
για να βρω μια λύση πολύ
γρήγορα.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

9.Θα με έπιανε
ανυπομονησία και
εκνευρισμός, αν δε
μπορούσα να βρω άμεσα
λύση σε ένα πρόβλημα.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

10.Δεν μου αρέσει να
είμαι με άτομα που είναι
ικανά να κάνουν
απρόσμενες ή
απροσδόκητες πράξεις.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

11.Το απεχθάνομαι όταν η
δήλωση ενός ατόμου
μπορεί να σημαίνει πολλά
διαφορετικά πράγματα.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

12.Πιστεύω ότι η
καθιέρωση μιας σταθερής
ρουτίνας μου επιτρέπει να
απολαμβάνω περισσότερο
τη ζωή.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

ιδέες άλλων

5.Πρέπει να

εμπιστευόμαστε το έργο
των επιστημόνων

1 2 3 4 5 6 7

6.Πρέπει να πιστεύουμε

ότι οι επιστήμονες κάνουν
έντιμα τη δουλειά τους

1 2 3 4 5 6 7

7.Πρέπει να πιστεύουμε

ότι οι επιστήμονες τηρούν
τους κανόνες
δεοντολογίας στη δουλειά
τους

1 2 3 4 5 6 7

8.Δεν μπορούμε να

εμπιστευόμαστε τους
επιστήμονες γιατί οι
απόψεις τους είναι
μεροληπτικές

1 2 3 4 5 6 7

9.Οι επιστήμονες θα

καλύπτουν ο ένας τον
άλλον ακόμα κι όταν
κάνουν λάθος

1 2 3 4 5 6 7

10.Δεν μπορούμε να

είμαστε σίγουροι ότι οι
επιστήμονες θα λάβουν
υπόψη ιδέες που δεν
συμφωνούν με τις δικές
τους

1 2 3 4 5 6 7

11.Στην εποχή μας, οι

επιστήμονες θα θυσιάσουν
την ευημερία των άλλων
για να προωθήσουν την
έρευνά τους

1 2 3 4 5 6 7

Παρακαλούμε σημειώστε το βαθμό που διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τα ακόλουθα:

	Διαφωνώ απόλυτα		Διαφωνώ λίγο		Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ		Συμφωνώ λίγο		Συμφωνώ απόλυτα	
1.Πιστεύω ότι μου αξίζουν περισσότερα από ότι έχω αυτή τη στιγμή	1	2	3	4	5	6	7			
2.Οι γονείς μου στην ηλικία μου είχαν καταφέρει περισσότερα από όσα εγώ	1	2	3	4	5	6	7			
3.Σε μερικά χρόνια θα έχω καλύτερη θέση από αυτή που έχω τώρα	1	2	3	4	5	6	7			
4.Σε σχέση με άλλους Έλληνες είμαι σε καλύτερη θέση	1	2	3	4	5	6	7			

Ακολουθεί μία σειρά από προτάσεις. Παρακαλούμε να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές:

	Διαφωνώ απόλυτα		Διαφωνώ λίγο		Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ		Συμφωνώ λίγο		Συμφωνώ απόλυτα	
1.Για την παγκόσμια πολιτική αποφασίζουν λίγες οικογένειες που ελέγχουν όλες τις πολυεθνικές και τις	1	2	3	4	5	6	7			

κυβερνήσεις							
2.Έχουν ανακαλυφθεί φάρμακα για ανίατες αρρώστιες αλλά δεν τα βγάζουν στην αγορά λόγω συμφερόντων	1	2	3	4	5	6	7
3.Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να ρυθμίζουν την κατάσταση του καιρού	1	2	3	4	5	6	7
4.Η νέα τάξη πραγμάτων σχεδιάζει και προωθεί μια πανθηρησκεία που θα σημάνει το τέλος της ορθοδοξίας και του ελληνισμού	1	2	3	4	5	6	7
5.Κάποιοι επέβαλαν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα στα πλαίσια ενός πειράματος.	1	2	3	4	5	6	7
6.Οι επιστήμονες και οι κυβερνήσεις μας αποκρύπτουν πληροφορίες σχετικά με την αλήθεια γύρω από αυτό που ονομάζουνε κλιματική αλλαγή	1	2	3	4	5	6	7
7.Οι μαρόνοι έχουν σχέδιο να κατακτήσουν τον πλανήτη	1	2	3	4	5	6	7
8.Πολλοί από αυτούς που βρίσκονται στην εξουσία είναι πράκτορες των	1	2	3	4	5	6	7

Αμερικάνων

9.Τα προσωπικά μας δεδομένα παρακολουθούνται μέσα από το ίντερνετ, τα κοινωνικά δίκτυα και το κινητό με στόχο να μας ελέγξουν	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

10.Οι ελληνικές κυβερνήσεις συμμετέχουν σε συμφωνίες με κάποιους που στοχεύουν στην υπονόμευση της ακεραιότητας της χώρας	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

11.Έχουν υπάρξει Εβραίοι πρωθυπουργοί της Ελλάδας	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

12.Το σύστημα, με την ομοφυλοφιλία και το φεμινισμό, στοχεύει στη μείωση του πληθυσμού της χώρας	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

13.Υπάρχει λύση να βγούμε από την κρίση αλλά οι κυβερνήσεις την κρατούν κρυφή για να κερδίζουν αυτοί που την προκάλεσαν	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

14.Τα εμβόλια περιέχουν στην πραγματικότητα νέες αρρώστιες	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

15.Υπάρχει σχέδιο μουσουλμανικού	1	2	3	4	5	6	7
----------------------------------	---	---	---	---	---	---	---

εποικισμού της Ελλάδας με στόχο οι Έλληνες να γίνουν μειοψηφία							
16.Τα ΜΜΕ μεταδίδουν ψεύτικες ειδήσεις για την εξυπηρέτηση μυστικών συμφερόντων	1	2	3	4	5	6	7
17.Το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και οι ελίτ που το ελέγχουν προκαλούν διαχρονικά τις οικονομικές κρίσεις για να κάνουν τους φτωχούς φτωχότερους και τους πλούσιους πλουσιότερους	1	2	3	4	5	6	7
18.Η παγκοσμιοποιημένη διακυβέρνηση θέλει να εξαφανίσει τον ελληνισμό	1	2	3	4	5	6	7
19.Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να μην αντιστεκόμαστε στα μέτρα που μας επιβάλλουν	1	2	3	4	5	6	7
20.Οι διεθνείς τοκογλύφοι και οι οργανώσεις τους θέλουν τη διάλυση και το ξεπούλημα της χώρας που λέγεται Ελλάδα	1	2	3	4	5	6	7

Παρακαλούμε σημειώστε σε ποιο βαθμό διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω δηλώσεις:

Ούτε						
Διαφωνώ		Διαφωνώ	διαφωνώ	Συμφωνώ		Συμφωνώ
απόλυτα	Διαφωνώ	λίγο	ούτε	λίγο	Συμφωνώ	απόλυτα

συμφωνώ

1.Οι ειδικοί αποκρύπτουν
σκοπίμα από το κοινό τις
παρενέργειες του
εμβολίου για τον
κορονοϊό

1

2

3

4

5

6

7

2.Οι κυβερνήσεις
υπερβάλλουν τον αριθμό
των κρουσμάτων του
κορονοϊού, με στόχο να
ελέγχουν τον πληθυσμό

1

2

3

4

5

6

7

3.Ο κορονοϊός είναι
σχέδιο της ελίτ με στόχο
να καταστρέψει την
οικονομία, αναγκάζοντας
την Ελλάδα να
υπογράψει νέα μνημόνια

1

2

3

4

5

6

7

4.Ο κορονοϊός φτιάχτηκε
σε ένα εργαστήριο στην
Κίνα και
απελευθερώθηκε με
στόχο την υποταγή της
Δύσης

1

2

3

4

5

6

7

5.Η κυβέρνηση, με
αφορμή τον κορονοϊό,
επέβαλλε τα μέτρα ώστε
να εξυπηρετήσει
συγκεκριμένα
οικονομικά συμφέροντα

1

2

3

4

5

6

7

6.Ο κορονοϊός αποτελεί
μια ολοφάνερη
εργαστηριακή επίθεση με
στόχο τη μείωση

1

2

3

4

5

6

7

συγκεκριμένων

πληθυσμών

7.Αυτοί που ελέγχουν τις
φαρμακοβιομηχανίες
δημιούργησαν τον
κορονοϊό ώστε να
κερδοσκοπήσουν από
την πώληση του
εμβολίου

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

8.Μας κρύβουν ότι ο
κορονοϊός εξαπλώνεται
από την ακτινοβολία του
5G

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

9.Τα κυβερνητικά μέτρα
για τον έλεγχο της
πανδημίας δεν είναι παρά
ένα πρόσχημα για τη
στέρηση της ελευθερίας
των πολιτών

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

10.Η πανδημία αποτελεί
μέρος μιας παγκόσμιας
προσπάθειας των
κυβερνήσεων για
υποχρεωτικό εμβολιασμό

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

11.Η κυβέρνηση, με τη
στήριξη των ειδικών,
παρουσιάζει μια εικόνα
της πανδημίας με στόχο
να χειραγωγήσει τους
πολίτες

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

12.Οι ΗΠΑ ξεκίνησαν
την πανδημία ηθελημένα
με στόχο τον παγκόσμιο

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

οικονομικό έλεγχο

13.Παγκόσμια

συμφέροντα

αποκρύπτουν ότι τα

συμπτώματα του

1

2

3

4

5

6

7

κορονοϊού προκαλούνται

από την ακτινοβολία του

5G

14.Η Τουρκία στέλνει

μετανάστες φορείς του

κορονοϊού στην Ελλάδα,

1

2

3

4

5

6

7

με στόχο την εξάπλωση

του ιού στη χώρα

15.Η παγκόσμια νέα

τάξη κατασκεύασε τον

κορονοϊό, ώστε με το

κλείσιμο των εκκλησιών,

1

2

3

4

5

6

7

να απομακρύνουν οι

άνθρωποι από τη

θρησκεία

16.Ο κορονοϊός είναι

σχέδιο όσων ελέγχουν τις

κυβερνήσεις από το

παρασκήνιο, για να

1

2

3

4

5

6

7

βυθιστεί η ανθρωπότητα

σε μια νέα οικονομική

κρίση

17.Υπάρχει ήδη θεραπεία

για τον κορονοϊό, αλλά η

1

2

3

4

5

6

7

ελίτ την κρατά μόνο για

τις ανώτερες τάξεις

18.Κάποιες ισχυρές

1

2

3

4

5

6

7

ομάδες εκμεταλλεύονται

την πανδημία ώστε μέσω
των εμβολίων να
τοποθετήσουν μικροτσίπ
ελέγχου στο σώμα μας

19.Όλη αυτή η κατάσταση με τον κορονοϊό αποτελεί σχέδιο της οικονομικής ελίτ ώστε να πλουτίζει σε βάρος του λαού	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

20.Οι Ισλαμιστές στέλνουν μουσουλμάνους φορείς του κορονοϊού στην Ευρώπη, με στόχο την εξάπλωση του ιού στη Δύση	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

21.Ο κορονοϊός είναι ανθρώπινο κατασκεύασμα, προκειμένου να μπορούν αυτοί που κρύβονται πίσω από τις κυβερνήσεις να ελέγχουν τις μάζες	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

22.Μεγάλα οικονομικά συμφέροντα με αφορμή την πανδημία, στοχεύουν στη διάλυση των εργασιακών σχέσεων και κατάλυση των εργασιακών δικαιωμάτων	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

23.Με πρόφαση τον κορονοϊό κλείνουν τις εκκλησίες, επιδιώκοντας να χτυπήσουν την Ορθοδοξία	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

24.Η χρήση μάσκας έγινε υποχρεωτική γιατί οι μάσκες έχουν ενσωματωμένα ειδικά τσιπάκια για να μας ελέγχουν	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

25.Τα μέτρα που επιβάλλονται από την κυβέρνηση με πρόσχημα την πανδημία επιδιώκουν την φτωχοποίηση του ελληνικού λαού	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

Θα θέλαμε τώρα να απαντήσετε πόσο συχνά τηρείτε τις ενέργειες που περιγράφονται στις ακόλουθες προτάσεις:

Ούτε
διαφωνώ

Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ λίγο	Ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ λίγο	Συμφωνώ απόλυτα
--------------------	-----------------	-----------------	-----------------	--------------------

1.Πλένω/Απολυμαίνω επιμελώς τα χέρια μου	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

2.Επικοινωνώ με ηλεκτρονικά μέσα για να αποφύγω την άμεση επαφή	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

3.Μένω σπίτι όσο πιο πολύ μπορώ	1	2	3	4	5	6	7
------------------------------------	---	---	---	---	---	---	---

4.Όταν βγαίνω έξω φοράω μάσκα	1	2	3	4	5	6	7
5.Μένω μακριά από τους ηλικιωμένους και τις ευάλωτες ομάδες	1	2	3	4	5	6	7
6.Χρησιμοποιώ τις ηλεκτρονικές συναλλαγές για να αποφύγω την άμεση επαφή	1	2	3	4	5	6	7

Παρακαλούμε απαντήστε υποδεικνύοντας το βαθμό διαφωνίας ή συμφωνίας σας με τις παρακάτω προτάσεις: Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ Διαφωνώ απόλυτα Διαφωνώ λίγο Συμφωνώ λίγο Συμφωνώ απόλυτα							
1.Αναζητώ πληροφορίες για τον κορονοϊό πέρα από τις επίσημες πηγές	1	2	3	4	5	6	7
2.Θα κάνω το εμβόλιο κατά του ιού, όταν αυτό κυκλοφορήσει	1	2	3	4	5	6	7
3.Οι περιορισμοί σχετικά με την κοινωνική απόσταση δε με αφορούν	1	2	3	4	5	6	7
4.Συμμετέχω σε κινητοποιήσεις ενάντια στα μέτρα για τον κορονοϊό	1	2	3	4	5	6	7
5.Κυκλοφορώ κατά τις ώρες απαγόρευσης	1	2	3	4	5	6	7
6.Μαζεύομαι με φίλους και συγγενείς σε σπίτια	1	2	3	4	5	6	7

7.Συμμετέχω σε δράσεις για τη στήριξη ευάλωτων ομάδων (πχ. βοήθεια στο σπίτι σε ευπαθείς ομάδες, συλλογή ειδών πρώτης ανάγκης, κοινωνικές κουζίνες)	1	2	3	4	5	6	7
8.Πηγαίνω σε τόπους λατρείας παρά τα μέτρα	1	2	3	4	5	6	7
9.Αψηφώ τα μέτρα συμμετέχοντας σε κινητοποιήσεις και διαμαρτυρίες για διάφορα κοινωνικά και εργασιακά θέματα	1	2	3	4	5	6	7
10.Συμμετέχω σε ομάδες ενάντια στον εμβολιασμό	1	2	3	4	5	6	7
11.Για οικονομικούς λόγους έχω αναγκαστεί να παραβώ τα μέτρα	1	2	3	4	5	6	7
12.Συμμετέχω σε ομάδες ενάντια στην εγκατάσταση των κεραιών 5G	1	2	3	4	5	6	7
13.Συμμετέχω σε εορτασμούς εθνικών επετείων παρά τα μέτρα (πχ. αυτοσχέδιες παρελάσεις)	1	2	3	4	5	6	7
14.Μαζεύομαι με παρέες σε εξωτερικούς χώρους παρά τα μέτρα	1	2	3	4	5	6	7

Παρακαλούμε υποδείξτε σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η κυβέρνηση διαχειρίστηκε **αποτελεσματικά** τους παρακάτω τομείς κατά τη διάρκεια της Πανδημίας ΣΥΝΟΛΙΚΑ:

	Διαφωνώ απόλυτα		Διαφωνώ λίγο		Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ		Συμφωνώ λίγο		Συμφωνώ απόλυτα	
1.την οικονομία	1	2	3	4	5	6	7			
2.την εκπαίδευση	1	2	3	4	5	6	7			
3.τη δημόσια υγεία	1	2	3	4	5	6	7			
4.τα θέματα δημοκρατίας	1	2	3	4	5	6	7			
5.τα εθνικά θέματα	1	2	3	4	5	6	7			

Ποιο σημείο της παρακάτω κλίμακας εκφράζει την **πολιτική σας τοποθέτηση**;

Αριστερά

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

 Δεξιά

Αρνούμαι να τοποθετηθώ στην παραπάνω κλίμακα

☐

Τέλος, θα θέλαμε να συμπληρώσετε ορισμένες πληροφορίες:

Ποια είναι η ηλικία σας;

Ποιο είναι το φύλο σας;

Ανδρας

Γυναίκα

Άλλο

Ποιο είναι το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης που έχετε ολοκληρώσει;

1. Δημοτικό

2. Γυμνάσιο

3. Λύκειο

4. Μεταλυκειακή εκπαίδευση (IEK,
επαγγελματική σχολή κτλ.)

5. Πανεπιστημιακό πτυχίο ΑΕΙ/ΤΕΙ

6. Μεταπτυχιακό

7. Διδακτορικό	☐
8. Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε)	☐

Ποιο είναι το οικογενειακό σας εισόδημα;

1. κάτω από 5.000 €	☐
2. 5.001 έως 10.000 €	☐
3. 10.001 έως 20.000 €	☐
4. 20.001 έως 30.000 €	☐
5. 30.001 έως 40.000 €	☐
6. 40.001 έως 50.000 €	☐
7. πάνω από 50.001 €	☐

Ποια από τις παρακάτω επιλογές περιγράφουν καλύτερα τον τόπο που ζείτε αυτή τη στιγμή;

Μεγάλη πόλη (Αθήνα, Θεσσαλονίκη)	☐
Μικρή ή μεσαία πόλη	☐
Αγροτική περιοχή/Χωριό	☐

Ποια από τις παρακάτω επιλογές περιγράφουν την υπηκοότητα σας;

Έχω ελληνική υπηκοότητα από τη γέννησή μου	☐
Έχω ελληνική υπηκοότητα από πολιτογράφηση	☐
Δεν έχω ελληνική υπηκοότητα (παρακαλούμε συμπληρώστε την υπηκοότητα παρακάτω)	☐

--

A.4. Ερωτηματολόγιο 4^{ης} ποσοτικής έρευνας, Δεκέμβριος 2022 – Ιανουάριος 2023, N=282

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί μέρος μιας έρευνας, η οποία αφορά σε πεποιθήσεις και στάσεις της ελληνικής κοινωνίας πάνω σε ζητήματα που σχετίζονται με την καθημερινή εμπειρία, την πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα, καθώς και τις γενικότερες απόψεις για τον κόσμο γύρω μας.

Παρακαλούμε διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω οδηγίες σχετικά με τη συμμετοχή σας και τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Το ερωτηματολόγιο αυτό συμπληρώνεται ατομικά καθώς μας ενδιαφέρει η προσωπική σας άποψη. Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις. Παρακαλούμε δώστε την απάντηση που εσείς θεωρείτε ότι κάθε φορά σας εκπροσωπεί καλύτερα.

Η έρευνα είναι ανώνυμη, όλες οι απαντήσεις θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους επιστημονικούς της σκοπούς και δεν θα σας ζητηθούν στοιχεία που μπορεί να σας ταυτοποιήσουν. Παρακαλούμε να αφιερώσετε τον απαιτούμενο χρόνο ώστε να απαντηθεί το σύνολο των ερωτημάτων. Οποιαδήποτε στιγμή κατά τη συμπλήρωση μπορείτε να αρνηθείτε να συνεχίσετε.

Η έρευνα αυτή εκπονείται από το Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Σας ευχαριστούμε πολύ.

Έχω διαβάσει τις παραπάνω οδηγίες και:

Λέγομαι να συμμετάσχω στην έρευνα.

Δεν δέχομαι να συμμετάσχω στην έρευνα.

Θα θέλαμε να δηλώστε το βαθμό στον οποίο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με κάθε μία από τις παρακάτω προτάσεις:

Ούτε

διαφωνώ,

Διαφωνώ

Διαφωνώ

ούτε

Συμφωνώ

Συμφωνώ

απόλυτα

Διαφωνώ

λίγο

συμφωνώ

λίγο

Συμφωνώ

απόλυτα

1. Δεν μου αρέσουν

καταστάσεις που είναι

αβέβαιες.

1

2

3

4

5

6

7

2. Απεχθάνομαι τις ερωτήσεις

που μπορούν να απαντηθούν

με πολλούς διαφορετικούς

τρόπους.

1

2

3

4

5

6

7

3. Θεωρώ πως μια καλά

τακτοποιημένη ζωή με

κανονικά ωράρια ταιριάζει με

την ιδιοσυγκρασία μου.

1

2

3

4

5

6

7

4. Νιώθω αμήχανα όταν δεν

καταλαβαίνω τον λόγο για τον

οποίον ένα γεγονός συνέβη στη

ζωή μου.

1

2

3

4

5

6

7

5. Εκνευρίζομαι όταν ένα

άτομο διαφωνεί με αυτό που

πιστεύουν όλοι οι υπόλοιποι σε

μια ομάδα.

1

2

3

4

5

6

7

6. Δεν μου αρέσει να

βρίσκομαι σε μια κατάσταση

χωρίς να γνωρίζω τι με

περιμένει.

1

2

3

4

5

6

7

7. Όταν παίρνω μια απόφαση

νιώθω ανακουφισμένος/-η.

1

2

3

4

5

6

7

8. Όταν αντιμετωπίζω ένα

πρόβλημα, τρελαίνομαι για να

βρω μια λύση πολύ γρήγορα.

1

2

3

4

5

6

7

9. Θα με έπιανε ανυπομονησία και εκνευρισμός, αν δε μπορούσα να βρω άμεσα λύση σε ένα πρόβλημα.	1	2	3	4	5	6	7
10. Δεν μου αρέσει να είμαι με άτομα που είναι ικανά να κάνουν απρόσμενες ή απροσδόκητες πράξεις.	1	2	3	4	5	6	7
11. Απεχθάνομαι όταν η δήλωση ενός ατόμου μπορεί να σημαίνει πολλά διαφορετικά πράγματα.	1	2	3	4	5	6	7
12. Πιστεύω ότι η καθιέρωση μιας σταθερής ρουτίνας μου επιτρέπει να απολαμβάνω περισσότερο τη ζωή.	1	2	3	4	5	6	7
13. Απολαμβάνω να έχω έναν σαφή και δομημένο τρόπο ζωής.	1	2	3	4	5	6	7
14. Συνήθως δεν παίρνω υπ' όψη πολλές διαφορετικές απόψεις πριν διαμορφώσω τη δική μου άποψη.	1	2	3	4	5	6	7
15. Απεχθάνομαι τις απρόβλεπτες καταστάσεις.	1	2	3	4	5	6	7

Πόσο βέβαιον/ες αισθάνεστε για.....

	Ούτε λίγο, ούτε πολύ						
	Καθόλου	Λίγο	Κάπως	πολύ	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1.... τον εαυτό σας;	1	2	3	4	5	6	7
2.... τη θέση σας στον κόσμο;	1	2	3	4	5	6	7
3.... το μέλλον σας;	1	2	3	4	5	6	7

Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις ακόλουθες προτάσεις;

	Ούτε λίγο, ούτε πολύ						
	Καθόλου	Λίγο	Κάπως	πολύ	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1. Δεν καταλαβαίνω πια τι συμβαίνει στον κόσμο σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
2. Όλα έχουν γίνει τόσο περίπλοκα σήμερα που δεν ξέρω πια τι να κάνω.	1	2	3	4	5	6	7
3. Τα πράγματα αλλάζουν τόσο γρήγορα στις μέρες μας που δεν ξέρω πια πώς να φερθώ.	1	2	3	4	5	6	7

Τώρα θα θέλαμε να διαβάσετε μερικές ακόμα προτάσεις και να σημειώσετε το βαθμό στον οποίο συμφωνείτε με καθεμία από αυτές:

	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ						
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1. Στην ηλικία μου οι γονείς μου είχαν καταφέρει πολύ περισσότερα από μένα.	1	2	3	4	5	6	7
2. Σε μερικά χρόνια θα έχω καλύτερη κοινωνική θέση από αυτή των γονιών μου.	1	2	3	4	5	6	7
3. Σε μερικά χρόνια πιστεύω ότι θα έχω καλύτερη κοινωνική θέση από αυτή που έχω τώρα.	1	2	3	4	5	6	7
4. Σήμερα είμαι σε καλύτερη θέση από αυτήν που είχα πριν μερικά χρόνια.	1	2	3	4	5	6	7
5. Σε σχέση με άλλους Έλληνες είμαι σε καλύτερη θέση.	1	2	3	4	5	6	7
6. Σε σχέση με άλλους Ευρωπαίους είμαι σε καλύτερη θέση.	1	2	3	4	5	6	7
7. Σε σχέση με άλλους ανθρώπους στον κόσμο είμαι σε καλύτερη θέση.	1	2	3	4	5	6	7

Πόσο πιθανό είναι σε ένα χρόνο από τώρα να σας συμβούν τα παρακάτω:

	Καθόλου	Λίγο	Κάπως	Ούτε λίγο, ούτε πολύ	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1. Να μη βρίσκετε δουλειά ή να χάσετε αυτή που έχετε.	1	2	3	4	5	6	7
2. Να χρειαστείτε οικονομική βοήθεια από συγγενείς και φίλους.	1	2	3	4	5	6	7
3. Να μένετε με συγγενείς/φίλους για να τα βγάλετε πέρα οικονομικά.	1	2	3	4	5	6	7
4. Να μην έχει αξία στην αγορά εργασίας η εκπαίδευση που έχετε λάβει.	1	2	3	4	5	6	7
5. Να μην μπορείτε να πληρώσετε τους λογαριασμούς σας.	1	2	3	4	5	6	7
6. Να είναι ακριβά για σας τα πράγματα που θα θέλατε να έχετε.	1	2	3	4	5	6	7

10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

Σκεφτείτε ότι αυτή η σκάλα αναπαριστά την κοινωνική θέση των ανθρώπων στην Ελλάδα. Στην κορυφή αυτής της σκάλας βρίσκονται οι άνθρωποι που βρίσκονται σε καλύτερη θέση - αυτοί που έχουν πιο πολλά λεφτά, ανώτερη εκπαίδευση και τα πιο αξιοσέβαστα επαγγέλματα. Στη βάση της σκάλας βρίσκονται οι άνθρωποι που είναι σε χειρότερη θέση - έχουν τα λιγότερα λεφτά, την κατώτερη εκπαίδευση, τα λιγότερο αξιοσέβαστα ή καθόλου επαγγέλματα. Όσο πιο ψηλά βρίσκεσαι σε αυτή τη σκάλα τόσο πιο κοντά βρίσκεσαι στους ανθρώπους στην κορυφή. Όσο πιο χαμηλά βρίσκεσαι στη σκάλα τόσο πιο κοντά βρίσκεσαι στους ανθρώπους στη βάση.

Παρακαλώ επιλέξτε τον αριθμό που αντιστοιχεί στο σκαλοπάτι που εσείς θεωρείτε ότι στέκεστε αυτήν την περίοδο της ζωής σας σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους στην Ελλάδα.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Παρακάτω ακολουθούν μια σειρά από δηλώσεις. Παρακαλούμε σημειώστε το βαθμό στον οποίο συμφωνείτε με καθεμία από αυτές.

Ούτε

διαφωνώ,

Διαφωνώ

Μάλλον

ούτε

Μάλλον

Συμφωνώ

απόλυτα

Διαφωνώ

διαφωνώ

συμφωνώ

συμφωνώ

Συμφωνώ

απόλυτα

1. Ταυτίζομαι με τους Έλληνες-ίδες.

1

2

3

4

5

6

7

2. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους Έλληνες/ίδες.

1

2

3

4

5

6

7

3. Η εθνική μου ταυτότητα αποτελεί σημαντικό κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου.

1

2

3

4

5

6

7

Ούτε

διαφωνώ,

Διαφωνώ

Μάλλον

ούτε

Μάλλον

Συμφωνώ

απόλυτα

Διαφωνώ

διαφωνώ

συμφωνώ

συμφωνώ

Συμφωνώ

απόλυτα

1. Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους της κοινωνικής μου τάξης.

1

2

3

4

5

6

7

2. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους ανθρώπους της κοινωνικής μου τάξης.

1

2

3

4

5

6

7

3. Η κοινωνική μου τάξη

1

2

3

4

5

6

7

αποτελεί σημαντικό κομμάτι
του πως βλέπω τον εαυτό
μου.

	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ						
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1. Ταυτίζομαι με τους καθημερινούς ανθρώπους.	1	2	3	4	5	6	7
2. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους καθημερινούς ανθρώπους.	1	2	3	4	5	6	7
3. Η ταυτότητά μου ως καθημερινός άνθρωπος αποτελεί σημαντικό κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου.	1	2	3	4	5	6	7

	Διαφωνώ		Ούτε διαφωνώ, ούτε		Μάλλον		Συμφωνώ
	απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	απόλυτα
1. Ταυτίζομαι με τους Ευρωπαίους-ες.	1	2	3	4	5	6	7
2. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους Ευρωπαίους/ες.	1	2	3	4	5	6	7
3. Η Ευρωπαϊκή μου ταυτότητα αποτελεί σημαντικό κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου.	1	2	3	4	5	6	7

	Διαφωνώ		Μάλλον		Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ		Μάλλον		Συμφωνώ
	απόλυτα	Διαφωνώ	διαφωνώ	συμφωνώ	συμφωνώ	Συμφωνώ	απόλυτα		
1. Ταυτίζομαι με τον κόσμο της εργασίας.	1	2	3	4	5	6	7		
2. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τον κόσμο της εργασίας.	1	2	3	4	5	6	7		
3. Η ταυτότητα που αντλώ ως μέρος του κόσμου εργασίας αποτελεί σημαντικό κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου.	1	2	3	4	5	6	7		

	Διαφωνώ		Μάλλον		Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ		Μάλλον		Συμφωνώ
	απόλυτα	Διαφωνώ	διαφωνώ	συμφωνώ	συμφωνώ	Συμφωνώ	απόλυτα		
1. Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους με τα ίδια θρησκευτικά πιστεύω.	1	2	3	4	5	6	7		
2. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους ανθρώπους με τα ίδια θρησκευτικά πιστεύω.	1	2	3	4	5	6	7		
3. Η θρησκευτική μου ταυτότητα αποτελεί σημαντικό κομμάτι του πως βλέπω τον εαυτό μου.	1	2	3	4	5	6	7		

Τώρα θα θέλαμε να διαβάσετε μερικές προτάσεις σχετικά με την κοινωνία και να σημειώσετε το βαθμό στον οποίο συμφωνείτε με καθεμία από αυτές:

Διαφωνώ	Διαφωνώ	Μάλλον	Ούτε	Μάλλον	Συμφωνώ	Συμφωνώ
---------	---------	--------	------	--------	---------	---------

	απόλυτα		διαφωνώ	διαφωνώ, ούτε συμφωνώ	συμφωνώ	απόλυτα	
1. Στην κοινωνία μας, όποιος προσπαθεί σκληρά πετυχαίνει στο τέλος.	1	2	3	4	5	6	7
2. Στην κοινωνία μας, όποιος έχει τα προσόντα θα επιτύχει στην επαγγελματική ανέλιξη.	1	2	3	4	5	6	7
3. Μόνο μερικοί από αυτούς που έχουν τα προσόντα θα επιτύχουν στην επαγγελματική ανέλιξη.	1	2	3	4	5	6	7
4. Ακόμη κι αν κάποιος έχει τα προσόντα, αν δεν προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις, δεν θα επιτύχει.	1	2	3	4	5	6	7

Ποια είναι η γνώμη σας για τις παρακάτω προτάσεις; Παρακαλούμε να δηλώσετε τον βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας με αυτές:

	Διαφωνώ απόλυτα		Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα	
1. Γνωρίζω ανθρώπους με διαφορετικά επίπεδα εισοδήματος.	1	2	3	4	5	6	7
2. Γνωρίζω ανθρώπους που μπορούν να έχουν καλή θέρμανση στο σπίτι και άλλους που δεν μπορούν.	1	2	3	4	5	6	7
3. Στην καθημερινότητά μου	1	2	3	4	5	6	7

βλέπω καταστάσεις οικονομικής ανισότητας.							
4. Οι διαφορές εισοδήματος στην Ελλάδα είναι πολύ μεγάλες.	1	2	3	4	5	6	7
5. Γνωρίζω ανθρώπους που έχουν τη δυνατότητα να ανταπεξέρχονται στα έξοδα του νοικοκυριού τους και άλλους που δεν μπορούν.	1	2	3	4	5	6	7
6. Οι διαφορές εισοδήματος στην Ελλάδα είναι δικαιολογημένες.	1	2	3	4	5	6	7

Ποιο κατά τη γνώμη σας είναι το πιο υψηλό μηνιαίο εισόδημα και ποιο το πιο χαμηλό σε μια τυπική επιχείρηση στην Ελλάδα;

Πιο υψηλός μισθός το μήνα.....

Πιο χαμηλός μισθός το μήνα.....

Τώρα θα θέλαμε να διαβάσετε μερικές προτάσεις σχετικά με την ελληνική κοινωνία και να σημειώσετε το βαθμό στον οποίο συμφωνείτε με καθεμία από αυτές:

	Ούτε διαφωνώ, ούτε Μάλλον Μάλλον Συμφωνώ						
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1. Στην Ελλάδα σήμερα δρα ένα παρακράτος.	1	2	3	4	5	6	7
2. Η διαφθορά είναι ένα	1	2	3	4	5	6	7

μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.							
3. Η ατιμωρησία των ισχυρών είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
4. Η έλλειψη συλλογικής συνείδησης είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
5. Η έλλειψη σεβασμού των νόμων είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
6. Το ότι ο καθένας κοιτάει την πάρτη του είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα.	1	2	3	4	5	6	7
7. Στη σημερινή Ελλάδα υπάρχει απόλυτος σεβασμός στο Σύνταγμα.	1	2	3	4	5	6	7

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με τα παρακάτω;

	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ Διαφωνώ απόλυτα Διαφωνώ Μάλλον διαφωνώ Μάλλον συμφωνώ Συμφωνώ απόλυτα						
1. Οι βουλευτές που εκλέγονται συνήθως προσπαθούν να κρατήσουν	1	2	3	4	5	6	7

τις υποσχέσεις που έκαναν κατά την προεκλογική περίοδο.							
2. Οι κυβερνώντες δεν ενδιαφέρονται πραγματικά για το τι θα μας συμβεί.	1	2	3	4	5	6	7
3. Οι κυβερνώντες δεν έχουν επαφή με το κοινό αίσθημα των πολιτών στη χώρα.	1	2	3	4	5	6	7
4. Μπορείς γενικά να εμπιστευέσαι τους ανθρώπους στην κυβέρνηση ότι θα κάνουν το σωστό.	1	2	3	4	5	6	7

Παρακάτω παρουσιάζονται κάποιοι θεσμοί στην Ελλάδα. Μπορείτε να μας πείτε πόσο εμπιστεύεστε καθένα από αυτούς;

	Ούτε λίγο, ούτε Καθόλου Λίγο Κάπως πολύ Αρκετά Πολύ Απόλυτα						
1. Τις ένοπλες δυνάμεις	1	2	3	4	5	6	7
2. Την αστυνομία	1	2	3	4	5	6	7
3. Τα δικαστήρια (Δικαιοσύνη/Δικαστικό σύστημα)	1	2	3	4	5	6	7
4. Το θεσμό της κυβέρνησης	1	2	3	4	5	6	7
5. Τη Βουλή των Ελλήνων	1	2	3	4	5	6	7
6. Τις μεγάλες επιχειρήσεις	1	2	3	4	5	6	7
7. Τις τράπεζες και τους χρηματοοικονομικούς θεσμούς	1	2	3	4	5	6	7

8. Τα ΜΜΕ (Κανάλια, εφημερίδες)	1	2	3	4	5	6	7
9. Την επιστημονική κοινότητα	1	2	3	4	5	6	7
10. Την Εκκλησία	1	2	3	4	5	6	7
11. Τις ΜΚΟ	1	2	3	4	5	6	7
12. Τα πολιτικά κόμματα	1	2	3	4	5	6	7
13. Τον ΟΗΕ	1	2	3	4	5	6	7
14. Τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης	1	2	3	4	5	6	7

Θα θέλαμε τώρα να σημειώσετε το βαθμό διαφωνίας ή συμφωνίας σας με τις ακόλουθες προτάσεις.

	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ						
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Μάλλον ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1. Όταν οι επιστήμονες αλλάζουν γνώμη για ένα επιστημονικό θέμα, μειώνεται η εμπιστοσύνη μου στο έργο τους.	1	2	3	4	5	6	7
2. Οι επιστήμονες δεν λαμβάνουν υπόψη τα στοιχεία που αντικρούουν το δικό τους ερευνητικό έργο.	1	2	3	4	5	6	7
3. Οι επιστήμονες επίτηδες κρατούν μυστική τη δουλειά τους.	1	2	3	4	5	6	7

4. Οι επιστήμονες δεν εκτιμάνε (υπολογίζουν) τις ιδέες άλλων.	1	2	3	4	5	6	7
5. Πρέπει να εμπιστευόμαστε το έργο των επιστημόνων.	1	2	3	4	5	6	7
6. Πρέπει να πιστεύουμε ότι οι επιστήμονες κάνουν έντιμα τη δουλειά τους.	1	2	3	4	5	6	7
7. Πρέπει να πιστεύουμε ότι οι επιστήμονες τηρούν τους κανόνες δεοντολογίας στη δουλειά τους.	1	2	3	4	5	6	7
8. Δεν μπορούμε να εμπιστευόμαστε τους επιστήμονες γιατί οι απόψεις τους είναι μεροληπτικές.	1	2	3	4	5	6	7
9. Οι επιστήμονες θα καλύπτουν ο ένας τον άλλον ακόμα κι όταν κάνουν λάθος.	1	2	3	4	5	6	7
10. Δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι οι επιστήμονες θα λάβουν υπόψη ιδέες που δεν συμφωνούν με τις δικές τους.	1	2	3	4	5	6	7
11. Στην εποχή μας, οι επιστήμονες θα θυσιάσουν την ευημερία των άλλων για να προωθήσουν την έρευνά τους.	1	2	3	4	5	6	7

Σε ποιο βαθμό θα συμφωνούσατε ότι οι παρακάτω **βρίσκονται απέναντι** σε ανθρώπους σαν και σας;

	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ Μάλλον διαφωνώ Μάλλον συμφωνώ Διαφωνώ απόλυτα Συμφωνώ απόλυτα						
1. Οι πολιτικοί της χώρας.	1	2	3	4	5	6	7
2. Οι οικονομικές ελίτ (τράπεζες, πολυεθνικές εταιρείες).	1	2	3	4	5	6	7
3. Η σημερινή κυβέρνηση.	1	2	3	4	5	6	7
4. Οι ευρωπαϊκοί και διεθνείς θεσμοί (ΔΝΤ, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Ευρωπαϊκή Επιτροπή).	1	2	3	4	5	6	7
5. Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα.	1	2	3	4	5	6	7
6. Η Ευρωπαϊκή Ένωση.	1	2	3	4	5	6	7

Τώρα θα θέλαμε να δηλώσετε αν συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις ακόλουθες προτάσεις.

	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ Μάλλον διαφωνώ Μάλλον συμφωνώ Διαφωνώ απόλυτα Συμφωνώ απόλυτα						
1. Κάποιοι επέβαλαν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα στα πλαίσια ενός πειράματος.	1	2	3	4	5	6	7

2. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να ρυθμίζουν την κατάσταση του καιρού.	1	2	3	4	5	6	7
3. Υπάρχει σχέδιο μουσουλμανικού εποικισμού της Ελλάδας με στόχο οι Έλληνες να γίνουν μειοψηφία.	1	2	3	4	5	6	7
4. Τα ΜΜΕ μεταδίδουν ψεύτικες ειδήσεις για την εξυπηρέτηση μυστικών συμφερόντων.	1	2	3	4	5	6	7
5. Έχουν ανακαλυφθεί φάρμακα για ανίατες αρρώστιες αλλά δεν τα βγάζουν στην αγορά λόγω συμφερόντων.	1	2	3	4	5	6	7
6. Το σύστημα, με την ομοφυλοφιλία και το φεμινισμό, στοχεύει στη μείωση του πληθυσμού της χώρας.	1	2	3	4	5	6	7
7. Για την παγκόσμια πολιτική αποφασίζουν λίγες οικογένειες που ελέγχουν όλες τις πολυεθνικές και τις κυβερνήσεις.	1	2	3	4	5	6	7
8. Πιστεύω ότι μας ψεκάζουν για να μην αντιστεκόμαστε στα μέτρα που μας	1	2	3	4	5	6	7

επιβάλλουν.							
9. Έχουν υπάρξει Εβραίοι πρωθυπουργοί της Ελλάδας.	1	2	3	4	5	6	7
10. Το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και οι ελίτ που το ελέγχουν προκαλούν διαχρονικά τις οικονομικές κρίσεις για να κάνουν τους φτωχούς φτωχότερους και τους πλούσιους πλουσιότερους.	1	2	3	4	5	6	7
11. Τα προσωπικά μας δεδομένα παρακολουθούνται μέσα από το ίντερνετ, τα κοινωνικά δίκτυα και το κινητό με στόχο να μας ελέγξουν.	1	2	3	4	5	6	7
12. Η νέα τάξη πραγμάτων σχεδιάζει και προωθεί μια πανθηρησκεία που θα σημάνει το τέλος της ορθοδοξίας και του ελληνισμού.	1	2	3	4	5	6	7
13. Οι επιστήμονες και οι κυβερνήσεις μας αποκρύπτουν πληροφορίες σχετικά με την αλήθεια γύρω από αυτό που ονομάζουνε κλιματική αλλαγή.	1	2	3	4	5	6	7
14. Οι μασόνοι έχουν σχέδιο να κατακτήσουν τον	1	2	3	4	5	6	7

πλανήτη.							
15. Η παγκοσμιοποιημένη διακυβέρνηση θέλει να εξαφανίσει τον ελληνισμό.	1	2	3	4	5	6	7
16. Τα εμβόλια περιέχουν στην πραγματικότητα νέες αρρώστιες.	1	2	3	4	5	6	7
17. Υπάρχει λύση να βγούμε από την κρίση αλλά οι κυβερνήσεις την κρατούν κρυφή για να κερδίζουν αυτοί που την προκάλεσαν.	1	2	3	4	5	6	7
18. Οι ελληνικές κυβερνήσεις συμμετέχουν σε συμφωνίες με κάποιους που στοχεύουν στην υπονόμευση της ακεραιότητας της χώρας.	1	2	3	4	5	6	7

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τα παρακάτω;

	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ						
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Μάλλον ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1. Οι διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους απλούς καθημερινούς ανθρώπους και την	1	2	3	4	5	6	7

κυβερνώσα ελίτ είναι πολύ μεγαλύτερες από τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους απλούς καθημερινούς ανθρώπους .							
2. Είναι ο λαός, όχι οι πολιτικοί, που θα πρέπει να λαμβάνει τις πιο σημαντικές πολιτικές αποφάσεις.	1	2	3	4	5	6	7
3. Στην πλειοψηφία τους οι απλοί καθημερινοί άνθρωποι έχουν κοινές αξίες και συμφέροντα.	1	2	3	4	5	6	7
4. Όλοι οι πολιτικοί είναι ίδιοι, κοιτούν τα δικά τους συμφέροντα και δεν ενδιαφέρονται για τα προβλήματα των απλών, καθημερινών ανθρώπων.	1	2	3	4	5	6	7
5. Ο λαός θα πρέπει να μπορεί να αποφασίζει για τη μοίρα του και όχι οι επαγγελματίες πολιτικοί.	1	2	3	4	5	6	7

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις;

	Ούτε διαφωνώ, ούτε						
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1. Το πολίτευμα μας δεν είναι πραγματικά δημοκρατικό γιατί μόνο κάποιοι που θεωρούνται ειδικοί κυβερνούν.	1	2	3	4	5	6	7
2. Το πολίτευμα μας είναι δημοκρατικό γιατί επιτρέπεται ο συνδικαλισμός.	1	2	3	4	5	6	7
3. Το πολίτευμα μας δεν είναι πραγματικά δημοκρατικό γιατί οι πολίτες χειραγωγούνται από τα ΜΜΕ.	1	2	3	4	5	6	7
4. Το πολίτευμα μας είναι δημοκρατικό γιατί όλοι οι πολίτες έχουν δικαίωμα ψήφου.	1	2	3	4	5	6	7
5. Το πολίτευμα μας δεν είναι πραγματικά δημοκρατικό αφού οι πολιτικοί διαπλέκονται με τους επιχειρηματίες.	1	2	3	4	5	6	7
6. Το πολίτευμά μας είναι δημοκρατικό γιατί οι εργαζόμενοι μπορούν να απεργήσουν για τα δικαιώματά τους.	1	2	3	4	5	6	7
7. Το πολίτευμα μας δεν είναι πραγματικά δημοκρατικό αφού οι διαμαρτυρίες καταστέλλονται.	1	2	3	4	5	6	7
8. Το πολίτευμά μας είναι δημοκρατικό γιατί στις εκλογές	1	2	3	4	5	6	7

κατεβαίνουν πολλά κόμματα.

9. Το πολίτευμα μας δεν είναι πραγματικά δημοκρατικό αφού οι θεσμοί δεν είναι τόσο ισχυροί ώστε να απαγορεύουν τις πελατειακές σχέσεις.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

10. Το πολίτευμα μας είναι δημοκρατικό γιατί άλλοι κυβερνούν, άλλοι νομοθετούν και άλλοι δικάζουν.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

11. Το πολίτευμά μας δεν είναι πραγματικά δημοκρατικό αφού οι απόψεις των πολιτών που διαμαρτύρονται συνήθως δεν εισακούονται.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

12. Το πολίτευμά μας είναι δημοκρατικό γιατί υπάρχει ελευθερία του τύπου.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

13. Το πολίτευμα μας δεν είναι πραγματικά δημοκρατικό γιατί κυβερνούν όλο οι ίδιες οικογένειες.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

14. Το πολίτευμά μας είναι δημοκρατικό γιατί γίνονται κάθε 4 χρόνια εκλογές.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

15. Το πολίτευμα μας είναι δημοκρατικό γιατί υπάρχει το Σύνταγμα που προστατεύει τα δικαιώματα των πολιτών.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

Κάποια άτομα πρωτοστατούν σε διάφορες δράσεις και εκφράζουν με βίαιο τρόπο τις διεκδικήσεις τους. Σε ποιο βαθμό;

	Καθόλου						Πάρα πολύ
1. τους θαυμάζετε;	1	2	3	4	5	6	7
2. συμφωνείτε μαζί τους;	1	2	3	4	5	6	7
3. ταυτίζεστε μαζί τους;	1	2	3	4	5	6	7
4. νιώθετε ισχυρούς δεσμούς μαζί τους;	1	2	3	4	5	6	7

Κάποια άτομα πρωτοστατούν σε διάφορες δράσεις και **εκφοράζουν με επιχειρήματα**
τις διεκδικήσεις τους. Σε ποιο βαθμό;

	Καθόλου						Πάρα πολύ
1. τους θαυμάζετε;	1	2	3	4	5	6	7
2. συμφωνείτε μαζί τους;	1	2	3	4	5	6	7
3. ταυτίζεστε μαζί τους;	1	2	3	4	5	6	7
4. νιώθετε ισχυρούς δεσμούς μαζί τους;	1	2	3	4	5	6	7

Ποια είναι η γνώμη σας για την παρακάτω τοποθέτηση;

	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ						
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
Προτιμώ άτομα που δρουν έστω και βίαια παρά άτομα που μιλάνε μόνο.	1	2	3	4	5	6	7

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τα παρακάτω;

Ούτε

διαφωνώ,

Διαφωνώ

Μάλλον

ούτε

Μάλλον

Συμφωνώ

απόλυτα

Διαφωνώ

διαφωνώ

συμφωνώ

συμφωνώ

Συμφωνώ

απόλυτα

1. Στην κοινωνία αν κάποιος δεν είναι μαζί μας είναι απέναντί μας.

1

2

3

4

5

6

7

2. Στην πολιτική όταν μια ομάδα κερδίζει η άλλη οπωσδήποτε χάνει.

1

2

3

4

5

6

7

3. Η κοινωνία μας πρέπει να αλλάξει ριζικά προς όφελος των φτωχότερων.

1

2

3

4

5

6

7

4. Στα θέματα που αφορούν την κοινωνία τα πράγματα είναι ή άσπρο ή μαύρο.

1

2

3

4

5

6

7

5. Η ανικανότητα, η ιδιοτέλεια και η διαφθορά των πολιτικών οδήγησε την κοινωνία σε παρακμή.

1

2

3

4

5

6

7

6. Η κοινωνία μας είναι βασισμένη σε λάθος ιδέες και για αυτό παρακμάζει.

1

2

3

4

5

6

7

7. Στα θέματα που αφορούν την κοινωνία τα πράγματα είναι ή σωστό ή λάθος.

1

2

3

4

5

6

7

8. Μόνο η σύγκρουση με το κατεστημένο θα φέρει την αλλαγή που η κοινωνία χρειάζεται.

1

2

3

4

5

6

7

9. Στα θέματα που αφορούν την κοινωνία τα πράγματα είναι ή

1

2

3

4

5

6

7

ηθικά ή ανήθικα.							
10. Ένας ικανός ηγέτης θα φέρει την αλλαγή που η κοινωνία χρειάζεται.	1	2	3	4	5	6	7
11. Στα θέματα που αφορούν την κοινωνία τα πράγματα είναι ή δίκαια ή άδικα.	1	2	3	4	5	6	7

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τα παρακάτω;

Ούτε

διαφωνώ,

Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
--------------------	---------	-------------------	-----------------	-------------------	---------	--------------------

1. Τα περισσότερα κοινωνικά μας προβλήματα θα είχαν λυθεί αν μπορούσαμε με κάποιο τρόπο να απαλλαγούμε από τους ανήθικους, διεστραμμένους και χαμηλού επιπέδου ανθρώπους.	1	2	3	4	5	6	7
2. Μια κοινωνία που αποδέχεται τα μέλη της να έχουν διαφορετικές απόψεις για βασικά θέματα αργά η γρήγορα θα διαλυθεί.	1	2	3	4	5	6	7
3. Ο άνδρας που δεν προσφέρει οικονομικά στην οικογένειά του είναι ένας αποτυχημένος σύζυγος και πατέρας.	1	2	3	4	5	6	7
4. Η ρήση «η γυνή να φοβείται τον άνδρα» είναι σωστή.	1	2	3	4	5	6	7
5. Δεν είναι στη φύση να είναι οι γυναίκες σε θέσεις εξουσίας.	1	2	3	4	5	6	7
6. Οι άνθρωποι των επιχειρήσεων	1	2	3	4	5	6	7

είναι πιο χρήσιμοι στην κοινωνία
από τους ανθρώπους των
γραμμάτων και των τεχνών.

7. Η θρησκευτική ρήση «πίστευε και μη ερεύνα» είναι σωστή.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

8. Καλά θα κάνουν οι ομοφυλόφιλοι να διατηρούν κρυφό τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό για να μην διαφθείρουν άλλους.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

9. Ο πολίτης οφείλει να υπακούει αναντίρρητα στους νόμους και να έχει πίστη στους θεσμούς.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

10. Οι αστυνομικές αρχές σε μια ευνομούμενη πολιτεία οφείλουν να καταστέλλουν κάθε μορφή αντίστασης.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

11. Η στρατιωτική θητεία είναι σημαντική και πρέπει να είναι υποχρεωτική.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

12. Η Ελλάδα δεν μπορεί να θρέψει όλους τους ξένους που φτάνουν εδώ.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

13. Σε περιπτώσεις στυγερών εγκλημάτων θα πρέπει να εφαρμόζεται η θανατική ποινή.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

14. Οι Τσιγγάνοι πρέπει να αποδεχτούν τον τρόπο ζωής της πλειοψηφίας αλλιώς να μην περιμένουν καμιά κοινωνική βοήθεια.	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

15. Τα παιδιά μεταναστών δεν πρέπει να σηκώνουν την	1	2	3	4	5	6	7
--	---	---	---	---	---	---	---

Ελληνική σημαία στις
παρελάσεις.

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τα παρακάτω;

	Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ						Συμφωνώ απόλυτα
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	
1. Οι επαναπροωθήσεις μεταναστών αποτελούν ασφαλιστική δικλείδα της εθνικής ασφάλειας.	1	2	3	4	5	6	7
2. Η κοινωνική και οικονομική πολιτική πρέπει να είναι υπέρ των ντόπιων έναντι των ξένων.	1	2	3	4	5	6	7
3. Τα κινήματα υπέρ των μειονοτήτων στην πραγματικότητα καταστρέφουν το κοινωνικό σύνολο.	1	2	3	4	5	6	7
4. Έχεις ευθύνη αν βρίσκεσαι σε χαμηλή κοινωνική θέση και στερείσαι βασικών πόρων γιατί δεν προσπάθησες αρκετά.	1	2	3	4	5	6	7
5. Η ατομική ελευθερία είναι το υπέρτατο δικαίωμα.	1	2	3	4	5	6	7
6. Η αντίσταση στις επιταγές του κράτους είναι επιβεβλημένη για την προστασία της ατομικής ελευθερίας.	1	2	3	4	5	6	7
7. Πρέπει να προστατεύεται η ατομική ιδιοκτησία για να υπάρχει ασφάλεια και ελευθερία.	1	2	3	4	5	6	7
8. Η επιστροφή στην παράδοση	1	2	3	4	5	6	7

εξασφαλίζει ένα καλύτερο μέλλον.

9. Η πανεπιστημιακή αστυνομία είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της τάξης στα Πανεπιστήμια.	1	2	3	4	5	6	7
10. Η ασφάλεια είναι η απόλυτη προτεραιότητα ακόμα και αν αυτό σημαίνει λιγότερη ελευθερία και δημοκρατία.	1	2	3	4	5	6	7
11. Όλες οι απόψεις πρέπει να είναι ανεκτές, ακόμα και οι πιο ακραίες.	1	2	3	4	5	6	7
12. Η οικονομική ανισότητα αντιμετωπίζεται μόνο με αγώνες και διεκδίκηση δικαιωμάτων.	1	2	3	4	5	6	7
13. Ότι δεν μπορεί να διορθωθεί με το νόμο, αλλάζει με τη σύγκρουση και τους συλλογικούς αγώνες.	1	2	3	4	5	6	7
14. Η αλληλεγγύη είναι το όπλο των φτωχών.	1	2	3	4	5	6	7
15. Το κράτος πρέπει να προστατεύει τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.	1	2	3	4	5	6	7
16. Για την αντιμετώπιση της ακρίβειας χρειάζεται μεγάλη φορολόγηση των πλουσίων.	1	2	3	4	5	6	7
17. Όλοι πρέπει να έχουμε πλήρη πρόσβαση στην υγεία και την παιδεία, ανεξαρτήτως καταγωγής και άλλων χαρακτηριστικών.	1	2	3	4	5	6	7

Παρακαλούμε να απαντήσετε και στα εξής:

	Καθόλου						Πάρα πολύ
1. Σε ποιο βαθμό νοσταλγείτε τις παλιές καλές μέρες της χώρας;	1	2	3	4	5	6	7
2. Το μέλλον θα είναι πιο λαμπρό αν ο κόσμος αγωνιστεί για αυτό.	1	2	3	4	5	6	7

Θα θέλαμε τώρα να διαβάσετε τις παρακάτω προτάσεις και να δηλώσετε τον βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας για κάθε μία.

			Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ			
Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα

1. Η βία είναι καμιά φορά αποτελεσματική για την εξομάλυνση των διαφορών μεταξύ ομάδων.	1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---	---

2. Η καλύτερη λύση όταν μια ομάδα ενοχλεί με κάποιο τρόπο το κοινωνικό σύνολο είναι η απομόνωσή της.	1	2	3	4	5	6	7
3. Η εξόντωση του αντιπάλου είναι αναγκαίο κακό σε μια μάχη που υπερασπίζεται κανείς υπέρτατες αξίες.	1	2	3	4	5	6	7
4. Ο προπηλακισμός πολιτικών πολλές φορές τους αξίζει.	1	2	3	4	5	6	7
5. Το να χτυπήσει καμιά φορά ο γονιός το παιδί του είναι αναγκαίο για την ανατροφή του.	1	2	3	4	5	6	7
6. Συχνά οι συμπεριφορές των γυναικών προκαλούν δικαιολογημένα βίαιες πράξεις εναντίον τους.	1	2	3	4	5	6	7
7. Μόνο με τη βία θα καταλάβουν οι μετανάστες ότι είναι ανεπιθύμητοι στη χώρα.	1	2	3	4	5	6	7
8. Η επίθεση σε εκπροσώπους της κυβέρνησης είναι δικαιολογημένη λόγω των πράξεων της και της στάσης της.	1	2	3	4	5	6	7
9. Η αστυνομία δικαιούται να χρησιμοποιήσει βία για να επιβάλλει την τάξη.	1	2	3	4	5	6	7
10. Σε μια κοινωνία όπου το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό δεν μπορεί να πορεύεται με το “σταυρό στο χέρι”.	1	2	3	4	5	6	7
11. Η ρήση “οφθαλμός αντί οφθαλμού και οδόντας αντί	1	2	3	4	5	6	7

οδόντος” είναι πολύ σωστή.							
12. Η κοινωνική αλλαγή επιτυγχάνεται μόνο με βίαιη σύγκρουση.	1	2	3	4	5	6	7
13. Πρέπει να είμαστε κατά της βίας από όπου και αν προέρχεται.	1	2	3	4	5	6	7
14. Η καταστροφή ορισμένων βιβλίων είναι για το καλό της ανθρωπότητας.	1	2	3	4	5	6	7
15. Η επίθεση στις δυνάμεις καταστολής κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων είναι δικαιολογημένη.	1	2	3	4	5	6	7
16. Η καταστροφή τραπεζών από διαδηλωτές είναι δικαιολογημένη.	1	2	3	4	5	6	7
17. Η βία είναι αναγκαία για να αντιδράσει κανείς σε ακραία μέτρα λιτότητας και σε απολυταρχικές πράξεις της κυβέρνησης.	1	2	3	4	5	6	7
18. Η βία είναι δικαιολογημένη μόνο ως μορφή άμυνας απέναντι σε αυτούς που την ασκούν πρώτοι.	1	2	3	4	5	6	7
19. Η κατάληψη ενός κτηρίου είναι μια μορφή πάλης που είναι αναγκαία.	1	2	3	4	5	6	7
20. Ο πεινασμένος δεν μπορεί παρά να αντιδράσει βίαια απέναντι στον χορτάτο.	1	2	3	4	5	6	7
21. Υπάρχουν στιγμές που είναι θεμιτό κάποιος να βρίζει και να	1	2	3	4	5	6	7

υποτιμά κάποιον άλλο.

22. Απέναντι σε έναν ισχυρό αντίπαλο η βία είναι η μόνη λύση.

1

2

3

4

5

6

7

23. Το να μην γίνονται ανεκτές οι απόψεις κάποιων είναι σε ορισμένες περιπτώσεις σωστό.

1

2

3

4

5

6

7

24. Η αντίδραση στον εκφοβισμό δεν μπορεί παρά να είναι βίαια.

1

2

3

4

5

6

7

Ποιο σημείο της παρακάτω κλίμακας εκφράζει την πολιτική σας τοποθέτηση;
Πολιτικά τοποθετούμαι...

Αριστερά										Δεξιά	Αρνούμαι να τοποθετηθώ στην κλίμακα
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		11

Τέλος, σας παρακαλούμε να συμπληρώσετε ορισμένες γενικές πληροφορίες.
Ποιο είναι το φύλο σας;

Ανδρας

☐

Γυναίκα

☐

Άλλο

☐

Ποια είναι η ηλικία σας;

Ποιο είναι το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης που έχετε ολοκληρώσει;

Δημοτικό

☐

Γυμνάσιο

☐

Λύκειο	☐
Μεταλυκειακή εκπαίδευση (IEK, επαγγελματική σχολή κτλ.)	☐
Είμαι φοιτητής/τρια	☐
Πανεπιστημιακό πτυχίο ΑΕΙ/ΤΕΙ	☐
Μεταπτυχιακό	☐
Διδακτορικό	☐
Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε)	

Παρακαλούμε σημειώστε τον τόπο μόνιμης κατοικίας σας.

Αγροτική περιοχή/χωριό	☐
Μικρή πόλη	☐
Μεγάλη πόλη/πρωτεύουσα νομού	☐
Αθήνα/Θεσσαλονίκη	☐

Ποια είναι η παρούσα εργασιακή/επαγγελματική σας κατάσταση;

Δουλεύω πλήρες ωράριο	☐
Δουλεύω part-time	☐
Είμαι φοιτήτρια/της	☐
Είμαι άνεργη/ος	☐
Είμαι συνταξιούχος	☐
Οικιακή εργασία	☐
Κάνω διάλειμμα στην καριέρα μου	☐
Άλλο (σημειώστε εδώ)	

Μπορεί να σας συντηρεί ο μισθός που παίρνετε;

Ναι	☐
Όχι	☐

Ποιο είναι το ετήσιο οικογενειακό σας εισόδημα;

κάτω από 5.000 €	☐
5.001 έως 10.000 €	☐
10.001 έως 20.000 €	☐

20.001 έως 30.000 €	
30.001 έως 40.000 €	
40.001 έως 50.000 €	
πάνω από 50.001 €	

Πόσα άτομα συντηρεί αυτό το εισόδημα;

Πίνακας Α.5

Δημογραφικά στοιχεία δείγματος 1 ^{ης} έρευνας				
	Φύλο			Ηλικία
	Γυναίκες	Ανδρες	δ/α	<i>M (SD)</i>
$N_{IA}=169$	147	21	1	20.60 (4.93)
$N_{IB}=120$	104	15	1	20.58 (4.74)

Πίνακας Α.6

Δημογραφικά στοιχεία δείγματος 2^{ης} έρευνας (N=278)

	Φύλο (%)	Ηλικία	Μόρφωση (%)	Καθεστώς εργασίας (%)	Ετήσιο εισόδημα (%)	Χώρα γέννησης (%)	Χώρα καταγωγής (%)
Γυναίκα	139 (50)						
Ανδρας	139 (50)						
Ηλικία <i>M (SD)</i>		42.94 (17.14)					
Αβάθμια μόρφωση			13 (4.7)				
Ββάθμια μόρφωση			74 (26.6)				
Μεταλυκειακή εκπαίδευση			36 (12.9)				
Γβάθμια μόρφωση			153 (55.1)				
Σταθερή εργασία				144 (51.8)			
Μη σταθερή εργασία				34 (12.3)			
Μη εργασία				96 (34.6)			
0-10.000 ευρώ					67 (24.1)		
10-20.000 ευρώ					82 (29.5)		
20-30.000 ευρώ					64 (23)		
30-40.000 ευρώ					28 (10.1)		
40.000 και άνω					22 (7.9)		
Ελλάδα						267 (96)	
Αλλού						10 (3.6)	
Ελληνική							270 (97.1)
Άλλη							1 (0.4)

Πίνακας Α.7

Δημογραφικά στοιχεία δείγματος 3 ^{ης} έρευνας (N=582)					
	Φύλο (%)	Ηλικία	Μόρφωση (%)	Τόπος κατοικίας (%)	Ετήσιο εισόδημα (%)
Γυναίκα	311 (53.4)				
Άνδρας	268 (46)				
Άλλο	3 (0.5)				
Ηλικία <i>M (SD)</i>		39.29 (16.87)			
Αβάθμια			17 (3)		
Ββάθμια			182 (31.6)		
Μεταλυκειακή εκπαίδευση			76 (13.2)		
Γβάθμια			301 (52.2)		
Αθήνα/Θεσσαλονίκη				340 (58.9)	
Μεσαία/μικρή πόλη				175 (30.3)	
Αγροτική περιοχή/χωριό				62 (10.7)	
0-10.000 ευρώ					187 (32.1)
10-20.000 ευρώ					170 (29.2)
20-30.000 ευρώ					116 (19.9)
30-40.000 ευρώ					49 (8.4)
40.000 και άνω					32 (5.5)

Πίνακας Α.8

Δημογραφικά στοιχεία δείγματος 4^{ης} έρευνας (N=282)

	Φύλο (%)	Ηλικία	Μόρφωση (%)	Τόπος κατοικίας (%)	Ετήσιο εισόδημα (%)
Γυναίκα	157 (55.7)				
Άνδρας	112 (39.3)				
Άλλο	2 (0.7)				
Ηλικία <i>M (SD)</i>		37.87 (15.73)			
A-Bβάθμια			38 (13.5)		
Μεταλυκειακή εκπαίδευση			36 (12.8)		
Φοιτητές			68 (25)		
Γβάθμια			125 (44.3)		
Αθήνα/Θεσσαλονίκη				135 (47.9)	
Μεγάλη πόλη/ πρωτεύουσα νομού				85 (30.1)	
Μικρή πόλη/ αγροτική περιοχή				52 (18.4)	
0-10.000 ευρώ					65 (23)
10-20.000 ευρώ					85 (30.1)
20-30.000 ευρώ					49 (17.4)
30-40.000 ευρώ					38 (13.5)
40.000 και άνω					24 (8.5)

Παράρτημα Β – Κεφάλαιο 6

Πίνακας Β.1

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας στάσεων για την COVID-19 (Έρευνα 3, N=582).

Δηλώσεις	Παράγοντες		
	Αντί-εμβολ. Ακτιβισμός	Προστασία Εαυτού Άλλων	Γενικές Αντί- κυβερνητικές Στάσεις
18. Συμμετέχω σε ομάδες ενάντια στην εγκατάσταση των κεραιών 5G	.86		
16. Συμμετέχω σε ομάδες ενάντια στον εμβολιασμό	.76		
19. Συμμετέχω σε εορτασμούς εθνικών επετείων παρά τα μέτρα (πχ. αυτοσχέδιες παρελάσεις)	.72		
14. Πηγαίνω σε τόπους λατρείας παρά τα μέτρα	.69		
10. Συμμετέχω σε κινητοποιήσεις ενάντια στα μέτρα για τον κορονοϊό	.50		
8. Θα κάνω το εμβόλιο κατά του ιού, όταν αυτό κυκλοφορήσει	-.49		
6. Χρησιμοποιώ τις ηλεκτρονικές συναλλαγές για να αποφύγω την άμεση επαφή		.70	
2. Επικοινωνώ με ηλεκτρονικά μέσα για να αποφύγω την άμεση επαφή		.68	
1. Πλένω/Απολυμαίνω επιμελώς τα χέρια μου		.60	
7. Αναζητώ πληροφορίες για τον κορονοϊό πέρα από τις επίσημες πηγές		.53	
3. Μένω σπίτι όσο πιο πολύ μπορώ		.53	
13. Συμμετέχω σε δράσεις για τη στήριξη ευάλωτων ομάδων (πχ. βοήθεια στο σπίτι σε ευπαθείς ομάδες, συλλογή ειδών πρώτης ανάγκης, κοινωνικές κουζίνες)		.51	
5. Μένω μακριά από τους ηλικιωμένους και τις ευάλωτες ομάδες		.47	
4. Όταν βγαίνω έξω φοράω μάσκα		.43	

Πίνακας Β.1 (Συνέχεια)

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας στάσεων για την COVID-19 (Έρευνα 3, N=582).			
Δηλώσεις	Παράγοντες		Γενικές Αντί-κυβερνητικές Στάσεις
	Αντί-εμβολ. Ακτιβισμός	Προστασία Εαυτού Άλλων	
12. Μαζεύομαι με φίλους και συγγενείς σε σπίτια			.84
20. Μαζεύομαι με παρέες σε εξωτερικούς χώρους παρά τα μέτρα			.76
11. Κυκλοφορώ κατά τις ώρες απαγόρευσης			.75
15. Αψηφώ τα μέτρα συμμετέχοντας σε κινητοποιήσεις και διαμαρτυρίες για διάφορα κοινωνικά και εργασιακά θέματα			.61
17. Για οικονομικούς λόγους έχω αναγκαστεί να παραβώ τα μέτρα			.55
<i>Note.</i> Οι φορτίσεις στους παράγοντες (.40 και άνω) προέρχονται από τον πίνακα περιστροφής (oblimin rotation).			

Πίνακας Β.2

Πολλαπλή παλινδρόμηση των παραγόντων της GrCBS στους παράγοντες στάσεων σχετικών με την COVID-19 (Έρευνα 3, $N=582$).

Μοντέλο 1		Αντιεμβολιαστικός Ακτιβισμός			
	B	SE (B)	β	t	Sig. (p)
Γενικές ΘΣ	.436	.035	.629	12.520	<.001
Συγκρουσιακές ΘΣ	-.027	.038	-.036	-.709	.479
Σημείωση. $R^2=.364$					
Μοντέλο 2		Προστασία Εαυτού-Άλλων			
	B	SE (B)	β	t	Sig. (p)
Γενικές ΘΣ	-.148	.039	-.236	-3.812	<.001
Συγκρουσιακές ΘΣ	.049	.042	.073	1.176	.240
Σημείωση. $R^2=.035$					
Μοντέλο 3		Γενικές Αντικυβερνητικές Στάσεις			
	B	SE (B)	β	t	Sig. (p)
Γενικές ΘΣ	.018	.053	.021	.340	.734
Συγκρουσιακές ΘΣ	.127	.057	.138	2.215	.027
Σημείωση. $R^2=.024$					

Πίνακας Β.3

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας εξτρεμιστικών πεποιθήσεων (Έρευνα 4, N=282).

Δηλώσεις	Παράγοντες Εξτρεμισμού		
	Συντηρητικός Εξτρεμισμός	Φιλελεύθερες Στάσεις	Ριζοσπαστική Αλλαγή
3. Τα κινήματα υπέρ των μειονοτήτων στην πραγματικότητα καταστρέφουν το κοινωνικό σύνολο.	.78		
2. Η κοινωνική και οικονομική πολιτική πρέπει να είναι υπέρ των ντόπιων έναντι των ξένων.	.76		
8. Η επιστροφή στην παράδοση εξασφαλίζει ένα καλύτερο μέλλον.	.73		
1. Οι επαναπροωθήσεις μεταναστών αποτελούν ασφαλιστική δικλείδα της εθνικής ασφάλειας.	.70		
10. Η ασφάλεια είναι η απόλυτη προτεραιότητα ακόμα και αν αυτό σημαίνει λιγότερη ελευθερία και δημοκρατία.	.68		
4. Έχεις ευθύνη αν βρίσκεσαι σε χαμηλή κοινωνική θέση και στερείσαι βασικών πόρων γιατί δεν προσπάθησες αρκετά.	.63		
9. Η πανεπιστημιακή αστυνομία είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της τάξης στα Πανεπιστήμια.	.63		
17. Όλοι πρέπει να έχουμε πλήρη πρόσβαση στην υγεία και την παιδεία, ανεξαρτήτως καταγωγής και άλλων χαρακτηριστικών.		.72	
15. Το κράτος πρέπει να προστατεύει τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.		.68	
7. Πρέπει να προστατεύεται η ατομική ιδιοκτησία για να υπάρχει ασφάλεια και ελευθερία.		.62	
5. Η ατομική ελευθερία είναι το υπέρτατο δικαίωμα.		.61	

Πίνακας Β.3 (Συνέχεια)

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας εξτρεμιστικών πεποιθήσεων (Έρευνα 4, N=282).

Δηλώσεις	Παράγοντες Εξτρεμισμού		
	Συντηρητικός Εξτρεμισμός	Φιλελεύθερες Στάσεις	Ριζοσπαστική Αλλαγή
13. Ότι δεν μπορεί να διορθωθεί με το νόμο, αλλάζει με τη σύγκρουση και τους συλλογικούς αγώνες.			.81
12. Η οικονομική ανισότητα αντιμετωπίζεται μόνο με αγώνες και διεκδίκηση δικαιωμάτων.			.81
14. Η αλληλεγγύη είναι το όπλο των φτωχών.			.60
16. Για την αντιμετώπιση της ακρίβειας χρειάζεται μεγάλη φορολόγηση των πλουσίων.			.58
6. Η αντίσταση στις επιταγές του κράτους είναι επιβεβλημένη για την προστασία της ατομικής ελευθερίας.			.51

Σημείωση. Οι φορτίσεις στους παράγοντες (.40 και άνω) προέρχονται από τον πίνακα περιστροφής (oblimin rotation).

Πίνακας Β.4

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας βίας (Έρευνα 4, N=282).

Δηλώσεις	Παράγοντες		
	Ακτιβιστική Βία	Αυταρχική Βία	Βία Άμυνας
16. Η καταστροφή τραπεζών από διαδηλωτές είναι δικαιολογημένη.	.82		
17. Η βία είναι αναγκαία για να αντιδράσει κανείς σε ακραία μέτρα λιτότητας και σε απολυταρχικές πράξεις της κυβέρνησης.	.80		
15. Η επίθεση στις δυνάμεις καταστολής κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων είναι δικαιολογημένη.	.75		
19. Η κατάληψη ενός κτηρίου είναι μια μορφή πάλης που είναι αναγκαία.	.75		
12. Η κοινωνική αλλαγή επιτυγχάνεται μόνο με βίαιη σύγκρουση.	.75		
20. Ο πεινασμένος δεν μπορεί παρά να αντιδράσει βίαια απέναντι στον χορτάτο.	.71		
22. Απέναντι σε έναν ισχυρό αντίπαλο η βία είναι η μόνη λύση.	.68		
13. Πρέπει να είμαστε κατά της βίας από όπου και αν προέρχεται.	-.65		
1. Η βία είναι καμιά φορά αποτελεσματική για την εξομάλυνση των διαφορών μεταξύ ομάδων.	.63		
24. Η αντίδραση στον εκφοβισμό δεν μπορεί παρά να είναι βίαια.	.63		
8. Η επίθεση σε εκπροσώπους της κυβέρνησης είναι δικαιολογημένη λόγω των πράξεων της και της στάσης της.	.60		
21. Υπάρχουν στιγμές που είναι θεμιτό κάποιος να βρίζει και να υποτιμά κάποιον άλλο.	.46		
4. Ο προπηλακισμός πολιτικών πολλές φορές τους αξίζει.	.37		
6. Συχνά οι συμπεριφορές των γυναικών προκαλούν δικαιολογημένα βίαιες πράξεις εναντίον τους.		.85	

Πίνακας Β.4 (Συνέχεια)

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας βίας (Ερευνα 4, N=282).

Δηλώσεις	Παράγοντες		
	Ακτιβιστική Βία	Αυταρχική Βία	Βία Άμυνας
7. Μόνο με τη βία θα καταλάβουν οι μετανάστες ότι είναι ανεπιθύμητοι στη χώρα.		.84	
5. Το να χτυπήσει καμιά φορά ο γονιός το παιδί του είναι αναγκαίο για την ανατροφή του.		.71	
14. Η καταστροφή ορισμένων βιβλίων είναι για το καλό της ανθρωπότητας.		.64	
9. Η αστυνομία δικαιούται να χρησιμοποιήσει βία για να επιβάλλει την τάξη.		.56	.44
3. Η εξόντωση του αντιπάλου είναι αναγκαίο κακό σε μια μάχη που υπερασπίζεται κανείς υπέρτατες αξίες.			.65
18. Η βία είναι δικαιολογημένη μόνο ως μορφή άμυνας απέναντι σε αυτούς που την ασκούν πρώτοι.			.61
2. Η καλύτερη λύση όταν μια ομάδα ενοχλεί με κάποιο τρόπο το κοινωνικό σύνολο είναι η απομόνωσή της.			.55
10. Σε μια κοινωνία όπου το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό δεν μπορεί να πορεύεσαι με το “σταυρό στο χέρι”.			.53
23. Το να μην γίνονται ανεκτές οι απόψεις κάποιων είναι σε ορισμένες περιπτώσεις σωστό.			.39
11. Η ρήση “οφθαλμός αντί οφθαλμού και οδόντας αντί οδόντος” είναι πολύ σωστή.			.39
Σημείωση. Οι φορτίσεις στους παράγοντες (.35 και άνω) προέρχονται από τον πίνακα περιστροφής (oblimin rotation).			

Πίνακας Β.5

Πολλαπλή παλινδρόμηση των παραγόντων της GrCBS στους παράγοντες εξτρεμισμού και βίας (Έρευνα 4, $N=282$).

Μοντέλο 1		Συντηρητικός Εξτρεμισμός			
	B	SE (B)	β	t	Sig. (p)
Γενικές ΘΣ	.688	.063	.719	10.977	<.001
Συγκρουσιακές ΘΣ	-.202	.058	-.231	-3.463	<.001
Σημείωση. $R^2=.346$					
Μοντέλο 2		Εξτρεμισμός ριζοσπαστικής Αλλαγής			
	B	SE (B)	β	t	Sig. (p)
Γενικές ΘΣ	-.284	.062	-.342	-4.614	<.001
Συγκρουσιακές ΘΣ	.410	.056	.543	6.328	<.001
Σημείωση. $R^2=.162$					
Μοντέλο 3		Ακτιβιστική βία			
	B	SE (B)	β	t	Sig. (p)
Γενικές ΘΣ	-.030	.076	-.031	-.387	.699
Συγκρουσιακές ΘΣ	.198	.070	.230	2.830	.005
Σημείωση. $R^2=.060$					
Μοντέλο 4		Αυταρχική βία			
	B	SE (B)	β	t	Sig. (p)
Γενικές ΘΣ	.500	.060	.605	8.313	<.001
Συγκρουσιακές ΘΣ	-.165	.055	-.217	-2.986	.003
Σημείωση. $R^2=.235$					
Μοντέλο 5		Αμυντική βία			
	B	SE (B)	β	t	Sig. (p)
Γενικές ΘΣ	.074	.065	.090	1.139	.256
Συγκρουσιακές ΘΣ	.170	.059	.257	2.868	.004
Σημείωση. $R^2=.094$					

Παράρτημα Γ – Κεφάλαιο 7

Πίνακας Γ.1

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας Εμπιστοσύνης στους Θεσμούς στη δεύτερη μελέτη (N=278).

Δηλώσεις	Παράγοντες		
	Κράτος	Οργανισμοί	Κεφάλαιο και ΜΜΕ
Ένοπλες δυνάμεις	.91		
Αστυνομία	.88		
Εκκλησία	.75		
Δικαστήρια	.68		
Θεσμός της κυβέρνησης	.53	.44	
ΟΗΕ		.76	
Θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης		.73	-.39
ΜΚΟ		.70	
Πολιτικά κόμματα	.36	.58	
Επιστημονική κοινότητα		.58	.40
Βουλή των Ελλήνων	.45	.48	
Τράπεζες και χρηματοοικονομικοί θεσμοί			-.80
Μεγάλες επιχειρήσεις			-.72
ΜΜΕ			-.47

Σημείωση. Οι φορτίσεις των παραγόντων είναι από τον πίνακα περιστροφής, κατώφλι .35.

Πίνακας Γ.2

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας αναπαραστάσεων της κοινωνικής τάξης στην Ελλάδα (Μελέτη1, N=582).

Δηλώσεις	Παράγοντες			
	Ηθική τάξη Ελεύθερη Αγορά	Μη-νόμιμη δομική ανισότητα	Αρνητική Πολιτισμική Ποικιλομορφία	Νόμιμη δομική Ανισότητα
13...αν επιβραβεύονταν τα ηθικά κοινωνικά στοιχεία	.67			
14...αν εκείνοι που πάλεψαν για να πετύχουν αποτελούσαν παράδειγμα προς μίμηση	.66			
9...αν όλοι προσπαθούσαν να προσαρμοστούν στις αξίες της κοινωνίας	.62			
2...αν ο καθένας προσπαθούσε από μόνος του να βελτιώσει τη θέση του	.61			
5...αν δεν υπήρχαν παραβάτες των κοινωνικών κανόνων	.60			
10...αν ανταμείβονταν παραπάνω όσοι συνεισφέρουν περισσότερο	.59			
1...αν βαδίζαμε με γνώμονα τις ηθικές αρχές	.59			
6...αν ο καθένας άρπαζε τις ευκαιρίες που δίνει η κοινωνία για να επιτύχει	.53			.44
3...αν δεν υπήρχε τόσο μεγάλη ανισότητα μεταξύ πλουσίων και φτωχών		.83		
11...αν δεν υπήρχαν οικονομικές ελίτ που εκμεταλλεύονται άλλους για να βρίσκονται εκείνοι σε πλεονεκτική θέση		.76		

Πίνακας Γ.2 (Συνέχεια)

Δηλώσεις και φορτίσεις ανά παράγοντα της κλίμακας αναπαραστάσεων της κοινωνικής τάξης στην Ελλάδα (Μελέτη1, N=582).

Δηλώσεις	Παράγοντες			
	Ηθική τάξη Ελεύθερη Αγορά	Μη-νόμιμη δομική ανισότητα	Αρνητική Πολιτισμική Ποικιλομορφία	Νόμιμη δομική Ανισότητα
4...αν όλες οι κοινότητες ανθρώπων είχαν τα ίδια δικαιώματα		.76		
12...αν η παγκοσμιοποίηση δεν αλλοιώνει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των λαών			-.74	
8...αν η ελληνική ταυτότητα και παράδοση δεν κινδύνευαν από την ύπαρξη ξένων στη χώρα			-.64	
7...αν οι ανώτερες τάξεις βρίσκονταν στα ηνία της κοινωνίας				.80
15...αν αυτοί που ανήκουν στις χαμηλές κοινωνικές τάξεις αποδέχονταν τη θέση τους				.65

Σημείωση. Εμφανίζονται οι φορτίσεις των παραγόντων άνω του .40 από τον πίνακα περιστροφής.